Літопис Революції

ЖУРНАЛ ІСТПАРТУ ЦККП(б)У

№ 3-4

XV РОКІВ ЖОВТНЯ

РІК ВИДАННЯ ОДИНАДЦЯТИЙ

1932 ВИДАВНИЦТВО ЦККП(б)У
КОМУНІСТ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ЦК КП(б)У
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА УКРАЇНІ (ІСТПАРТ)

ЛІТОПИС РЕВОЛЮЦІЇ

ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ КП(б)У ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА УКРАЇНІ

№ 3-4 (52-53)

ВИДАВНИЦТВО ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ“ 1932

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Друкарня
Вид-ва ЦК КП(б)У
„КОМУНІСТ“
Харків,
Пушкінська вул., 31

Головліт 5
Зам. № 2605 Тир. 3900

П'ятнадцять років

Пролетаріят СРСР і цілого світу святкує 15-ту річницю великої Жовтневої революції. Більшовизм у Жовтні 1917 року поклав початок новій епосі пролетарських революцій. Жовтнева революція переможньо скинула ярмо поміщиків та, капіталістів, і на величезних просторах колишньої Російської імперії прийшла до влади нова кляса—пролетаріят. Під прапором більшовизму відбулася ця найбільша в історії подія.

Робітнича кляса, взявши керувати державою, зламавши державну машину буржуазної експлуатації, вигнавши експлуататорів із своїх насиджених гнізд, накреслила чітку політичну програму викорчовування капіталізму та побудови соціялізму. Жовтнева революція — цей велетенської сили вульканічний вибух—викликала у робітничій клясі всього світу могутній порив до боротьби за світовий Жовтень.

Величезною стіною підтриму оточили Жовтень передові пролетарі всіх країн, шаленою зненавистю та злістю відповіли „пси та свині мрущої буржуазії та дрібно-буржуазної демократії, що плентається за нею“.

Партія більшовиків, партія Леніна завжди щільно зв'язана з масами, завжди, йдучи на чолі робітників та трудящих, була тією силою, що історично склавшись, успадкувала весь досвід визвольного руху. Увібравши в себе досвід світового робітничого руху, загартувавшись в огні трьох російських революцій, вона здійснила найбільший у світі переворот і веде країну до перемоги комунізму.

Правильно з'ясувати чому саме наша партія стала могутньою зброєю перемоги пролетаріяту може тільки „історія більшовизму за весь період його існування“ (Ленін).

Більшовизм виник як політична партія 1903 р. на базі революційної теорії марксизму. „Марксизм, як єдиноправильну революційну теорію, Росія воїстину *вистраждала* напіввіковою історією нечуваних мук та жертов, нечуваного революційного героїзму, неймовірної енергії та безоглядности шукань, вивчання, випробовування на практиці, розчарувань, перевірки, зіставлення досвіду Европи“[1].

---

[1] Ленін т. XXV стор. 161 укр. вид. 1932 р.

Потрібна була історична смуга в 15 років, з 1903 до 1917 р. р., для того, щоб більшовизм, міцно ствердившись на теорії революційного марксизму ще з 1903 р., збагатився в процесі боротьби на величезний практичний досвід, став могутньою силою Жовтневого перевороту.

Умови боротьби за роки 1903—1917 колишньої Росії були такі багатогранні, повчальні, як ніде. „Бо ні в одній країні за ці 15 років не було пережито навіть приблизно так багато в розумінні революційного досвіду, хуткости та різноманітности зміни різних форм руху, леґального й нелеґального, мирного й бурхливого, підпільного й відкритого, гурткового й масового, парляментського й терористичного“ (Ленін, т. XXV стор. 161 укр. вид. 1932 р.).

Кожний конкретний етап в історії більшовизму підносив нашу партію на вищий ступінь революційного досвіду; на кожному новому етапі вона мужніла, загартовувалась; вона вчилась наступати й відступати; діставала науку „розуміння, вміння та мистецтва провадити політичну боротьбу“.

Наша партія завжди провадила чітко й послідовно боротьбу на два фронти як всередині російської соціяль-демократії, так і в міжнародньому робітничому рухові.

На кожному повороті історичного шляху нашої партії вона „викидала тих, хто не міцно сидів у партійному возі“ (Сталін) і цим очищалася від правих і „лівих“ опортуністів. Боротьба на два фронти з правим опортунізмом та дрібнобуржуазною „революційністю“ характеристична для нашої партії на всіх етапах її розвитку — це закон її руху, її зросту та зміцнення.

Збагачена величезним досвідом боротьби на два фронти, наша партія підходила до жовтневих вирішальних днів. Запорука перемоги ленінської лінії, що обстоювала ідею збройного перевороту, давши нищівну відсіч перекинчикам з жовтневих барикад — Зінов'єву та Каменєву, була в тій постійній систематичній боротьбі проти опортунізму всіх мастей, проти примиренства, яку наша партія провадила на всіх етапах перед жовтневим переворотом.

Ідею гегемонії пролетаріяту, що її провістив Ленін ще 1894 р. у своєму першому геніяльному творі „Що таке „друзі народу“ і як вони воюють проти соціяль-демократів“,—більшовизм проніс через усі етапи політичної історії Росії й боротьби пролетаріяту за свою диктатуру, за соціялізм.

1905 р. більшовицька партія на практиці провадила ідею гегемонії пролетаріяту в революційній боротьбі.

„Плян цей добрий не тільки в тому розумінні, що він правильно зважав рушійні сили революції, але й тому, що він мав у собі, в зародкові, ідею диктатури пролетаріяту (гегемонія пролетаріяту), він геніяльно передбачав дальшу вищу фазу революції в Росії і полегшував перехід до неї“ („Вождь пролетариата — Рос-

сийская Коммунистическая Партия". Сб. статей, посвящ. 25-тилетию Р К.П. Сталин. стр. 37).

Ленін 1905 року виходив із того, що: „Революційно-демократична диктатура пролетаріяту й селянства має, як і все на світі, минуле й майбутнє. Її минуле — самодержавство, кріпосництво, монархія, привілеї. В боротьбі з цим минулим, в боротьбі з контрреволюцією можлива „єдність волі" пролетаріяту й селянста, бо є єдність інтересів. Її майбутнє — боротьба проти приватної власности, боротьба найманого робітника з господарем, боротьба за соціялізм. Тут єдність волі неможлива. Тут перед нами не шлях від самодержавства до республіки, а шлях від дрібнобуржуазної демократичної республіки до соціялізму ... від революції демократичної ми зараз же почнемо переходити і саме відповідно до нашої сили, сили свідомого та організованого пролетаріяту, почнемо переходити до революції соціялістичної. Ми обстоюємо безперервну революцію. Ми не спинемося на півдорозі" (т. VIII стор. 76-77 та 166, укр. вид. 1931 р.).

Ленін і 1905 року і 1915 вважав, що „соціяльний зміст найближчої революції в Росії може бути тільки революційно-демократична диктатура пролетаріяту та селянства". Але Ленін і більшовики, і 1905 р. і пізніше ніколи не вважали революційно-демократичну диктатуру як межу, вони завжди виходили із перспективи переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. Які жалюгідні у світлі ленінської стратегії 1905 р. фальсифікаторські спроби контрреволюційних троцькістів „довести" „переозброєння" Леніна та більшовиків на весні 1917 р. Троцькістські фальсифікатори хапаються за Каменєва, який пробував стати на шляху партії в її боротьбі за переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну і, підміняючи ленінський стратегічний плян 1905 року каменівською карикатурою на нього, — пробують протягти цими контрабандистськими методами троцькістську ревізію історії нашої партії.

Ревізія ленінізму в питанні про переростання є по суті замаскована спроба піднести наново те питання, що його вже давно розв'язала партія в боротьбі з троцькізмом про можливість побудувати соціялізм в СРСР.

Партія під проводом тов. Сталіна викрила цих фальсифікаторів і дала їм нищівну відсіч.

Лютого 1917 р. здійснилось гасло, проголошене Леніном 1905 р., гасло революційно-демократичної диктатури пролетаріяту та селянства. Але здійснилось воно своєрідно. „Життя ввело його із царства формул до царства дійсности, прибираючи плоти й крови, конкретизувало його і тим самим змінило".

Ленін у „Листах з далекого краю", а потім і в геніяльних квітневих тезах відбив всю своєрідність співвідношення клясових сил після лютого і на основі його глибокої об'єктивної аналізи

накреслив дальшу лінію партії. Лінія ця сходила до того, що партія повинна зважити те, що країна перебуває на початку переходу від першого етапу революції до другого, і що цей другий етап повинен дати владу в руки пролетаріяту та найбіднішого селянства. „Більшовицька стратегія („Тези" тов. Леніна, опубліковані у квітні 1917 р.) плянувала головний удар лінією ліквідації буржуазної влади з'єднаними силами пролетаріяту та селянської бідноти, лінією організації диктатури пролетаріяту у формі республіки Рад" („Вождь пролетариата—Российская Коммунистическая Партия". Сб. статей, посвящ. 25-тилетию Р.К.П. Сталин, стр. 38).

Увесь перебіг розвитку революції блискуче потвердив правильність стратегічного пляну, накресленого квітневими тезами Леніна. За геніяльним проводом Леніна наша партія мобілізувала маси на боротьбу з буржуазним Тимчасовим урядом, з його льокаями-меншовиками та есерами. Партія зв'язувалася з масами, разом із ними і на чолі їх вона відбивала удари контрреволюції. Тяжких липневих днів наша партія стала на чолі стихійного виступу мас, надавши йому організованого характеру. Контрреволюційна буржуазія, юнкери, російські кавеньяки громили робітничі організації, їхню партію більшовиків, їхню пресу — „Правду".

Але наша партія не зважаючи на переслідування білого терору, ширила свої зв'язки з масами, об'єднувала свої лави, готуючись до збройного повстання за диктатуру пролетаріяту.

VI з'їзд партії, підготувавши повалення буржуазії, за проводом Леніна, який змушений був піти в глибоке підпілля, і тов. Сталіна, який безпосередньо керував з'їздом, — озброїв 240.000 армію більшовиків тактикою, що привела до жовтневої перемоги. VI з'їзд партії кликав маси на боротьбу: „Готуйтесь до нових боїв, наші бойові товариші!.. Під прапор партії, пролетарі та солдати Під наш прапор, пригнічені села! З глибокою вірою в сили революції VI з'їзд заявляє: „... рано святкує контрреволюція свою перемогу... іде новий рух і настане смертна година старого світу".

„Потрібна була нова *соціялістична* революція для того, щоби вивести країну з безвиході імперіялістичної війни й господарчої руїни. Ця революція прийшла наслідком жовтневого перевороту. (Сталін).

Революційний процес велетенсько зростав вшир і вглиб. Під прапор Леніна ставали мільйони. Великий стерновий — Ленін стояв біля керма пролетарської революції. Він безнастанно кликав на боротьбу, він викривав тих, хто вагався, він готував жовтневий переворот.

„Гаятися — злочинство. Чекати на з'їзд Рад — хлоп'яча гра у формальність, ганебна гра у формальність, зрада революції". (Ленін, т. XXI, стор. 268 укр. вид. 1931 р.).

„Криза настигла. Все майбутнє російської революції поставлено на карту... Все майбутнє міжнародньої робітничої революції за соціялізм поставлено на карту“. Ці вогненні слова Ленін кидає в маси більшовиків, робітників і солдат. Революційний пролетаріят та його більшовицька партія на чолі з Леніном та Сталіном завдають нищівного вдару буржуазії за жовтневих днів 1917 р. Відтепер настає нова смуга в історії Росії, і ця третя російська революція повинна, кінець - кінцем, привести до перемоги соціялізму“. Так заявляє Ленін з першого дня перевороту на засіданні Петроградської Ради робітничих та солдатських депутатів.

Періоду між лютим та Жовтнем 1917 р. партія провела величезну роботу коло організації військових сил пролетарської революції. По містах, на заводах і фабриках організовано загони Червоної ґвардії, навколо них об'єднувалися революційні частини солдат та матросів.

На основі червоноґвардійських загонів наша партія утворює Червону армію — збройну силу соціялістичної республіки, яка одержує великі перемоги в численних боях з внутрішньою і світовою буржуазією.

Жовтнева революція розчистила „авгієві стайні“ — залишки середневіччя, кріпосництва та февдалізма в нашій країні. „Ми роз'язували питання буржуазно - демократичної революції походя, мимохідь, як „побічний продукт“ нашої головної та справжньої *пролетарсько-революційної* соціялістичної роботи“ (Ленін, т. XXVII, стор. 26 вид. III).

Жовтнева революція була справді соціялістична революція, вона встановивши диктатуру пролетаріяту, почала собою нову епоху, епоху переможнього будівництва соціялізму в нашій країні. П'ятнадцятирічний шлях розвитку Жовтневої революції цілком і повнотою потвердив правильність ленінської прогнози „... що є можлива перемога соціялізму спершу в небагатьох або навіть в одній, окремо взятій, капіталістичній країні“ (Ленін, т. XVIII, стор. 215, укр. вид. 1931 р.).

Ленінська теорія і сама практика революційної боротьби вщент розбила капітулянські, реставраторські, контрреволюційно - троцькістські „теорії“ про неможливість побудови соціялізму в нашій країні.

„... країна пролетарської диктатури, оточена капіталістами, може, виходить, не тільки вичерпати власними силами внутрішні суперечності між пролетаріятом і селянством, але вона може й повинна ще побудувати соціялізм, організувати в себе соціялістичне господарство і дати збройну силу для того, щоб прийти до помочі пролетарям наокружних країн в їхній боротьбі за повалення капіталу. Отаке є основне твердження ленінізму про перемогу соціялізму в одній країні (Сталін „Питання ленінізму“, стор. 111, 4 - е вид., 1932 р.).

Жовтневий переворот не тільки повалив владу буржуазії в Росії — це був переворот у міжнародньому маштабі, бо вперше прорвано міжнародній фронт капіталу, вперше поставлено на практичну ногу питання про повалення капіталізму.

„Світове значення Жовтневої революції не тільки в тому, що вона є великий почин однієї країни у справі прориву системи імперіялізму й перше вогнище соціялізму в океані імперіялістичних країн, але також і в тому, що вона становить перший етап світової революції і могутню базу її дальшого розгортання“ (Сталін, „Питання ленінізму“, стор. 93, вид. 4-е, 1932 р.“).

Жовтнева революція на Україні — це складова й нерозривна частина Жовтневої революція в кол. Росії. Більшовицькі організації України були єдиною силою, що стояли на чолі пролетаріяту та біднішого селянства України в боротьбі за Жовтень.

Більшовикам України, як і всій нашій партії доводилося давати нещадну відсіч всіляким спробам відступити від ленінського стратегічного пляну революції, що накреслений був у квітневих тезах Леніна. Більшовики України відкинули геть право-опортуністичний ухил-каменівщину, який боровся проти лінії партії за переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну.

Для боротьби проти Жовтневої революції об'єдналась буржуазія всіх національностей. Українська Центральна Рада стала центром всіх контрреволюційних сил на Україні, вона йшла у спілці з російськими кадетами, корнілівцями, донською контрреволюцією, німецьким, англо-французьким імперіялізмом та інш. Під прапором нібито національного визволення українська буржуазія продавала Україну антантівській буржуазії, імперіялізмові німецькому, польському та інш.

У нещадній боротьбі на два фронти проти правого й „лівого“ опортунізму, в нещадній боротьбі на два фронти з викривленням ленінської національної політики, більшовики України зміцнювали свої лави навколо Ленінового ЦК ВКП(б), завоювали більшість пролетаріяту та біднішого селянства на сторону більшовизму, викрили перед широкими масами контрреволюційну суть меншовиків, есерів, націоналістичних партій українських, еврейських тощо; скинули владу буржуазії і в огні переможних боїв, закріпили пролетарську диктатуру на Україні.

Цих років боротьби за Жовтень особливу увагу Україні віддавали Ленін і Сталін. Тов. Сталін безпосередньо керує боротьбою за відновлення радянської влади на Україні. В цій своїй діяльності тов. Сталін виходить із величезної ваги переведення правильної ленінської національної політики на Україні.

Жовтнева революція розв'язала національне питання, вона розбила ланцюги російського імперіялізму й визволила народи з

національного пригноблення. Царська тюрма народів перетворилась на добровільну спілку народів. У країні пролетарської диктатури створено конкретну форму міжнаціональних взаємин, — створено Союз радянських соціялістичних республік — „живий прообраз майбутнього об'єднання народів в єдиному світовому господарстві" (Сталін).

Це розв'язання національного питання має величезну міжнародню вагу, воно стало невід'ємною частиною досвіду світової пролетарської революції, поклавши початок всесвітньому Союзові радянських соціялістичних республік.

Ми пройшли п'ятнадцятирічній шлях пролетарської революції. Партія набула за ці 15 років велетенського досвіду, який став складовою частиною революційної теорії та практики міжнародньої пролетарської революції. По уторованих пролетаріятом СРСР шляхах мільйони пролетарів інших країн підуть сміливіше, упевненіше до перемоги світового комунізму.

На різних етапах великого жовтневого шляху наша партія, знаходила „кожного моменту ту особливу ланку, за яку треба всіма силами ухопитися, щоб утримати цілий ланцюг і міцно підготувати перехід до дальшої ланки" (Ленін). Партія, за проводом Леніна, зробила 1921 року найважчий перехід до нової економічної політики.

На рейках неп'и партія розгорнула успішний наступ. Ленінське гасло „Росія непівська буде Росією соціялістичною", — наша партія в упертій боротьбі проти клясового ворога, проти опортуністів різних мастей у самій партії, успішно здійснювала. Наша партія давала відсіч як капітулянтським спробам тлумачити неп'у як суцільний відступ, так і „ліво" - опортуністичним спробам перестрибнути через об'єктивно історичні етапи розвитку неп'и. Наша партія виходила із того визначення Неп'и, що вона „...є особлива політика пролетарської держави, розрахована на припущення капіталізму за наявности командних висот у руках пролетарської держави, розрахована на боротьбу елементів капіталістичних і соціялістичних, розрахована на зростання ролі соціялістичних елементів на шкоду капіталістичним елементам, розрахована на перемогу соціялістичних елементів над капіталістичними елементами, розрахована на знищення кляс, на побудову фундаменту соціялістичної економіки" (Прикінцеве слово т. Сталіна на XIV з'їзді ВКП(б)).

Історично цілком справдилася ленінська прогноза про те, що настане таке прискорення руху вперед, про яке ми свого часу не могли й мріяти. На шляху більшовицького наступу ми маємо вирішальні історичні віхи — XIV, XV та XVI партійні з'їзди. Виключне значення кожної цієї віхи полягає в тому, що: „XIV з'їзд був, переважно, з'їзд *індустріялізації*. XV з'їзд був, переважно, з'їзд *колективізації*. Це було готування до *загального*

наступу... XVI з'їзд є з'їзд *розгорненого наступу соціялізму всім фронтом*, ліквідації куркульні як кляси і запровадження в життя суцільної колективізації" (Сталін. „Питання ленінізму", стор. 501, укр. вид., 1932).

Вирішальною умовою подолання всіх перешкод на своєму шляху переможнього будівництва соціялізму є монолітність нашої партії, її більшовицька дисципліна, її послідовна й непримиренна боротьба за ленінізм. Партія розгромила „робітничу опозицію", сапронівців, їй доводилося провадити уперту боротьбу проти троцькістів, яких розгромлено й викинено за борт партії; вона провадить неухильно боротьбу проти правих ухильників та „ліваків".

Боротьба, яку наша партія провадила проти троцькізму, що обернувся на передовий загін контрреволюційної буржуазії, проти правих опортуністів, проти „ліваків" та інш., точилася навколо корінних вирішальних питань пролетарської революції, бо троцькісти та праві ухильники, що скотились на ділі в основних питаннях на погляд троцькізму, заперечували можливість побудови соціялізму в СРСР і тим самим обстоювали неминучість реставрації капіталізму. Вони заперечували проти сили й можливістей пролетарської диктатури повести селянство до соціялізму, ламали залізну дисципліну більшовицької партії і тим самим обеззброювали пролетаріят на користь буржуазії.

В цій боротьбі КП(б)У завжди стояла на передових позиціях боротьби проти всіляких ухилів від ленінської лінії нашої партії. У цій боротьбі КП(б)У зміцніла й стала одним із найкращих загонів ВКП(б).

Більшовизм на всіх етапах свого розвитку провадив послідовну боротьбу за марксистсько - ленінське розв'язання національного питання. Наша партія загартувалась у непримиренній боротьбі за ленінізм у національному питанні проти відвертого соціяль - шовінізму та шовінізму прихованого в II Інтернаціоналі; проти правого та „лівого" опортунізму в національному питанні всередині партії та Комінтерну; проти люксембурґіянства, бухарінщини, п'ятаковщини, шумськізму та інш. ВКП(б) і КП(б)У як один із її загонів провадили і провадять рішучу боротьбу на два фронти в теорії і практиці національного питання. В цій боротьбі партія виходить із вказівок тов. Леніна і тов. Сталіна.

„Ми не можемо не провадити боротьби на два фронти, бо *тільки за умови боротьби на два фронти,* — *проти шовінізму великоруського*, з одної сторони, який є основною небезпекою в нашій будівній роботі, *та проти шовінізму місцевого* з другої, — можна досягти успіху, бо *без двосторонньої боротьби жодного об'єднання робітників та селян руських та інших національностей не вийде*" (XII с'езд Р.К.П(б). Стенографич. отчет, стр. 598. Заключительное слово т. Сталина).

КП(б)У доводилося провадити непослабну боротьбу проти перекручень ленінської національної політики. Російський шовінізм заражав окремі групи робітників, окремі прошарки членів партії; він живився підтримкою великодержавних капіталістичних елементів у всесоюзному маштабі.

Партія давала нищівну відсіч всім проявам російського шовінізму, під якими б „лівими" інтернаціональними фразами він не ховався.

Водночас партія викрила й розбила український шовіністичний ухил серед окремих членів партії. Так званий шумськізм не знайшов підтриму в партійних масах; його викрито й розбито як рупор клясового ворога, що намагався відновити владу буржуазії на Україні збройними силами міжнародного імперіялізму. У лавах братньої КПЗУ ми мали в особі групи Василькова - Турянського розвиток та завершення шумськізму. „Ці люди ударили партії в тил, зрадили її і під оплески всієї пілсудчини не тільки пустилися революційних позицій, але й почали боротися проти комуністичної партії" (Косіор. З доповіді на XIV київській партконфенції). Ці ренеґати зустріли рішучу відсіч в лавах КПЗУ, яка пліч - о - пліч з КП(б)У боролася за ленінську лінію.

Ленінська національна політика нашої партії — це доконечна умова перемоги соціялізму. Більшовики України, провадячи послідовну боротьбу на два фронти проти великодержавного шовінізму — головної небезпеки і проти українського націоналізму, зміцнили пролетарську диктатуру на Україні, перетворивши країну на аванпост пролетарської революції, що закликає на боротьбу мільйони трудящих Західньої України з під ярма польського фашизму.

15 - тиріччя Жовтневої революції припадає на період завершення першої п'ятирічки. Перед нами підсумки боротьби нашої партії на фронтах п'ятирічки, перед нами намічені в постановах XVII партконференції всесвітньо - історичної ваги завдання другої п'ятирічки.

По всій лінії переміг ленінізм; розбитий вщент троцькізм, обернувшись на передовий загін контрреволюційної буржуазії; розгромлено правий опортунізм—рупор куркульських та капіталістичних елементів, що й далі залишається головною небезпекою на даному етапі. СРСР остаточно уґрунтувався на новому соціялістичному шляху.

У перемогах соціялістичного будівництва провідна роля належить нашій соціялістичній індустрії. Більшовизм перетворив нашу країну із аґрарної на індустріяльну країну. В самій соціялістичній промисловості із року в рік іде процес збільшення питомої ваги важкої промисловости. Її продукція до всієї промисловости була 1930 р. — 48%, 1931 р. — 49,6% і 1932 р. — 52,1%.

Продукція соціялістичної промисловости росте більшовицькими темпами. Ми доганяємо технічно капіталістичні країни.

Ми опановуємо висоти світової техніки, одержуючи перемогу на фронті боротьби за визволення СРСР від економічної залежности. Соціялістичні виробничі стосунки становлять базу, на основі якої у психології широких пролетарських мас відбувається ґрунтовна зміна у ставленні до праці. Праця щодалі обертається „на справу чести, справу слави, на справу доблести й геройства“ (Сталін).

Зростання української промисловости іде разом із зростанням загальносоюзної. Українська промисловість неухильно підносить свою продукцію. 1932 року Україна дає 5.500 тисяч тонн металю і цим самим удвічі перевищує продукцію металю на Україні 1913 р. Реконструюємо індустріяльні велетні на Україні. Завод ім. Дзержинського (Кам'янське) після реконструкції дасть 1.816 тисяч тонн чавуну проти 614 тисяч тонн 1930 р.; Макіївський завод — відповідно — 1.374 тисяч тонн проти 453; Ворошилівський (Алчевське) 1 млн. тонн проти 315 тисяч тонн.

Будуємо Криворізький металюрґійний завод на 1.300 тисяч тонн чавуну; будуємо Озівсталь, новотрубний у Маріюпілі. Поряд утворення другої металюргійної бази СРСР на сході, зростає й міцніє українска металюргія. На кінець першої п'ятирічки ми перебільшуємо довоєнну продукцію вугілля в Донбасі в 2½ рази. Поряд утворення нових вугільних баз (Кузнецький басейн, Караганда та інш.) перед нами стоїть завдання дальшого розвитку Донбасу та ліквідація його відставання від загальних темпів розвитку індустрії. *Велетенсько виросла продукція машинобудівних заводів на Україні.* Якщо продукція їх 1923—24 р.р. становила 52½ млн. карб., то на 1931 р. вона дорівнює — 826 млн. крб.

Пустили Дніпрогес — електричне серце радянської України, що дає енерґію за 16 млн. робітників. Пуск Дніпрогесу — це велика перемога генеральної лінії партії. Більшовицькими темпами будуємо Дніпровський промисловий комбінат; до його складу входить Запорізький металюрґійний завод високоякісного металю, рівного якому на розмір продукції нема у світі. Алюміневий комбінат, який дасть ¾ всієї алюміневої продукції СРСР, коксохемічний комбінат, завод ферро-сплавів і т. д. Пущено Харківський тракторний завод, який разом із Сталінградським та Путилівським створює базу соціялістичної реконструкції сільського господарства. Закінчуємо будівництво Краматорського заводу *важкого машинобудівництва.* Як завод металюргійного устаткування, він не має собі рівного. Закінчують будувати Луганський паровозобудівний завод. Радянська Україна укривається індустріяльними велетнями — живими свідками велетенського зростання продукційних сил України, великих перемог нашої партії.

Наші досягнення на фронті індустрії — це наслідок того, що партія розгромила опортуністів, які намагалися загальмувати розвиток більшовицьких темпів. Партія розбила їх; вона боролася за максимальні темпи соціялістичної індустріялізації країни, пам'ятаючи, що „справжньою та єдиною базою, щоб утворити соціялістичне суспільство — є одне і тільки одне — це велика промисловість" (Ленін, т. XXVI стор. 340 вид. III).

На базі величезних досягнень соціялістичної індустріялізації країни партія має історичної ваги перемогу на фронті сільського господарства. В СРСР завершується суцільна колективізація, наприкінці 1931 р. колгоспне селянство мало 80% усієї селянської засівної площі. Пересічно в Союзі колективізовано 62,4% селянських господарств та на Україні 85% ; в основних зернових районах і вирішальних районах технічних культур суцільну колективізацію в основному завершено. На 1 січня 1932 року ми вже мали в сільському господарстві Союзу 137.899 тракторів, 6.960 комбайнів; створено могутні механізовані радгоспи, МТС. Не зважаючи на труднощі весняної сівби, зв'язаної з неврожаєм в ряді районів, колгоспи й радгоспи поширили засівну площу в Союзі на 10 млн. га.

Українське сільське господарство хутко перебудовується на засадах машинової техніки. На 1 липня 1932 р. на Україні працює 448 МТС, охоплюючи площу землі в 13½ млн. га. Передвоєнна засівна площа України дорівнювала 22,8 млн. га, 1931 р. ми засіяли 28½ млн. га. Тракторний парк України має 30.000 тракторів. Друга п'ятирічка дає величезні можливості в розвиткові сільського господарства України.

Партія, за проводом тов. Сталіна, в боротьбі проти контрреволюційного троцькізму, проти правого й „лівого" опортунізму підготувала матеріяльну базу, щоб перетворити країну дрібноселянського землеволодіння на „країну найбільшого у світі рільництва на основі колективізації, розгортання радгоспів та широкого застосування машинної техніки" (З резолюції XVII конференції ВКП(б)). Цим самим партія одержала величезні перемоги, бо *„ця перемога соціялізму, що вирішує найважливіше й найважче завдання пролетарської революції, має всесвітньо-історичну вагу"*. Тільки за проводом найкращого ленінця — тов. Сталіна — партія могла досягти цих велетенських перемог. Тов. Сталін наприкінці 1929 р. висунув основну ланку на даному етапі нашої революції; він дав у своєму знаменному виступі на конференції аґрарників-марксистів глибоку теоретичну аналізу тих клясових зрушень, що відбувалися в країні; він теоретично обґрунтував суть нової ланки в політиці партії, тобто, переходу від політики обмеження куркульства до його ліквідації як кляси на основі суцільної колективізації; він закликав і згуртував партію, робітничу клясу, трудяще селянство, щоб перетворити в життя нові

завдання. Тов. Сталін, керуючи всією діяльністю партії над розв'язанням найважчого завдання — ліквідації куркульні як кляси на базі суцільної колективізації, викрив правих опортуністів, що виступили в самій партії, як аґентура куркульства.

Водночас тов. Сталін викрив „лівих“ закрутників, як спільників правого опортунізму — головної небезпеки партії. За його проводом розгромлено правих та лівих опортуністів і досягнуто вирішальних перемог в „останньому й вирішальному бої... з російським капіталізмом, з тим, який росте із дрібно-селянського господарства“ (Ленін).

В міру зростання господарства в СРСР поліпшуються матеріяльно-побутові умови робітничої кляси. Це є одна із корінних відмін репродукції в умовах пролетарської диктатури від репродукції в капіталістичному суспільстві.

Тільки в СРСР ліквідовано безробіття. Число робітників, службовців у народньому господарстві становить 1932 р. 21 млд. чол., тоді як 1928 р. було 11,5. Якщо взяти індустріяльний пролетаріят, то 1928 р. він мав 3,4 млн. чол., а тепер 6,2. Ці цифри можливі тільки на базі соціялістичної системи виробництва, яка говорить про величезну міць радянського пролетаріяту, як керівника всіх трудящих мас.

83% всього числа робітників переведено на 7-ми годинний робітний день. Уже 1931 року фонд зарплати становив 21,1 млд. карб., перекривши накреслені цифри для останнього року п'ятирічки (15,7 млд). Пересічно річна зарплата в цілому народньому господарстві виросла з 1928 р. по 1931 на 56,8%. Та на досягнутих наслідках ми не можемо заспокоїтись. Треба з більшовицькою наполегливістю боротися за дальше зростання матеріяльно-побутового та культурного рівня робітничої кляси; треба посилити увагу до „дрібниць“ побуту робітників та трудящих. У цій боротьбі ми повинні керуватися вказівками тов. Сталіна, що „тільки гнилі та наскрізь протухлі люди можуть тішитися, посилаючись на минуле. Треба виходити не з минулого, а із зростання потреб робітників у сучасному“.

Жовтнева революція розпочала собою епоху розвитку національних формою культур і соціялістичних своїм змістом. Національно-культурне будівництво на Україні — це невід'ємна частина загального соціялістичного будівництва. Українська культура, віками гноблена російським імперіялізмом, піднеслась за 15 років революції на величезну височінь; до культурного будівництва залучено мільйони робітників та селян; за проводом нашої партії українська пролетарська культура збагачується на великі культурні цінності.

УСРР третього року п'ятирічки реалізувала величезне завдання — запровадила загальне обов'язкове навчання. Україна випустила 1931 р. книг — назов 9247 з тиражем 160 млн. при-

мірників, тоді як за 118 років від 1798 р., коли видано вперше книжку українською мовою „Енеїду" Котляревського, до 1916 р. видано на території кол. Росії українських книг — назов 2.804.

Ми відзначаємо величезний розвиток наукової думки на Україні, літератури та мистецтва. Українська більшовицька преса росте кількісно і якісно, виступаючи як гостра зброя партії в боротьбі за соціялізм.

На фронтах першої п'ятирічки ми розв'язали ленінське питання „хто кого", що його він поставив перед партією на XI з'їзді, — проти капіталізму і на користь соціялізмові цілком і безповоротно як у місті, так і на селі. Ці перемоги підготовлено всією попередньою політикою партії, скерованою на індустріялізацію країни; ці перемоги підготовлені боротьбою нашої партії на два фронти; ці перемоги підготовлені непримиренною боротьбою партії за проводом тов. Сталіна за ленінізм у теорії й практиці соціялістичного будівництва.

Ми стоїмо на порозі другої п'ятирічки. Жовтнева революція, пройшовши свій п'ятнадцятирічний шлях, підготовила все потрібне, щоб цілком розв'язати корінні завдання, із за яких маси йшли у бій на жовтневі барикади — завдання „остаточно зліквідувати капіталістичні елементи і кляси взагалі, цілком знищити причин, що породжують клясові відміни й експлуатацію. . .". (Із резолюції XVII конференції ВКП(б).

Коли пролетарські революціонери всього світу йшли на смерть, гинули у катівнях капіталу, коли більшовики в царському підпіллі вели завзяту боротьбу з царатом і капіталізмом, коли кращі люди робітничої кляси гинули в Сибіру, в царських казематах, їх духотворила саме ця ідея, що вони боряться за знищення експлуатації людини людиною, за „цілковите знищення причин, що породжують клясові відміни й експлуатацію". Лише більшовизм ставив собі це завдання, лише йому під силу його розв'язати. Ось тому „людство ставить собі завжди лише такі завдання, які воно спроможне розв'язати, бо, пильніше розглядаючи, завжди виявляється, що саме завдання виникає лише тоді, коли матеріяльні умови її розв'язання уже існують, або принаймні, перебувають в процесі творення" (Маркс К. „К критике политической экономии" стр. 46, Партиздат. М. 1932).

Ми перебуваємо тепер на тому етапі розвитку пролетарської революції, коли в країні вивершено побудову фундаменту соціялістичної економіки, коли країна вступила в період соціялізму, коли всією попередньою боротьбою утворені всі матеріяльні умови, щоб розв'язати завдання, накреслені в постановах XVII партконференції, як бойову програму дій для другої п'ятирічки.

Залізна більшовицька дисципліна, твердість та непримиренність у боротьбі з усілякими ухилами від ленінізму, монолітність у більшовицьких лавах на основі генеральної лінії партії, бо-

йове зміцнення більшовиків навколо ленінського ЦК ВКП(б), на чолі з тов. Сталіном, — ось ті засновки, щоб завдати нищівних ударів залишкам капіталістичних елементів, що чинять шалений опір більшовицькому наступові. Ми повинні твердо пам'ятати, що хоч СРСР вступив у період соціялізму, проте тепер триває найгостріша клясова боротьба, що і протягом другої п'ятирічки „ще неминуче загострення клясової боротьби в окремі моменти і особливо в окремих районах та на окремих дільницях соціялістичного будівництва“ (Із рез. XVII конференції).

Всілякі спроби притупити лезо клясової боротьби, всілякі спроби пом'ягшити боротьбу з правим опортунізмом як головною небезпекою, всілякі „теорії“, що йдуть лінією затухання клясової боротьби другої п'ятирічки, повинні зазнати нищівної відсічі. Треба зміцнювати всі органи і важелі пролетарської диктатури для того, щоб успішно розвивати подальший наступ на фронтах другої п'ятирічки, треба викривати опортуністичну, капітулянтську сутність „установок“ на негайне відмирання державної влади, їм треба протиставити сталінську установку, дану на XVI партз'їзді: „вищий розвиток державної влади з метою підготови умов для відмирання державної влади — ось марксистська формула“; треба твердо пам'ятати, що „диктатура буде непотрібна коли, загинуть кляси. Вони не загинуть без диктатури пролетаріяту“ (Ленін, т. XXIV, стор. 513 вид. III).

Більшовицька партія зустрічає 15-ту річницю Жовтня єдиною, зміцнілою як ніколи. Розтрощивши троцькістів і правих опортуністів, вона провадить непослабну непримиренну боротьбу з усіма залишками й уламками опозиційних групок, що стали прямим допомагачем недобитих ще куркульських, контрреволюційних елементів. Контрреволюційні залишки троцькізму і правого опортунізму виступають як ідеологи реставрації капіталізму. Нищівний вогонь по цих агентах контрреволюційних сил, нищівний вогонь по всіх і всіляких примиренцях, що стають ширмою для контрреволюційної теорії і практики троцькізму та правого опортунізму. Залізними лавами об'єднана наша партія навколо прапора Леніна, якого так високо тримає Центральний Комітет ВКП(б) з кращим ленінцем, непохитним пролетарським, революціонером, любимим вождем світового пролетаріяту—тов. Сталіном.

З бойового досвіду Жовтня робітники всіх країн черпають нові сили для боротьби за міжнародню пролетарську революцію. Жовтень прискорив процес з'єднання революційних елементів світового робітничого руху навколо ленінізму. Ленінізм та його боротьба в Росії і в міжнародньому робітничому русі, героїчна історія ВКП(б), Жовтнева революція і організація III Комуністичного Інтернаціоналу нерозривно зв'язані між собою — це єдиний ланцюг піднняття світового робітничого руху по щаблях історичного роз-

витку до перемоги світового пролетаріяту. Досвід ВКП(б), що йшла за проводом Леніна до Жовтня, досвід ВКП(б), що пробила 15-річний шлях Жовтневої революції, увійшов у залізний інвентар світового робітничого руху. Жовтнева революція своїм власним прикладом збагатила світовий пролетаріят на конкретну науку, як треба брати владу до своїх рук, як треба цю владу зміцнювати, як треба викорчовувати капіталізм, як треба будувати соціялізм.

Жадні геніяльні передбачення не могли дати того велетенського досвіду боротьби за диктатуру пролетаріяту, за соціялізм, якого здобуто у самому ході пролетарської революції в СРСР, — у цьому велика світова вага Жовтня. Кожний крок руху вперед у нашій країні нерозривними нитками зв'язаний з розвитком світового комуністичного руху. Більшовизм розглядає СРСР як пляцдарм світової пролетарської революції; СРСР відбив імперіялістичну інтервенцію в кривавій боротьбі робітників і селян нашої країни, і ця боротьба була успішна тому, що мала співчуття і підтрим робітничої кляси Заходу і пригноблених мас Сходу. Переможний рух радянського пролетаріяту до комунізму становить велетенський фактор зміцнення світового пролетаріяту і розвитку комуністичного руху. Робітнича кляса, здійснюючи свою диктатуру в СРСР, твердо дотримує ленінської стратегічної лінії: „провести максимум здійснимого в одній (своїй) країні для розвитку, підтриму, пробудження революції по всіх країнах". „Цінність цього стратегічного пляну полягає не лише в тому, що він правильно урахував рушійні сили світової революції, але й у тому, що він передбачав і полегшав процес, що відкрився потім, перетворення Радянської Росії на центр уваги революційного руху всього світу, на прапор звільнення робітників Заходу й колоній Сходу" („Вождь пролетариата—Российская Коммунистическая Партия". Сб. статей, посвящ. 25-тилетию Р.К.П. Сталин, стр. 39).

Повалений капіталізм вийшов із імперіялістичної війни глибоко надломлений і розхитаний; повоєнна фаза розвитку імперіялізму — це є фаза початку його краху. На базі цієї світової кризи в капіталістичній системі три роки тому почалася світова економічна криза нечуваної глибини й гостроти. Капіталістичне виробництво відтиснено назад на рівень виробництва кінця XIX сторіччя.

Весь тягар світової економічної кризи буржуазія перекладає на робітничу клясу. Більше половини всього пролетаріяту капіталістичних країн цілком або частково безробітні, і водночас заробітна плата половини пролетаріяту, що працює, скорочується. Триває наступ капіталу за ліквідацію здобутого в довголітній революційній боротьбі матеріяльно-культурного рівня робітничих мас.

Аграрна криза лютує в Европі й у Америці. З бортів пароплавів скидається в море сільсько-господарські продукти, молоком заливають річки, маслом канадські фармери мастять вози й водночас голод панує в робітничих кварталах і селянської бідноти. Навіть на сторінках брехливої буржуазної преси іноді прокрадаються дані про те, що „людність в окремих провінціях годується корінням і травою“ (Морнінг Пост), що „хмари згущаються, вони пересичені електрикою, це може вилитися у звичайний грім, але може також викликати пожежу“ (Танн).

Економічна світова криза, що день-у-день загострюється й поглиблюється, веде до дальшого чимраз більшого загострення всіх суперечностей імперіялістичної системи. Імперіялісти шалено готуються до нових грабіжницьких воєн, шукаючи в них виходу із кризи. Кінець капіталістичної стабілізації — це водночас початок нового циклю воєн. Захоплення японськими імперіялістами Манджурії веде до нової світової імперіялістичної війни. Світовий імперіялізм, під прикриттям „роззбройної“ комедії Ліги націй і пацифістської брехні II Інтернаціоналу, озброюється, формує спеціяльні інтервенціоністські армії, організовує добірні фашистські військові сили, приводить до бойового ладу білогвардійські частини, разгортає систему провокацій, готує інтервенцію проти СРСР. „Лише тверда політика миру, що її провадить СРСР, страх буржуазії перед перетворенням імперіялістичної війни на війну громадянську, перед перспективою колоніяльних повстань поки ще стримує вповзання у війну та інтервенцію“ (Із резолюції XII пленуму ВККІ).

Світовий революційний рух у всьому капіталістичному світі розвивається вшир і вглиб. У Китаї радянський рух має великі успіхи; китайська Червона армія міцніє й зазнає перемоги, вона звитяжно відбиває тепер п'ятий похід Гоміндану. Страйк матросів військово-англійської фльоти, зрив у Франції військово-повітряних маневрів, вашінгтонський похід ветеранів війни у Північній Америці і т. д.,—все це говорить за те, що загальне революційне піднесення пробиває собі дорогу із маси солдат і матросів буржуазних армій, підриваючи цим самим воєнну міць імперіялізму. Великий страйковий рух робітничої кляси, бурхливі революційні демонстрації охоплюють ряд вирішальних капіталістичних країн, насамперед, Німеччину й Польщу. У всіх вирішальних капіталістичних країнах комуністичні партії виросли, зміцніли й остаточно склались як більшовицькі партії. Комуністичний Інтернаціонал у боротьбі з опортуністами й ренегатами всіх мастей і відтінків розгортає бойову діяльність за завойовання більшости робітничої кляси й готується до нових боїв за диктатуру пролетаріяту, за владу Рад.

Перед 15-ою річницею Жовтня увесь світ порівнює дві системи — соціялістичну й капіталістичну. Перша система, — по-

роджена Жовтневою революцією, дала нечувані в історії людства темпи розвитку виробничих сил, друга — катастрофічно розкладається. Відносна стабілізація капіталізму закінчилась, „тепер відбувається саме перехід до нового туру великих сутичок між клясами й між державами, до нового туру революцій і воєн". Ми маємо велетенський розмах революційного піднесення мас.

Світова робітнича кляса з'єднує свої лави навколо ленінського прапору III Інтернаціоналу, вона виходить із ленінського вчення про пролетарську революцію, що заперечує автоматичний крах капіталізму. Клясове панування буржуазії впаде лише в процесі наступової боротьби революційного пролетаріяту проти капіталу, проти фашизму й реакції. Соціяль-демократія становить „головну соціяльну підпору буржуазії", в найгостріші моменти клясової боротьби капіталістичну систему врятовують соціяль-фашисти. Розгром соціял-демократії — перша умова перемоги світового Жовтня. Революційний рух світового пролетаріяту проходить тепер під знаком великого піднесення; йде підготова наступової боротьби пролетаріяту за владу. Надходять великі історичні дні, коли вирішиться проблема „хто кого" у світовому маштабі. Ударна бриґада світової революції — СРСР буде тоді пліч-по-пліч з міжнароднім пролетаріятом боротися за перемогу комунізму в усьому світі.

Більшовизм завжди боровся супроти опортуністичного колінкування перед стихійністю, супроти недооцінки свідомости в керівництві робітничим рухом. Ленін учив нас, що справжня революційна теорія може розвиватися у зв'язку й на основі досвіду масового революційного руху, і що „без революційної теорії не може бути й революційного руху".

Тов. Сталін дає блискучі зразки конкретизації й подальшої розробки марксистсько-ленінської теорії, застосовуючи до нової обстави, до нових зрухів і поворотів. Розвиваючи ленінізм, тов. Сталін приковує увагу всієї партії до тих питань і тих сторін цих питань, які висовуються на перший плян в об'єктивному ході історичного розвитку. Сталін сполучає в собі якість величезного теоретика партії і практика—організатора революції; він веде непримиренну послідовну теоретичну й практичну боротьбу проти найменшого відступу від ленінської теорії, від ленінської політики. Тов. Сталін конкретизував і дальше розвинув ряд важливіших теоретичних проблем марксизму-ленінізму, твердо стоячи на ґранітній основі марксо-ленінської теорії, майстерно орудуючи серцевиною марксизму-ленінізму — матеріялістичною діялектикою. Теоретичні праці тов. Сталіна становлять найціннішу вкладку до загальної скарбівні революційної теорії пролетаріяту; вона становить одну із вирішальних передумов величезних успіхів нашої партії, що бере „найнеприступніші фортеці" в боротьбі за перемогу комунізму.

Лист тов. Сталіна до журналу „Пролетарская Революция" підкреслив перед всією партією потребу рішучого підсилення більшовицького наступу на теоретичному фронті. Троцькістську контрабанду, як новий маневр клясового ворога, викрив тов. Сталін, і своїм листом він дав зразок непримиренної боротьби за кревні інтереси більшовизму.

Ні на одній дільниці теоретичного фронту так щільно не переплітається теорія з політикою, з практикою революційної боротьби, як у ділянці історії партії. Ще збільшити партійну пильність в теоретичній роботі по лінії історії партії. „До історії вчора треба підступити так, щоб історію цього вчора пов'язати з генеральною лінією партії, з тими велетенськими новими завданнями, які стоять перед нами сьогодні, які будуть стояти іще й завтра" (Каганович). Ми далеко ще не розгорнули достатньої боротьби за реалізацію сталінської директиви, що зобов'язує нас „поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки". Ми ще недосить приклали праці навколо розв'язання найважливішого завдання історичного фронту —утворення наукової історії партії.

П'ятнадцята річниця Жовтня повинна дати могутній зрух до розгорнення упертої і плянової праці навколо вивчення історії партії, історії Жовтня, до постави в центрі праці проблем переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, проблем історії Жовтневої революції, доби громадянської війни, соціялістичного будівництва, проблем, пов'язаних з міжнародньою вагою більшовизму. Творча наукова праця на історичному фронті повинна пов'язуватись з викривальною і самокритичною працею. З троцькістськими фальсифікаторами та їх правоопортуністичними спільниками, з ухильниками в сторону великодержавного та українського шовінізму повинна вестись нещадна боротьба; з неменшою силою треба бити по примиренству, по гнилому лібералізму, по всіляких проявах і формах безпринциповости на фронті теорії.

Спроби зфальсифікувати історію КП(б)У, історію Жовтневої революції на Україні, мали місце в ряді праць, виданих на Україні. У них троцькістські погляди переплітаються з правоопортуністичними, і ці антипартійні ворожі більшовизмові концепції протягались контрабандою в ряді наших партійних журналів, через наші радянсько-партійні видавництва.

В історичній літературі на Україні довгий час активно протягалась націоналістична контрабанда. Заперечувалось гегемонію пролетаріяту у революції на Україні; на гегемона революції 1905 і 1917 р. р., висувалось українську дрібну й середню буржуазію, наклепувалось на більшовицьку партію і відкидалось її керівну організаційну ролю в пролетарській революції. „Історики" й „літератори", протягали контрреволюційні теорії двокур-

кульности, безбуржуазности української нації, теорію окупаційности, колонізаторської ролі пролетаріяту на Україні, визначення революції 1917 р. на Україні, як національ-демократичної або національно-аграрної, теорію „двокорінности“ і „багатокорінности“ КП(б)У, теорію „окремої додаткової схеми“ для пролетарської революції на Україні, великодержавницьку контрабанду, що заперечує особливості розвитку пролетарської революції на Україні, що ігнорує вагу національного питання.

Партія провадила й надалі провадитиме рішучу й непримиренну боротьбу з усіма ворожими ленінізмові перекручуваннями на українському історичному фронті, з фальсифікаторами історії Жовтня на Україні, фальсифікаторами історії КП(б)У і з тими, хто прикриває їх своїм гнилим лібералізмом і примиренством.

Вивчення історії нашої партії — це могутня зброя більшовицького гарту партійних мас. Зробити історію ВКП(б) і КП(б)У здобутком партійних мас, здобутком робітників, колгоспників, — це визначає зміцнювати кадри бійців за соціялізм, за повалення світової буржуазії. Більшовизувати партії Комінтерну — це визначає дійти цілковитого засвоєння ними великого досвіду ВКП(б), досвіду непримиренної боротьби із всілякими відмінами опортунізму.

Комуністична партія вбирає в себе все краще, що є в робітничій клясі. ВКП(б) у Жовтні 1917 року нараховувала 250.000 чоловіка, тепер число їх доходить 3 мільйонів членів; у лавах КП(б)У — понад півмільйона чоловіка. Ленінський комсомол налічує $5^1/_2$ млн. чоловіка, в тому числі комсомол України — 1 млн. 2 тис. чоловіка. Тільки за один 1931 рік наша партія прийняла до своїх лав 1 млн. нових бійців. „Немає кращої зброї виховання нашої молоді у дусі марксизму-ленінізму за історію нашої партії“ (Каганович). Більшовицьке виховання цих нових мільйонів — це вирішальна ланка середпартійної роботи. Ці маси повинні опанувати історію нашої партії, її великий досвід; повинні вивчати історію партії з праць Леніна й Сталіна, з партійної документації, і це озброїть їх для дальшої боротьби за остаточну перемогу світового Жовтня. Це наше невідкладне завдання.

Відповідь тов. Сталіна т.т. Олехновічу та Арістову

з приводу листа до редакції „Пролетарской революции“ „Про деякі питання історії більшовизму[1]“

Тов. Олехновічу

Вашого листа одержав. Відповідаю із запізненням, бо перевантажений роботою.

Ніяк не можу погодитися з Вами, товаришу Олехновіч. І ось чого.

1. Невірно, що „троцькізм *ніколи* фракцією комунізму не був“. Оскільки троцькісти пірвали організаційно — хоч би й тимчасово — з меншовизмом, звернули — хоч би й тимчасово — свої антибільшовицькі погляди, були прийняті до ВКП(б) і Комінтерну та корились їхнім постановам, — троцькізм без сумніву був часткою, фракцією комунізму. Троцькізм був фракцією комунізму й у *широкому* розумінні слова, цебто як *частина* світового комуністичного руху, що зберігає свою групову особливість, й у *вузькому* розумінні слова, цебто як більше або менше організована *фракція* всередині ВКП(б), яка боролась за вплив у партії. По-чудному було б відкидати всім відомі факти про троцькістів, як про фракцію у ВКП(б), зафіксовані у резолюціях з'їздів та конференцій ВКП(б). ВКП(б) не терпить фракцій і не може піти на їх леґалізацію? Так, не терпить і не може піти на їх леґалізацію. Проте це ще не визначає, що троцькісти не становили на ділі фракцію. Саме тому, що троцькісти мали на ділі свою фракцію, за леґалізацію якої вони боролись, — саме тому — між іншим тому — опинились вони потім викиненими із партії.

Ви пробуєте відбутися на тому, що намагаєтесь відокремити *троцькізм* від *троцькістів*, міркуючи, що те, що належить до троцькізму, не може належати до троцькістів. Інакше кажучи, Ви хочете сказати, що троцькізм не був ніколи фракцією комунізму, а Троцький і троцькісти були фракцією комунізму. Це схоластика й самообман, т. Олехновіч! Не може жити троцькізм без носіїв троцькізму, цебто без троцькістів, також як не можуть жити троцькісти без троцькізму, — хай завуальованого й згорненого, а все ж троцькізму, — у противному разі вони перестали б бути троцькістами.

[1] Переклад з „Большевика“ № 16, 1932 г.

У чому полягала характеристична риса троцькістів, коли вони становили фракцію комунізму? Вона полягала в тому, що троцькісти „перманентно“ вагались між більшовизмом і меншовизмом, при чому вагання ці досягали до вищого пункту при кожному повороті партії і Комінтерну, перетворюючись на фракційну боротьбу проти партії. Що це визначає? Це визначає, що троцькісти не були *справжніми* більшовиками, хоч і перебували в партії та корились її постановам, що їх не можна було також назвати *справжніми* меншовиками, хоч вони часто і вагались у сторону меншовизму. Ці вагання й лягли в основу середпартійної боротьби між ленінцями й троцькістами за період перебування троцькістів у нашій партії (1917 — 1927 р.р.) Основу ж самих вагань троцькістів становив той факт, що, звернувши свої антибільшовицькі погляди й увійшовши отож до партії, троцькісти *не відмовились* одначе від цих поглядів, чому вони, ці самі погляди, давали про себе знати з особливою силою за кожного повороту партії й Комінтерну.

Ви, очевидячки, не згодні із таким тлумаченням питання про троцькізм. Але тоді Ви повинні дійти до одного з двух *неправильних* висновків. *Або* Ви повинні дійти до того, що, увійшовши до партії, Троцький і троцькісти геть чисто відмовились від своїх поглядів і обернулись *на справжніх* більшовиків, що неправильно, бо так думаючи, стає незрозуміла й непояснима та безперервна середпартійна боротьба троцькістів проти партії, яка сповнює увесь період перебування троцькістів у нашій партії. *Або* Ви повинні дійти до того, що троцькізм (троцькісти) „*увесь час* був фракцією меньшовизму“, що знову таки неправильно, бо Ленін і ленінська партія припустились би *принципіяльної* помилки, прийнявши *меншовиків* до складу комуністичної партії хоч би на одну хвилину.

2. Невірно, що троцькізм „*увесь час* був фракцією меншовизму, однією із відмін буржуазної аґентури в робітничому русі“, також як неправильна Ваша спроба *відокремити* „ставлення партії до троцькізму, як до теорії й практики буржуазної аґентури в робітничому русі“ від „ставлення партії на певному історичному відтинку часу до Троцького й троцькістів“.

Поперше, як я уже говорив вище, Ви припускаєтесь помилки, помилки схолястичної, штучно відриваючи троцькізм від троцькістів і навпаки, — троцькістів від троцькізму. Історія нашої партії говорить, що такий відрив, оскільки його припускалася та чи інша частина нашої партії, ішов завжди і *цілком* на користь троцькізмові, полегшуючи йому ховати кінці у воду при вилазках супроти партії. Можу сказати Вам над вухо, що Ви зробите Троцькому й троцькістським контрабандистам величезну послугу, запроваджуючи до вжитку нашої політичної практики методу штучного відриву питання про троцькізм від питання про троцькістів.

Подруге, припустившись цієї помилки, Ви примушені припуститись і *іншої* помилки, що випливає із неї, припустивши, що „на певному історичному відтинку часу“ партія розглядала Троцького і троцькістів, як *справжніх* більшовиків. Але таке припущення цілковито неправильне й у корені несполучне з фактами із історії *середпартійної* боротьби між троцькістами й ленінцями. Чим пояснити, тоді, безперервну боротьбу між партією і троцькістами всього періоду перебування троцькістів у партії? Чи не гадаєте Ви, що це була склока, а не принципіяльна боротьба?

Ви бачите, що Ваша „поправка“ до мого „листа“ в рекдакію „Пролетарской революции“ призводить до абсурду.

Насправді троцькізм був фракцією меншовизму до вступу троцькістів у нашу партію, він став тимчасово фракцією комунізму по вступі троцькістів у нашу партію, він став знову фракцією меншовизму після того, як вигнали троцькістів із нашої партії. „Собака повернувся до свого блювотиння“.

Виходить:

а) не можна стверджувати, що „на певному історичному відтинку часу“ партія вважала Троцького й троцькістів за *справжніх* більшовиків, бо таке припущення у корені суперечить фактам із історії нашої партії періоду 1917—1927 рр.;

б) не можна вважати, що троцькізм (троцькісти) *„увесь час* був фракцією меншовизму“, бо таке припущення призвело б до того, що періоду 1917—1927 р. р. партія наша стала б партією *бльоку* між більшовиками та меншовиками, а не партією більшовицько-м о н о л і т н о ю, що аж ніяк неправильно й несполучне з основами більшовизму;

в) не можна штучно відривати питання про троцькізм від питання про троцькістів, не ризикуючи обернутись у невільну зброю троцькістських махінацій.

Який же залишається вихід? Залишається одно: погодитись із тим, що „на певному історичному відтинку часу“ троцькізм являв фракцію комунізму, — фракцію, що вагалась між більшовизмом та меншовизмом.

И. Сталін

15/I-1932 р.

Тов. Арістову

У Вас непорозуміння, тов. Арістов.

Суперенности між статтею „Октябрьская революция и тактика русских коммунистов “(1924 р.) і „Листом до редакції „Пролетарской Революции“ (1931 р.) нема. Ці два документи відзна-

чають *різні* сторони питання, і це видалось Вам „*суперечністю*". Але „суперечности" тут нема.

У статті „Октябрьская революция" говориться про те, що 1905 року не Роза Люксембург, а Парвус та Троцький *висували* теорію „перманентної" революції *супроти* Леніна. Це цілком відповідає історичній дійсності. Саме Парвус, який приїхав 1905 року до Росії і редагував спеціяльну газету, де він *активно* виступав за „перманентну" революцію *супроти* ленінської „концепції", саме Парвус, а згодом, услід за Парвусом і разом з ним Троцький,— саме ця двійка бомбардувала тоді ленінську схему революції, протиставлячи їй теорію „перманентної" революції. Щождо Рози Люксембург, то вона перебувала тоді за лаштунками, утримувалась від активної боротьби з Леніном на цьому ґрунті, вважала за краще, видимо, не устрявати покищо до боротьби.

У полеміці проти Радека у статті „Октябрьская революция и тактика русских коммунистов" я загострив питання на Парвусі тому, що Радек, говорячи про 1905 рік і про „перманентну" революцію, *навмисне* промовчав про Парвуса. А промовчав він про Парвуса того, що після 1905 року Парвус став одіозною фігурою, зробився мільйонером, обернувся на прямого агента німецьких імперіялістів, і Радек не бажав зв'язувати теорію „перманентної" революції з одіозним ім'ям Парвуса, хотів обминути історію. Ну, а я пішов на переріз і розладив маневр Радека, відновивши історичну правду і відплативши належне Парвусові.

Отак стоїть справа із статтею „Октябрьская революция и тактика русских коммунистов".

Щождо „Листа в редакцію" „Пролетарской революции", то там мовиться уже про *іншу* сторону питання, а саме — про те, що теорію „перманентної" революції *вигадали* Роза Люксембург та Парвус. І це також відповідає історичній дійсності. Не Троцький, а Роза Люксембург та Парвус *вигадали* теорію „перманентної" революції. Не Роза Люксембург, а Парвус та Троцький *висували* 1905 р. теорію „перманентної" революції та активно боролись за неї *супроти* Леніна. Згодом Роза Люксембург також стала активно боротись супроти ленінської схеми революції. Але це було вже *після* 1905 року.

Все.

Й. Сталін

25/I-1932 р.

I. СТАТТІ

Баранник С.

Більшовицькі організації України на підступах до Жовтня

I

27 лютого (ст. ст.) 1917 р. у Петрограді — столиці колишньої Російської імперії — повсталі робітники й солдати учинили переворот, що став відправним пунктом лютневої революції в цілій країні, революції, яка скинула царат, повалила владу кріпосників - поміщиків.

Робітники й селяни при гегемонії перших і під проводом більшовицької партії проробили цю буржуазно - демократичну революцію — першу революцію, породжену імперіялістичною війною 1914 — 1918 р.р.

Більшовицька партія, що керувала підготовкою лютнево-березневої революції й що проводом своїм забезпечила її перемогу, ніколи не ставила собі за мету задовольнитися здобутками буржуазно - демократичної революції, як про це твердять контрабандисти троцькістського та інш. ґатунків. Ленін ще у перших своїх працях, а більшовицька партія з дня виникнення свого (1903 р.) почали боротися за встановлення, через етап буржуазно-демократичної революції, диктатури пролетаріяту, як наслідку переможнього соціялістичного перевороту. І коли більшовицька партія стояла на чолі пролетаріяту й селянства в революції 1905 р., що, так само як і лютнево - березнева революція 1917 р., була революція буржуазно - демократична, то вона з усією рішучістю й послідовністю вела лінію на те, щоб буржуазно - демократичну революцію вивести за її власні межі; боролася за негайне переростання буржуазно - демократичної революції на революцію соціялістичну. Ця лінія на переростання проходить через усю дожовтневу історію більшовицької партії й є єдина лінія 1905—1915—1917 р.р.

Чіткий, виразний курс на негайне переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну взяла наша партія і з перших днів лютневої революції.

„Ну, що ж! — писав Ленін у листі до О. М. Колонтай 16(3) березня 1917 р., листі, що є першим відгуком Леніна на

телеграми про лютневу революцію.—Цей „перший етап першої (з породжених війною) революції“ не буде *ні останнім*, ні тільки російським“ (підкреслення моє — *С. Б.*). А через місяць у своїх історичних квітневих тезах Ленін зформулював клясовий зміст і особливість моменту у таких широко відомих, клясичних рядках

„Своєрідність біжучого моменту в Росії є в *переході* від першого етапу революції, що дав владу буржуазії з причини недостатньої свідомости та організованости пролетаріяту,—*до другого* етапу, що повинен дати владу в руки пролетаріяту та найбідніших верств селянства“.

Лютий, отже, є етап Жовтня, щабель до Жовтня, неминучий, через який перестрибнути не можна, але щабель з якого зразу ж треба крокувати вище, далі до соціялістичного перевороту.

„Спроби поставити штучного китайського муру між тією й тією (ц. т. між буржуазно-демократичною й соціялістичною революціями—*С. Б.*) відокремити їх чимось іншим, *крім* ступня підготовки пролетаріяту, ступня об'єднання його з селянською біднотою є найбільше перекручення марксизму, „опошление“ його, заміна лібералізмом“ — говорить про це в одному з чисельних місць В. І. Ленін („Прол. револ. та ренеґат Кавтський“).

Недостатня свідомість та організованість пролетаріяту, недостатня свідомість та організованість бідноти, недостатній ступінь їх об'єднання — ось ті причини, що через них революція в лютому 1917 р. дала владу буржуазії.

В процесі розгортання, розвитку революції, боротьби мас за проводом більшовиків, від лютого до Жовтня, повинні були зникнути ці причини.

Переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну й формування масової політичної армії для соціялістичного перевороту — такий, отже, зміст процесу лютий — жовтень 1917 р.

На Україні, як відомо, Жовтень переміг пізніше; вся повнота політичної влади до рук пролетаріяту перейшла 2-2½ місяці згодом і диктатуру пролетаріяту встановлено тут в грудні 1917-го — січні 1918 року.

Як, у зв'язку з цим, було в ці 2-2½ місяці з процесом переростання на Україні, ми побачимо в наступній статті, а тепер зазначмо ось на що:

Клясичну періодизацію підготовки *партією Жовтня*, — ц. т. виходивши з процесів середпартійного життя, виходивши з погляду *стану та діяльности партії*, — дав тов. Сталін у своїй промові на фракції ВЦРПС 19 листопада 1924 р.

Ця періодизація, як відомо, така:

1) *Період нового орієнтування партії* (березень-квітень), ц. т. період від лютого до травня, коли партія, до квітневих тез

Леніна, навпомацки йшла до нового орієнтування в нових складних умовах боротьби, а після славетних квітневих Ленінових тез швидко засвоювала й засвоїла блискуче, дане в тезах, орієнтування.

2) *Період революційної мобілізації мас* (травень - серпень), коли партія, засвоївши нове орієнтування для складних післялютневих умов, що його дав Ленін у своїх квітневих тезах, ще більше закріпила квітнева партконференція, — взялася з усіх сил за справу революційної мобілізації мас, щоб повалити владу буржуазії та збуржуазілих поміщиків. Цей період закінчується VI з'їздом партії, що дав гасло підготовки збройного повстання, невдалим наступом на Петроград Корнілова, який (наступ) сприяв вирішальному крокові у справі більшовизації мас, революційної їх мобілізації.

3) *Період організації штурму* (вересень-жовтень), ц. т. період, коли на чільне місце висунулася пряма, безпосередня робота партії коло готування збройного повстання, його техніки, коли партія повела маси *в безпосередній наступ*. *Організація штурму* була основною домінуючою рисою цього періоду становища та діяльности партії, а процес революційної мобілізації мас ставупідлегленим моментом, відбувався далі в перебігові самої організації штурму, як головного, основного завдання періоду.

І ось, коли говорити про український загін більшовицької партії, то для нього, для умов, у яких боролися українські більшовики за перемогу Жовтня, цей, останній період, період штурму, розтягнувся в часі і, почавшися, так як і для партії в цілому, з вересня, закінчився не жовтнем, а кінцем грудня 1917—січнем 1918 р.

У цій статті ми розглянемо становище та боротьбу більшовицьких організацій України за перемогу Жовтня на перших двох етапах, розглянемо, як партія в процесі переростання *підготовлювала* Жовтень з тим, щоб сам процес здійснення Жовтня у збройному повстанні розглянути в наступній статті.

II

„До лютнево - березневої революції 1917 року, — писав В. І. у квітні 1917 р., — державна влада в Росії була в руках одної старої кляси, а саме: кріпосницько - дворянсько - поміщицької, на чолі з Миколою Романовим.

Після цієї революції — влада в руках *іншої*, нової кляси, а саме: — *буржуазії*.

Перехід державної влади з рук одної до рук другої *кляси* є перша, головна, основна ознака *революції*, як у суто-науковому так і практично - політичному значенні цього поняття.

В цій мірі буржуазна чи буржуазно-демократична революція *закінчена*“ (Ленін, т. XX, стор. 90, укр. вид. 1931).

Або в іншому місці у цей же самий час Володимир Ільїч пише:

„Державна влада в Росії перейшла до рук нової кляси, а саме — буржуазії та збуржуазнілих поміщиків“.

Органом влади цієї кляси буржуазії та збуржуазнілих поміщиків — був Тимчасовий уряд і його органи на місцях: комісари Тимчасового уряду, поновлені міські думи, земські самоврядування, громадські комітети. Тимчасовий уряд утворено 15(2) березня 1917 р. і зразу ж ступнево почали утворюватися на периферії, у тому числі й на Україні, його місцеві органи — органи диктатури буржуазії.

Але поруч із Тимчасовим урядом існували Ради робітничих депутатів. Петроградську Раду робітничих депутатів утворено в день повалення самодержавства 12 березня (27/II). Цього ж дня утворено Виконавчий Комітет Державної Думи, що з неї через два дні вийшов Тимчасовий уряд.

Московську Раду роб. депутатів утворено 13/III (28/II) і на всьому великому простору Росії почали, в полум'ї революції, утворюватися ради робітничих, солдатських, а пізніше, й селянських депутатів.

У Києві Раду робітничих депутатів остаточно зформовано 17(4) березня, у Харкові — 15(2) березня, у Катеринославі (тепер Дніпропетровське) вибори відбулись 17(4) березня, а 18(5) березня відбулося перше засідання Ради; між 14(1) і 17(4) березня Ради зорганізувалися в Краматорівці, Горлівці, Щербинівці, Енакієво, Попасній; 19(6) березня Ради зорганізовано в Бахмуті (тепер Артемівське), в Слов'янському, Гришиному, 19(6) березня відбулося перше засідання Одеської Ради роб. депутатів і т. д.

Майже одночасно, паралельно Радам робітничих депутатів, виникають ради солдатських депутатів та солдатські комітети по містах і на фронті.

З кінця березня з'являються в десятках місць ради селянських депутатів. Особливе зростання їх кількости починається з квітня-травня місяців. Виникають і збільшуються кількісно земельні комітети.

А що являли собою ці ради?

„Рада Р. і С. Д., — говорив Ленін у квітні 1917 р., — це здійснення диктатури пролетаріяту й солдатів; серед останніх більшість селян. Це й є диктатура пролетаріяту й селянства“ (т. XX, стор. 160, укр. вид.).

Отже, Тимчасовий Уряд — диктатура буржуазії — з одної сторони, і Ради Р. та С. Д., — диктатура пролетаріяту та селянства — з другої, — отаке становище, що утворилося з перших же днів революції й існувало до липневих подій.

Ленін багато разів підкреслював двовладдя, як особливість становища, особливість, що її до того часу не знала історія.

„Найголовніша особливість нашої революції, — читаємо ми в нього, — особливість, що найгостріше вимагає уважного ставлення до себе, є *двовладдя*, що утворилося в перші ж дні перемоги революції“ (т. XX, стор. 101, укр. вид.).

Характерною рисою взаємин всередині самого двовладдя є те, що диктатура пролетаріяту й селянства (ради) довірливо ставиться до диктатури буржуазії (Тимчасовий уряд) „вірить у її мирні прагнення, добровільно віддає владу буржуазії й обертає себе, таким чином, в її придаток“ (Сталін).

На Україні становище з двовладдям було значно складніше. 17(4) березня у Києві зорганізувалася Центральна Рада як „непартійна“ організація (як вона сама себе називала), що склалася з різних громадських організацій — „Українського Наукового Товариства“, „Українського Техніко - Агрономічного т - ва“, „Українського Педагогічного Т-ва“, кооперативних, студентських та інш. організацій...

19(6) — 21(8) квітня у Києві відбувся т. зв. Національний Конґрес із українських буржуазних, куркульських та інтеліґентсько-дрібно - буржуазних націоналістичних організацій. Цей конґрес офіційно оформив Центральну Раду, санкціонував її існування як політичного органу української буржуазії. Центральна Рада почала засновувати й спиратися на виниклі стихійно периферійні буржуазні та дрібно - буржуазні організації, організовувати українські військові частини й поширювати, таким чином, досить швидко свою мережу по цілій Україні. Тимчасовий уряд і Центральна Рада — сили одного табору, буржуазного табору. Як побачимо далі, позиція Центральної Ради була в основних питаннях революції тотожня з позицією Тимчасового уряду. Проте, всередині цього одного клясовою суттю табору, між його російською частиною й українською, були суперечності. Вони випливали з намагання української буржуазії, як буржуазії поневоленої країни, створити „свою“ національно - українську буржуазну державу, і з намагання російської буржуазії, як буржуазії імперіялістичної країни — країни - гнобительки, яка протидіяла цьому, ніяк не могла піти на задоволення цих вимог української буржуазії й дрібної буржуазії, яка (дрібна буржуазія) в особі своєї величезної частини — насамперед інтеліґенції — репрезентувала тоді клясові інтереси буржуазії. Відціля — опозиційність Центральної Ради до Тимчасового уряду, тертя поміж ними.

Отже, Тимчасовий уряд і опозиційно настроєна до нього, в питанні про власну національну буржуазну державу, в національному питанні, Центральна Рада—з однієї сторони, Ради роб. і солдатських та селянських депутатів — з другої, — такий у цілому характер двовладдя на Україні, яке склалося з перших днів революції й характеризувало те співвідношення клясових сил, той етап переростання, що були до липня.

Така була клясова суть періоду двовладдя, за якого більшовицькі організації України й стали на чолі пролетарських та бідняцьких, напівпролетарських мас, згуртовуючи їх навколо себе, зорганізовуючи їх у клясовій боротьбі проти буржуазії, куркуля, спрямовуючи їх зусилля на подолання хитань, вагань дрібної буржуазії, насамперед—середнього селянства.

Виснажені тяжкою економічною кризою, що її так поглибила й поглиблювала чимраз більше війна, знесилені й стомлені війною заради баришів капіталістів, заради інтересів імперіялізму, — маси рвалися до миру. „Скінчити війну", „Вирватися з війни" — це був загальний крик виснаженої країни і насамперед селянства" — говорить т. Сталін.

А Тимчасовий уряд вів, і не міг не вести, відверто імперіялістичну політику. 8/IV (26/III) він схвалив постанову про випуск „Позики свободи" на потреби війни. 1/V (18/IV) його міністер закордонних справ Мілюков надіслав союзникам ноту, в якій запевняв союзників про вірність Тимчасового уряду союзним договорам. 27/V (14/V) військовий міністер Керенський видав наказа про підготовку до наступу на фронті. Між 1 і 10 червня (19—29/V) Тимчасовий уряд розформував цілий ряд полків на фронті за відмовлення їх наступати. 29 (16) червня Керенський видав свого відомого наказа по армії й фльоті про наступ, а 1/VII (18/VI) наступ розпочато й нові десятки й сотні тисяч селян і робітників кинуто в пащу смерти за інтереси буржуазії.

Віками визискувані, гноблені поміщиками, маси трудящого селянства домагалися землі поміщицької, казенної, церковної і т. д., а Тимчасовий уряд відкладав вирішення земельного питання до скликання Установчих зборів, ц. т. дурив маси, одверто боровся карними загонами та іншими засобами проти розгортання аграрної революції, розпочавши цю боротьбу з перших же днів свого існування, як, приміром, ухваливши 22(9) березня постанову про вгамування аграрного руху в Казанській губерні.

Буржуазна, капіталістично-імперіялістська політика в галузі робітничого питання, великодержавницько-гнобительська політика в галузі національного питання — була також, як і політика в питанні війни та миру, земельному послідовним виявом поміщицько-буржуазної суті Тимчасового уряду.

Тимчасовий уряд після довгих переговорів (у квітні й травні) із Фінляндією розігнав фінляндський сойм. Тимчасовий уряд залишив у повній недоторканості царського генерал-губернатора Куропаткіна в Туркестані і змінив його тільки після того, як ташкентські робітники заарештували Куропаткіна; зберіг у повній цілості весь апарат царської влади в Туркестані, постачав хліб майже виключно російському населенню споживальних районів Туркестану, провадив гостро-ворожу політику до національно-визвольного руху і т. д.

Тимчасовий уряд одмовив висловити принципове співчуття ідеї автономії України (3/VI — 1917 р.), вважаючи, „що як з формальної, так і з тактичної сторони питання про встановлення автономії України можуть вирішити тільки Установчі збори“. Тимчасовий уряд заборонив розпорядженням Керенського скликати Всеукраїнський військовий з'їзд (28/V — 17 р). Юридична нарада при Тимчасовому уряді (червень 1917 р.) висловилася проти утворення посади комісара у справах України, проти участи представників України в міжнародній конференції, неґативно поставилася до українізації середньої школи, одмовила відпускати з державних ресурсів кошти на національно-культурні потреби і т. д.

Ця політика Тимчасового уряду в усіх питаннях революції була найважливіша об'єктивна причина, що революціонізувала маси.

Більшовицьку тактику щодо Тимчасового уряду чітко й виразно визначив був Ленін перших же днів революції у своїх „Листах з далекого краю“ і потім у квітневих тезах зформулював у таких рядках:

„Ніякої підтримки Тимчасовому урядові, роз'яснювання повної брехливости всіх його обіцянок, особливо в справі зречення анексій. Викривання, замість недозволенного, здатного лише сіяти ілюзії „домагання“, щоб *цей* уряд, уряд капіталістів *перестав* бути імперіялістичним“.

Але до приїзду Леніна в Росію, до опублікування його квітневих тез, більшовицькою лінією щодо Тимчасового уряду цілий ряд партійних організацій, у тому числі й багато парторганізацій України, йшли невпевненою, несмілою, нетвердою ходою, навпомацки. А деяка частина парторганізацій припускала у визначенні тактики до Тимчасового уряду грубі помилки. Приміром, збори Київської організації РСДРП(б) від 21(8) березня в резолюції на поточний момент зазначали, що „...новий уряд зустріне *підтримку демократії*, поскільки приступить до виконання своїх зобов'язань“ (ц. т. до проведення реформ, скликання Установчих зборів та інш. — *С. Б.*).

Проте, українська партійна організація, як і вся партія, бувши усією минулою боротьбою своєю підготовлена до сприйняття ленінових тез, хутко позбулася цих невпевнених кроків, які мали місце в частині її лав, хутко позбулася помилкових, шкідливих кроків у тактиці до Тимчасового уряду, що мали місце в деяких її організаціях і, загалом досить швидко, посіла правильну, витриману партійно-більшовицьку позицію щодо Тимчасового уряду. Квітневі тези Леніна були тим дороговказом для партії, що хутко спрямував її боротьбу у правильне річище й зорієнтував її у всій складності питань стратегій і тактики.

А суть цієї складности полягала в тому, що Тимчасовий уряд — орган панування поміщиків і буржуазії — не можна було

просто повалити. Не можна цього зробити, бо влада Тимчасового уряду спирається на Ради робітничих депутатів.

У переважній більшості Рад з початку утворення їх дістали переважну більшість меншовики й есери. Дістали головним чином, тому, що склад пролетаріяту за роки війни значно змінився збільшенням нових кадрів пролетаріяту, що недавно вийшли із дрібнобуржуазних шарів і не встигли ще перевари-тися в пролетарському казані; тому що меншовики майже не зазнавали репресій від царату; тому що революція покликала до життя мільйони дрібної буржуазії, які спали перед тим, а тепер заповнили Ради.

Через це більшість у радах посіли дрібно-буржуазні опортуністичні елементи, „що потрапили під вплив буржуазії і переводять її вплив на пролетаріят" (Ленін).

Тому основна лінія тактичного завдання більшовиків полягала в долипневий період розвитку в тому, щоб, борючися проти Тимчасового уряду, викриваючи його буржуазну суть, — у самих радах вести лінію на „негайне, рішуче, безповоротне відокремлення пролетарських, комуністичних елементів руху від дрібно-буржуазних" (Ленін), щоб „роз'яснювати терпляче, невідступно, систематично помилковість їхньої тактики" (Ленін)[1].

— „З боку *здається*, — читаємо в одному з чисельних з приводу цього місць у Леніна, що це „тільки" пропагандистська робота. На ділі це — *якнайпрактичніша революційна* робота, бо не можна посувати вперед революцію, що спинилася, захлинулася фразою, тупцює на місці *не через* зовнішні перешкоди, *не через насильство* з боку буржуазії... а *через* довірливу несвідомість мас" (т. XX, стор. 103, укр. вид. 1931).

І через це успішність боротьби проти Тимчасового уряду, насамперед, залежала від успішности боротьби проти його головної соціяльної підпори — есерівсько-меншовицько-бундівського дрібно-буржуазного бльоку. Непримиренна боротьба більшовиків проти цього бльоку, проти меншовиків та есерів насамперед, перемога над ним, була першою передумовою для повалення диктатури буржуазії.

Головним гаслом партії було гасло „Вся влада радам". На цьому, долипневому етапі переростання воно означало „розрив бльоку меншовиків та есерів з кадетами, створенння Радянського уряду з меншовиків та есерів (бо ради були тоді есеро-меншовицькі)" (Сталін), бо вимога передати владу меншовикам і есерам була пляном, який, примушуючи їх перевести на ділі свою антиреволюційну плятформу, прискорював викриття справж-

---

[1] Після липня партія, не припиняючи й аж ніяк не послаблюючи цієї роботи, основною лінією тактичного завдання зробила готування збройного повстання, про що — далі.

ньої природи цих партій, прискорював їхню ізоляцію, їхній відрив від мас" (Сталін).

На Україні ж становище було далеко складніше.

Як уже вище зазначалося, у березні - квітні виникла й оформилася Центральна Рада. Керівну ролю в Ц. Раді відогравав до січня 1918 р. бльок українських соціяль-демократів (українські меншовики) та соціялістів - федералістів (українські кадети). Найбільше місць належало в Центральній Раді партії українських есерів.

Центральна Рада була органом буржуазії колоніяльної країни, буржуазії, що в певній частині своїх інтересів виступала проти Тимчасового уряду, за повалення якого боролися широкі маси трудящих. Дрібнобуржуазні партії — українські с-д. й с-р. — відогравали значно більшу ролю в Центральній Раді ніж російські меншовики та есери в коаліційному Тимчасовому уряді. Але в силу цілого ряду причин, українська буржуазія далеко більше ніж російська провадила свою клясову політику язиками й руками партій української дрібно - буржуазної демократії, чому один із яскравих прикладів — буржуазна політика, великою мірою дрібнобуржуазної *складом*, Центральної Ради. VI Конгрес Комінтерну в резолюції „Про революційний рух у колоніяльних країнах" — так зазначає з цього питання:

„*Дрібнобуржуазна інтеліґенція*, студентство й інш. дуже часто є найрішучіші представники не тільки специфічних інтересів дрібної буржуазії, *але й спільних об'єктивних інтересів усієї національної буржуазії*" (Стенограф. отчет VI Конгресса К. И, выпуск VI, стр. 138 - 139).

Від того, що в складі Ц. Ради було найбільше представників дрібнобуржуазних партій, клясова суть її політики, ані на крихту не переставала бути буржуазною.

З самого початку свого існування Центральна Рада виступила як національна буржуазна інституція. Сутність таких організацій т. Сталін у листопаді 1918 р. визначив так:

„За доби буржуазної революції в Росії (з лютого 1917 р.) національний рух на околицях носив характер буржуазно - визвольного руху. Околиці Росії вмить повкривалися „загально - національними" установами. На чолі руху йшла буржуазно - демократична інтелігенція. „Національні ради" в Латвії, Естському краї, Литві, Грузії, Арменії... „*Рада на Україні*" й Білорусії... „Сфатул - Церій" у Басарабії... — ось ті „загально - національні" інститути, що навколо них збирала сили національна буржуазія") („Октябрьский переворот и национальный вопрос", „Жизнь национальностей", 1918, № 1, підкреслення моє — *С. Б.*).

Отож, Центральна Рада на Україні була тим середовищем, навколо якого групувала свої сили українська національна буржуазія. Соціяльною базою Ц. Ради були українська міська буржуазія й куркульство.

Ця буржуазія, це куркульство, як частина буржуазії намагалися „взяти владу до своїх рук і використати лютневу революцію для утворення „своєї“ національної держави“ (Сталін). Бо „своя“ національна держава ґарантувала-б українській буржуазії максимальні вигоди, максимальний зиск. Вона відкривала їй перспективу вийти із становища колонії й вступити в число „самостійних“ імперіялістичних країн. „Своя“ національна держава забезпечила-б українській буржуазії свободу вичавлювати із українських трудящих мас зиски самій, а не миритися з тим, щоб величезну частину цих зисків вичавлювала й забирала собі буржуазія Росії — країни гнобительки.

Оце було першим, основним, головним змістом усіх домагань Центральної Ради перед Тимчасовим урядом, усіх її прагнень, завдань, однаково як і вимог до Тимчасового уряду тих дрібнобуржуазних партій — у. с. д. і у. с. р., — що на них спиралася Центральна Рада й які своїми руками намагалися здійснити інтереси української буржуазії.

Але ця тенденція української буржуазії й її політичного органу Ц. Ради до державної самостійности зустрічала „непереборне протидіяння від імперіялістичного уряду Росії“ (Сталін).

Шостий Конґрес Комінтерну в резолюції „Про революційний рух у колоніяльних країнах“ дав клясичне формулювання суті цих взаємин між буржуазією визискувальної країни й буржуазією пригнобленої нації, колоніяльної країни в процесі розвитку революції:

„Незалежність країни щодо імперіялізму, що лежить в інтересах усього колоніяльного народу, відповідає й інтересам національної буржуазії, але *перебуває в непримиренній суперечності з усією суттю імперіялістичної системи*... Імперіялізм може безпосередньо підкупити значну частину їх (тубільних капіталістів—*С. Б.*), міг би навіть для ще більшої частини, ніж до цього часу, створити певне компрадорське становище, становище торговельного посередника, суб-експлоататора, наглядача над народом, що його поработили. Але становище рабовласника, монополістичного верховного експлуататора, імперіялізм залишає для самого себе. *Незалежне панування, майбутність „вільного“ самостійного капіталістичного розвитку, гегемонія над „незалежним народом“, — усього цього імперіялізм ніколи добровільно не уступить національній буржуазії.* У цьому пункті суперечність інтересів між національною буржуазією колоніяльної країни й імперіялізмом об'єктивно має корінний характер. Щодо цього імперіялізм вимагає *капітуляції* від національної буржуазії“ („Стенограф. отчет VI Конгресса Коминтерна. Выпуск VI, стор, 137, підкреслення, крім останнього, моє — *С. Б.*).

Вимогою формувати військові національні українські частини в тилу й на фронті, українізувати середню й вищу школи слідом за визнанням від Тимчасового уряду українізації нижчої школи, вимогою асиґнувати кошти на національні потреби, заснувати при Тимчасовому уряді посаду особливого комісара у справах України і т. д., — вимогою національно-територіяльної автономії, Ц. Рада несміло починала робити кроки в сторону заснування „своєї" національно-буржуазної держави.

„Тубільна буржуазія, — читаємо далі в постанові VI Конґресу Комінтерну, — як слабіша сторона, знову й знову йде на капітуляцію перед імперіялізмом".

Позиція Центральної Ради все більше й більше відбивала цю її *капітуляцію* перед Тимчасовим урядом. Та й то капітулювання її охоплювало тільки сферу національного питання, питання зв'язаного з українською державністю. У решті-ж питань, у *основних* питаннях революції, капітулювати було ні в чому, бо вимоги, позиції української буржуазії були *точнісінько такі ж самі* як і російської, й буржуазна суть Центральної Ради не могла диктувати їй іншу політику, як буржуазну.

Майже другого дня після свого оформлення й санкції Українським національним Конґресом—22(9) квітня Ц. Рада виступила із закликом на передплату „Позики Свободи", що її випущено з метою продовжувати війну. З кінця квітня Ц. Рада приступає до формування національних полків, закликаючи їх нести свої „військові обов'язки вірно й непохитно, згідно з розпорядженням своєї військової влади", й посилаючи частину їх на фронт. Пізніше Ц. Рада приймає участь у підготовці й у провадженні відомого червневого наступу на фронті і т. д.

Центральний орган „найлівішої" партії Ц. Ради — УСДРП „Робітнича Газета", — писав:

„Українці повинні показати, що вони не тільки самі можуть стати грудьми в оборону волі й щастя рідної землі, але й других до того привести своїм прикладом, своїм здоровим духом, своїм завзятям... Українці-вояки, настав час боронити землю й право України не тільки в тилу, але й там, звідки йде найбільша небезпека" („Роб. Газета", 11/VII, 1917 р.).

Це була чисто буржуазна позиція, що збігалась з імперіялістичною позицією Тимчасового уряду.

В галузі земельного питання Центральна Рада деклярувала у своєму 1-му Універсалі, що його прийнято 23 (10) червня:

„І через те ми хочемо, щоб *після того* як буде одібрано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, манастирські та інші землі у власність народів, як *буде видано* про це закона на Всеросійському Учредительному зібранні, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало

нам самим, нашим українським зборам (соймові) (підкреслення моє—С. Б., мова оригіналу).

Автори Універсалу чудово засвоїли таємниці стилю майбутнього часу, відсуваючи справу „на колись“, відкладаючи вирішення пекучих, невідкладних питань до Установчих зборів. А „ті, хто радить селянам чекати на Установчі збори, дурять їх“ — говорив Ленін „Буржуазія, — говорив він далі, — чудово робить своє діло, обіцяючи все, що хочете, але на ділі проводячи свою клясову політику“.

А клясова політика Ц. Ради в земельному питанні полягала фактично в обороні поміщицької власности, в забороні захоплювати поміщицьку землю („Самочинних захватів землі та самовольних порубок лісів не робити“ — ухвалив 14 (1) червня Всеукраїнський селянський з'їзд — підпора Ц. Ради), в боротьбі проти аґрарної революції, що могутньо розгорталася на селі, — ц. т. нічим не відрізнялася від буржуазної, контрреволюційної позиції Тимчасового уряду.

Такою ж, ц. т. тотожньою з Тимчасовим урядом, була позиція Ц. Ради і в робітничому питанні, в питанні контролю над виробництвом та інших. Як бачимо, в основних питаннях революції — війни та миру, робітничого контролю, земельному т. інш. — українській буржуазії нічого було капітулювати перед російською, бо тут їхні позиції були, *й не могли не бути*, абсолютно тотожні.

Щождо національно-територіяльної автономії, що її вимагала від Тимчасового уряду Центральна Рада, а Тимчасовий уряд був проти цієї вимоги, бо це було кроком у бік утворення „самостійної“ української держави — хоч і буржуазної, а все ж національно-української, — то цю вимогу Центральна Рада виставляла абстрактно, швидше в перспективі, а не як вимогу сьогоднішнього дня, виставляла боягузливо, архиопортуністично. Цілу низку елементів у галузі національних домагань Ц. Р. перед Т. У. виставляла, значною мірою піддаючися тискові тих мас, які, не бувши підпорою Ц. Ради, йшли ще тоді за нею, ц. т. виставляла великою мірою вимушено, під тиском знизу. У всьому тому *як* ці вимоги виставлялося, із самої *постановки* їх перед Тимчасовим урядом, випливала, виростала неминучість *капітуляції*, відступу в цьому пункті, у якому суперечність між українською й російською національною буржуазією „об'єктивно носить корінний характер“.

Де пояснення цього факту, цієї ганебної боягузливости Ц. Ради перед Тимчасовим урядом?

На це запитання знаходимо відповідь знову ж таки в постанові VI Конґресу Комінтерну:

„Тубільна буржуазія, як слабіша сторона, знову й знову йде на капітуляцію перед імперіялізмом. Але її капітуляція

є не остаточна, *доки небезпека клясової революції від мас не стає безпосередньо реальною, гострою, загрозливою.* Щоб, з однієї сторони, уникнути цієї небезпеки, а з другої — посилити свою позицію щодо імперіялізму, *буржуазний націоналізм в цих колоніях домагається підтримки дрібної буржуазії, селянства й почасти робітничої кляси*" (там таки, стор. 137, підкреслення моє—С. Б.).

Українській буржуазії дуже „хотілося" „своєї" національної буржуазної держави, яка забезпечувала б їй максимум зисків. Але їй страшенно „не хотілося" полетіти шкереберть під ударами „своїх" же українських робітників і селян.

Українська буржуазія боялася російської буржуазії, як сильнішої сторони, і тому, язиком, що заплітався, белькотала їй свої вимоги щодо національно-територіяльної автономії та ін. Їй смілости в цьому піддавала та частина мас, що тимчасово йшла за нею й тиснула на неї, а також і те, що виставляння цих вимог створювало ілюзію в імперіялістичної російської буржуазії про, нібито, „міцні" позиції Ц Ради.

Саме цими вимогами Центральна Рада намагалася приховати перед масами свою буржуазну природу, імперіялістичну суть і заручитися їх підтримкою. Її вимоги в нацпитанні були *демонстрацією* перед Тимчасовим урядом своїх „сил" і демонстрацією перед масами свого „демократизму" ц. т. демагогією, ошукуванням цих мас.

Основним бо для Центральної Ради, коли ходило про маси, було завдання: гаслами „національної боротьби", „загально-національних інтересів" відтягти маси від клясової боротьби, розірвати спілку українського селянства із українським пролетаріятом, що дедалі міцніла в процесі революції, як і українського пролетаріяту й трудящих мас із російським пролетаріятом і трудящими, що теж гартувалася дедалі дужче в огні революційної боротьби.

Але, боячися російської буржуазії, як сильнішої сторони, українська буржуазія в мільйон раз більше боялася, *(зовсім іншого роду боязню)*, тремтіла *(зовсім іншої якости тремтінням)* перед революційним рухом українських робітників і селян. І перед лицем цього могутнього революційного руху українських трудящих мас, що за проводом більшовиків підносився грізною хвилею все вище й вище, перед лицем цього, — українська буржуазія, її політичний орган Центральна Рада, провідники її волі — укр. с.-д. і укр. с.-р., — ішли на будь-яку капітуляцію, на будь-яку спілку з російською буржуазією, з її органом—Тимчасовим урядом, проти пролетарської революції, проти більшовиків, бо Тимчасовий уряд був інституцією однієї з Центральною Радою кляси — кляси буржуазії.

І що далі тривав процес переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, що більше вистигала пролетарська революція,—то глибше заходило капітулювання української буржуазії перед російською в тому пункті, де їх інтереси як колоніяльної й метрополійної буржуазій розбігалися, то рішучіше йшла Ц. Рада беззастережно й повнотою на цілковиту спілку з Тимчасовим урядом. Буря соціялістичної революції, що наближалася, все радикальніше примушувала Ц. Р. замітати сліди тієї чорної кішки, що, в галузі національних домагань, пробігла між Ц. Р. й Т. У. Бачачи це капітулювання, Т. У. під загрозою пролетарської революції, і сам ішов на деякі поступки Ц. Р., щоб зміцнити фронт контрреволюції.

І коли це капітулювання Ц. Ради, накреслившися виразно червневою угодою її з Тимчасовим урядом, проходило деякими зиґзагами, то їх робила Ц. Рада для того тільки, щоб позірним, про око людське „радикалізмом" перед Тимчасовим урядом і далі утримати на своїй стороні ті маси, що так швидко її кидали й переходили на сторону соціялістичної революції, на сторону пролетарського інтернаціоналізму.

Більшовицька партія добре бачила, розуміла цю суть Центральної Ради. Вона бачила, що Ц. Рада своїми вимогами національно-територіяльної автономії, скерованими проти Тимчасового уряду, послаблювала його позиції, розхитувала його фронт і цим об'єктивно, на цьому етапі, діяла на руку революції.

Більшовики чудово розуміли, що вимога національно-територіяльної автономії, сама по собі взята, не виходить за рямці буржуазних вимог, що у Центральної Ради вона йде лінією самовизначення націй у буржуазному його змісті й є протилежна більшовицькому гаслові самовизначення націй у соціялістичному його розумінні.

Єдина послідовно-революційна інтернаціоналістична позиція в нацпитанні, це — позиція права націй на самовизначення аж до відокремлення, що на ній із давніх давень стояла більшовицька партія, що її—цю позицію, цю вимогу програми РСДРП(б)—підтвердила, розвинула, конкретизувала квітнева 1917 р. конференція нашої партії. Тільки реалізація цієї вимоги, як складової частини пролетарської революції, спроможня розв'язати справу визволення мас з під національного пригноблення, з-під утиску та гніту. Диктатура пролетаріяту, визволяючи трудящі маси з-під експлуатації, визиску, поневолення,—визволяє їх із-під національного гноблення, як і від усіх будь-яких інших форм гноблення і втілює в життя принципи справжнього пролетарського інтернаціоналізму.

Це—принципіяльно інше ніж вимоги Центральної Ради в нацпитанні. Бо її ці вимоги — складова частина програми національної української буржуазії, і реалізація їх була б моментом

у створенні „української“ держави диктатури буржуазії, а вимоги більшовиків — складова частина програми партії пролетаріяту— більшовицької партії — й реалізація цих вимог стала моментом у створенні держави українського пролетаріяту—УСРР, складової частини СРСР — держави диктатури пролетаріяту.

Але оскільки й така вимога Ц. Ради в нацпитанні послаблювала позиції Тимчасового уряду, розхитувала його фронт, — більшовики підтримували Ц. Р. в цих її виступах проти Тимчасового уряду, проти якого вони зосереджували головний удар. Досить згадати відомі статті Леніна про українське питання влітку 1917 р.

Але в той же час більшовики енергійно викривали суть Центральної Ради, її буржуазну природу, приналежність її до одного клясового табору з Тимчасовим урядом. Більшовики показували на боягузливому, опортуністичному характері виступів Ц. Ради проти Тимчасового уряду, як Центральна Рада, піддаючися страхіттю перед пролетарською революцією, що назрівала, ліквідовувала ті незгоди, ті суперечності, що були між нею, як виразницею інтересів української буржуазії, буржуазії пригнобленої нації й Тимчасовим урядом—виразником інтересів російської великодержавницької імперіялістичної буржуазії, буржуазії нації гнобительки. Більшовики показували, викривали як розвиток пролетарської революції примушував Центральну Раду капітулювати перед Тимчасовим урядом.

Ось як зазначає з цього приводу т. Скрипник:

„Більшовики від самого початку передбачали неминучий зрадницький характер діяльности Центральної Ради, що й виявився далі в процесі її діялектичного розвитку... Тим то, маючи на увазі й дальші неминучі події, підтримуючи Центральну Раду в її суперечках із Тимчасовим урядом Керенського, вони одночасно вели проти неї ідейну боротьбу, а саме: виявляли перед робітниками й селянами дійсність, висували й висвітлювали робітництву його власні завдання, виставляючи прапор інтернаціоналізму“ („Статті й промови“, т. I, стор. 136)

Таку загалом тактичну лінію щодо Ц. Ради здійснювали періоду до жовтня місяця більшовицькі організації України за проводом ЦК РСДРП(б), Леніна, Сталіна.

Отож, проти пролетарської революції на Україні, проти більшовиків стояли Тимчасовий уряд і Центральна Рада. Це — одна клясова сила, але дві політичні інституції, два політичні центри, що відповідали двом фракціям цієї однієї клясової сили. Між цими фракціями були відміни й суперечності, про що вище зазначалося.

Тимчасовий уряд був перший, основний, головний ворог революції. Основний удар треба було скерувати проти нього, головний вогонь треба було зосередити на ньому. Для підсилення

цього огню, для збільшення могутньости вдару, треба було використати й суперечності, що були між Ц. Радою й Тимчасовим урядом, використати Центральну Раду в тому й постільки, в чому й поскільки вона виступала проти Тимчасового уряду. Через це більшовики, ведучи проти Центральної Ради безнастанну ідейну боротьбу, викриваючи її суть, викривальну діяльність суті Ц. Ради, боротьбу проти неї на даному етапі — до повалення Тимчасового уряду — провадили в таких формах, які давали б можливість найкраще використати її проти Тимчасового уряду — основного ворога революції.

Отже, провадячи проти Центральної Ради безнастанну, вперту ідейну боротьбу, викриваючи її справжню буржуазну суть, більшовики водночас використовували її для боротьби проти головного ворога революції — Тимчасового уряду, підтримували її в тій мірі, в якій вона об'єктивно *допомагала* справі повалення Тимчасового уряду.

Із такою оцінкою поточного моменту, із такою загалом лінією тактики й узялася більшовицька партія, за проводом Леніна та Сталіна, до справи революційної мобілізації мас.

III

З новим орієнтуванням партії, що його подав у своїх квітневих тезах Ленін, більшовицькі організації України справилися досить швидко Вони майже одностайно приєдналися до квітневих тез Леніна.

У процесі обговорення та засвоєння цих тез виявилися правоопортуністичні та „ліво"-опортуністичні настанови. Наприклад, велика частина Київського комітету більшовиків провадила певний час боротьбу проти Ленінових тез, обстоюючи правоопортуністичні напівменшовицькі позиції про незакінченість буржуазно-демократичної революції, заперечуючи переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, заперечуючи курс на готування соціялістичного перевороту. Треба підкреслити, що переважна більшість Київської партійної організації посіла в цьому питанні правильні ленінські позиції, що видно хоча б з того, що загально-міські партійні збори відхилили правоопортуністичну постанову, ухвалену Київським партійним комітетом (7 ма голосами проти 4-х) і спрямовану проти Ленінових тез. Правоопортуністичні позиції посідала ще частина більшовицької фракції Катеринославської ради, дехто з партробітників Харкова та інш.

Разом із цим ми маємо прояви й „лівого" ухилу — рідного брата правого опортунізму, приміром, у Харківському комітеті, де виставлялося в квітні місяці вимогу *негайно* усунути Тимчасовий уряд від влади („Пролетарий" № 26, 8/V, 1917 р.).

Ідейним корінням своїм цей ухил був зв'язаний із троцькізмом і мав із ним в основному одну й ту саму методологічну базу.

Але впертою боротьбою на два фронти більшовицькі організації України швидко подолали прояви опортунізму в окремих частинах своїх лав. Цим ще більше зміцнено їхні лави й ідейну консолідацію більшовицьких організацій України, як і цілої партії, піднесено на вищий щабель.

Водночас швидко відбувався процес організаційного налагодження роботи, покращання загального стану парторганізацій і завдання полягало в тому, щоб якомога прискорити це поліпшення.

Утискувані жахливими поліційно-жандарськими репресіями царату, як жодна з політичних партій, більшовики організаційно опинилися з перших днів лютневої революції в найскрутнішому становищі, порівнюючи до інших партій. Актив більшости організацій був за царату по в'язницях, самі ж організації в глибокому запіллі, у той час як меншовики, до прикладу, перебували в напівлеґальному стані. Тому більшовикам оздоровітись („оправиться") після царського запілля було важче. Але партія наша хутко поправляється, перешиковує свої лави відповідно до умов леґальности. Наприклад, збори Київської більшовицької організації, де обрано перший леґальний комітет, відбулися 19 (6) березня; збори Харківської організації з виборами комітету — вночі проти 17 (4) березня; збори Катеринославської організації, — де остаточно обрано комітет, — відбулися на початку квітня, а в Горлівсько-Щербинівському районі, де парторганізація була особливо міцна, збори відбулися навіть другого ж дня після лютневого перевороту.

Харківські більшовики вже 19 (6) березня випустили листівку, де вимагали припинити імперіялістичну війну, запровадити 8-годинний робітній день і інш., і з 23 (10) березня почали видавати газету — орган Харківського більшовицького комітету „Пролетарий". 27 (14) березня 1917 р. вийшов перший нумер газети „Голос Социал-Демократа" — орган Київського комітету більшовиків, 17 (4) квітня — перший нумер „Звезда" — орган Катеринославського комітету. Це було не абияким успіхом парторганізацій, які щойно вийшли з глибокого запілля, не мали достатньої кількости відповідних кадрів, коштів, матеріялів і т. д.

Ступнево налагоджуються зв'язки між окремими парторганізаціями, утворюються районові організації у великих містах (Київ, Харків, Дніпропетровське), що об'єднують партосередки заводів та фабрик, оформляються організації в губерніяльному і навіть обласному маштабах (у квітні місяці відбулася перша конференція Південно-Західнього краю, у липні конференція парторганізацій Донецько-Криворізького басейну).

Перешкодою для справи організаційного зміцнення більшовицьких організацій України, серйозною небезпекою, що проти

неї відкрито вогонь у процесі організаційного зміцнення парторганізацій, були об'єднавчі тенденції, що становили форму вияву правого опортунізму. Самостійні більшовицькі організації на час лютневої революції були на Україні в найважливіших індустріяльних, пролетарських пунктах — Харків, Київ, Катеринослав, Луганське, Горлівсько-Щербинівський район, Макіївка та деякі інші.

У багатьох же містах, як Одеса, Миколаїв, Полтава, Кривий Ріг, Херсон, Житомир, Кременчук, Чернігів та інш., перших місяців революції були організаційно об'єднані організації.

Як бачимо, в найбільших пролетарських центрах, у вирішальних пунктах, більшовицькі парторганізації існували на час лютневого перевороту організаційно цілком самостійно.

Для об'єднаних же організацій характерні були, як правило, дрібні міста, з тоненьким прошарком пролетаріяту, із складом робітництва переважно не важкої, невеликої промисловости, міста з величезною питомою вагою дрібнобуржуазного населення. Та й по тих містах і містечках у об'єднаних організаціях РСДРП організаційне об'єднання більшовиків із меншовиками[1] носило, як правило, суто зовнішній, формальний характер. Організаційні принципи більшовизму, як небо від землі, далекі від меншовицьких, і ніякі формальні моменти — „об'єднаність" та ін. — ні на крихту не підривали цілковитої самостійности й відокремлености двох різних партій — більшовиків і меншовиків, — що під однією назвою жили в цих організаціях. Більшовики по цих організаціях, як правило, скликали свої самостійні збори, мали свої керівні органи, свої окремі приміщення, клюби та інш. Але якою зовнішньою, формальною, умовною не була ця „об'єднаність" (спільна назва та інш.) про те й вона спантеличувала декого з більшовиків, перешкоджала більшовикам у справі революційної мобілізації мас і треба було якнайшвидше з нею покінчити. Найшвидше процес організаційного розриву з меншовиками проходив у лівобережних пролетарських районах і повільніше у більшості правобережних організацій. У процесі цього розриву з меншовиками більшовицькі парторганізації України успішно перемагали тенденції, що проявлялися у деяких ланках більшовицьких лав і полягали в затягуванні, загаюванні цілковитого організаційного розриву з меншовиками, або, навіть, у тому — в поодиноких випадках — щоб залишитися в одній організації з ними, цебто правоопортуністичні тенденції.

Кінець серпня й початок вересня знаменує собою цілковите закінчення, в основному по всій Україні, процесу остаточного переборення об'єднавчих тенденцій у ряді більшовицьких організацій. На цей час ми маємо і формально (а не тільки по суті)

[1] На увазі треба мати, насамперед, майже виключно меншовиків-інтернаціоналістів.

організаційно цілком самостійні більшовицькі організації не тільки по всіх пролетарських центрах України, а й по всіх великих, та майже і по всіх дрібних та дрібненьких містах.

Таке в основному було, перших місяців після лютого, становище більшовицьких організацій України — цього вирішального суб'єктивного чинника перемоги пролетарської революції. Ідейна єдність, монолітність більшовицька непримиренність характеризує їхнє становище, всупереч твердженням і наклепам усяких контрабандистів. Таке становище парторганізацій було першою передумовою успішної революційної мобілізації мас, відриву їх із під упливу меншовицько-есерівського бльоку, ізоляції цього останнього.

А зорієнтувавшися в новій, післялютневій обстанові, і, подолавши прояви опортунізму на цьому щаблі, партія заходилася з усією енергійністю й настирливістю підносити маси, мобілізовувати їх на боротьбу за встановлення диктатури пролетаріяту. Революційна мобілізація мас — основне, головне завдання, що постало перед партією з травня місяця[1]. Цей процес революційної мобілізації мас був джерелом зростання, зміцнення самої партії, у тому числі, звісно, й її української організації.

Ми вже бачили у чому — в основному — полягала суть політики Тимчасового уряду та Центральної Ради. Катастрофічно посилюючи економічну, продовольчу, фінансову й інш. руїну, забезпечуючи інтереси капіталу, вона (політика) викликала чимраз більше незадоволення робітників, бідняків і трудящих мас взагалі і була основною частиною того досвіду, який на ділі переконував маси, на якому учила їх більшовицька партія, — досвіду, який показував справжнє лице різних партій, революціонізував маси.

Цей досвід становив *об'єктивні* моменти процесу революціонізації, що були основною причиною *стихійного* руху мас на боротьбу проти влади буржуазії та поміщиків.

Завдання полягало в тому, щоб, спираючися на *стихійний* рух мас — пролетарів, бідноти, солдат — поставити на чолі його *свідомий* початок—опанувати його послідовно-революційним, більшовицьким проводом і цим створити могутнє, невичерпне, що чимраз більше зростає, вирує і клекоче, джерело грандіозного руху мільйонів, які знесуть і зметуть, за проводом більшовиків, твердині політичної влади капіталу.

Важливіші гасла, що ними піднімала більшовицька партія маси на боротьбу за встановлення диктатури пролетаріяту — були: „Вся влада — радам“, „Земля — селянам“, „Хліб — голодним“, „Мир — трудящим“, „Робітничий контроль“.

[1] Це зовсім не значить, що партія не бралася до справи мобілізації мас до цього часу (що було б нісенітним припущенням), а це значить, що тепер це завдання стало головним.

Головна робота більшовиків коло завоювання мас проходила на фабриках та заводах, у радах, фабрично-заводських комітетах, профспілках. Основний ворог у цих закладах та інституціях були меншовики та есери — російські й українські, — бундівці. І з-під їхнього впливу треба було вирвати маси, а самі ці партії ізолювати.

На засіданнях рад та їхніх виконавчих комітетів, на засіданнях фабзавкомів та правлінь профспілок, на зборах робітників, на мітинґах, демонстраціях, у цехах та театрах, на вулицях та майданах, через газети, проклямації, листовки, підчас квітневих, червневих демонстрацій, липневих виступів, у питаннях кампанії проти „Позики Свободи", кампанії проти наступу, виборів до міських дум, перевиборів рад, правлінь профспілок, фабзавкомів, у питанні контролю над виробництвом, 8 годинного робітнього дня і т. інш., — більшовики виступали в непримиренній боротьбі проти бльоку партій дрібно - буржуазної демократії, завойовуючи на свою сторону робітничі маси.

Ось як згадує про умови, в яких доводилося працювати, один із тодішніх керівників Катеринославської організації:

„Передвиборча кампанія до міської думи проходила так, що нам на передвиборчих зборах спочатку не давали слова й доводилося діяти, як говорять, наскоками. На підприємствах справа була значно простіша, а в місті нам було дуже трудно тому, що й театри й інші установи були заброньовані за меншовиками. Через це більшовикам доводилося появлятися на чужих зборах, як непрошеним гостям і виголошувати відповідні промови" (Аверін, див статтю в зб. „Борьба за советы на Екатеринославщине", стр. 103).

Але, не зважаючи на величезні труднощі роботи, більшовики неухильно здобували все міцніші й міцніші позиції серед робітничої кляси.

„Влада має перейти до единого органу, що може бути виразником волі народу, до рад робітничих і солдатських депутатів. До зміцнення їх ми мусимо прагнути для підготовки взяти владу в свої руки", — так закінчували свою резолюцію харківські робітники-залізничники, ухвалену на доповідь представників Харківського більшовицького комітету 3-го травня („Пролетарий" № 35, 28/V, 17 р.).

„Ми робітники... визнаємо, що Рада роб. депутатів і Викон. Комітет її є сила, є орган революційної влади, і, як такий, *повинен відкинути будь-яку нерішучість і стати на шлях непримиренної клясової боротьби, аж до повного закріплення за собою влади.* Своїх уповноважених зобов'язуємо, обираючи Вик. Комітет, подавати свої голоси за товаришів, що стоять за подальший розвиток революції й за повне завоювання політичних і громадянських прав не буржуазно дипломатичним, а революційним

шляхом, — так ухвалили загальні збори робітників Електричного т-ва в Києві 24 (11) травня — 1917 року „Голос Социал-демократа“, № 23 (підкреслення моє — С. Б.).

Першими ставали на сторону більшовиків робітничі маси підприємств велетнів. У Катеринославі твердинею більшовизму став з весни Брянський завод; (тепер ім. Петровського), у Києві — арсенал, у Харкові ВЕК (тепер ДЕЗ) пізніше ХПЗ, Гельферіх-Саде (тепер „Серп і Молот“). У Горлівсько-Щербинівському районі рада з дня виникнення була більшовицька. У травні місяці робітники Щербинівки, Нелєпівки, Північно-Микитівської рудень ухвалюють більшовицьку резолюцію. На день всеросійської демонстрації 18 червня в цілому ряді місцевостей Донбасу ухвалюють більшовицькі резолюції. Під час червневої демонстрації в Києві під більшовицьким гаслом виступало тисяч 10-12 демонстрантів, у Харкові робітники цілого ряду підприємств і т. д.

Поруч із роботою серед пролетаріяту більшовицька партія розгорнула й чимраз більше посилювала роботу серед солдат Солдатські комітети, ради солдатських депутатів були головними осередками, через які більшовики завойовували солдатські маси.

Серед солдатських мас на початку революції був дуже сильний вплив бльоку есерів з меншовиками, в якому провідну ролю відогравали есери. Боротьба більшовиків з есерами та меншовиками за солдатські маси й неухильне визволення цих мас із під впливу партій дрібно-буржуазної демократії й залучення їх на свою сторону — становила основний зміст роботи більшовиків серед солдатів.

Ще за першої революції виникли були партійні більшовицькі організації для роботи в армії, так звані „воєнки“, що почали після лютого рости як гриби, й були основною формою партроботи у військах. Ці „воєнки“ були доповненням до робітничих дружин, які становили, як ми побачимо далі, ядро збройних сил пролетарської революції, що з нього вийшла славетня Червона ґвардія. „Воєнки“ вже у квітні були в Луганському, Катеринославі; велику роботу розгорнули в Вінниці, в Чернігові, в Харкові, Одесі, Києві тощо.

Робота „воєнок“ швидко приносила дуже позитивні наслідки. Так, приміром, у Києві, незабаром після того, як при Київському комітеті РСДРП(б) утворено комітет військових парторганізацій, за більшовиками пішли 3-й Авіопарк, аеро-топографічний парк, 147-*а*, і 148-*а* Воронізькі дружини, солдати штабу КВО, частково понтонний батальйон, саперна сотня і т. інш. Або коли у Вінниці ще до жовтня влада фактично належала раді робітничих і солдатських депутатів, то це, насамперед, дякуючи високому щаблеві роботи більшовиків серед солдатів розташованих у Вінниці частин. Успіхи в завоюванні більшовиками солдатських мас відогравали колосальну ролю, бо, поперше, через завоюван-

ня солдатів більшовики поширювали і зміцнювали свої позиції серед основних мас селянства і, подруге, завоювання більшовиками солдатських мас мало велике значення для організації збройних сил пролетарської революції.

Досить значні хоч і далеко слабіші ніж серед пролетаріяту були позиції більшовиків серед селянства. Цей факт зовсім не значить, як твердять про це правоопортуністичні та інші контрабандисти, що серед селянства, особливо на Україні, неподільно, монопольно панувала партія есерів. Уся історія більшовицької партії, зокрема її боротьби за першої революції, змітає таке обмовницьке твердження.

Більшовики, як відомо, стоять на тих позиціях, що пролетаріят на повалення поміщицько-кріпосницької диктатури до закінчення буржуазно-демократичної революції йде з селянством у цілому. Після лютого, як відомо, гаслом більшовиків щодо селянства, стало гасло: пролетаріят у спілці з біднотою, нейтралізуючи середняка проти буржуазії в тому числі й сільської, цебто проти куркулів.

Але повалити політичну владу буржуазії означало, між іншим, послідовне й до кінця, рішуче й безоглядне зламання, зруйнування й усунення поміщицького землеволодіння і завершення антикріпосницької революції. Ця антикріпосницька революція, не здійснена в лютому-березні, була упідлегленим, підпорядкованим моментом, що його на даному щаблі вирішував загальний перебіг процесу розвитку пролетарської революції в країні, і, що його остаточно, як завершення завдань буржуазно-демократичної революції, мимохідь, розв'язав Жовтень, запровадивши диктатуру пролетаріяту.

У такому напрямі накреслив перед партією завдання Володимир Ільїч Ленін і ухвалила постанови квітнева партконференція. У квітневих тезах Леніна відповідного пакта зформульовано так:

„В аграрній програмі перенесення центру ваги на Ради наймитських депутатів, конфіскація всіх поміщицьких земель, націоналізація всіх земель у країні, порядкування землею місцевими Радами наймитських і селянських депутатів.

Виділення рад депутатів від найбідніших селян. Утворення з кожного великого маєтку (в розмірі близько 100 дес. до 300, у згоді з місцевими та іншими умовами і за визначенням місцевих установ) зразкового господарства під контролем наймитських депутатів та на громадський кошт".

Цю лінію і провадила наша партія в боротьбі за цілковите опанування наймитсько-бідняцьких мас, за відрив їх із-під впливу есерів, за подолання вагань, зневтралізування середняка в процесі могутньо вибухлої та непереборно розгортуваної аграрної революції.

А аграрна революція, могутній селянський рух почав розгортатися з березня - травня і щодалі заходив глибше, розгортався ширше, підносився вище, виявляючи все більше та більше характер величезного масового руху, скерованого проти поміщицького землеволодіння та капіталістичного визиску.

На Херсонщині у березні селянський рух помічено в одному повіті, а в червні рух охопив усі шість повітів губерні; у Таврійській губерні у квітні місяці вперше селянський рух відзначається в чотирьох повітах, а в жовтні він охоплює 7 із 8 повітів губерні; на Волині в березні заворушення виникають в двох повітах, а в травні всі 12 повітів охоплені рухом; на Поділлі селянські рухи відбулися в квітні в одному повіті, а на липень вони охоплюють усі 12 повітів губерні і т. д. Цей могутній рух на Україні в цілому особливо піднісся в травні - червні, дещо підупав у липні з тим, щоб з новою силою спалахнути з серпня місяця і круто піти вгору наступних місяців. Особливої сили, особливого розмаху цей рух набрав на Правобережжі.

„Селянство Поділля, Київщини, Волині — читаємо в одному з джерел по історії цього руху — по - заслузі розплатилося з цивілізованими хижаками: такого бурхливого селянського повстання, що буйно злетіло догори, епідемічно розрослося, розгорнулося на ланах південно - західньої України у вересні й жовтні 1917 р. історія не забуде ніколи“ (Игрицкий — „1917 г. в деревне“, стр. 157).

Революційне селянство починало здебільшого з вирубувань поміщицьких лісів, з використання земель, що пустували, переходило до встановлення примусової оренди, до віднімань орендних участків землі у куркульських господарств і кінчало — одвертим, прямим захопленням поміщицьких, та, частенько, й куркульських земель, вигонів, лісів, лук, плянтацій і т. інш., розгромами поміщицьких маєтків, протиурядовими, одвертими політичними актами. Щоближче до жовтня, то дужче посилювався й наочніше проступав,— особливо яскраво виявлюваний по районах з високим ступнем капіталізації сільського господарства,—бідняцько - пролетарський струмінь у аграрній революції — наймитські страйки в економіях поміщиків та в господарствах куркулів з вимогами підвищення зарплатні, впорядкування її для різних категорій робітників та стосовно до видів роботи, з вимогами зменшення робітного дня й інших правних запроваджень. Віднімання бідняцькими та наймитськими елементами селянства орендних ділянок у куркульських господарств; усунення посередників у оренді; встановлення низьких орендних цін для бідняків коштом куркулів, десятки форм дезорганізації куркульсько-капіталістичних господарств аж до випадків прямого їх розгрому—такі головні форми цього пролетарського аграрного руху.

Жовтнева пролетарсько - соціялістична революція завершила завдання буржуазно - демократичної революції.

„Селянство *в цілому* підтримувало нас у Жовтні, і після Жовтня тільки *постільки, поскільки* ми доводили до кінця буржуазну революцію“ —зазначає тов. Сталін.

Цього жодної хвилини не треба спускати з ока, коли говорити про аграрний рух, про селянські повстання між лютим і жовтнем.

Українські есери були тим головним ворогом українських більшовиків із яким їм довелося стати в процесі аграрної революції до смертельної боротьби за селянство. Перших же днів революції по всій території України почали виникати і хутко поширюватися спеціяльні організації — „Селянські Спілки“ — організації українського куркульства. Через ці свої клясові організації, де провід належав партії есерів, український куркуль намагався стати на чолі цього руху, щоб, спрямувавши його попервах, в помірковане річище, обернути згодом цей могутній революційний рух мільйонів в ублюдкове заворушення і цим ліквідувати аграрну революцію.

На Україні куркуль був сильніший, ніж у центральній Росії; він маскував свою клясову позицію національними гаслами, й через це вплив його на середняка був значно більший ніж по багатьох районах Росії. Через це подолати вагання середняка на Україні було трудніше, ніж у цілому ряді інших районів і, взагалі, на Україні боротьба пролетаріяту та бідноти з однієї сторони — проти міської буржуазії та куркуля з другої — за середняка, — проходила дуже гостро. Це наклало глибокий відбиток на весь перебіг тут пролетарської революції, на перебіг громадянської війни.

Як „розвивали“ аграрну революцію українське куркульство та його партії — покажуть декілька прикладів.

Приміром, 1-й установчий з'їзд УПСР, що відбувся в квітні, питання про відшкодування поміщикам за землю, що її у них він вважав за потрібне колись відібрати, вирішив формулою: „витрати за проведення земельної *реформи* треба віднести *на кошт держави*“. Доповідач про аграрне питання на червневій конференції УПСР—Ковалевський особливо наполягав на тому, що „реформу“ (знову реформа!) треба провести так, щоб не викликати руїни. Всеукраїнський селянський з'їзд, що відбувався в червні, резолюцію в питанні про найневідкладніші заходи земельної справи починає так:

„Щоб забезпечити Україну від безладдя й руїни, з'їзд визнає за потрібне до Установчих зборів: 1) самочинних захватів землі та самовільних порубок лісів не робити...“

Такі були „програмові“, „принципові“ настанови есерів та меншовиків, таке було їхнє „слово“. А ще реакційніше, боягузливіше, ще більше льокайське, буржуазне своїм змістом було їхнє діло, їхня практика. Проти цих спроб дрібнобуржуазних партій—

есерів і меншовиків, куркульської „Селянської Спілки“ та інш.— ліквідувати вибухлу й розгортувану аграрну революцію й спрямовано основне вістря боротьби більшовиків.

Квітнева конференція РСДРП(б) дала такі чіткі, що не залишали сумнівів, директиви (їх написав Ленін), партійним організаціям щодо аграрної революції:

„Партія пролетаріяту бореться з усіх сил за *негайну й повну конфіскацію* всіх поміщицьких земель у Росії (а також удільних, церковних, кабінетських і інш., та інш). Партія рішуче виступає за *негайний перехід* усіх земель до рук селянства“... (підкреслення моє — *С. Б.*).

Більшовики були єдина партія, що на ділі вела селянство на ліквідацію поміщицького землеволодіння. Захоплення поміщицьких земель — одна з форм завершення буржуазно-демократичної революції,— було тоді, отже, гаслом більшовицьким.

Виходячи з таких настанов, більшовицькі організації й узялися вперто за завоювання пролетарсько-бідняцьких мас селянства.

„Конотіпська й Шостенська парторганізації, — пише про це тов. Ї. Бош, — одні з перших розгорнули широко роботу серед довколишніх селян, організовуючи регулярні виїзди на села, з метою агітації й організації селянства й користувалися в селянських масах з великого авторитету“ (Е Бош, „Год борьбы“, стр. 24).

А ось „Пролетарий“ — орган Харківського комітету РСДРП (більшовиків) — 15 (2) червня, друкує велику статтю „Волостные революционные комитеты“, в якій викладено з вичерпною повнотою програму найближчих бойових дій селянської бідноти, спрямованих на піднесення мас середняцтва для поглиблення та розгортання аграрної революції, утворення рад за пролетарсько-бідняцьким проводом, утворення своєї селянської озброєної міліції, замість старої поліції, що її треба негайно усунути, — ставиться як важливіше завдання.

Ось як про наслідки роботи бахмутських (тепер Артемівських) більшовиків серед селянства пише активний діяч більшовицької місцевої парторганізації т. І. Нагорний:

„Повітовий земельний комітет на цей час (мовиться про липень 1917 р.—*С. Б.*) поповнено п'ятьма представниками від робітників. Ці представники були більшовики, а через те такі постанови як, наприклад, про використання поміщицької землі, про затримку орендних грошей, про заборону видавати поміщикам гроші з депозиту, про конфіскацію поміщицького майна,— легко було погоджувати й провадити в життя. Ці постанови були вельми популярні серед селянства. В Гришиному, Сергіївці, Гродовці, Казенно-Торсько-Олексіївці і в багатьох інших великих селах на орендні гроші за поміщицьку землю утворено будинки селян, бібліотеки, щколи, агроучастки, с.-госп. гуртки й інші ко-

рисні організації. За приблизними підрахунками на культурні потреби витрачено по всьому повіті до 100 тисяч карб." („Борьба за Октябрь на Артемовщине", стор. 258).

А резолюція Київської обласної конференції РСДРП(б) від 23 (10) липня з організаційного питання, заявляє:

„Для постановки єдиної й пляномірної роботи на місцях і для розвитку її вшир та вглиб, конференція вважає за потрібне: посилити роботу на селах серед наймитів і малоземельного селянства"...

Яскравим прикладом великого впливу більшовиків на бідняцько-наймитські (та й середняцькі) маси села був Всерос. з'їзд копачів та возіїв буряків, який відбувся в Києві влітку.

Утворення більшовиками, за їх проводом та впливом рад наймитських депутатів, утворення наймитсько-бідняцьких фракцій у радах селянських депутатів, у волосних та інших комітетах, робота в земельних комітетах, листи солдатів із фронту, більшовицькі газети, листівки та відозви, усна агітаційно-пропагандистська робота й практичне життя, досвід, що показував справжню суть есерів, меншовиків та інш., повільно, але вірно робили своє діло, діло прояснення клясової свідомости наймитів, бідняків, об'єднування їх із пролетаріятом, згуртовування їх навколо більшовиків.

Велике значення для поширення більшовицького впливу на селі, ще не досить вивчене й оцінене, мав вплив фронту — листи солдатів, відпускники й самодемобілізовані солдати. До їх голосу найпередовіші, найреволюційніші елементи наймитсько-бідняцького селянства особливо уважно прислухалися.

Цілковиту, отож, рацію має М. О. Скрипник, коли пише:

„До того ж на село кожного тижня й кожного дня верталася сила самохіть демобілізованого солдатства, що заносило більшовицькі ідеї, більшовицький вплив і навіть деякі елементи революційної організованости" („Статті й промови", т. I, стор. 154).

У багатьох парторганізаціях, зокрема Лівобережжя, були досить міцні тенденції троцькістського та люксембургіянського характеру, що недооцінювали ролі селянства для пролетарської революції. Але за проводом ЦК більшовицької партії, за проводом Леніна та Сталіна, більшовицькі організації України подолували, виживали цю форму прояву троцькистського ухилу та люксембургіянства в окремих лавах партії.

З перших же тижнів після лютого на Україні розгорнувся широкою хвилею національний рух.

„Ті, що віками гнітилися й визискувалися „старим режимом" національності Росії, — характеризує цей рух т. Сталін, — вперше відчули в собі силу й кинулися в бій з гнобителями. „Ліквідація національного утиску" — таке було гасло руху".

У березні, особливо квітні - червні, відбувається безліч місцевих — волосних, повітових, губерніяльних з'їздів, конференцій, нарад особливо селянських, що офарблені були в густий колір національного руху.

Відбувається ряд всеукраїнських з'їздів. У квітні місяці (17 - 18 н. ст.) зібрався перший Всеукраїнський установчий з'їзд УПСР; одночасно з ним (17 - 19 квітня н. ст.) відбулася всеукраїнська конференція УСДРП; 23 квітня (н. ст.) — всеукраїнський кооперативний з'їзд; у травні (18 21 н. ст.) — перший всеукраїнський військовий з'їзд; у червні (10 - 15 н. ст.) — I всеукраїнський селянський з'їзд; зразу ж після нього (18 - 23 червня н. ст.) — II всеукр. військовий з'їзд і т. д.

Під знаком величезного буржуазного та дрібнобуржуазного національного піднесення пройшли ці з'їзди.

Квітнева конференція нашої партії на доповідь т. Сталіна, програму більшовицької партії в цьому питанні сконкретизувала для переживаного моменту й накреслила лінію політики партії.

„За всіма націями, що входять до складу Росії, має бути визнане право на вільне відокремлення й на утворення самостійної держави“ — заявила квітнева партконференція.

„Заперечення такого права, — читаємо далі в резолюції конференції, — й невжиття заходів, *що гарантують його практичну здійсненість*, рівнозначне підтримці політики захоплень чи анексій“. (підкреслення моє—*С. Б.*).

Виставляючи право народів на самовизначення, більшовики підносили „цим самим боротьбу проти національного гноблення на височінь боротьби проти імперіялізму, нашого загального ворога“ (Сталін).

Основну армію національного руху становило селянство. Частина селянства,—куркульство, було соціяльною базою Центральної Ради й *постільки* Центральна Рада мала коріння в національному українському рухові й намагалася весь час через куркульство опанувати весь національний рух. Ми вже говорили вище, що Центральна Рада обстоювала вимоги національно територіяльної автономії України. Ці - ж вимоги обстоювали й українські дрібно - буржуазні партії супроти Тимчасового уряду, що був проти них.

Поскільки цими вимогами Центр. Рада послаблювала сили Тимчасового уряду, як головного ворога пролетарської революції, постільки вона об'єктивно відогравала певну революційну ролю. Але ця революційність була дуже відносною, умовною, обмеженою, боягузливою, бо Ц. Рада вимогами своїми в нацпитанні не могла „боротьбу проти національного гноблення піднести на височінь боротьби проти імперіялізму, нашого загального ворога“ (Сталін). Навпаки, в питанні про війну, про землю, в робітничому питанні, в питанні про владу —

ц. т. в цих кардинальних питаннях революції — Центральна Рада анічим, як ми бачили, не відрізнялася від імперіялістичного Тимчасового уряду. Тому вона, імперіялістична по суті, була проти більшовиків, вкупі з Тимчасовим урядом, і домагання в галузі національного питання не могли бути домаганнями революційного, національно-*визвольного* характеру, а були домаганнями буржуазно-демократичного характеру. Бо коли українські бідняки й середняки, як єдині з пролетаріятом носії революційного національно-визвольного руху, за проводом пролетаріяту, — цього єдиного гегемона послідовно-революційної національно-визвольної боротьби, — виступали з національними домаганнями, то тільки ці домагання спрямовані були на повалення імперіялізму, а не на угоду з ним, як у Центральної Ради й дрібнобуржуазних українських партій, і були національно-*визвольною* боротьбою, боротьбою, яка здатна була, разом із іншими формами гноблення, скинути й національне пригноблення.

Центральна-ж Рада, як організація української буржуазії, українського куркуля, поскільки вона проти Тимчасового уряду боротися органічно не могла, — приховувала перед масами, гаслами національної боротьби, свою буржуазну природу, свою імперіялістичну суть, а перед Тимчасовим урядом використовувала гасла національної боротьби, як спосіб забезпечити найвигідніше свої інтереси, як національної буржуазії, буржуазії в минулому пригнобленої країни, коштом інтересів буржуазії в минулому країни-гнобительки.

28(15) червня 1917 року В. І. Ленін — вождь світового пролетаріяту — у статті „Україна" кидав гасло мільйонам:

„Хай живе вільний союз вільних селян і робітників вільної України з робітниками й селянами революційної Росії".

Ось цього союзу, як огню, боялася Центральна Рада, дрібнобуржуазні українські партії. Цей союз пролетаріяту та бідноти, середняцьких мас України нав'язувався, міцнів, поглиблювався все міцніше й міцніше й дужче із робітниками, бідняками, середняцькими масами Росії. Розколоти єдиний фронт революційних мас України із революційними масами Росії, розколоти його, використовуючи демагогічно гасла національних домагань, використовуючи гасла буржуазного націоналізму—було основним завданням тактики Ц. Ради в її боротьбі проти пролетарської революції.

З'ясовуючи суть Ц. Ради, Сфатул-Церія та інших інституцій, висунутих революцією у національних республіках та районах т. Сталін говорить: „Національний прапор пристебується лише для омани мас, як популярний прапор для прикриття контрреволюційних змов національної буржуазії".

І ось за цим прапором національної боротьби, що його пристебнуто для ошукування мас, значна частина цих мас і йшла протягом певного часу.

Ці маси треба було відвоювати від Центральної Ради, від тих партій, на які вона спиралася — насамперед від українських соціяль-демократів та есерів. Для цього треба було, пропагуючи що сили більшовицькі гасла з національного питання, більшовицьку програму в нацпитанні, водночас викривати справжню природу Ц. Ради й показувати, що вона не може вирішити й національної проблеми революції, як і ніякої іншої, що національну програму вона вирішує із своїх клясових буржуазних позицій, у своїх клясових інтересах, що спекулює на вимогах у нацпитанні, дурить маси, гаслами національної боротьби намагається утримати їх за собою, і робить це, головно, через старання українських с.-д. та с.-р.

Як відомо, більшовицькі організації України недооцінювали спочатку ролі національного питання в боротьбі за перемогу пролетарської революції на Україні.

Червневий пленум ЦК та ЦКК КП(б)У 1926 р. зазначив, як відомо, ось що з приводу цього:

„Специфичні умови історичного розвитку України, що спричинилися до русифікації українського міста та більшої частини пролетаріяту з однієї сторони, з другої сторони — жорстока боротьба з контрреволюцією, що на її чолі стояли контрреволюційні партії, наявність у деяких товаришів, що керували нашою партією на Україні перших років громадянської війни, люксембурґіянських поглядів на національне питання, — все це призвело до того, *що українська партійна організація спочатку недооцінювала ваги національного питання в революційній боротьбі на Україні*, а деякі товариші доходили навіть до заперечування самого існування української нації“ (підкреслення моє—*С. Б.*). Проти цієї великої помилки українських більшовиків боровся ЦК партії на чолі з Леніном, боровся т. Сталін.

Але хоч недостатня була робота більшовиків України в цій галузі й це мало велике негативне значення, проте більшовицькі організації України боролися цього періоду не за люксембурґіянську чи якусь іншу лінію в нацпитанні, а за ленінське його розв'язання.

Ось, приміром, Київський комітет більшовиків на засіданні 17(4) червня, докладно обговоривши питання про національний рух на Україні, рекомендує комісії, що її він виділив для складання резолюції й відозви українською та російською мовами, покласти в основу такі засади:

„Організація більшовиків веде боротьбу проти захватницьких імперіялістичних тенденцій російської буржуазії, проти утримування в руках держави інших національностей“ ...І далі, хоч і не зовсім чітко, говориться про протиставлення Центральної Ради трудящим масам і заявляється, що коли Ц. Рада „вживе заходів насильства, організація буде відповідати на них на-

сильством“, а ще далі зазначається, що „організація більшовиків підтримує плебісцит територіяльний, а не національний“ („1917-й год на Киевщине“, стор. 105).

На засіданні Київської ради роб. деп. 22(9) червня т. Зарніцин запропонував, від імени більшовицької організації, на обговорення „українського питання“ резолюцію, що в ній читаємо:

„Протестуючи проти заборони Керенським українського військового з'їзду, ми вважаємо, що ця заборона є один із проявів імперіялістичної політики центрального уряду, що порушує права пригноблених націй і основні принципи демократії...

Вважаючи, що національне розкріпачення нерозривно зв'язане з розкріпаченням клясовим, ми закликаємо пролетарів і напівпролетарів України до відмови від співробітництва з своєю національною буржуазією, до єдности клясової організації й до спільної боротьби за владу й за повалення підпори національного й клясового гніту ярма капіталу“ („1917-й год на Киевщине“, стр. 114).

Як бачимо, Київська організація, що чимала частина її провідної верхівки на чолі з керівниками організації Ю. П'ятаковим та Бош, стояла на позиціях люксембурґіянства, виступає тут із ленінських позицій в боротьбі за опанування національного руху. Цілий ряд інших парторганізацій України — Полтавська, Чернігівська, Вінницька та інш. також провадили боротьбу за опанування національного руху. Що ближче до жовтня, то національному питанню українські більшовики в боротьбі за встановлення диктатури пролетаріяту приділяють все більше й більше уваги.

Приміром, у резолюції липневої партконференції Південно-Західнього краю, ми знаходимо пакти, як, наприклад: „провести роботу серед українських мас людности, розколюючи їх по лінії клясової боротьби й відриваючи революційні елементи від шовіністичного впливу українських с.-д.“, „детально обговорити на місцях проєкт перегляду партійної програми з національного питання...“ та інш.

Велику ролю в цьому процесі відограв провід від ЦК та безпосередньо від Леніна й Сталіна.

Боротьба нашої партії проти Тимчасового уряду в його імперіялістичній, анексіоністичній політиці, щодо вимоги від Фінляндії широкої автономії, статті Леніна про Україну й Фінляндію, виступи його на квітневій партконференції і т. д.; виступи т. Сталіна на квітневій партконференції, на Всеросійській конференції військових організацій РСДРП(б), у пресі та інш. — були однією з форм цього проводу, що допомагав українській партійній організації на грунті більшовицької боротьби на два фронти проти ухилів у сторону великодержавництва й українського націоналізму виправляти свої помилки в нацпитанні перших місяців 1917 р.

IV

Вирішальне значення для прискорення перебігу переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну між лютим і жовтнем 1917 р., для успіхів у революційній мобілізації мас на боротьбу проти капіталізму — мали липневі події й корніловщина. Суть липневих подій у тому, що вони кладуть грань між одним етапом переростання й другим, що вони закінчують період мирного розвитку революції й починають другий період — немирного її розвитку. Збройна півмільйонна демонстрація робітників і солдатів 16(3) — 18(5) липня у Петрограді була кульмінаційним пунктом мирного розвитку революції. Цих днів було востаннє запропоновано меншовицько-есерівським радам в особі Центрального Виконавчого Комітету Рад взяти владу в свої руки. ЦВК-т відповів на це відмовою.

Це ще раз чудово викривало всю угодовську, контрреволюційну суть меншовицько-есерівського бльоку, його перехід на сторону буржуазії, далі ізольовувало його від мас і штовхало ці останні під більшовицькі прапори.

„Двох влад у державі *бути не може*, — писав у квітні про двовладдя В. І. Ленін. — Одна з них повинна зійти на нівець і вся буржуазія російська вже працює з усіх сил, скрізь і всіма можливими способами, на усунення й знесилення, зведення на нівець Рад Солдатських і Робітничих Депутатів, на створення одновладдя буржуазії“ (т. XX, укр. вид. стор. 102).

Липень і здійснив ці пророчі слова Леніна. Буржуазія терором відповідає на революційний виступ у Петрограді пролетаріяту й селянства (одягнутого в сірі шинелі). Прокочується по всій країні хвиля розгромів більшовицьких організацій, арештів, трусів. Ленін примушений піти в запілля, вся партія перейшла на напівлеґальний стан. Наступ буржуазної контрреволюції, підготований заздалегідь, обрушується на пролетаріят, на солдатів, на революційну частину селянства. Льокавти підприємців, звільнення найреволюційніших та найактивніших робітників, арешти їх, утиск проти профспілок, фабзавкомів та інших робітничих організацій, розброєння революційних військових частин та робітників, запровадження смертної кари на фронті, посилене надсилання карних загонів на село і т. д — основні форми цього наступу проти революційного руху мільйонів, що зростав.

Центральна Рада активно допомагає в цьому Тимчасовому урядові. Якраз на кінець червня припадає складання між ними угоди, скерованої своїм вістрям проти більшовиків. Перед цим Ц. Рада активно допомагає Тимчасовому урядові організовувати наступ на фронті. Самих липневих днів вона бере активну участь у розгромі більшовицьких кіосків, контори газети „Голос Социал-Демократа“ в Києві, в арештах та трусах активних біль-

шовиків, бере участь у протибільшовицькому та протиробітничому терорі в Донбасі, Катеринославі, Вінниці і т. д.

Саме напередодні липневих подій оголюється відкрито союз українських с.-д. із російськими меншовиками, саме в липні остаточно проступає наочно повна зрада меншовиків і есерів революції.

„Есери й меншовики, — говорить Ленін, — остаточно скотилися 4-го липня в помийницю контрреволюційности, бо вони неухильно котилися туди в травні і в червні, в коаліційному міністерстві і в ухвалі політики наступу“ (т. XXI, укр. вид., стор. 52).

Двовладдя обертається на одновладу, на одверту диктатуру контрреволюційної буржуазії.

„Влада в руках військової кліки кавеньяків“, — говорить Ленін, — „Цю владу треба скинути. Без цього всі фрази про боротьбу з контрреволюцією — порожні фрази „самоошуканство й ошуканство народу“.

А скинути вже не тими методами, не тією тактикою боротьби, що їх уживано до липня. „Суть справи полягає в тім, що владу зараз уже неможна взяти мирно, — пише Ленін. „Гасло переходу влади до Рад лунало б тепер як донкіхотство, чи як глум“, — читаємо в нього. І тому більшовики тимчасово знімають це гасло, бо воно „...об'єктивно було б ошуканством народу, вщеплюванням йому ілюзії, немов би радам і *тепер* досить побажати взяти владу, чи ухвалити це для одержання влади...“ (т. XXI, укр. вид., стор. 31).

Натомість Ленін ставить гасло збройного повстання і цього курсу на збройне повстання, щоб здобути владу пролетаріятові, ухвалює VI з'їзд нашої партії, що відбувся 8 серпня (26 липня)— 16(3) серпня.

Ленін, перебуваючи цього часу у глибокому запіллі, давав звідти свої вказівки щодо VI з'їзду, як і взагалі не переставав із підпілля керувати партією, але безпосередній, прямий провід VI з'їздом, уся важливість і величезна відповідальність цього проводу в складних умовах лягла на плечі кращого учня й вірнішого співбійця Ленінового т. Сталіна.

„Готуйтесь же до нових боїв, наші бойові товариші, — звертається VI з'їзд партії в своєму маніфесті. — Стійко, мужньо й спокійно, не піддаючися на провокацію, нагромаджуйте сили, шикуйтеся в бойові колони. Під прапор партії, пролетарі й солдати! Під наш прапор, пригноблені села!“.

У питанні про оцінку нового, післялипневого періоду розвитку революції й у питанні про тактику пролетаріяту та його партії цього періоду — більшовицька партія зразу ж після липневих подій повела боротьбу на два фронти у своїх власних лавах, боротьбу, успішність якої була перша передумова всіх успіхів партії.

Деяка частина членів партії розгубилася, злякалася наступу буржуазії, не зрозуміла тимчасовости поразки партії й характеру цієї „поразки", як відправного пункту подальших, незрівняно більших успіхів. У ряді організацій — Київ, Харків, Катеринослав, деякі пункти Донбасу — зареєстровано окремі випадки виходу з партії на цьому ґрунті. „Цілком можливо, — пише т. Сталін, — що дехто з більшовиків, справді, хникав у зв'язку з липневою поразкою. Мені відомо, наприклад, що дехто з заарештованих тоді більшовиків ладні були навіть покинути наші лави" (Сталин „Троцкизм или ленинизм", стр. 14). Загублення у таких елементів партії перспектив розвитку революції, переоцінка сил буржуазії й пасування перед труднощами — ось що характерно для цих правоопортуністичних настроїв, вагань.

Інша частина із цих найнестійкіших членів партії схильна була, навпаки, нехтуючи леґальними методами роботи, одмовляючися від них, іґноруючи старанну підготовку збройного повстання, недооцінюючи сил ворога — негайно виступати збройно. Це були „ліво" — опортуністичного, авантурницько-блянкістського характеру настанови, що, так чи інак, відбивали вплив троцькізму на окремі ланки партії.

У тій же статті („Політичний стан"), у якій Ленін уперше після лютого висуває ідею негайної підготовки збройного повстання (статтю написано 23(10) липня), він відкриває вогонь по таких настроях у партії.

Підкреслюючи доконечність підготовки збройного повстання, закликаючи до його готування лави партії й маси пролетарів, напівпролетарів та революційну частину солдатів, — В. І. зазначає:

„Партія робітничої кляси, не кидаючи леґальности, але й ні на хвилину не перебільшуючи її, повинна *сполучити* леґальну роботу з нелеґальною, як 1912-14 р.р.

Ні на годину леґальної роботи не кидати. Але й конституційним та „мирним" ілюзіям не вірити. („... Працювати так, як 1912 — 14 р., коли ми уміли говорити про скинуття царату революцією, і не втрачали леґальної бази ні в Державній думі, ні в страхових касах, ні в професійних союзах і т. д.") (Ленін, т. XXI, укр. вид., стор. 23-24).

Проти таких же настроїв скеровано й резолюцію VI з'їзду де говориться з однієї сторони про потребу „енерґійно відстоювати всі завоювання свободи й явочним порядком затверджені права, відстоювати проти контрреволюційних замахів на масові організації... енерґійно боротися за вплив у них", а з другої — зазначається, що „пролетаріят не повинен піддаватися на провокацію буржуазії, яка дуже бажала б даного моменту викликати його на передчасний бій".

Але вагання такого порядку після липневих подій носили хвилинний характер і зачепили дуже обмежені, мізерні ланки

партійних лав. Партія одностайно, згуртовано вела маси на барикади боїв за встановлення диктатури пролетаріяту.

З погляду загального становища та з організаційної сторони більшовицькі організації значно зміцніли. Значно зросли вони кількісно. На Україні це зростання навіть випереджає своїм темпом загальнопартійні темпи.

Більшовиків було на Україні на час квітневої конференції, за применшеними даними 7 тисяч, а на час VI з'їзду партії— $22^1/_2$ тисячі.

Процес організаційного зміцнення, утворення та налагодження провідних верхівок, покращення зв'язків, усистемнення в роботі— теж зробили великий крок.

Дякуючи такому ідейному й організаційному становищу парторганізацій України, лави мас під прапорами більшовицької партії швидко стали поповнюватися й міцніти після липня, й особливо після корнілівщини, коли генерал Корнілов рушив був із військом на Петроград з метою взяти владу до рук військово-генеральської чорно-реакційної кліки, ліквідувати вщент усі завоювання революції, запровадити свою залізну диктатуру.

Об'єктивна ситуація на час після липневого розвитку революції й, особливо, після корнілівщини значно пореволюційнішала. „А тимчасом усі й кожний бачать, знають, відчувають, — писав 14(1) вересня Ленін, — *що в березні-квітні революція йшла вперед, а в липні-серпні вона йде назад* (т. XXI, укр. вид., стор. 110 — підкреслення моє—*С. Б.*).

Липнева поразка більшовиків і контрреволюційний виступ Корнілова — ознаки того, що революція пішла назад. Але вона йшла „назад" так, як іде тигр, коли подається всім тулубом назад, стискується в клубок, пригинається до землі, спресовує в крицеві брижі кожний свій м'язь, пружинить кожний свій атом для того, щоб могутнім стрибком плигнути з жахною силою вперед на ворога. Тимчасовий відступ революції сам у собі нагромаджував елементи нового наступу, із відступу революції, із його глибин органічно виростав наступ.

Корніловщина, стряхнувши маси, піднісши на боротьбу проти себе і контрреволюції взагалі нові їх шари, стала новим і вирішальним стимулом більшовизації мас, революційної їх мобілізації на боротьбу за диктатуру пролетаріяту.

Піднісся чималою мірою страйковий рух, як відповідь на вирослу руїну, на активізацію, на посилений наступ буржуазії проти сили революції. По всій країні прокочується могутня хвиля страйків. У Катеринославі, наприклад, на період червень-серпень за неповними даними, припадає більше ста окремих страйків та конфліктів.

Із серпня, як уже згадувано, підноситься могутня хвиля аґрарного руху з чималою кількістю районів суцільних повстань.

У відповідь на активізацію імперіялістичної політики, на поглиблення кризи, руїни, на погіршення матеріяльного стану, на посилення репресій — застосування смертної кари, роззброєння революційних військових частин, арешти і т. інш. — посилюється революційний рух серед солдатів та матросів. Ці об'єктивні чинники революціонізації мас чимраз більше використовували більшовики енерґійною, настирливою, впертою роботою, дедалі більше підно́сили стихійний рух мільйонів до рівня свідомости й це давало чудові ефекти у справі більшовизації мас, у справі вириьання їх з-під впливу партій дрібнобуржуазної демократії.

„Липневі дні, — пише т. Гопнер про Катеринославську парторганізацію, — утворили значну розколину між радою й масами. Це позначилося повсюдно в Петрограді, Москві й у нас".

А про вплив корнілівського заколоту на перебіг у тому ж таки Катеринославі другий активний тоді діяч місцевої парторганізації т. Аверін говорить:

„... на серпень ролі більшовиків та меншовиків перемінилися. Корнілівський заколот завдає останнього вдару впливові меншовиків. Тієї ночі, коли одержано про це сповіщення, вони шукають більшовиків, не наважаючися самі звернутися до мас... Вони тепер просто бояться мас" („Борьба за советы на Екатеринославщине", стор. 7).

Сотні підприємств у липні-серпні й першій половині вересня прилучаються до раніше збільшовизованих підприємств. Яскравий вияв процесу більшовизації мас знаходить у радах, профспілках.

У вересні більшовики заволоділи Петроградською й Московською радами робітничих депутатів, спалахнули хвилювання в Тамбові, Липецьку, Астрахані, Уфі. У Ташкенті 25 (12) вересня влада перейшла до рук рад.

Великі успіхи у справі більшовизації рад маємо в Катеринославі, Харкові, Одесі. В Одесі рада у вересні, в більшовицькій резолюції вимагає переходу влади до рад, у Києві рада міцно стає більшовицькою, з початку вересня більшовицькими стають ради у цілому ряді пунктів Донбасу. У деяких місцях (Горлівсько-Щербинівський район, Краматорівка, Слов'янське, Вінниця т. ін.) ради фактично домагаються влади ще до Жовтня (у Горлівсько-Щербинівському районі, наприклад, на початку вересня).

Цей же процес ще яскравіше проявляється на профспілках. У більшовизації цих останніх ми маємо певну розбіжність, „ножиці" між більшовизацією низових ланок профруху, фабзавкомів, що були підпорними пунктами більшовизації профруху взагалі, й між темпами більшовизації верхівки руху—профспілок, де вплив меншовиків та есерів був сильніший, тривав довше й звідкіля вибити їх було трудніше. Післялипневий період позначається, поперше, успіхами фабзавкомів у їх боротьбі з профспілками в процесі більшовизації й подруге, у величезних вирішальних успіхах біль-

шовиків у боротьбі проти меншовиків, бундівців, есерів всередині самого профруху.

* * *

Період революційної мобілізації мас, що в центрі його стояла єдина й згуртована більшовицька партія на чолі з ЦК, Леніном і Сталіном, в основному закінчується. Наступає *період організації штурму*, ц. т. період, за якого безпосередня підготова збройного повстання й організація штурму стає для партії головним завданням моменту, а революційна мобілізація мас стала підпорядкованим моментом і провадилась так само енергійно й настирливо більшовицькою партією вже як, в основному, складова частина організації штурму.

Саме в середині вересня (за старим стилем) написав Ленін до ЦК свої знаменні — перші з цього циклю виступи В. І.—„Большевики должны взять власть“ і „Марксизм и восстание“.

„Чому повинні владу взяти саме *тепер* більшовики?,—запитує В. І. в першому з названих тільки що листів.—Тому, що нависле здання Пітера зробить наші шанси в сто раз гіршими.

А зданню Пітера, мавши армію з Керенським і К⁰ на чолі, нам стати наперешкоді не сила“.

— „Перед нами в наявності, — читаємо в другому з названих листів В І., — всі об'єктивні передумови успішного повстання. Перед нами вигода становища, коли *тільки* наша перемога в повстанні покладе край ваганням... коли *тільки наша* перемога в повстанні *зірве* гру з сепаратним миром проти революції, зірве її тим, що одверто запропонує мир повніший, справедливіший, ближчий мир *на користь* революції“.

У повній згоді з характером переживаного моменту, партія знову висуває гасло „Вся влада радам“.

Як ми бачили вже головним завданням партії цього періоду є завдання готувати збройне повстання. Гасло „Вся влада радам“ тимчасово партія зняла після липня, бо ради тоді фактично будьяку владу загубили, а більшовики в радах більшости ще не здобули. Але коли досягнено вирішальних успіхів у справі більшовизації партія, після корніловщини (спочатку вересня) знову висунула гасло „Вся влада радам“. Але тепер це гасло грунтовно відміняється від цього ж гасла в долипневий період, „тепер це гасло визначало прямий підхід революції до диктатури пролетаріяту шляхом повстання“ (Сталін).

І тому партія особливо настирливо, енергійно, запопадливо, вперто й завзято працює цього періоду над всестороннім готуванням збройних сил пролетарської революції.

Ми вже говорили вище, що ще з 1905 р. існували „военки“ — більшовицькі партійні організації, що працювали в армії. Працювали вони і за часів імперіялістичної війни. Ми

згадували також про виникнення бойових робітничих дружин, що їх організовували й ними керували більшовики. Оці робітничі дружини були основним кістяком, ядром збройних сил пролетарської революції, а „воєнки“ — важливішим елементом цих збройних сил. З цих робітничих дружин, насамперед, почали утворюватися з перших же місяців, а після корніловщини особливо швидко, загони Червоної гвардії. І за утворення, поширення, обучування, виховання, зміцнення цих організацій наша партія з усією рішучістю, впертістю й енергійністю взялася з першого-ж дня революції. Партійні організації прекрасно розуміли, що систематичне готування більшовиками збройних сил пролетарської революції було одним із кардинальніших елементів готування її перемоги й відповідно, одним із важливіших завдань, що стояло перед партією.

Ще в березні за постановою Петроградського Комітету РСДРП(б) створено військову організацію для роботи серед військ Петроградської залоги. Після квітневих подій ця організація, увійшовши у зв'язки з периферією, набрала всеросійського характеру як „Військова організація при ЦК і ПК РСДРП(б)“.

Вона розгорнула велику роботу в провінції, надто у військових частинах. Ця робота зміцніла й поширилася після червневої Всеросійської конференції військових більшовицьких організацій і особливо, після корніловщини.

Велику роботу над готуванням збройних сил пролетарської революції розгорнули й більшовицькі організації України.

„Ми, як партія, — говорить один із активніших діячів Харківської парторганізації цього періоду т. Буздалін, — ніколи не відмовлялися від збройної боротьби, збройного масового повстання... Ось чому з перших же днів революції відразу ж постало питання, про організацію бойових дружин, а потім загонів Червоної гвардії. Найсильніші бойові дружини були на заводах ВЕК, Шиманського, в залізничих майстернях. Міліція уряду Керенського не раз намагалася розброїти їх, та всякий раз марно“ („1917 год в Харькове“ стр. 48).

А 11 травня Харківський комітет РСДРП(б) з представниками партактиву ухвалив:

„1) Створити Червону ґвардію в Харкові за безпосереднім проводом і контролем Харківського комітету;

2) Подати на затвердження загальних зборів партії статут Червоної ґвардії;

3) Передати організацію Червоної ґвардії районовим комітетам РСДРП“.

Справа організації й зростання Червоної ґвардії пішла дуже хутко й на час Жовтня сили харківської Червоної ґвардії нараховували понад 2 тисячі чоловіка.

З березня-квітня до енерґійного створення бойових робітничих дружин беруться київські більшовики. Насамперед, про ут-

ворення („немедленное создание") „партійних, суворо дисциплінованих бойових дружин" виносять постанову загальні збори членів більшовицької організації Печерського району (м. Київ) 20 (7) квітня. У числі від 3 травня (20 квітня) „Голос Социал-Демократа" містить статтю „Красная Гвардия", де закликається утворювати загони Червоної ґвардії", 12 липня (29 червня) це питання обговорюється на загальноміських парт. зборах, а на час жовтневих боїв у Києві загони робітничої Червоної ґвардії відограють велику ролю.

Велику роботу у створенні Червоної ґвардії розвинули одними з перших не тільки на Україні, а й у Росії, одеські більшовики. У жодному місті України Червона ґвардія не мала тако розгалуженої організації, такої постановки роботи, як у Одесі.

Загони Червоної ґвардії формуються із робітників заводів і фабрик та із солдатів, що вертали з війни, серед яких була частина селянства. Таким чином і через Червону ґвардію пролетаріят здійснював свій провід революційними елементами селянства, ведучи їх на барикади Жовтня.

Молодь заводів і фабрик, юнацтво робітничих кварталів становило велику частину бойову й енерґійну частину цих загонів. Відомо якої ваги надавав ролі молоді в Червоній ґвардії Ленін. За два тижні до початку жовтневого перевороту в Петрограді вождь світового пролетаріяту у „Советах постороннего" давав цілій партії, а через неї й цілій робітничій клясі, директиву.

„Вилучити *найрішучіші* елементи (наших „ударників" і *робітничу молодь*) у невеликі загони для захоплення ними всіх найважливіших пунктів і *для участи* їхньої скрізь, в усіх важливих операціях. . ."

Ці слова, ця директива вождя партії — символ тієї величезної уваги, що її надавала наша партія протягом усього свого існування ролі робітничої молоді в клясовій боротьбі пролетаріяту, в боротьбі за перемогу пролетарської революції, в громадянській війні й у будівництві соціялізму тепер.

Боротьба за молодь і опанування пролетарського юнацького руху більшовицькою партією цього періоду є складова частина готування перемоги Жовтня. Більшовицька партія організовувала й спрямовувала юнацький рух у своє річище в лютій боротьбі проти дрібно-буржуазних партій, насамперед, і головно меншовиків.

Починаючи майже з перших чисел „Правда" протягом розглядуваного періоду вмістила декілька провідних статей, присвячених юнацькому рухові, між ними ряд статей Н. Крупської, як приміром у „Правде" від 20/VI, 30/VI т. ін. Недарма на VI з'їзді нашої партії, з'їзді бойової підготовки Жовтня, стояло, спеціяльним пунктом порядку дня, питання про молодь і з'їзд ухвалив вважати „сприяння створенню клясових соціялістичних організацій

робітничої молоді за одне з невідкладних завдань моменту і ставить партійним організаціям за обов'язок віддати цій роботі можливий максимум уваги".

Місцеві організації партії більшовиків приділяли чимдалі більше уваги юнацькому рухові, вступаючи в чимраз гострішу боротьбу проти меншовиків за опанування цього руху.

Київська соціялістична спілка робітничої молоді мала своїм попередником ще до революції школу робітників-підлітків, частина якої входила до підпільної організації РСДРП(б) і таким чином спілка виникла тут під безпосереднім впливом партійної організації.

„Влітку 1917 р.,—читаємо в одному з джерел,— Харківський комітет РСДРП(б) вирішив організувати робітничу молодь. Організаційна комісія зібрала біля 100 молодих робітників, які й утворили „Соціялістичну Спілку Роб. молоді". За 3-4 місяці спілка робітничої молоді виросла приблизно в 3-4 рази" (В. Лир „На заре комсомола", „Юн. Движение" № 1, стр. 38).

З ініціятиви й за проводом місцевих більшовицьких організацій виникли спілки у Полтаві, Юзівці (Сталіно) та інш. Зростання їх значно збільшилося після VI з'їзду партії.

І ті організації робітничої молоді, що особливо хутко стали зростати й зміцнюватися після VI з'їзду партії, що приймали назву „*Соціялістичні Спілки Робітничої Молоді — III Інтернаціонал*" — були єдиним попередником бойової Ленінської Комуністичної Спілки Молоді.

Ще треба підкреслити ту величезну ролю, яку відіграла молодь у формуванні, розвитку й бойових діях Червоної ґвардії. Майже не було такого випадку, коли б „Соціялістична Спілка Робітничої Молоді — III Інтернаціонал" не влилась до місцевих загонів Червоної ґвардії й не була б одним із кращих елементів цієї останньої. Коли велику, а в багатьох випадках—переважну частину червоно-ґвардійських загонів становила молодь, то авангардом і душею молодняцької частини Червоної ґвардії були ці спілки молоді.

Тому цілком зрозуміло, чому історія юнацького пролетарського руху після VI з'їзду партії великою мірою збігається з історією організації збройних сил Жовтня, а робота більшовиків серед молоді цього періоду великою мірою збігається з їх роботою коло готування збройних сил пролетарської революції.

Меншовики та есери—українські та російські, розуміючи всю вагу для встановлення диктатури пролетаріяту збройних сил, що їх формували більшовики, чинили шалений опір нашій партії. У боротьбі насамперед із цими партіями більшовики України, за проводом і великою матеріяльною допомогою (зброя, набої та інш), з ЦК РСДРП(б) й зформували ті збройні сили, без яких перемога пролетарської революції була б неможлива.

Більшовицька партія не зформувала-б збройні сили пролетарської революції, як не змобілізувала-б вона маси на боротьбу за Жовтень, без боротьби в цьому питанні, як і у всіх, на два фронти та проти примиренства у своїх власних лавах. Але про це — в наступній статті.

* * *

Так, переборюючи величезні труднощі, громлючи російських і інших меншовиків та есерів — цих співучасників імперіялістичного бандитизму — громлючи агентуру клясових ворогів у своїх власних лавах — правих та „ліво“ - „троцькістських опортуністів, провадячи ленінську національну політику, перемагаючи прояви ухилів у бік великодержавного й місцевого націоналізму, — більшовики України, за проводом ЦК РКП(б) формували масову політичну армію для соціялістичного перевороту, здійснювали революційну мобілізацію мас для жовтневого повстання. Це повстання закінчується здобуттям влади пролетаріятом у Жовтні, а на Україні, через ряд своєрідностей, у грудні 1917 р.—січні 1918 р.

П'ятнадцять років відокремлюють нас від розглянутого періоду боротьби за перемогу Жовтня. Але внутрішня, органічна спорідненість і суттєва єдність між тим періодом і сьогоднішнім днем така глибока, що в кожній клітині сьогоднішнього героїчного будівництва ми відчуваємо подих того дня.

Між лютим і жовтнем 1917 р. більшовицька партія мобілізовувала й вела революційні маси на повалення влади капіталу в імперіялістичній царській Росії, що не перестала без царя бути тюрмою народів. *Сьогодні славна ВКП(б)* веде трудящі маси вільного Радянського Союзу на остаточне викорінення, знищення залишків капіталізму.

Між лютим і жовтнем 1917 р. більшовицька партія мобілізовувала й вела революційні маси на боротьбу за встановлення диктатури пролетаріяту, як доби найлютішої клясової боротьби. *Сьогодні славна ВКП(б)* веде трудящі маси через останній етап, характерний найгострішими формами клясової боротьби до остаточної ліквідації капіталістичних елементів і кляс взагалі, до побудови безклясового соціялістичного суспільства.

Між лютим і жовтнем 1917 р. більшовицька партія мобілізовувала й вела революційні маси на повалення влади капіталу в Росії, що було *початком* світової пролетарської революції. Сьогодні славна комуністична партія світу — Комінтерн та її ведуща секція — ВКП(б) ведуть трудящі маси СРСР і цілого світу повалити владу капіталу на всій земній кулі, подальше *розгортати* й переможно *закінчити* процес світової пролетарської революції.

Великою мірою знаменним для спорідненостi того періоду й переживаного моменту є те, що саме між лютим і жовтнем відбувся той з'їзд нашої партії — VI з'їзд, — з'їзд бойової підготовки

Жовтня, який кинув у маси могутньої сили ідею, зформульовану вождем партії Леніном ще 1915 р., ідею можливости побудувати соціялізм в одній країні, можливости збудувати соціялізм у Росії. Сьогодні ми живемо й працюємо в періоді закінчення втілювання в життя цієї ідеї.

Знаменним є й те, що саме т. Сталін—кращий учень та вірний соратник Леніна,—який стоїть після Леніна на чолі нашої партії й керує разом із її штабом—ЦК ВКП(б)—побудовою соціялізму в одній країні, керував тим з'їздом — VI з'їздом партії — який дав масам надхнення цією ідеєю.

Внутрішня глибока спорідненість, нарешті, полягає в тому, що як тоді, як і завжди, так і тепер, більшовицька партія дає зразки боротьби на два фронти проти опортунізму в своїх власних лавах та примиренства до нього, боротьби, що є першою передумовою славних перемог великої ВКП(б).

Коваленко М.

„Правда“ в боротьбі за ленінське розв‘язання українського національного питання

(1912—1914 і 1917 р.р.) [1]

1917 р.

Тов. Сталін у статті „Ще раз до національного питання“, слідом за Леніном, так визначив відміну національного питання для нової історичної доби:

„Ще в жовтні 1916 р. у своїй статті про „Підсумки дискусії про самовизначення“ Ленін говорив, що основний пункт національного питання про право на самовизначення перестав бути частиною загально-демократичного руху, що він уже перетворився на складову частину загально пролетарської, соціялістичної революції“ („Питання ленінізму“, стор. 173, вид. третє „Пролетар“, 1932 р.).

Імперіялістична війна і зв‘язана з нею загально-економічна й політична криза капіталізму, розвиток соціялістичного пролетарського руху, зрада так званих соціялістів інтернаціонального руху і виразне утворення в міжнародній соціяль-демократії соціяль-імперіялістської течії, все це обумовило ставлення до національного питання як складової частини соціялістичної революції. Таке ставлення підносило національне питання на рівень завдань соціялістичного пролетаріяту, на рівень соціялістичної революції. Проте, не треба розуміти так, що нова постава національного питання заперечувала, відкидала попередню поставу його як частини загально-демократичного руху. Нова постава не народилася, як мінерва з води, не постала з нічого, а була підготовлена попередньою ленінською поставою.

І боротьба ленінізму проти недооцінки, проти заперечення нацпитання від лівих німецьких, польських і голяндських соціяль-демократів, від руських „лівих“ комуністів підносилася на рівень соціялістичної революції.

---

[1] *Від редакції:* В цілій статті т. Коваленка висвітлюється боротьбу більшовицької газети „Правда“ за ленінське розв‘язання українського національного питання періоду 1912-14 і 1917 р. р. Тут подаємо другий розділ статті. Перший розділ умістимо в одному з наступних нумерів журналу.

Цим не відкидалося, не заперечувалося попередню боротьбу ленінізму за нацпитання, як складову частину загально-демократичного руху, а давалося їй підтвердження на вищій основі.

„... потреба проголосити й здійснити свободу *всіх* пригноблених народів (цебто їхнє право на самовизначення) буде так само насушна в соціялістичній революції, як насушна вона була для перемоги буржуазно-демократичної революції...“ (Ленін, т. XIX, стор. 38, укр. вид. 1931 р.). В чому ж суть постави національного питання як складової частини соціялістичної революції?

Основне є в тому, що революційне розв'язання національного питання стало питанням боротьби народніх мас колоній і залежних національностей проти імперіялізму. Тов. Сталін з приводу цього так і писав:

„В чому є суть національного питання нині, коли воно з питання місцевого й середдержавного перетворилося на питання світове, питання про боротьбу колоній і залежних національностей проти імперіялізму? Суть національного питання є нині в боротьбі народніх мас колоній і залежних національностей проти фінансової експлоатації, проти політичного поневолення та культурного знеособлення цих колоній та цих національностей від імперіялістичної буржуазії панівної національности“ („Питання ленінізму“, стор. 172, вид. третє „Пролетар“ 1932 р.).

Отже, основне стратегічне завдання пролетарської партії—це встановити революційну спілку, єдиний фронт соціялістичного руху пролетаріяту з революційним національно-визвольним рухом поневолених народніх мас, щоб забезпечити перемогу соціялістичної революції. Грунтуючись на нерівномірності економічного й політичного розвитку капіталізму, Ленін розвинув теорію перемоги й побудови соціялізму в одній країні. Ця перемога без революційного конкретно-історичного розв'язання національного питання, без боротьби за це розв'язання, без спілки пролетаріяту з національно-визвольним рухом — неможлива, бо ж „чистої“ соціялістичної революції не буває. І Ленін писав з приводу цього:

„Хто жде „чистої“ соціяльної революції, той *ніколи* її не діжде, той революціонер на словах, що не розуміє справжньої революції“ (т. XIX. стор. 242 укр. вид. 1931).

А справжню соціялістичну революцію Ленін учив розуміти, як „вибух масової боротьби і всяких пригноблених та невдоволених“, як ряд різноманітних і різномісцевих повстань проти імперіялізму, як революційний рух маси проти *всякого гніту*, що цей рух пролетаріят повинен об'єднати й керувати ним. Ленін у працях, написаних 1916 р. — „Соціялістична революція і право націй на самовизначення“ і „Підсумки дискусії про самовизначення“ зформулював основні засади ленінізму щодо нацпитання як складової частини соціялістичної революції. Ці основні засади можна звести до такого:

1. *Поділ світу на два табори:* нації — гнобителі і нації гноблені. Купка цивілізованих націй гнобителів і величезна більшість людности земної кулі — поневолених націй і народів колоній. Нації гнобителі, експлуатуючи більшість людности, запроваджуючи національний гніт, цим самим створюють „одне із джерел штучного затримання загибелі капіталізму“. (Ленін). Крихти з столу великодержавної буржуазії розбещують частину навіть пролетаріяту великодержавної нації і цим самим живлять соціяль - імперіялістську течію.

2. *Ленінська теорія єдиного фронту сооціялістичного руху пролетаріяту з національно - визвольним.* Прорив загального ланцюга імперіялізму в одному найслабішому місці, (наслідком нерівномірного розвитку капіталізму) і перемога соціялізму в одній країні може бути наслідком більшовицької схеми єдиного фронту пролетарського руху даної країни з національно - визвольним рухом народніх мас, забезпечуючи цим у ньому гегемонію пролетаріяту. Цим самим соціялістична революція розв'язує питання про свої резерви, перетворюючи колонії й пригноблені нації з резерву імперіялізму на резерв соціялізму.

3. *Інтернаціональне виховання трудящих мас гнобительських і поневолених націй,* Єдність пролетарського руху — єдині партійні, профспілкові й культпросвітні організації пролетаріяту, як умова інтернаціонального виховання. Переведення в життя самовизначення націй, аж до відокремлення й утворення окремої держави, як умови створення об'єднаної соціялістичної держави для переможньої боротьби проти імперіялізму. Відмінні завдання соціялістів гнобительських і поневолених націй.

„Ми кажемо: для того, щоб ми були в силі здійснити соціялістичну революцію й повалити буржуазію, робітники мусять з'єднуватися тісніше і до цього тісного єднання спричиняється боротьба за самовизначення, цебто, проти анексій“ (Ленін, т. XIX, стор. 227).

Ленін особливо підкреслював доконечність формули самовизначення націй за імперіялізму, і що більше пролетаріят наближається до соціялістичної революції, то важливіше йому найпослідовніше відстоювати й здійснити цю формулу. Ленін також указав на осібність завдання соціялістів (комуністів) націй гнобительских і поневолених. Для перших центр ваги має бути в проповіді та обстоюванні відокремлення гноблених країн, а для других — центр ваги має бути в добровільному приєднанні своєї країни до іншої, щоб спільно боротися за соціялізм. „Шлях до однієї мети: до цілковитої рівноправности, до найтіснішого зближення та дальшого *злиття всіх* націй іде тут, очевидно, різними конкретними шляхами...“ (том, XIX, стор. 234).

Отже, боротьба проти імперіялізму і його агентів серед пролетаріяту — соціяль - імперіялістів, перемога соціялістичної рево-

люції в одній країні, інтернаціональне виховання трудящих і боротьба за рівноправність, зближення й злиття націй за соціялізму — все це було б неможливе без розв'язання національного питання, як частини соціялістичної революції. З цими засадами партія більшовиків увійшла в революцію 1917 року.

Це визначало, насамперед, потребу для пролетарської партії наперекір люксембургіянцям, що ухилилися від національно-визвольного руху, забезпечити гегемонію пролетаріяту в цьому русі, як русі своєю силою переважно селянському. І глибоко хибними й безпорадними здаються міркування, т. П'ятакова на квітневій конференції, коли він проти т. т. Леніна й Сталіна заперечував революційну вагу ленінського гасла право самовизначення націй тим, що це гасло перекручують українські націонал-соціялісти і що він сам і іже з ним не знають, *що* відповісти і *як* поводитися щодо українського національно визвольного руху. Найлегше було, звичайно, для люксембургіянців піти лінією найменшого опору, оголосивши весь рух посіпіль контрреволюційним, що вони й робили. П'ятаков так і говорив на квітневій конференції:

„Нам, які працюють на місцях, там, де ми маємо перед власні очі національний рух, нам доводиться мати справу із зовсім іншими тлумаченнями цієї формули права націй на самовизначення. Це право визнається не тільки щодо державної влади, але й щодо соціяль-демократії... Українські соціяль-демократи розуміють цю формулу так, що вони можуть провадити яку завгодно національну лінію. Партія пролетаріяту, яка не може поставити жодного питання інакше, як тільки в міжнародньому маштабі, повинна дати визначені директиви, шо робити в кожному окремому випадку. Тут у Петрограді говорити, звичайно, легко, а коли нас починають запитувати, — що ви установили щодо України, — доводиться відповідати на свій страх і риск, висловлюючи свій особистий погляд, що ми стоїмо за українську автономію. Програмного пункту даного питання у нас нема... Ми повинні мати конкретне формулювання того, чого ми хочемо, а не обмежуватися формулюванням абстрактного „права на самовизначення", формулюванням, здатним зіграти на руку дрібнобуржуазній реакції". („Петроградская Общегородская и Всероссийская конференция РСДРП(б)", ГИЗ, 1925 г. стр. 134).

Як бачимо гасло самовизначення націй П'ятаков заперечував, як реакційне щодо ніби з інтересів соціялістичної революції, а Ленін і Сталін навпаки, виходячи із справжніх інтересів перемоги соціялістичної революції, здійснювали теорію права самовизначення націй, як складову частину соціялізму. П'ятаков, як і всі люксембургіянці виголосив гасло „геть кордони", як соціялістичну методу розв'язання національного питання, а Ленін відповідав:

„Тов. П'ятаков тільки заперечує наше гасло, кажучи, що це значить не дати гасла для соціялістичної революції, але він сам відповідного гасла не дав. Метода соціялістичної революції під гаслом: „геть кордони“ — повна плутанина... Ми обстоюємо потребу держави, а держава передбачає кордони. Держава може, звичайно, мати буржуазний уряд, а нам потрібні Ради. Але й для них стоїть питання про кордони. Що значить „геть кордони“? Тут починається анархія... Скільки є залишки нерозв'язаних буржуазною революцією питань, ми стоїмо за їхне розв'язання. Ми до сепаратистичного руху байдужі, невтральні. Коли Фінляндія, коли Польща, Україна відокремляться від Росії, в цьому нічого кепського нема. Що тут кепського? Хто це скаже, той шовініст. Треба збожеволіти, щоб і далі провадити політику царя Миколи“ (т. XX стор. 261).

Як бачимо, П'ятаков, як і всі ліві соціяль-демократи, а також і „ліві“ комуністи, не зрозуміли вирішальної ролі в соціялістичній революції нової пролетарської держави. Вони по-анархічному, заперечуючи ролю соціялістичної держави, відкидали по-суті основне — диктатуру пролетаріяту. А Ленін, викриваючи анархістичну суть гасла П'ятакова „геть кордони“ і навпаки, захищаючи гасло самовизначення націй і визначення кордонів за доби соціялістичної революції, зв'язує це питання з питанням про державу, тобто з основним питанням соціялістичної революції — з питанням про диктатуру пролетаріяту.

„Хто не стоїть на цій точці погляду, той анексіоніст, той шовініст Ми хочемо братерського союзу всіх народів. Коли буде Українська республіка і Російська республіка, між ними буде більше зв'язку, більше довір'я. Коли українці побачать, що у нас республіка Рад, вони не відокремляться, а коли у нас буде республіка Мілюкова, то відокремляться“ (там саме стор. 262).

Як бачимо, П'ятаков, жахаючись українського національно-визвольного руху, оцінюючи цей рух як реакційний, але спостерігаючи на очі його поширення, втрачає рівновагу і намагається хоч би частково „задовольнити“ вимоги національно-визвольного руху, по-реформістському погоджується на українську автономію і потрапляє по суті цим на смаки угодовницької, української буржуазії. А Ленін, викриваючи з під соціялістичних фраз П'ятакова імперіялістську суть, анексіонізм і великодержавний шовінізм, обстоює потребу для соціялістичної революції розв'язати революційно до кінця нерозв'язані буржуазною революцією питання, бо лише така послідовність соціялістичної революції зможе створити ґрунт для нових братерських взаємин і спілки народів.

Ленін обстоює для України не автономію, а окрему від імперіялістів республіку. Така позиція ґрунтується справді на правильному розумінні нацпитання, як складової частини соціялістичної революції, бо на автономію України за певних умов могла погодитися й ро-

сійська республіка Мілюкова, чи Керенського. Визнання права України на окрему республіку било рішуче по російському імперіялізму і допомагало справі соціялістичної революції.

З цих ленінських зразків розв'язання українського нацпитання у більшовиків, з самого початку революції 1917 року в Росії, ми бачимо справді революційний підхід до справи, що й забезпечував скерувати український національно-визвольний рух у річище соціялістичної революції, під прапори пролетаріяту. Ленінська лінія у нацпитанні періоду переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну в Росії, ленінське гасло націй на право самовизначення, як складової частини соціялістичної революції — допомагало більшовицькій партії формувати армію пролетаріяту, підтягувати резерви революції, підвищувало інтернаціональний ступінь свідомости пролетаріяту, зміцнювало спілку соціялістичного пролетаріяту з поневоленими народніми масами і цим самим було складовою частиною процесу переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну.

І, підсумовуючи дискусію в нацпитанні на квітневій конференції тов. Сталін, з властивою йому чіткістю й ясністю, говорив:

„І я запитую — і життя само запитує — чи ми за ті народи, які борються проти пригнічення, чи за ті кляси, які їх пригнічують. Ми говоримо: соціяль-демократія, оскільки вона тримає курс на соціялістичну революцію, повинна підтримувати революційний рух народів, скерований проти імперіялізму. Або ми вважаємо, що нам треба утворити тил для авангарду соціялістичної революції в особі народів, що повстають проти національного пригнічення, — і тоді ми прокладаємо міст між Заходом та Сходом, — і тоді ми справді тримаємо курс на сьітову соціялістичну революцію; або ми цього не робимо, і тоді ми стаємо ізольованими, тоді ми відмовляємося від тактики використання, з метою знищити імперіялізм, всяких революційних рухів у надрах пригнічених національностей. Ми повинні підтримувати всілякий рух, скерований супроти імперіялізму". („Петроградская Общегородская и Всеросийская конференция РСДРП(б)" стр. 142-143).

Такі революційні настанови в нацпитанні дала більшовицька партія на своїй квітневій конференції 1917 року і провадила ці настанови в боротьбі проти буржуазного націоналізму всіх мастей, на два фронти проти ухилів до великодержавного й місцевого шовінізму за перемогу соціялістичної революції.

На цих настановах більшовицької партії згрунтовано ідейну боротьбу ленінської „Правды" в ділянці національного питання, зокрема українського питання, періоду переростання революції 1917 року на соціялістичну. Поміж основних питань революції, що на них більшовицька „Правда" викривала соціяль-імперіялістів всіх мастей, мобілізовувала й готувала маси на нову соціялістичну

революцію, поміж основних питань — про владу, імперіялістичну війну, землю, робітничий контроль над виробництвом і т. д. складовою частиною було питання про право на самовизначення всіх народів, питання про право України на самовизначення, розв'язане по-ленінському Великою Жовтневою революцією.

* * *

Боротьба більшовицької партії, зокрема її Ц. О. „Правды“ і в ділянці національного питання, як і в інших основних питаннях революції 1917 року, підносила ступінь свідомости революційного пролетаріяту, зміцнювала єдиний фронт пролетарської революції з революційним національно-визвольним рухом, забезпечуючи цим формування резервів революційної армії пролетаріяту та наближаючи процес переростання революції до цілковитої перемоги.

Факти боротьби більшовицької „Правды“ за ленінське розв'язання українського національного питання періоду від лютого до жовтня 1917 року підтверджують, що основні питання соціялістичної революції — про встановлення влади пролетаріяту, про перетворення імперіялістичної війни на громадянську, про експропріяцію експропріяторів — партія брала, боролася й розв'язувала їх щільно пов'язуючи з національним питанням, яке на цей час „з часткового питання про боротьбу проти національного пригноблення зростає на загальне питання, про визволення націй, колоній і напівколоній від імперіялізму“ (Сталін).

Ленін у відомій програмовій брошурі „Задачи пролетариата в нашей революции“, написаній на початку квітня 1917 р., зразу після свого приїзду до Росії, основні задачі більшовицької партії щодо нацпитання, формулював так:

„В національному питанні пролетарська партія повинна обстоювати, насамперед, проголошення й негайне здійснення повної свободи відокремлення від Росії всіх націй і народностей, гноблених царатом, силоміць приєднаних чи силоміць затримуваних у кордонах держави, себто анексованих.

Всі заяви, декларації й маніфести про зречення анексій, без справжнього здійснення свободи відокремлення, зводяться на буржуазне ошуканство народу чи на дрібнобуржуазні безневинні побажання.

Пролетарська партія прагне створення можливо великої держави, бо це дає користь трудящим, вона прагне зближення й дальшого злиття націй, але цієї мети вона хоче досягти не насильством, а виключно вільним, братерським союзом робітників і трудящих мас усіх націй.

Що демократичнішою буде республіка російська, що успішніше зорганізується вона в республіку Рад Робітничих і Селянських Депутатів, то потужнішою буде сила добровільного тяжіння до такої республіки трудящих мас *усіх* націй.

Повна свобода відокремлення, найширша місцева (і національна) автономія, детально розроблені гарантії прав національної меншости — ось програма революційного пролетаріяту" (Ленін, т. XX стор. 110-111).

Як бачимо, Ленін передовсім у конкретно-історичних обставинах пов'язує питання про волю і відокремлення поневолених націй і народів з питанням про анексії, тобто скеровує таке розв'язання нацпитання проти імперіялістичної війни. Ленін розглядав питання про ставлення пролетаріяту до війни, як одне з основних питань революції 1917 року. У квітневих тезах він зазначав, що війна за Тимчасового уряду залишається грабіжницькою, імперіялістичною, і що в цьому питанні „неприпустимі щонайменші поступки революційному оборонству". І скеровуючи вістря боротьби проти соціяль-оборонців, що розмовами про захист революційної Росії, Росії Львова-Мілюкова-Керенського, намагалися прикрити імперіялістичну суть війни із сторони Росії й обдурити революційні маси, Ленін писав:

„На революційну війну, що дійсно виправдала б революційне оборонство, свідомий пролетаріят може дати свою згоду лишень за умови: а) переходу влади до рук пролетаріяту та дружніх йому найбідніших частин селянства; б) зречення всіх анексій, на ділі, а не на словах; в) повного розриву на ділі з усіма інтересами капіталу". („Правда" № 26, 20(7). IV, 17 р.; Ленін т. XX стор. 79).

Більшовицька „Правда" розгорнула величезну боротьбу проти імперіялістичної війни, викриваючи її анексіоністську суть і, зриваючи маски з соціяль-імперіялістів, революційних оборонців, якнайлютіших ворогів дальшого руху й успіху російської революції.

Боротьба за ленінське розв'язання національного питання в Росії рішуче била по імперіялістичній війні, викривала прихильників старих і нових анексій у Росії.

Всю боротьбу пролетаріяту проти імперіялістичної війни за справжній мир народів „Правда" провадила пов'язуючи із звільненням поневолених народів, викривала зазіхання імперіялістів анектувати нові краї — Галичину, Польщу, Вірменію тощо і утримати під імперіялістичною п'ятою старі поневолені країни — Фінляндію, Польщу, Україну, Вірменію та інші

Здійснити ці вимоги можна було тільки тоді, коли б влада була в руках пролетаріяту й найбіднішого селянства.

„Правда" у відозві до солдат всіх країн проти війни так і писала:

„Доки панування капіталістів триває — доти не може бути справжнього демократичного, не насильницького миру, заснованого на справжній відмові від усіх анексій, т. б. на визволенні всіх без винятку колоній, усіх без винятку пригноблених, силою приєднаних, або неповноправних народностей, доти війна буде

десь - певно, все загострюватися й затягуватися“ („Правда“, № 37, 4.V (21. IV), 1917 р.).

Разом з тим викривалося ілюзії вимагати від Тимчасового уряду припинити війну. Тимчасовий уряд не міг припинити війну без анексій, а така вимога тодішніх правих ухильників ішла лінією поступок „революційному оборонству“. Навіть на сторінках „Правды“ про ці оборонські гасла, Л Каменєв так і писав:

„Наше гасло: нагніт на Тимчасовий уряд в меті змусити його одкрито, перед усією світовою демократією, негайно виступити зі спробою схилити всі захоплені війною країни до негайного відкриття переговорів про спроби припинення світової війни“. („Правда“ № 9, 28 (15). III, 17 року. Ленін т. XX. стор. 569. Укр. вид. 1931).

Ленін рішуче відкинув ці оборонські гасла, формулювавши в „Правде“ таку тезу:

„Ніякої підтримки Тимчасовому Урядові, роз'яснювання повної брехливости всіх його обіцянок, особливо в справі зречення анексій. Викривання, замість недозволенного, здатного лишень сіяти ілюзії „домагання“, щоб *цей* уряд, уряд капіталістів, *перестав* бути імперіялістичним“ („Правда“ № 26, 9 (20). IV, 17 року: Ленін т. XX стор. 80).

Цю настанову, що дав Ленін у своїх славетних квітневих тезах, висновувалося з клясової аналізи політичного становища в країні і скеровувалося не на будьяке погодження, а на боротьбу з імперіялістами, не на пацифістські розмови про мир, про припинення війни, а на перетворення імперіялістичної війни на громадянську. Цю ленінову настанову і переводила „Правда“ у всій подальшій боротьбі проти імперіялістичної війни, проти старих і нових анексій.

В резолюції квітневої конференції партії, на питання щодо пропозиції Боргб'єра[1] про анексії Німеччини й Росії говориться таке:

„Данські країни Німеччини, польські її країни, французькі її частини Альзасу — це так само анексії німецьких капіталістів, як Курляндія, Фінляндія, Польща, Україна і т. д. — анексії російських царів та російських капіталістів“ („Правда“ № 41, 9. V, (26) IV, 17 року).

І відповідаючи тим соціялістам, що намагалися домогтися миру без анексій від імперіялістичних урядів, Ленін писав:

„Анексія Бельгії, Сербії й інш. не перестане бути анексією від заміни Вільгельма німецькими кадетами, цілковито так само, як анексії Хіви, Бухари, Вірменії, Фінляндії, України і інш. не

---

[1] Боргб'єр — данський соціяль-опортуніст, що приїздив 1917 р. до Росії, пропонував скликати міжнародню соціяль-пацифістську конференцію з метою закінчення війни й підтримки миру.

перестали бути анексіями від заміни Миколи російськими каде тами, російськими капіталістами" („Правда" № 47, 16(3)V, 17 р. Ленін т. XX, стор. 308).

Через усі статті Леніна, Сталіна, ухвали партії, що друкувалися в „Правде", у питанні щодо імперіялістичної війни червоною ниткою проходить боротьба проти анексій за цілковиту волю анектовних і раніше і підчас війни країн і поневолених народів вирішувати своє життя. Щодо України в цьому питанні боротьбу більшовицької „Правды" можна характеризувати таким виступом Леніна.

У своїй промові про війну на І Всеросійському з'їзді Рад, у питанні про анексії він скеровував вістря боротьби в українському питанні, як і в інших, проти імперіялізму та соціяль-патріотів. У цій промові що її видруковано в „Правде" т. Ленін говорив, звертаючись до соціяль-шовіністів, які були в Тимчасовому уряді і підтримували цей уряд:

„Ви заплуталися в суперечностях безвихідно. А коли ми кажемо: „без анексій", то ми кажемо, що для нас це гасло тільки підпорядкована частина боротьби проти всесвітнього імперіялізму. Ми кажемо, що всі народи хочемо визволити і почати зі своїх. Ви говорите, про війну проти анексій і про мир без анексій, а в Росії провадите далі всередині політику анексій. Це щось нечуване! Ви й ваш уряд, ваші нові міністри, на ділі провадите далі з Фінляндією й Україною політику анексій. Ви чіпляєтесь до українського з'їзду, забороняєте його збори через ваших міністрів. Хіба це не анексія? Це — політика глуму з прав народности, що зазнавала муки від царів за бажання її дітей говорити рідною мовою. Це значить боятися окремих республік. З точки погляду робітників і селян це річ не страшна. Хай Росія буде союзом вільних республік. Щоб стати цьому на перешкоді робітничі й селянські маси воювати не будуть. Кожен народ хай буде визволений, посамперед хай будуть визволені всі народності, що з ними ви революцію в Росії робите. Без такого кроку ви засуджуєте себе на те, що ви на словах „революційна демократія", а на ділі вся ваша політика контрреволюційна.

Зовнішня ваша політика антидемократична й контрреволюційна, а політика революційна може поставити вас у стан доконечности революційної війни" („Правда" № 96, 14 (1). VII, 17 р.; Ленін т. XX. стор. 466, укр. вид. 1931).

Боротьбу проти анексій і за звільнення пригнобленого народу Ленін зв'язує з клясовими інтересами робітників і селян, справжню революційну політику зв'язує з можливістю революційної війни проти імперіялізму, отже обороняючи конкретно-історичний погляд на характер війни. Не просто боротьба проти війни, а боротьба проти імперіялістичної війни, отже і боротьба проти всяких анексій, проти всяких угод соціяль-патріотів з ім-

періялістичною буржуазією. Цю лінію скеровано і проти соціяль-оборонців, що йшли на угоду з своєю буржуазією й проти люксембурґіянців, що недооцінювали революційне значення національно-визвольних воєн і повстань проти імперіялізму.

Нарешті в статтях написаних якраз перед Жовтнем, Ленін досить опукло визначає лінію більшовицької партії в національному питанні з погляду формування сил соціялістичної революції, з погляду забезпечення гегемонії пролетаріяту серед революційних мас. У статті „Удержат ли большевики государственную власть“ (написану в середині Жовтня) Ленін писав:

„Національне й аґрарне питання, це — корінні питання для дрібнобуржуазних мас населення Росії в наш час. То є незаперечне. І по обох питаннях пролетаріят „*не* ізольовано“ на вдивовижу. Він має за собою більшість народу. Він *один* здатний провадити таку рішучу, дійсно „революційно-демократичну“ політику по обох питаннях, що одразу забезпечила б пролетарській державній владі не тільки підтримку більшости населення, а й справжній вибух революційного ентузіязму в масах, бо вперше маси зустріли б з боку уряду не нещадне гноблення селян поміщиками, українців великоросами, як за царату, не покрите пишними фразами прагнення продовжувати подібну ж політику за республіки, не причепки, образи, клявзи, тяганину, капості, викрути (все, чим нагороджує селян та гноблені нації Керенський), а палке співчуття, доводжуване на ділі, негайні й революційні заходи проти поміщиків, негайне відновлення *повної* свободи для Фінляндії, України, Білорусії для, мусульман і т. д.“ (т. XXI стор. 231, укр. вид. 1931 року).

Щоб вирішити основне в національ. питанні — об'єднати сили революції проти імперіялізму за соціялізм, більшовицька партія вперто провадила боротьбу за революційне розв'язання нацпитання, викриваючи соціяль-імперіялістів і буржуазних націоналістів, що намагалися по-реформістському звести революційний національно-визвольний рух на буржуазні шляхи.

Більшовицька „Правда“ протягом цілого 1917 року вела вперту боротьбу за революційне розв'язання фінляндського, українського, грузинського, мусульманського і інших питань, б'ючи по імперіялізму великоруської буржуазії, викриваючи соціяль-імперіялізм меншовиків і есерів, вдало використовуючи до певного часу суперечності між руською великодержавною буржуазією з однієї сторони й місцевою національною з другої, показуючи народнім масам справжній шлях соціяльного й національного визволення.

Цей шлях „Правда“ в Леніновій статті „Україна“, визначила як боротьбу за революційну добровільну спілку робітників і селян Росії й України на основі „повного визнання прав України, тже й права на вільне відокремлення“.

„Правда“ писала:

„Ми не прибічники дрібних держав. Ми за найтісніший союз робітників усіх країн проти капіталістів і „своїх“ і всіх взагалі країн. Але саме для того, щоб цей союз був добровільний, російський робітник не звіряючись ні в чім і ні на хвилину ні на буржуазію російську, ні на буржуазію українську, обстоює зараз право відокремлення українців, *не накидаючи* їм своєї дружби, а *завойовуючи її* ставлення як до рівного, як до спільника і брата в боротьбі за соціялізм.

...Хай живе вільний союз вільних селян і робітників вільної України з робітниками й селянами революційної Росії“. („Правда“ № 82, 28 (15). VI, 1917 р.; Ленін т. XX стор. 503. укр. вид. 1931 року).

І справді, щоб на ділі завоювати братню дружбу українських трудящих в основних питаннях революції — про владу, землю, про закінчення імперіялістичної, війни, більшовицька партія і в підлеглому, як складовому питанні соціялістичної революції — національному питанні завойовувала цю дружбу й довір‘я українських трудящих. „Правда“ протягом 1917 року містила ряд спеціяльних статтей з приводу українського питання, подавала документи, резолюції, повідомлення про факти й події, зв‘язані з українським національним питанням. В кожній статті, резолюції більшовицької партії, що друкувалися в „Правде“, ми бачимо складовою частиною вимоги ленінського розв‘язання українського нацпитання Все це зміцнювало гегемонію пролетаріяту і його партію більшовиків в українському національно визвольному русі, давало правильний керунок рухові, підносячи його на вищу ступінь боротьби проти імперіялізму великоруської буржуазії та соціяль-угодовських партій меншовиків і есерів, викривало непослідовність, реформізм, угодовство, контрреволюційність української буржуазії, та українських соціяль - націоналістичних партій, що намагалися бути на чолі й керувати національно-визвольним рухом мас. Все це було виявом ленінської боротьби на два фронти проти націоналізму, зокрема проти великодержавництва, як головної небезпеки на тому етапі. Ця ленінська боротьба „Правды“ рішуче била люксембургіянські помилки в нацпитанні, зокрема помилки деяких товаришів на Україні.

Вже в першій статті, з нацпитання „К национальному вопросу в России“, від 17-го березня 1917 року „Правда“, передруковуючи відому резолюцію поронінської наради (1913р.) в нацпитанні писала:

„Потрібне насамперед визнання права націй на самовизначення, права їх на вільне побудування свого національно політичного життя.

Потрібне, дальше, визнання політичної автономії для областей Росії, що відмінні особливими умовинами побуту, мови й інш. (Україна, Закавказзя і інш.)“, („Правда“ №11, 17. III-17 року).

Тоді ж „Правда“ видрукувала статтю т. Сталіна „Об отмене национальных организаций“, в якій він викриває в декреті Тимчасового Уряду, завуальовану фразами про рівноправність, про відміну національних обмежень, по суті національну нерівноправність. Тов. Сталін викрив непослідовність декрета й його великодержавність у питанні про мову так:

„Насамперед—, писав т. Сталін,—декрет не установлює національного рівноправ'я щодо мови. В останньому пункті декрету говориться про право вживання інших, крім російської мов у діловодстві приватних товариств, при викладанні у приватних учбових закладах. Але як бути з областями із компактною більшістю не із руських, які говорять не російською мовою (Закавказзя, Туркестан, Україна, Литва та інші)“. („Правда“ № 17, (25). III, 17 р.).

Отже тов. Сталін викрив великодержавну суть декрета Тимчасового уряду, що культурним розв'язанням нацпитання намагався замазати імперіялістську суть своєї національної політики в галузі мови, залишаючись на ґрунті визнання російської мови як державної. Тов. Сталін у статті подає висновок про потребу здійснити політичне, а не культурне самовизначення націй. Цю ж саму позицію політичного самовизчення націй в Росії аж до відокремлення обстоює т. Сталін у статті „Против федерализма“ („Правда“ № 19, (26). III, 1917 р.).

З розвитком революції в процесі боротьби більшовицької партії проти імперіялістичної політики Тимчасового уряду і соціяль-угодовців—меншовиків та есерів, „Правда“ щоразу виступає в українському питанні на оборону вимог українського національно-визвольного руху. Прикладом цього є статті Леніна в „Правде“ проти заборони Керенським Всеукраїнського військового з'їзду, проти скаженої свистопляски кадетської контрреволюції з приводу червневого універсалу Центральної Ради, проти прикритої імперіялістичної брехні меншовиків та есерів, що українське питання не можна „правильно“ розв'язати до Установчих зборів. Прикладом цього є виступи Леніна з промовами на 1-му Всеукраїнському з'їзді Рад, що їх друковано в „Правде“ з викриттям анексіоністської політики російського коаліційного уряду щодо України, виступи Леніна з рядом статтей в „Правде“ з викриттям провокаційних наклепів контрреволюції, що намагалася „пришити“ Ленінові зв'язок з діяльністю патріотичного „Союза Освобождения Украины“; [1] у

[1] Ленін в газеті „Рабочий и Солдат“ № 4, що виходила замість „Правды“ від 9. VIII (27. VII) з приводу цього писав: „Як революційні інтернаціоналісти, ми ні з німецькими, ні з російськими, ні з українськими соціяль-шовіністами („Союз Визволення України“) не мали й не могли мати нічого спільного“ (Ленін, т. XXI, стор. 41-42, укр. вид. 1931).

Контрреволюція, різні чорносотенці пробували заплямувати світле ім'я Леніна наклепами. Те, що Ленін так рішуче підтримував право України на самовизначення, вони намагалися зв'язати з патріотичним германофіль-

ряді знаменних Ленінових статтях, — „О компромиссах“, „Задачи революции“, „Кризис назрел“ — написаних на підступах до Жовтня і друкованих у „Правде“ — висувається, складовою частиною боротьби пролетаріяту за владу, революційне розв'язання українського питання, забезпечуючи українському народові повну свободу, аж до відокремлення.

У ряді документів партії, що їх друковано в „Правде“ — травнева відозва проти війни у зв'язку з нотою Мілюкова, резолюція Всеросійської конференції РСДРП „О предложении Боргб'єра“, відозва у зв'язку з демонстрацією 18-го червня проти війни, резолюція ЦК РСДРП про Московську демократичну нараду від 12-го серпня, маніфест VI з'їзду РСДРП(б), резолюція більшовицької фракції Ц.В К. від 31-го серпня в зв'язку з контрреволюційним виступом Корнілова, декларація більшовицької фракції на Всеросійській демократичній нараді і т. інш. — партія вимагала справжнього відмовлення від всіх анексій старих і нових, справжнього визволення всіх колоній і пригноблених народів, у тому числі й України, протестувала проти насилування контрреволюції над Україною, проти „рішучої атаки на українців не лише декретами, але й кирасирами“ (з маніфесту VI з'їзду РСДРП, „Пролетарий“ № 1,26(13)VIII, 17 року).

Крім офіційних партійних документів „Правда“ містила силу матеріялів, що надходили від робітників, солдат та селян, і в цих резолюціях, листах революційні маси виставляли більшовицькі гасла ров'язання українського нацпитання. Загальні збори робітників майстерень патронного заводу і заводу Лангензіпена (Петроград), скеровуючи удар проти угодовства меншовиків і с.-р., констатують, що угодовці своїми діями прагнуть у зовнішній політиці „живити імперіялістичні цілі війни“, а в політиці внутрішній тушать „революційний рух на всіх напрямках“, борються проти „самовизначення України й Фінляндії“ („Рабочий и Солдат“ № 12, 5 (18) VIII-17 р.), вказується, що між ряду контрреволюційних дій Тимчасового Уряду — „уничтожается право на самоопределение (Украина и Финляндия) и т. п.“. (Рабочий

ським „Союзом Визволення України“, що на кошти від німецького уряду готувала для України гетьмана з коліна Гогенцолернів. Галасування й наклеп про „запльомбований вагон“, про те, що „більшовики за сепаратний мир з німцями“ потрапило на новий „ґрунт“. Ленін, відповідаючи наклепникам в „Правде“, писав, що він справді знав одного з діячів ганебної спілки — Баска, що той справді на початку 1915 року через кавказького меншовика Тріа надіслав Ленінові листа з надією на зближення їхніх поглядів і, що Ленін цим „був до тої міри обурений, що негайно, в присутності Тріа написав відповідь Баскові...“ і в ній заявив... що раз він вступає в зносини з одним із імперіялістів, то наші шляхи безумовно розбігаються і у нас нема нічого спільного.

Цим обмежились рішуче всі мої „відносини“ до „Союзу визволення України“ (Ленін, т. XXI, стор. 105, укр. вид. 1931).

и Солдат“ № 13,6 (19) VIII-17 р.). В резолюції гельсинфорських революційних організацій, у зв'язку з загрозою контрреволюційної корніловщини, поруч із закликом до рішучої боротьби проти контрреволюції, вимагається „осуществить на деле права наций на самоопределение. В первую очередь удовлетворить требования Финляндии и Украины“ („Рабочий путь“, № 3,19 (6) IX, 17 року). Вимога права України на самовизначення являється складовою частиною всіх вимог і резолюцій більшовицької партії й революційних мас друкованих у „Правде“.

„Правда“ мала чималий зв'язок з українськими робітниками й солдатами та селянством, що становили рушійну силу українського національно-визвольного руху. Листи, привітання, пожертви на газету від українських військових частин, від окремих солдат, селянських сходів тощо, свідчать, що українські революційні маси знали „Правду“. В № 50 6(19) травня 1917 року повідомляється, що „Правда“ від сіл України, одержує привітання й підтримку її гасел миру, землі й волі. „Хай живуть гасла „Правды“: „мир і братерство народів“ — писали селяни з України. Навіть деякі повідомлення друкувалися в „Правде“, українською мовою, приміром в „Правде“ № 30 від 12 (25) квітня 1917 р. український гурток РСДРП Путилівського заводу скликав робітників-українців заводу і нарвського району на мітинґ. В іншому місці читаємо листа-відозву матроса-українця з острова Наргена до „Матросів, солдат і робочих на батьківщині“ з закликом:

„Не допущать грабителей буржуазию, чтоби она распоряжалась нами, нужно всю землю, фабрики, заводи, фирми, мастерские, магазини, лавки и т. п. передать всему трудящемуся народу“.

Далі він пише:

„Хлопці всіх стран, все в наших руках, тілько не бойтесь труда. Хлопці малороси, естонці, латиші, чуваші, татари, євреї, мордвини, калмики й др. нації організуйтесь всі вмісті рука об руку, чтоб могли ми всі трудящиеся балакати з каждим чоловіком, не нужно так ділати, як нас учить буржуазія, чтоби хохли з хохлами, латиші з латишами, естонці з естонцями, так нас учать для того получилась контрреволюція, як сказати щоб друг друга побили, а пани — буржуази етім і воспользуються. Товариші всіх стран і націй, організуйтесь в одно семейство.

Остров Нарген. Матрос А. Шевченко“ („Правда“ № 74, 19 (6). VI, 1917 року. Мова оригіналу—М. К.).

Ми навмисне подали цей лист у такому контексті, як його видруковано в „Правде“, щоб із під офіційної великодержавної термінології, що панувала в Росії довгі роки (іншої термінології автор листа не знав), показати справжній інтернаціональний зміст його вимог. Тільки єдність трудящих всіх націй та спільний їхній виступ і боротьба проти панів-буржуазів могла

забезпечити справжнє соціяльне і національне визволення українських трудящих.

Ось чому „Правда“, між іншими резолюціями й протестами революційних мас проти політики угодовства меншовиків та с.-р. і з вимогою передати всю владу Радам, повідомляла також, що такі резолюції ухвалено „на зборах кількох сотен українського батальону, що стояв у Стрільні, всього 1150 чол. Збори висловилися проти коаліційної влади, за тверду революційну владу, проти поміщиків, за землю селянам; проти капіталістів, за робітничий контроль над виробництвом“ („Рабочий Путь“, № 20, 9. X (26. IX) 17 р.).

Ось чому „Правда“ містила й такі резолюції з сіл України:

„Книжковецький сільський Комітет Селянських Депутатів Бахматовецької волости, Подільської губ., зібравшись 18-го квітня числом 800 чоловіка й обміркувавши поточний момент, ухвалили, що нам треба якнайскоріше й найближче припинити війну без шкоди для нашого вільного існування“. Збори вимагали: „Найширшої автономії українського народу в Російській Демократичній Республіці. Всю землю треба передати до рук трудящих мас і в зв'язку з цим цілком знищити приватну власність на землю. Загальне обов'язкове навчання, і на Україні з викладанням рідною мовою, оберігаючи права меншостей“ („Правда“ № 50, 19 (6) V, 1917 р.).

Як бачимо, і одинокий матрос Шевченко, і 1150 солдат українського батальону, і 800 селян з глухого села Поділля, як і всі революційні робітники й селяни України, що були рушійною силою українського національно-визвольного руху, домагалися свого соціяльного й національного визволення через утворення твердої революційної влади проти панів-буржуазів, через конфіскацію землі й експропріяцію капіталістів. Розв'язання всіх цих питань, і національного зокрема, залежало від того, в чиїх руках перебувала в країні влада. Цю істину підтвердив для найширших мас піврічний розвиток революції 1917 року. Питання про владу, як основне й головне питання всякої революції, зокрема революції пролетарської, наочно, поставало в процесі переростання її перед найширшими масами. Вирішити це основне питання могла лише нова революція. „Правда“ у зв'язку з наростанням революції й контрреволюції в країні, у редакційній статті „Контрреволюція й народи Росії“, писала про національно-визвольну боротьбу:

„Перемога революції — такий єдиний шлях звільнення від національного гноблення. Висновок один. Питання про національне гноблення є питання про владу. Коріння національного гноблення заховується в пануванні поміщиків та імперіялістичної буржуазії. Передати владу до рук пролетаріяту й революційного селянства — це саме й означає, домогтися цілковитого звіль-

нення від національного гноблення. Або народи Росії підтримують революційну боротьбу робітників за владу — й тоді вони доможуться звільнення, або вони її не підтримують, — й тоді не бачити їм звільнення, як не бачити свого вуха". („Пролетарий", № 1. 26 (13). VIII, 1917 р.).

* * *

VI переджовтневий з'їзд партії більшовиків, що відбувся 8 - 16 серпня (н. ст) 1917 р., рішуче поставив питання перед пролетаріятом про захоплення ним влади.

„Нині мирний розвиток і безболісний перехід влади до Рад стали неможливі, бо влада вже перейшла на ділі в руки контрреволюційної буржуазії.

Правильним гаслом нині може бути лишень повна ліквідація диктатури контрреволюційної буржуазії. Лишень революційний пролетаріят, за умови підтримки його, найбіднішим селянством, здолає виконати це завдання..." І далі з'їзд підкреслює, що: „Завданням революційних кляс стане тоді напруження всіх сил, щоб взяти державну владу в свої руки і скерувати її, в союзі з революційним пролетаріятом передових країн, на мир і на соціялістичну перебудову суспільства". (Ленін т. XXI, стор. 435. укр. вид. 1931 року).

Тов. Сталін, що керував роботаю VI з'їзду партії в політичному звіті ЦК і в прикінцевому слові висував як головне завдання — *підготовку революційних мас робітників, селян і солдат до захоплення влади*, що є основною умовою розв'язати всі питання революції й будувати соціялізм. Він говорив:

„Не позбавлено можливости, що саме Росія стане країною, що торує шлях до соціялізму... Треба відкинути віджилу уяву про те, що тільки Европа може вказати нам шлях. Є марксизм догматичний і марксизм творчий. Я стаю на ґрунті останнього („На путях к Октябрю", Гиз, 1925 р. II изд., ст. 109).

І тільки на ґрунті марксизму творчого — ленінізму, революційно ставилис й розв'язувалися всі питання соціялістичної революції, а насамперед головне питання — про владу. Партія знімає гасло, „Владу Радам" і висуває нове тактичне гасло — „Владу пролетаріятові в союзі з біднішим селянством", як клясовий зміст влади Рад. Щодалі йшла революція вперед, виставляючи практично питання про свій соціялістичний характер то, чіткіше й наявніше розмежовувалися й вирізнялися у всіх питаннях два клясові табори — сили революції й контрреволюції. Боротьба цих таборів підчас липневих днів, демократичних нарад, виборів до міських дум, корніловщини, днів перемоги більшовиків у столичних радах, днів Жовтня і після, ішла лінією основного, вирішального питання — про владу. І ця боротьба за владу від-

бувалася лінією у всіх питаннях революції в тому числі й лінією розв'язання національного питання. „Правда“ у статті „*Контр. революция и народы Росии*“ так змальовує наступ контрреволюції на волю народів:

„Великі слова про самовизначення й урочиста обіцянка „не препятствовать“ у непам'ять повертаються. Найнеймовірніші перепони чинять аж до прямого втручання у внутрішнє життя народів. Розпускають сойм у Фінляндії із загрозою „оголосити Фінляндію в стані облоги, коли на це буде потреба“ („В. Вр.“ 9-го серпня). Відкривають похід проти Ради й Секретаріяту України з явним наміром відтяти голову автономії України. Разом з тим випливають на поверхню старі, огидні заходи провокування національних сутичок і злочинного запідозрювання у „зраді“ для того, щоб розв'язати контрреволюційно-шовіністичні сили, утопити в ріках крови саму ідею національного визволення, вирити яму між народами Росії й посіяти між ними ворожнечу на радість ворогам революції“.

„Тим самим завдають смертельного удару справі єднання цих народів у єдину братерську сім'ю. Саме того наші симпатії на стороні неповноправних і пригноблених народів, які природньо борються проти такої політики“. („Пролетарий“, № 1, 26 (13). VIII, 17 г.).

В тому ж нумері газети вміщено маніфест VI з'їзду РСДРП(б), де партія вказує, що національні утиски є наслідок зміцнення контрреволюції в Росії.

„Зміцнивши свою позицію в середині країни, — заявляла партія в маніфесті, — контрреволюція перейшла до старих прийомів в іншому. Проти українців провадять рішучу атаку не лише декретами але й кирасирами [1]. Розпускають Фінляндський

[1] Мова йде про збройний кривавий напад контрреволюційного війська кирасирів на ешельони солдат 1-го українського полку ім. Б. Хмельницького 26-го липня (8 серпня) 1917 р. на ст. Київ. Цей організований розстріл українських солдат, що вибували на фронт, був підлаштований з провокаційною метою контрреволюційними силами в особі Київського військового штабу на чолі з полковником есером Оберучевим. Цей розстріл був одним з кілець у цілому ланцюзі провокацій, плетених контрреволюційними силами. В українському питанні, контрреволюційні сили, борючись проти революції, намагалися рядом провокацій вносити розлам і національні сутички в революційному таборі. Тов. Сталін в політзвіті на VI з'їзді партії з приводу цього говорив.

„Ходять чутки, що в нас почалась полоса провокації в широкому маштабі... Я не знаю, вірні вони чи ні, але знаменно, що 2 липня із уряду вийшли кадети, 3-го розпочинаються липневі події, а 4-го маємо вісті за прорив фронту. Говорити, що кадети вийшли із-за постанови в питанні про Україну, не можна; кадети заявляли про потребу розв'язати українське питання. Є й другий чинник, який говорить за те, що справді розпочалась смуга провокації: я говорю про перестрілку на Україні“. („Ленін і Сталін про Жовтень“. Партвидав. „Пролетар“ 1932 р.).

сойм і загрожують збройною силою тому самому праву на самовизначення, яке так урочисто оповіщалося в офіційних деклярацiях“ („Пролетарий, № 1, 26 (13). VIII, 17 р.).

„Правда“ з усього цього наступу контрреволюції й посилення національних утисків подавала висновок, що питання про *національне пригноблення, це питанння про владу.* Тов. Сталін у передовій статті „Правды“ — „*Мы требуем*“, викриваючи ряд провокаційних фактів контрреволюції, писав:

„Не заміна одних „правительських“ груп на інші і не гра в *диктатуру потрібна тепер, а повна ліквідація* буржуазної контрреволюції й рішучі заходи в інтересах більшости народів Росії“ („Рабочий“ № 4, 10. IX (28. VIII), 17 р.).

У тій же статті складовою частиною вимог партії більшовиків, скерованих проти контрреволюції, було й питання про „негайне здійснення прав народів Росії на самовизначення“. В іншій статті про вибори до Петроградської Думи т. Сталін вказував, що „тільки наша партія рішуче й революційно бореться за мир і братерство народів“ („Пролетарий“ № 7, 2. IX (20. VIII), 1917 г.).

На практиці боротьби пролетаріяту і його партії за владу можна бачити, що ленінське розв'язання національного питання посідає в цій боротьбі органічне місце. В резолюції більшовицької фракції Центр. Вик. Ком-ту, що її оголошено від фракції на засіданні меншовицько-есерівського ЦВ.К. 31-го серпня, у зв'язку з контрреволюційним виступом Корнілова, говориться:

„Єдиний вихід — утворити з представників революційного пролетаріяту й селянства владу, в основу її діяльности мусить бути покладено: 1) демократична республіка, 2) передача землі селянським комітетам, 3) запровадження робітничого контролю, 4) націоналізація промисловости, 5) оголошення таємних договорів“. Як один із негайних заходів у резолюції стояла вимога: „здійснення на ділі права націй, що живуть у Росії, на самовизннчення, насамперед задовольнити вимоги Фінляндії та України“. („Рабочий“ № 10, 14 (1. IX), 17 р.).

Викриваючи соціяль-імперіялізм меншовиків та есерів у нацпитанні, більшовики викривали перед масами справжнє кадетське обличчя соціяль-угодовців.

У редакційній статті „Правды“ „Правящие и ответственные партии“,[1] з приводу політичного бльоку есерів і меншовиків показувалося справжню анексіоністську політику цього прикритого фразами ворожого бльоку:

„На словах — „засудження“ загарбницької війни, й „вимога миру без анексій“. На ділі — політика анексій, т. б.

[1] Нещодавно в зв'язку з п'ятнадцятиріччям Жовтня цю статтю видруковано в „Правде“ як нову статтю В. І. Леніна.

насильницького приєднання (Албанія, Греція) до однієї держави або до однієї групи імперіялістів, — політика анексій і всередині революційної (але що йде контрреволюційним шляхом) Росії, поводження з Фінляндією й з Україною, як із анектованими народами; а не як із справжньо вільними, справжньо рівноправними, які мають незаперечно право і на автономію і на відокремлення" („Правда", № 85, 1. VII (18. VI), 17 р.).

Кадетське обличчя меншовиків і есерів в українському питанні викривав зокрема Ленін, заявляючи:

„На словах обидві ці партії — „революційна демократія". На ділі вони, якраз вони, доручили долю народу контрреволюційній буржуазії, кадетам;... (прийшовши — М. К.) до „поступок" кадетам і в питанні про владу..., і в питанні про землю..., і в питанні національному (оборона кадетського антидемократизму щодо України і Фінляндії)" („Правда" № 88, 5. VII (22). VI, 17 р.; Ленін, т.XX ст. 521 укр. вид. 1931 р.).

Боротьба більшовицької партії за маси періоду переростання революції на соціялістичну і в українському питанні забезпечувала основну тактичну лінію, що була спрямована завдавати головного удару на найнебезпечніших ворогів соціялістичної революції — соціяль-угодовців. З приводу заборони Керенським українського військового з'їзду, Ленін виступив у „Правде" з відомою статтею „Не демократично, громадянине Керенський!", скеровуючи в ній удар на викриття есерів:

„Ми питаємо партію „соціялістів-революціонерів": чи схвалює вона заборону українського з'їзду її почесним членом громадянином Керенським?" („Правда" № 71.15 (2). VI, 1917 р.; Ленін, т. XX стор. 440).

В іншій статті, скерованій проти кадетів, теж ввесь її зміст рішуче б'є по соціяль-угодовцях. (Стаття „Україна", „Правда" № 82, 28 (15). VI, 1917 р.; Ленін, т. XX, стор. 502).

Через два дні „Правда" б'є третьою статтею[1] меншовиків і есерів у цілому за їхне прикривання контрреволюційної політики великоруського „держиморди".

„Есери й меншовики, — пише „Правда" — терпіли те, що Тимчасовий уряд кадетів, цебто контрреволюційних буржуа, *не* виконав свого елементарного демократичного обов'язку, *не* оголосив, що він за автономію і за повну свободу відокремлення України ... і есери з меншовиками, кепкуючи з своїх власних партійних програм, терпіли це в уряді і захищають це тепер у своїх газетах".

[1] Ленін том XX. Стаття. „Україна і поразка урядових партій Росії", стор. 507. укр. вид. 1931.

І вказавши, що есери й меншовики піддалися на контрреволюційний галас великоруських поміщиків та капіталістів „Правда“ робить висновок:

„Есери й меншовики, як урядові партії, зазнали поразки в українському питанні...“ („Правда“ № 84, 30(17). VI, 1917 р.; Ленін, т. XX стор. 507-509, укр. вид. 1931 р.).

І поразка соціяль-угодовців і поразка Тимчасового уряду в українському питанні була перемогою в цьому питанні тієї лінії, що її вказувала „Правда“. Поразка ворожих сил соціялістичної революції в українському питанні наочно доводила масам, що тільки влада пролетаріяту може розв'язати це питання. Ця поразка була складовим елементом тієї загально-національної кризи, що країна переживала в жовтні 1917 року. Ленін у статті „Криза настигла“ так писав:

„...всі симптоми свідчать, навпаки, саме про те, що загальнонаціональна криза настигла.

Після аграрного питання в загальнодержавному житті Росії особливо велике значіння має, особливо для дрібнобуржуазних мас населення, національне питання. І ми бачимо, що на „Демократичній“ нараді, підтасованій паном Церетелі і К°, „національна“ курія за радикалізмом стає на друге місце, оступаючись тільки перед професійними союзами і стоячи *вище* за курію Рад робітничих і солдатських депутатів процентом голосів, поданих *проти* коаліції (40 з 55). З Фінляндії уряд Керенского, уряд придушення селянського повстання, виводить революційне військо, щоб підсилити реакційну фінську буржуазію. На Україні конфлікти українців взагалі й українського війська зокрема з урядом чимраз частішають“ „Рабочий Путь“, № 30, 20(7). X, 1917 р.; Ленін, т. XXI, ст. 218, укр. вид. 1931 р.).

Отже в питанні про владу, про залучення на сторону пролетаріяту дрібнобуржуазних мас населення, за умов загальної кризи революції, велику увагу мало правильне вирішення національного питання. Конфлікти на Україні з урядом, що на них у статті указує Ленін, разом з іншими чинниками, послаблювали сили контрреволюції та революціонізували трудящі маси й підігрівали кризу. Ленін у тій же статті в „Правде“, ґрунтуючись на своїй геніяльній аналізі політичного стану в країні, писав:

„Криза настигла. Все майбутнє російської революції поставлена на карту. Вся честь партії більшовиків стоїть під питанням. Все майбутнє міжнародньої робітничої революції за соціялізм поставлене на карту. Криза настигла“. („Рабочий Путь“, № 30, 20(7). X, 1917 р.; Ленін, т. XXI, ст. 220).

* * *

Про те оскільки ленінське розв'язання національного питання в боротьбі за перемогу соціялістичної революції на Україні було складовою частиною боротьби пролетаріяту за владу, свідчить ставлення більшовицької партії до Центральної Ради.

В питанні про Центральну Раду в історичній літературі наговорено багато такого, що тільки затемнює справу. *Одні*, особливо апологети національної революції на Україні, виставляють Ц. Р., як дрібно-буржуазного провідника революції, а українську буржуазію по суті як гегемона в революції 1917 року на Україні. *Другі*, зокрема люксембурґіянці, в національному питанні оцінюючи правильно Ц. Р. як буржуазну, по суті контрреволюційну, відривають її від українських дрібно-буржуазних мас, беруть самостійно і відціля неправильно оцінюють ставлення більшовиків до Ц. Ради перед Жовтнем. *Треті* намагаються погодити два протилежні погляди щодо Ц. Р., виставляючи її репрезентантом українського національно-визвольного руху і „діялектично" оцінюють її до Жовтня за революційну, а після Жовтня - контрреволюційну установу. Дехто з них вигадує різні обмеження — обмежену революційність Ц. Р., репрезентування нею національно-визвольного руху лише в національному питанні і т. ін. По суті це справи не змінює.

Боротьба „Правды" за ленінське розв'язання українського національного питання періоду від лютого до жовтня і після показує справжню більшовицьку лінію в ставленні більшовиків до Ц Ради і дає Ц. Р. єдино-правильну історичну оцінку. Всі три погляди, що ми їх формулювали вище і всілякі відтінки цих поглядів в оцінці Ц. Р, і ставлення більшовиків до неї сходять до національного питання При чому одні з них переоцінюють національне питання, другі заперечують або сходять до „національного моменту", треті розуміють національне питання до жовтня і після — різно, але жодний з цих поглядів неспроможний поцінити національне питання справді по-ленінському, як складову частину боротьби пролетаріяту і його партії за соціялістичну революцію, передовсім за владу. Тільки з погляду боротьби пролетаріяту за владу в революції 1917 р. можна зрозуміти, що більшовицька партія на Україні, борючись за владу пролетаріяту, за припинення імперіялістичної війни й перетворення її на громадянську, за конфіскацію землі, за націоналізацію промисловости, за ленінське розв'язання українського національного питання — била цим самим не лише імперіялістичний Тимчасовий уряд, не лише великоруських меншовиків і с.-р., але била й викривала буржуазну Центральну Раду та її прихвоснів - українських соціяль-угодовців. Розв'язання національного питання на Україні не було якимось додатковим моментом, а складовою

й невід'ємною частиною боротьби пролетаріяту за маси, за владу, що скеровано на Україні проти буржуазної Ц. Ради та Тимч. уряду.

Ставлення більшовицької партії до Ц. Р. і на етапі до Жовтня і після Жовтня ґрунтувалося на історично-конкретній аналізі її клясової природи, тактично враховуючи суперечність інтересів між національною буржуазією з однієї сторони й імперіялізмом з другої, але в жодній мірі не звіряючись на „революційність“ національної буржуазії, яка з розвитком і наближенням рішучих сутичок пролетаріяту і буржуазії в боротьбі за владу капітулює перед імперіялізмом, і виступає з ним в одному таборі проти пролетарської революції[1].

Дехто вважає, що більшовики до Жовтня підтримували Ц. Р., посилаючись при тому на відомі статті Леніна на той час у „Правде“. Вважають, що коли Раднарком РСФРР зразу після Жовтня намагався за всяку ціну полагодити мирно конфлікт із Центральною Радою, нав'язати переговори й уникнути війни, то виходить Ц. Р. була майже радянською організацією. Припускають, що Ц. Р. була якоюсь третьою силою, третім клясовим табором у боротьбі двох ворожих таборів — буржуазії й пролетаріяту. Закидають більшовикам неправильним ставленням до українського нацпитання, при чому в цьому й апологети українського національ-демократизму і люксембурґіянства на прочуд сходяться, хоч і виходять з різних методологічних позицій.

Вся історія ленінського розв'язання від більшовиків українського нацпитання рішуче заперечує й відкидає так націоналістичні, як і люксембурґіянські наклепи. Факти боротьби більшовицької „Правды“ яскраво це потверджують. Статті Леніна в „Правде“ й інші матеріяли, що ми наводили з них витяги, були скеровані на підтримання українського національно-визвольного руху мас, а не реформістської буржуазної Ц. Р. більшовицька політика підтримки національно-визвольного руху викривала непослідовність, реформізм Центральної Ради, била по угодовницькій українській буржуазії та її партіях, викривала їхнє справжнє обличчя перед масами, забезпечуючи і зміцнюючи гегемонію пролетаріяту в українському національно-визвольному русі.

У статті „Правды“, що рішуче підтримувала перший універсал Ц. Р., основна вимога полягала в тому, щоб усунути всякі залишки царського минулого, створити всі можливості для вільної

---

[1] VI конґрес Комінтерну з цього приводу подає таку характеристику відносин місцевої національної буржуазії й імперіялізму.

„Тубільна буржуазія, як слабша сторона, знову і знову іде на капітуляцію перед імперіялізмом. Але її капітуляція не є остаточна, коли небезпека клясової революції від мас не стає безпосередньо реальною, гострою, загрозливою. Щоб з однієї сторони уникнути цієї небезпеки, а з другої — посилити свою позицію супроти імперіялізму, буржуазний націоналізм у цих колоніях добивається підтримки дрібної буржуазії, селянства й частково робітничої кляси“ (Стеногр. звіт VI Конґр. Комінтерну, вип. 6, стор. 137).

спілки українців і великоросів, щоб „повернути робітникам та селянам Росії братерське довір'я робітників та селян України". Цю ж статтю, що так рішуче підтримувала вимоги українських трудящих мас, вимоги, що тільки їх здійснення могло забезпечити повне довір'я між трудящими різних націй, одночасно скероване проти української буржуазії, проти Ц. Р., яка під дзвінкими словами про національне визволення ховала буржуазно-імперіялістичне, національне і клясове поневолення, що його вона по суті несла, прикриваючи свою буржуазну, ворожу українським трудящим, суть. Отже „Правда" й писала

„Ми не прибічники дрібних держав. Ми за найтісніший союз робітників усіх країн проти капіталістів і „своїх" і всіх взагалі країн. Але саме для того, щоб цей союз був добровільний, російський робітник, не звіряючись ні в чім і ні на хвилину ні на буржуазію російську, ні на буржуазію українську, обстоює зараз право відокремлення українців, *не накидаючи* їм своєї дружби, а *завойовуючи її* ставленням як до рівного, як до спільника і брата в боротьбі за соціялізм" („Правда" № 82, 28 (15). VI, 1917 р.; Ленін, т. XX стор. 503, укр. вид. 1931 р.).

Ми знаємо, що Ц. Р. у всіх питаннях революції 1917 р. і в національному провадила буржуазну реформістсько-угодовську політику.

Одначе дехто вважає, що Ц. Р. до Жовтня відогравала частково революційну ролю, зокрема в національному питанні. Отже виставляється українську буржуазію за гегемона національно-визвольного руху. Приміром т. Рубач так і пише:

„Центральна Рада була установа, що репрезентувала український національний рух протягом майже всього літа до Жовтневої революції 1917 року.

До Жовтневої революції Центральна Рада відогравала обмежену революційну ролю остільки, оскільки вона боролася з російською буржуазією та поміщиками щодо національного питання" (М. Рубач „Проти ревізії більшовицької схеми", „Літопис Революції" №5, 1930 р. стор. 58, 59).

Поза всією неправильністю цих настанов, що є залишками непереборенго національ-демократизму, вони характеристичні тим, що надаючи революційної гегемоніяльної ролі українській буржуазії до Жовтня, тим самим припускається думка, що більшовики, пролетаріят до Жовтня, в розв'язанні українського національного питання, в національно-визвольному русі були на одних позиціях з Ц. Р. в той час, як справді більшовики боролися за розв'язання українського нацпитання з інших ленінських

позицій; в той час, як справжнім гегемоном національно-визвольного руху на Україні був пролетаріят, зміцнював свою гегемонію в цьому русі проти Ц. Р., проти недооцінки цього руху в своїх лавах, Центральна Рада була піднесена на хвилях руху і трималася на них тільки через довірливість і недостатній рівень політичної свідомости революційних мас.

В процесі переростання революції на соціялістичну — свідомість мас зростала, армія пролетаріяту міцнішала, національно-визвольний рух підносився на рівень соціялістичної революції. І потреби й вимоги мас трудящого селянства й дрібної буржуазії, що йшли в революційному національно-визвольному русі, могли бути задоволені тільки в боротьбі цих мас за проводом пролетаріяту за радянську владу на Україні, як єдиний засіб соціяльного й національного визволення.

Боротьба революційних мас за радянську владу на Україні була боротьбою проти Центральної Ради. Боротьба Української Центральної Ради за опанування революційного руху українських трудящих мас під національним прапором була боротьбою української буржуазії проти радянської влади на Україні і до Жовтня як і після Жовтня. Ленін напередодні Жовтня, борючись проти люксембургіянства в нацпитанні, писав:

> „Завоювавши владу, ми, безумовно, зразу признали б це право (право на відокремлення — М. К.) і Фінляндії, і України, і Вірменії, і кожній гнобленій царатом (і великоруською буржуазією) народности... Ми хочемо *революційно-пролетарської* єдности, *єднання*, а не розділу. Ми хочемо *революційного* єднання, тому не ставимо гасла об'єднання всіх і будьяких держав взагалі, бо на чергу дня революція ставить об'єднання *тільки* держав, що перейшли та переходять до соціялізму, колоній, що визволяються, і т. д. Ми хочемо *вільного* об'єднання, і тому ми зобов'язані визнати свободу відокремлення (без свободи відокремлення об'єднання не може бути названим вільним)... Ми хочемо, щоб республіка російського (я згодний сказати навіть: великоросійського, бо це правильніше) народу *притягала* до себе інші нації, але чим? Не насильством, а виключно добровільною угодою. Інакше порушується єдність і братерський союз *робітників* усіх країн. На відміну від буржуазних демократів ми ставимо гасло не братерства народів, а братерство *робітників* всіх народностей, бо буржуазії всіх країн ми не довіряємо, вважаємо її за ворога“ (т. XXI, стор. 291-292, укр. вид. 1931, ст. „До перегляду партійної програми“, написана 19-21 (6-8). X, 17 р.).

Ленін боровся за розв'язання національного питання, виходячи з інтересів соціялізму, забезпечуючи цим єдність робітників

різних націй, б'ючи всяку буржуазію й недовіряючи їй, зважуючи її капітулянство перед імперіялізмом в його боротьбі проти пролетарської революції, покладаючись на її „революційність“, хоч би й до Жовтня. Контрреволюційна роля органів національної буржуазії, Української Ц. Р. теж, стала цілком наявною для мас після Жовтня, коли ці органи виступили в ролі огнищ контрреволюції в маштабі цілої Росії. Більшовицька „Правда“ у зв'язку з цим розгорнула боротьбу проти Ц. Р., викриваючи в ряді статтей намагання української буржуазії протиставити клясову боротьбу пролетаріяту проти Ц. Р. як національну. „Правда“, умістивши відомий „Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Української Ради“, в передовій статті писала:

„Конфлікт з Українською Радою — це продовження боротьби пролетарів всіх національностей, що населяють Росію, продовження боротьби Рад проти згуртованих організацій буржуазії й поміщиків.

Не великоруська нація зіткнулася тепер з нацією українською, а пролетаріят і селянська біднота Великоросії та України зіткнулася з поміщиками й буржуа обох країн“. („Правда“, № 206, 18 (5). XII, 17 р).

Нам відомо, що Українська Ц. Р. виступила проти Рад на Україні — єдиної підпори революції, обезброювала радянське військо, підтримувала кадетсько-каледінську змову й повстання проти Радянської влади, прикриваючи ці контрреволюційні вчинки фразами про національне визволення. Раднарком в ультиматумі так і писав:

„Ми обвинувачуємо Раду в тому, що прикриваючись національними фразами, вона провадить подвійну буржуазну політику, яка давно вже виявляється в тому, що Рада не визнає і радянської влади на Україні (між іншим, Рада відмовляється скликати, на вимогу рад України, крайовий з'їзд українських рад негайно). Ця подвійна політика, що позбавляє нас можливости визнати Раду за повноваженого представника трудящих і визискуваних мас Української республіки, довела Раду останнім часом до вчинків, які нищать всяку можливість погодження“ (Там саме).

Раднарком РСФРР вжив всіх заходів, щоб запобігти конфліктові. І це зовсім не тому, що більшовики сподівалися від Ради революційної політики, а тому, щоб мобілізувати маси українських робітників, солдат і бідноти проти української буржуазії, за українську радянську владу. Ще до ультиматума тов. Сталін у своїх перемовах, як народній комісар національних справ, з представником Київського Комітету РСДРП(б) т. С. Бакинським, дав зразок тієї високо-принципіяльної політики, що її провадив Ра-

дянський уряд у Росії щодо України. Тов. Сталін потвердив лінію Раднаркому РСФРР на „визнання за національностями права на повне самоврядування аж до відокремлення і утворення самостійної держави“, забезпечуючи на ділі, а не на словах, як було за керенщини, повну автономію, не затискувану згори жодною опікою, жодним наглядом над українським народом.

Тов. Сталін повідомив про практичні заходи Уряду щодо виїзду українських військових частин на Україну, про передачу і вивіз на Україну українських історичних цінностей і т. ін. Тов. Сталін висловився за потребу влаштувати нараду представників Центральної Ради з представниками Ради Народніх Комісарів, вважав за потрібне скликати з'їзд робітничих, солдатських і селянських депутатів України, навіть за участю Ц. Ради, але при умові, що влада на місцях повинна бути в руках Рад Р. С. і С. Д.

> „Влада Радам на місцях,— говорив т. Сталін,— це та революційна задача, від якої не можемо одмовитися, і ми не розуміємо, як може Рада сперечатися проти аксіом“. („Правда“ № 198, 7-XII (24/XI), 17 р.).

Більшовики у взаєминах до Ц. Р. використали всі можливості, щоб викрити перед масами її контрреволюційну суть, мобілізувати революційні маси на боротьбу за радянську владу на Україні. Тов. Сталін у тих же перемовах говорив, що Ц. Р. „сама викриває себе як організацію не демократичну“. І пізніше кількома днями, коли Ц. Р. намагалася подати конфлікт її з Раднаркомом РСФРР, „як стик, викликаний невизнанням прав українського народу“, тов. Сталін у листі „До українців тилу й фронту“ писав:

> „Насамперед, треба відзначити деяку плутанину думок у товаришів українців. Вони змальовують інколи конфлікт з Радою, як конфлікт між українським і російськими народами. Але це неправильно. Між українським і російським народами конфлікту не може бути. Український і російській народи, як і решта народів Росії складаються з робітників, селян, солдатів і матросів. Всі вони разом боролися проти царату й керенщини, проти поміщиків і капіталістів, проти війни й імперіялізму. Всі вони разом проливали кров за землю й мир, за волю й соціялізм. У боротьбі з поміщиками й капіталістами всі вони брати й товариші. У боротьбі за свої кревні інтереси в—них нема й не може бути конфлікту. Звісно, ворогам трудящих вигідно змалювати конфлікт з Радою, як конфлікт російського і українського народів, бо за такого змалювання найлегше буде нацькувати один на одного робітників і селян споріднених народів на

радість гнобителям цих народів. Але хіба важко зрозуміти свідомим робітникам і селянам те, що вигідно гнобителям народів, те шкідливе народам?

Конфлікт виник не між народами Росії й України, а між Радою народніх комісарів і Генеральним Секретаріятом Ради („Правда" № 213, 26 (13). XII, 17 р.).

І далі тов. Сталін зазначаючи, що Ц. Рада не хоче радянської влади на Україні, „не хоче бути без поміщиків і капіталістів", грою в самовизначення прикриває свою спілку з Калединим і Родзянком, „намагається змалювати контрреволюційні вихватки козацьких генералів, як прояв народнього самовизначення", що вона „прапором республіки прикриває ворогів народу монархістів Каледіна й Родзянка", що „Генеральний Секретаріят грається в республіку, прикриваючи цією грою свою цілковиту залежність від багатіїв-монархістів", т. Сталін з'ясовує українським трудящим справжній зміст і причини конфлікту. І не випадково тов. Сталін основну думку в своєму листі до українських революційних мас скеровує на питання про владу, про Ради.

„Генеральний Секретаріят поставив собі за мету здійснити програму Корнілова й Каледіна, Алексеєва й Родзянка про розброєння рад. Але ради — надія й підпора революції. Хто розброїть ради, той розброїть революцію, той занапащає справу миру й волі, той зраджує справу робітників і селян. Ради врятували Росію від ярма корніловщини, ради врятували Росію від ганьби керенщини, ради здобули народам землю й замирення. Ради й лише вони спроможні довести народню революцію до остаточної перемоги". („Правда" № 213, 26 (13). XII, 17р.).

І вказавши, що ніякими соціялістичними прапорами не вдасться прикрити контрреволюційну політику Народнього Секретаріяту Ради, тов. Сталін закінчує листа:

„Одно з двох, або Рада пірве з Каледіном, протягнувши руку Радам і відкривши шлях революційному військові проти контрреволюційного кубла на Дону, й тоді робітники та солдати України й Росії закріплять свою революційну спілку новим вибухом братання; або Рада не схоче пірвати з Каледіном, не відкриє шляху революційному військові, — тоді Генеральний Секретаріят Ради досягне того, чого даремно домагалися вороги народу, цебто пролиття крови братніх народів.

Від свідомости й революційности українських робітників і солдат залежить закликати до порядку свій Генеральний Секретаріят, або зовсім переобрати його в інтересах мир-

ного розв'язання небезпечного конфлікту. Від стійкости й рішучости українських робітників і селян залежить примусити Генеральний Сокретаріят певно висловитися, за яку спілку вони стоять тепер: чи за спілку з Каледіном і Родзянком проти революції, чи за спілку з Радою Народніх Комісарів проти кадетсько-генеральської контрреволюції.

Справа, мирно розв'язати конфлікт — в руках українського народу“ („Правда“ № 213, 26 (13). XII, 17 р.).

І українські трудящі, за керівництвом більшовицької партії, розв'язали цей клясовий конфлікт, піднісши його на рівень розгорненої збройної боротьби Української Радянської влади, створеної на основі спілки пролетаріяту з бідняцько-середняцьким селянством проти української буржуазії, проти Центральної Ради за Жовтень на Україні. „Правда“, ще до звістки про Всеукраїнській з'їзд рад і утворення Ц. В. К. України у „Відозві до українських робітників, солдат і селян, до всього українського народу“ — писала:

„Брати українці! Вас запевняють, ніби ми виступаємо проти самовизначення України. Це брехня. Ні на хвилину ми й гадки не маємо зазіхати на права України. Революційний пролетаріят лишень один зацікавлений тим, щоб за всіма націями було забеспечене право на самовизначення, аж до відокремлення.

Навіть на погляд лишень одних правильно зрозумілих національних інтересів України ви повинні підтримувати робітничий і селянський уряд Росії“.

І далі „Правда“ зверталася до українських робітників, солдат і селян, закликаючи їх разом з руськими підтримувати „велику робітничу й селянську революцію“, вимагаючи „негайно переобрати Раду, і перебрати всю владу на Україні до Рад Р. С. і С. Д.“

„Хай у Радах ваших переважають українці. Хай і у вас закріпиться радянська влада, що єдино здатна забезпечити інтереси робітників, солдат і селян. Центральна Рада робить все можливе, аби посіяти розклад між нами й українцями“. („Правда“ № 210/141/, 22 9). XII, 1917 р.).

Закінчувала „Правда“ свою відозву закликом:

„За нашу і вашу вільність, за перемогу робітників, солдат і селян, за соціялізм“.

І заклики „Правды“ відповідали справжньому станові речей на Україні.

25(12) грудня 1917 року Всеукраїнській з'їзд Рад ухвалив резолюцію:

„Центральну Раду теперішнього складу не можна визнати за уряд робітників і бідніших селян України. Політика Ради в земельному питанні, в питаннях про робітничий контроль над виробництвом, про демократизацію армії, про ставлення до робітничо-селянського уряду Російської федерації, що його утворили й затвердили організовані робітники, солдати й бідніші селяни всієї Росії так само й України, позиція, що її посідала Рада в боротьбі робітників і селян з буржуазною контрреволюцією на Дону, роздмухування Радою націоналістичного чаду серед народніх мас України, нарешті провокаційний зрив роботи всеукраїнського з'їзду рад у Києві політиканами, що керують діяльністю Ради — все це поставило революційну демократію України перед завданням рішучої боротьби проти Ради за утворення робітничої й селянської влади на Україні. Всеукраїнській з'їзд робітничих, солдатських з участю селянських депутатів ухвалює:

Влада на території української республіки з цього часу належить виключно Радам робітничих, селянських і солдатських депутатів".

Отже, боротьбу українських трудящих за соціяльне й національне визволення за проводом більшовицької партії, за її гаслами й закликами, що переможно звучали з сторінок славного Центрального органу більшовицької партії — „Правды", завершувалося утворенням Радянської України. Цю боротьбу підносилося на вищий ступінь. І немов у відповідь на недооцінку деяких товаришів потреби організації Всеукраїнських Радянських центрів, „Правда" в передовій статті „Радянська влада на Україні" писала про Всеукраїнській з'їзд Рад у Харкові, про обрання на з'їзді Центрального Виконавчого Комітету Рад України, про дружні стосунки „молодої Радянської влади на Україні" до „Всеросійської Радянської Влади", будучи певна того, що „нова радянська влада, яка утворилася на Україні, піде нога в ногу з Раднаркомом у його боротьбі проти Каледіна, проти аґентів англо-французької біржі". Там же „Правда" виразно зазначала, що на Україні процес боротьби за соціялістичну революцію підносився на вищий рівень і над цілою Україною здіймався й переможно палахкотів бойовий прапор Жовтня.

„Ясно, що Україна, хоч і далеко пізніше за іншу Росію, теж щільно підійшла до моменту остаточного герцю між українськими заможніми клясами і її незаможньою біднотою.

Ясно, що утворення нового ЦВК Рад на Україні знаменує ізоляцію Ради від трудових елементів і остаточне викриття сутности сутички між російською радянською владою зіткнення

й українською Радою. У процесі боротьби, у процесі революційної клясової сутички, революційні українські робітники й солдати, особливо ж селяни, які ще не розкусили суті „Ради“, остаточно звільняться від її впливу й зміцнять свою радянську владу також, як і російські їхні брати за одно з ними“ („Правда“ № 216, 29 (16). XII, 1917 р.).

Українські трудящі маси, підносячи в боротьбі свою революційну свідомість на вищий рівень, остаточно звільняючись від впливу національної буржуазії та її агентів — національ-соціялістів, міцніше об‘єднувалися навколо пролетаріяту та його авангарду - більшовицької партії проти буржуазної контрреволюції за радянську владу на Україні.

В основі цього процесу — зростання революційної свідомости та організованости українських трудящих мас — було те групування клясових сил, що його Ленін у „Тезах про Установчі збори“ визначав як „нове групування клясових сил, що йде в процесі боротьби між буржуазним націоналізмом Української Ради, фінляндського сойму і т. п. з однієї сторони, і радянською владою, пролетарсько - селянською роволюцією кожної з цих національних республік (Україна, Фінляндія, Білорусія, Кавказ і т. і.—М. К.)— з другої“ (Правда“ № 213, 26(13). XII, 1917 р.; т. XXII, III вид., 132 - 133 стор.).

Соціялістична революція на Україні йшла до остаточної перемоги під прапором Всеукраїнського повстання пролетаріяту і селянської бідноти за підтримки радянської влади в Росії.

Українські революційні ради в боротьбі за остаточну перемогу Великого Жовтня на Україні виступали проти українських і донських каледінців „за цілковитої підтримки російських робітників, солдат і селян“ як писала „Правда“. Так, єдиним інтернаціональним фронтом соціялістичної революції за керівництвом більшовицької партії, під прапором ленінізму у всіх питаннях соціялістичної революції, також і в національному, забезпечено перемогу соціялістичної революції на Україні.

Далі вже розпочався іншій період, період упертої кривавої трьохрічної боротьби за остаточну перемогу соціялістичної революції на Україні й перемогу здобутків Великого Жовтня. Але це вже стосується іншої доби, що в ній боротьба більшовиків за ленінське розв‘язання українського національного питання відбувалося вже на іншому рівні.

Соболєв М.

Липневі дні 1917 року на Україні[1]

Увесь хід революції від лютого до липня, головно визначався упертою боротьбою робітничої кляси та найбіднішого селянства з імперіялістичною буржуазією та її агентурою — соціял-угодовськими партіями, під керівництвом більшовицької партії за завойовання під прапори соціялістичної революції більшости робітничо-селянських мас, за завойовання більшовицької більшости в радах, за мобілізацію та формування своєї політичної армії, за встановлення диктатури пролетаріяту.

Це виявилося в поставі питання мільйонними експлуатованими масами про втручання в галузь економічних відносин (контроль над виробництвом), у вимогах передати всю землю до рук селянства, у вимогах негайно припинити імперіялістичну війну, а найголовніше — у вимогах передати владу до рук Рад робітничих і солдатських депутатів. У боротьбі за всі ці вимоги яскраво виявлялось, що революція може й повинна розгортатися лише як революція соціялістична, тому, що ці завдання, які висували трудящі маси, могла розв'язати тільки пролетарська революція, тільки диктатура пролетаріяту.

Пролетаріят і непролетарські трудящі маси на своєму власному досвіді чимраз більше переконувались в тому, що головні їхні вимоги не зможе задоволити Тимчасовий імперіялістичний уряд. І в міру цього усвідомлення трудящі маси виявляли своє обурення, яке проривалося в загострених формах протесту та повсякденній невпинній боротьбі.

Це виявлялося в квітневій демонстрації, особливо в червневій, і в цілому ряді інших яскраво загострених моментах клясових вибухів, які розгорталися за періоду від лютого до липня.

В міру загострення клясової боротьби пролетаріяту, в міру консолідації сил та піднесення його свідомости, буржуазія теж гуртувала свої сили і ретельно готувалася до ліквідації того „переходового стану", що собою являв „стан двовладдя", готуючись захопити всю владу в свої руки. „Сила революції викликає силу контрреволюції" (Маркс).

[1] Ця стаття є третій розділ моєї брошури за цією назвою, яку видає Інститут Історії Партії та Жовтневої Революції на Україні при ЦК КП(б)У.

Спершу ніж подати аналізу липневих подій на Україні треба, насамперед, висвітлити липневу демонстрацію революційної залоги, та петербурзького пролетаріяту.

3-го липня робітнича секція Петроградської Ради, яка до цього часу перебувала підо впливом меншовиків та есерів, вперше, за весь час свого існування ухвалила більшовицьку резолюцію і приєдналася до загальних вимог Петроградського пролетаріяту й залоги про перехід всієї влади до рук Рад Р. і С. Д.

Цей день з ініціятиви першого кулеметного полка почався демонстрацією військових полків. Демонстранти підходили до приміщення ЦК нашої партії (кол. палац Ксешинської), ставили вимогу про перехід всієї влади до Рад Р. і С. Д. Весь день до ЦК невпинно підходили різні військові одиниці, панцерники, Червона ґвардія т. інш. ЦК більшовиків радив демонстрантам не виступати, зазначаючи, що даний момент для відвертого виступу незручний та передчасний. Але ж рух чимраз більше стихійно наростав. ЦК більшовиків, звичайно, не міг відвернутися від цього масового багатотисячного руху. Партія мусила була стати на чолі цього руху й скерувати його в організоване річище.

Пізно ввечорі цього дня, ЦК, разом з Петербурзьким комітетом та представниками районів, ухвалили перетворити цей рух в загально-мирну демонстрацію під гаслом передачі всієї влади до рук Рад. Ухвалили визначити таку демонстрацію на 4-е липня.

Після виступу представників більшовицької партії з балькону приміщення ЦК, солдати пішли багатотисячною лавою до Таврійського палацу (приміщення ВЦВК'у Р. Р. і С. Д.) і через свої делеґації вимагали негайно задовольнити їхні вимоги.

Одночасно з солдатською демонстрацією на багатьох заводах Петербургу скликались мітинґи робітників, де вони ухвалювали резолюції про перехід всієї влади до рук Рад. Особливо бурхливий мітинґ проходив на Путилівському заводі.

Один із очевидців цього мітинґу описує:

„Коли я прибув на завод, то перед мої очі постала така картина—на величезному дворищі заводу було повно робітників, числом понад 25.000 чоловіка. Майже посеред двору підвищувалась збита із білих дошок трибуна, де стояло кілька чоловіка і хтось говорив промову... Виступали один по одному робітники й присутні тут матроси та солдати, обурливо вигукуючи одобрювання, висловлювались за потребу негайного виступу. Більшовики намагались заспокоїти зворушену масу, доводячи недоцільність неорганізованого стихійного виступу... Сподіватися на заспокоєння рішучо й обурливо настроєних проти Тимчасового уряду робітничих мас було неможливо. Спостерігаючи з трибуни за бурхливим морем голів 25.000 маси, я ждав, коли остаточно вирішать питання про виступ, бо ж всі

висловлювались, а на голосування цього питання поки ще ніхто не ставив. Раптом із натовпу на трибуну вийшов якийсь матрос і, звертаючись до робітничої маси заявив, що він пропонує питання про потребу виступу проголосувати. „Хто за негайний виступ — заявив матрос, — той хай піднесе руку". Піднісся ліс рук, і питання розв'язали. Після того, як питання про виступ проголосували, кожний із нас визнавав, що тепер заперечувати даремно ... за п'ять хвилин гув тривожний гудок. Починало темніти. Бузугавне гудіння тривожного гудка ніби і ще збільшувало й без того пересичену атмосферу. Його грізно - закликувані звуки лунали по робітничих кварталах столиці, повідомляючи про незламне вирішення аванґарду пітерського пролетаріяту.

Путилівці завжди були призвідцями революційних виступів, тому їхнє вирішення передрішало розвиток подальших подій. Тепер не було сумніву, що коли до цього часу й вагались фабрики, заводи та військові частини, то після вирішення путилівців вони підуть за їхнім прикладом" [1].

Цього дня пізно вночі до Таврійського палацу в повному складі підійшли робітники Путилівського заводу. Багато робітників йшло разом із своїми дружинами й дітьми. Представник Путилівського заводу явився на об'єднане засідання ВЦВК'у Р. і С. Д. і ВЦВК'у селянських депутатів, що в цей час засідав і заявив:

„Весь Путилівський завод біля Таврійського палацу. Путилівці заявляють, що вони не розійдуться аж доки 10 міністрів-капіталістів не буде заарештовано й Рада не візьме влади до своїх рук" [2].

Всю ніч до приміщення палацу підходили багатотисячні маси робітників і солдат з вимогою про те, щоб ВЦВК узяв владу. Всякі намагання представників меншовиків та есерів викласти перед робітниками і солдатами свою позицію, викликали в багатотисячній масі різке обурення й вигуки „геть".

Вночі, коли до палацу йшов Невським проспектом гренадерський полк по ньому із-за рогу відкрито стрілянину. Це було ластівкою того ґрандіозного розстрілу демонстрантів, що організував Тимчасовий уряд другого дня.

4-го липня згідно з закликом ЦК партії з самого ранку вулиці Петербургу були вкриті багатотисячною лавою демонстрантів. Розвішені по всіх кутках постанови Тимчасового уряду про заборону в цей день всяких демонстрацій не змогли уже утримати маси. Скрізь прапори і плякати з написами „Геть 10 міністрів-капіталістів", „Вся влада Радам робітничих і солдатських депута-

---

[1] Ал. Цветков - Просвещенский, „Июльские дни 1917 года", стр. 49 - 51 „Земля и Фабрика", 1925 М. - Л.

[2] А. Ф. Ильин - Женевский, „Июль 1917 г.", стр. 24.

тів". Із Кронштадту приїхали 10.000 моряків. Кронштадці, як і більшість петроградських полків, вийшли на демонстрацію озброєними. Як напередодні, так і тепер всі демонстранти прямували до Таврійського палацу. По дорозі зупинялися біля палацу Ксешинської і тут одержували останні директиви. Партійні оратори, ще раз підкреслювали, що демонстрація повинна носити мирний характер і обмежувались пред'явленням Раді робітничих і солдатських депутатів своїх вимог. Зброя бралася лише для того, щоб продемонструвати свою силу. З вигуком „ура" і під звуки багаточисленних оркестрів демонстранти рухались до Таврійського палацу.

Тимчасовий уряд та генеральська кліка вирішили приготувати Петербурзькому пролетаріятові криваву лазню. Цього дня забито та поранено до 400 чоловіка.

5 липня контрреволюційний терор тривав ще з більшою жорстокістю. Як і треба було чекати, насамперед він був скерований проти більшовицької партії. Цього дня озвірілі юнкери та офіцерня розгромили вщент видавництво „Правды" і арештували всіх робітників, які в цей час були в приміщенні.

„6 липня. Ніяких демонстрацій — пише тов. Сталін.—По вулиці дифелюють нові війська, викликані з фронту. Із околиць Петрограда викликано юнкерів. На вулиці кишать аґенти контррозвідки, перевіряють пашпорти й заарештовують кого попало. Вночі проти 6 липня меншовики та есери вирішують оголосити диктатуру й розброїти робітників і солдат. Привідець виявилося був Церетеллі. Він ще 10 червня хотів це зробити, але тоді його пропозицію відхилили з пропозиції Мартова, який говорив, що зброєю може орудувати кожен дурень[1]. 6 липня наші т. т. Каменєв та Зінов'єв ведуть перемови з Лібером, про захист членів партії й партійних організацій від хуліґанських наскоків, про відновлення редакції „Правды" і т. інш. Перемови за-

[1] „Те, що сталось — говорив Церетеллі на засіданні Петроградської ради 11 червня, — є ні що інше, як змова, змова щоб повалити уряд і більшовикам захопити владу... „Змову" знешкоджено в момент, коли ми її викрили (мова мовиться про демонстрацію, що її призначали більшовики на 10 червня — М. С.). Але завтра вона може знову повторитися. Говорять, що контрреволюція підняла голову. Це неправда. Контрреволюція голови не підняла, а поникла головою. *Контрреволюція може пролізти до нас тільки в одні двері: через більшовиків.* Те, що роблять тепер більшовики, це вже не ідейна пропаґанда, це — змова... Хай же пробачать нам більшовики, *тепер ми вдамося до інших заходів боротьби.* У тих революціонерів, які не вміють достойно тримати в своїх руках зброю, треба цю зброю відняти *Більшовиків треба обеззброїти... Змов ми не припустимо*". (В. Владимирова. „революція 1917 г.", т. III, стр. 57. підкреслення моє — М. С.).

закінчились договором, за яким панцерники від палацу Ксешинської знімаються, мости змикаються, матроси, що залишились, повертаються до Кронштадту, ті частини солдат, які залишились у Петропавлівській фортеці, безборонно відходять, а біля палацу Ксешинської ставиться варту. Проте договора не виконали, бо за спиною Центрального Виконавчого К-ту, що оголосив диктатуру, почала діяти військова кліка. Це ясно стало для всіх. Від командувача Петроградської округи Кузьміна одержано пропозицію негайно очистити палац Ксешинської. Я рушив до ЦВК'у з пропозицією зарадити справу без кроволиття. На моє питання: Чого ви хочете? стріляти в нас? ми не повстаємо проти Рад... Богданов мені відповів, що вони хотять запобігти кроволиттю. Видрядились до штабу. Військові зустріли нас недружелюбно, говорили, що наказа вже віддано. У мене склалось враження, що ці пани за всяку ціну хочуть вчинити кровопускання"[1].

Так, характеризуючи в загальних рисах, відбулися липневі події в Петрограді.

Однією з особливостей політичного становища, яке склалося в Росії на початку липня, була криза влади. Це було найхарактернішою рисою того становища, навколо якого групувалися, з якого виходили інші другорядні питання.

В 1917 р. до липня кризи влади були вже не вперше.

„... перша — криза царської влади, якої не стало, друга — криза першого Тимчасового уряду, наслідком якого був вихід Мілюкова й Гучкова, третя — криза коаліційного уряду, коли хисткий стан влади дійшов свого найвищого ступеня... Наслідком першої кризи влада поміщицька, уступила місце владі великій буржуазії, підтриманої радами, „що репрезентували" інтереси пролетаріяту й дрібної буржуазії. Наслідком другої кризи сталась згода між великою й дрібною буржуазією в особі коаліційного міністерства. Як підчас першої, так і підчас другої кризи влади, були революційні виступи робітників (27 лютого й 20-21 квітня). Друга криза розв'язалась на „користь" Рад, вступом до буржуазного міністерства „соціялістів" від Ради"[2].

---

[1] И. Сталин, „На путях к Октябрю", стр. 93, 2 изд. ГИЗ, 1925.
[2] Ленин и Сталин, „Июльские дни 1917 г." „Пролетарий", 1925 стр. 26-27.

„... три фактори, — зазначає тов. Сталін, — викликали кризу влади: 1) невдоволення робітників і солдат з уряду, для яких політика уряду була надто правою; 2) невдоволення з уряду великої буржуазії, що вважала політику уряду надто лівою й 3) невдачі на фронті. Це — зовнішні сили, що викликали кризу влади. А основою всього, підземною силою кризи, стали продовольча криза й економічна руїна країни, зв'язані з війною. Тільки на цьому ґрунті виросли ці три фактори, що сколихнули владу коаліційного міністерства“ [1].

Кадетська партія, уникнувши відповідальности, розв'язавши собі руки, почала підсилено готуватися на відвертий наступ проти революційного фронту і насамперед проти аванґарду пролетаріяту. Вона добре розуміла, що далі становище мусить ґрунтовно змінитися, бо в умовах наростання революції неможливо провадити війну та тримати спілку з англо-американським капіталом і т. інш. Стан двовладдя, на її думку, мусить бути ліквідований, і щоб запровадити надалі свою імперіялістичну політику потрібна контрреволюційна диктатура. Ось чому тов. Сталін на VI з'їзді зазначав, що: „... буржуазія стала організовуватися і вичікувати слушного часу для виступу. Таким часом вона вважала час відступу на нашому фронті або, певніше, час відступу на випадок, коли Німеччині пощастить на нас наступати“ [2].

Буржуазія шукала випадку, щоб спровокувати революційний фронт передчасним виступом, щоб тим легше його придушити та покінчити з ним. Тому вона моментом для такої провокації й вибрала 500.000-ну демонстрацію петербурзьких робітників і солдат 3-5 липня.

Отже, розстріл демонстрацій, контрреволюційний погром „Правды“ і т. інше, було не що інакше, як давно задуманий плян імперіялістичної буржуазії. „Для ЦК було ясно, — зазначав тов. Сталін, — що і буржуазія й чорносотенці воліли б викликати нас на виступ, щоб мати можливість звалити на нас відповідальність за авантуру наступу“ [3].

Як Ленін оцінював виступ пролетаріяту липневих днів? Порівнюючи характер руху 5-го липня з попередніми демонстраціями, які мали також величезну вагу в розвитку революції, він писав: „За формою рух протягом усіх цих трьох криз був *демонстрацією*. Протиурядова демонстрація — таким був би, формальний, найточніший опис подій. Але в тім то й суть, що це не звичайна демонстрація, це щось значно більше, ніж демонстрація, і менше ніж революція. Це — вибух революції і контрреволюції *разом*, це — гостре, іноді майже раптове „вимивання“ середніх елемен-

[1] Ленин и Сталин „Июльские дни 1917 г.“, стр. 28.
[2] Там таки, стор. 60.
[3] Там таки, стор. 64.

тів, у зв'язку з бурхливим виявленням пролетарських і буржуазних". (т. XXI, стор. 17, укр. вид. 1931 р.).

Отже, липнева демонстрація була більше, ніж демонстрація й менше ніж революція. Могутність всього пролетарського руху яскраво підкреслювала консолідацію двох крайніх, клясових полюсів та вагання дрібної буржуазії. Демонстрація яскраво доводила кінець переходового стану, що собою являв стан двовладдя.

В чому історичний зміст липневих днів? Які висновки робила партія пролетаріяту щодо дальшої тактики боротьби за соціялістичну революцію?

„Демонстрація 3-4 липня була закликом робітничих та солдатських мас, зверненим до соціялістичних партій, — стати на другий шлях, на шлях подальшого розвитку революції.

В цьому її політичний зміст і величезна історична вага.

Проте Тимчасовий уряд та міністерські партії есерів-меншовиків, що черпають свою силу не в революційних діях робітників та селян, а в угодовських комбінаціях з кадетською буржуазією, — воліли... шлях пристосування до контрреволюції...

Тим самим вони зрадили революцію, широко відчинивши двері контрреволюції"[1].

Липневі дні були останньою спробою пролетаріяту примусити соціяль-угодовську більшість в радах взяти всю владу до своїх рук. Це була остання спроба повести подальший розвиток революції мирним шляхом. Після липневих днів мирний шлях розвитку революції був закінчений. „Злам 4 липня, — писав Ленін, — саме в тім і полягає, що після нього об'єктивне становище круто змінилося. Хиткий стан влади припинився, влада перейшла у вирішальному місці до рук контрреволюції" (т. XXI, стор. 30, укр. вид. 1931 р.).

Саме перехід всієї влади до рук контрреволюційної буржуазії і визначав собою ліквідацію стану двовладдя. „... взяла гору лінія кадетів, лінія контрреволюції у внутрішній політиці, лінія „війни до кінця" — у зовнішній"[2].

Хто був винний у тому, що влада перейшла до рук контрреволюційної диктатури? „Коли говорити про винуватців контрреволюції, — писав т. Сталін, — то винуватцями є есери й меншовики, зрадники революції"[3].

Соціяль-угодовці, виконуючи функції аґентів імперіялізму серед трудящих мас за липневих днів, ще раз запродали імперіялістичній буржуазії інтереси пролетаріяту й трудящого селянства. „Меншовики й есери відмовились від революційного шляху, ви-

ходить вони неминуче повинні були підпасти під владу кадетів, під владу контрреволюції"[1].

Меншовики-есери, маючи в той час більшість у радах, ще раз склали угоду з контрреволюцією і задовольнили всі їхні вимоги. „Перша ознака будьякої контрреволюції — розброєння робітників і солдат. У нас цю чорну контрреволюцію проробили руками Церетелі та інших „міністрів-соціялістів"...[2].

Тов. Сталін на VI з'їзді, визначаючи ролю „соціялістичних" партій у підготовці контрреволюції, писав:

„Коли б „соціялістичні" міністри не були в уряді, може б, контрреволюціонери були б уже повалені. Але характерна риса моменту в тому, що контрреволюційні заходи провадяться руками „соціялістів"[3].

* * *

Ми вже відзначали, як наша партія в особі її Центрального Комітету поставилась до липневої демонстрації в Петербурзі, яку вона дала оцінку їй. Партія, зважаючи політичну ситуацію, добре зрозуміла, що контрреволюційний Тимчасовий уряд, увесь час підтримуваний соціяль-угодовцями, не здібний буде вивести країну з економічної катастрофи, що насувалась, і не зможе задовольнити жодної з тих головних вимог, що висували трудящі маси перед революцією. Але ж в одному з основних питань революції, а саме, в закінченні імперіялістичної війни, Тимчасовий уряд мусив був ще найяскравіше показати перед всіма трудящими масами своє імперіялістичне обличчя. Так воно й було. Тимчасовий уряд, за повної згоди з меншовиками й есерами і за їхньої участи, відновив імперіялістичну війну в в її активній формі. На час липневих подій широкі трудящі маси ще не були поінформовані про наслідок наступної авантури й тому це не давало змоги остаточно скомпромітувати перед широкими трудящими масами політики Тимчасового уряду та соціяль-годовців. Тимто партія вважала виступ за передчасний.

„...У нас (тобто в ЦК — М. С.) —казав тов. Сталін, — було вирішено перечасувати момент наступу на фронті, дати наступові остаточно провалити себе в очах мас, не піддаватись на провокацію і, доки триває наступ, аж ніяк не виступати, виждати й дати Тимчасовому урядові вичерпати себе". („На путях к Октябрю", стр. 90).

Але ж наростання революційної хвилі та обурення мас було таке велике, що не можна було їх аж ніяк утримати. Воно вилилося в стихійну демонстрацію протесту проти імперіялістичного

---

[1] И. Сталін, „На путях к Октябрю", стр. 56.
[2] Там таки, стор. 68.
[3] И Сталин, „На путях к Октябрю", стр. 101.

уряду 3-5 липня. Чи могла ж партія стати осторонь цього могутнього руху солдатів і робітників? Звичайно, ні. Партія мусила була стати на чолі цього руху, організувати його.

„Виступ розігрався. Чи мала право партія вмити руки у виступі пролетаріяту та солдат і відійти осторонь? Ми зважували можливість ще серйозніших результатів виступу, ніж вони є в наявності. Умити руки ми не мали права; як партія пролетаріяту ми повинні були втрутитись у виступ і надати йому мирного й організованого характеру, не ставлячи за мету збройно захопити владу... Ми повинні були втрутитись, як регулятор, як партія, яка стримує, щоб урятувати рух від можливих жахливих розправ". „На путях к Октябрю", стр. 65).

Зважуючи обурення робітників і солдат Петербургу, зважуючи політичну ситуацію, партія мусила була зрегулювати цей рух та не дати себе спровокувати оскаженілій контрреволюції, вивести пролетаріят з невигідного бою з клясовим ворогом, врятувати від розгрому найважливіший загін політичної армії соціялістичного перевороту, який перебував у вирішальному місці (столиці), зберегти живі сили цього загону та його боєздатність.

„Наша партія — писав Ленін, — виконала свій безумовний обов'язок, ідучи разом із справедливо обуреними масами 4-го липня та намагаючись надати їхньому рухові, їхньому виступові можливо мирнішого й організованого характеру" т. XXI, стор. 38, укр. вид. 1931).

Отже партія мусила організувати цей рух, підпорядкувати його підо свій вплив, недопустивши рух на провокацію.

Липневих днів Петербурзька організація більшовиків під безпосереднім керівництвом ЦК ці завдання щодо липневого виступу робітників і солдат Петербургу, безперечно, виконала. Вона не припустила озвірілій контрреволюції розправитися з петербурзьким пролетаріятом.

Але чи міг пролетаріят через збройний виступ липневих днів захопити владу в свої руки? Чи могла б у липні багатотисячна демонстрація примусити ці Р. Р. і С. Д. взяти владу? На ці запитання треба відповісти позитивно. Так, справді могла. „Сил, щоб примусити взяти владу, було досить".

„Взяти владу, — говорив тов. Сталін, — 3-4 липня ми могли, ми могли зобов'язати Центральний Виконавчий Комітет санкціонувати нашу владу". „На путях к Октябрю", стр. 75).

Отже, владу пролетаріят міг захопити, але ж чи міг він цю владу утримати в своїх руках?

В той час, звичайно, не міг. Липневих днів відповідної більшости, хоч би у вирішальних місцях, більшовики серед трудящих мас ще не мали. Ленін: запитуючи чи була з нашої сторони помилка в тому, що в липні не захоплено владу — відпові-

дає: „Я гадаю, цієї помилки не було тоді, бо тоді ми ще не були в більшості...“ [1]. У другому місці, а саме в листі до ЦК РСДРП(б), він з цього приводу писав; „...об'єктивних умов для перемоги повстання тоді (тобто в липні — М. С.) не було.

1) Не було ще за нами кляси, що є авангард революції.

2) Не було ще більшости у нас серед робітників і солдатів столиць...

3) Не було тоді *хитань*, в серйозному загальнополітичному маштабі, серед ворогів наших і серед половинчастої дрібної буржуазії...

4) Тому 3-4 липня повстання було б помилкою...“ т. XXI, стор. 179, укр. вид. 1931.)

Так само тов. Сталін на липневій партконференції Петербургу також підкреслював: „Узяти владу 3-4 липня ми могли б. Але питання в тому, чи могли б ми утримати цю владу? На нас би повстали фронти, провінція, Ради. Влада, що не опирається на провінцію, опинилась би без рук і без ніг. Взявши владу за таких умов, ми б осоромились“ [2].

Отже об'єктивних умов для остаточної перемоги над буржуазією за липневих днів не було. Перемогла військова кліка. Вся влада перейшла фактично до рук контрреволюції. Але перемога контрреволюції липневих днів була безперечно нестала, тимчасова, тому що жодної з проблем, жодного завдання, що їх висувала революція, буржуазія не могла й не збиралася розв'язувати, тому що, дякуючи вмілому керівництву пролетаріятом від більшовицької партії, буржуазії не пощастило розгромити революційного фронту, розгромити живі дійові сили соціялістичного перевороту. „Передові загони пролетаріяту Росії, — писав тов. Ленін, — зуміли вийти з наших червневих і липневих днів без масового збезкрівлення“ [3].

Й тому, не зважаючи на те, що влада фактично перейшла до рук контрреволюційного генералітету, до рук буржуазії, остання не змогла, як би вона цього й не бажала, виконати всюсвою програму, остаточно придушити революційні сили.

„...буржуазія безмірно люта на Ради, але вона *ще* безсила одразу розігнати їх, а вони *вже* безсилі, проституйовані панами Церетелі, Черновими і К° вчинити серйозний опір буржуазії“ [4].

Захопивши фактичну владу, буржуазія не була, звичайно, задоволена тими межами, яких вона за безпосередньої допомоги соціяль-угодовців досягла за липневих днів. Буржуазія намагалася оформити свою диктатуру ще і „юридично...“

---

[1] Ленін, т. XXI, стор. 298, укр. вид. 1931.
[2] И. Сталин, „На путях к Октябрю“, стр. 75.
[3] Ленін, т. XXI, стор. 57, укр. вид. 1931.
[4] Там таки, стор. 56.

* * *

Було б помилковим вважати липневі дні як клясову боротьбу лише одного петербурзького пролетаріяту і що ті вимоги, які він висував цих героїчних днів, були лише конкретними його вимогами, тобто, лише вимогами Петербурзького революційного загону. Так само було б помилковим вважати, що зміна політичної ситуації підчас липневих днів і після них була характерна лише для однієї столиці, лише „Петербурзьким епізодом“. Насправді ж липневі події та зміна політичної ситуації у зв'язку з ними стосувалися всієї країни і мали безперечно всеросійський характер.

Петроградські робітники, виконуючи ролю передового найактивнішого загону всього російського пролетаріяту, за липневих днів виявляли волю та домагання робітничої кляси всієї країни. Так само факт установлення диктатури контрреволюційної буржуазії був всеросійським явищем і стосувався всіх районів бувшої Росії. Тому та аналіза липневих подій, та полічна ситуація, яка склалася зразу ж після липневих днів, також стосувалася всієї бувш. Росії.

Для характеристики липневого етапу боротьби пролетаріяту та біднішого селянства з контрреволюцією, що наростала, наведемо декілька яскравих сторінок цієї звитяжної боротьби, що точилася на Україні.

* * *

Ще перших днів після лютневого перевороту, Харківська організація більшовиків випустила листівку, в якій яскраво викривала імперіялістичний зміст війни й висувала цілий ряд завдань, що стояли перед пролетаріятом в подальшій його боротьбі за свої клясові інтереси. Листівка закінчувалася гаслами „Хай живе громадянська війна та світовий соціялізм“, „Мир хатинам, війна палацам“. Буржуазія та соціяль - угодовці зчинили цілий ґвалт проти більшовицької листівки. Тов. Буздалін пише, що „...листовка ця викликала зливу наклепів та шипучої зненависти від буржуазії та обвинувачення нас меншовиками й есерами в тому, що ми зриваємо громадянський мир, проголошуючи громадянську війну... Вірні пси буржуазії, комісари буржуазної поліції, заарештували в Донбасі наших пропаґандистів із цими листовками. Нам коштувало великих зусиль визволити їх“ [1].

Фактів арешту більшовиків за пропаґанду боротьби з імперіялістичним Тимчасовим урядом на Україні було чимало. Перших місяців після лютого по всіх металюрґійних підприємствах Києва, у відповідь на послідовну революційну роботу

[1] 1917 [illegible]

більшовиків, капіталісти і соціяль-угодівці розпочали відверто, ні чим не замасковане цькування по більшовицькому настроєних робітників, цілими пачками звільняли їх під тією або іншої приключкою. Звільнення робітників за більшовицьке переконання відбувалось не тільки на металюрґійних виробництвах. Особливо на початку червня звільнення набуло таких розмірів, що примусило фракцію більшовиків у спільці металістів скликати спеціяльні загальні збори робітників, щоб організувати опір цьому контрреволюційному наступові[1].

У Києві, як і в інших містах України арешти більшовицьких аґітаторів, особливо тих, які працювали серед солдатів, були непоодиноким явищем. Наприклад, в кінці травня за допомогою есерівського керівництва в радах солдатських депутатів був заарештований кронштадський матрос тов. Кузін за більшовицьку аґітацію серед війська[2].

У Києві що ближче до липня, то контрреволюція відвертіше виступала проти більшовицької парторганізації. Справа дійшла до того, що, наприклад, Київський окружний суд катеґорично відмовився зареєструвати статут центрального бюра профспілок, яке було вже тоді під більшовицьким керівництвом. Цей контрреволюційний вибрик царського суду викликає величезне обурення серед пролетаріяту. Цілком права була більшовицька газета „ГСД", яка кваліфікувала цей вибрик як „серйозну загрозу контрреволюції", як „похід проти центрального бюра ... тому, що ЦБ. високо тримає червоного прапора пролетарської боротьби"[3].

У Криворізькому районі ще 8 квітня, коли член Катеринославського комітету більшовиків тов. Копилов доповідав перед робітниками, меншовики і есери напали на нього, обвинувачуючи його „в зрадництві перед відчизною". Коли тов. Копилов повертався додому, група меншовиків витягла його з вагону й заарештувала. Факт арешту більшовицького аґітатора викликав хвилю протесту серед робітників Кривого Рогу, і це примусило меншовицько-есерівське керівництво звільнити т. Копилова від арешту[4].

В червні, в Юзовці, місцева міліція вчинила наскок на приміщення більшовицької організації і конфіскувала всю літературу та газети, які там були[5].

В цей самий час в Єнакієво місцева влада арештувала більшовика Хаустова за розповсюдження більшовицької літератури та співробітництво в газеті „Окопная правда"[6]. Прикладом, в кінці

[1] „ГСД" 3.VI, 37.
[2] „ГСД" 11/VI, № 44.
[3] „ГСД" 7/VI, № 40.
[4] „Солдатская жизнь", Криворожье № 2, 18.VI, 1917 р.
[5] Воспоминания Коваля В. Мемуарный фонд Истпарта, № 303.
[6] „Приднипровский Край", Екатеринослав, № 6208. Воспом. Кули Мем.

червня тоді, коли робітники копальні „Дубова балка“, готувалися до демонстрації, козачі офіцери відверто загрожували робітникам розправитися з ними, якщо вони будуть демонструвати проти Тимчасового уряду [1]. Ще в травні в Лисичанському районі, на заводі „Дон-сода“ проти більшовика Френкеля, який мав величезний авторитет, серед робітників, меншовики й есери розпочали шалене цькування. Тов. Звонарьов пише: „Проти Френкеля пустили в діло наклеп, зв'язаний з переїздом Леніна через Німеччину в запльомбованому вагоні... Мілюковці, есери і всі темні елементи повели проти Френкеля шалену агітацію, запевняючи, що він німецький шпигун, і що з ним треба розправитись... З цієї ситуації скористався прапорщик Шубніков. Нахабство зрадників, що сиділи в Радах робітничих депутатів, дійшло до того, що вони дозволили цьому прапорщикові на закритому засіданні Ради поставити питання віддати Френкеля військово-польовому судові й розстріляти за „державну зраду“, що виявилась у „розкладанні“ робітників і „заколоті“ на заводі, який працював на оборону“ [2].

У травні більшовики, члени Чернігівської Ради, запропонували резолюцію, в якій висловлювало недовір'я Тимчасовому урядові. „Ця резолюція, —пише тов. Щербаков,—...викликала за собою великі напади на більшовиків (від меншовиків і есерів— М. С.). Їх обвинувачували у зраді революції, в роботі на користь німцям, в контрреволюції і т. ін. Один з депутатів подав навіть пропозицію про те, щоб оголосити всіх тих, хто не голосує за резолюцію довір'я Тимчасовому урядові, ворогами свободи“ („Л. Р.“ № 4, 1927 г. стр. 86).

У червні, на румунському фронті заарештовано більшовицького агітатора прапорщика Крусера, який закликав відмовлятися іти в наступ. Меншовицько-есерівське керівництво Румчероду в своїй ухвалі прохало „міністра Керенського про розжалування Круссера й позбавлення його військового звання“. Взагалі треба відзначити, що на румунському і південно-західньому фронтах особливо в кінці червня офіцерство розгорнуло відверте цькування та терор проти більшовицької агітації, яку більшовицькі організації розгорнули були серед військових частин.

Можна навести далеко більше фактів, які характеризували б контрреволюційні відверті виступи на Україні меншовиків та есерів, а також органів Тимчасового уряду проти авангарду пролетаріяту — більшовицької партії між лютим та липнем 1917 року. Факти ці потверджують, що там де буржуазія та її державні органи не зустрічали достатньої відсічі від пролетаріяту, там

---

[1] Газета „Звезда“, № 31.
[2] „Борьба за Октябрь на Артемовщине“, стр. 227.

вона вживала відверті контрреволюційні акти проти більшовицьких організацій далеко раніше липня, а саме, зразу, коли вона тільки прийшла до влади.

* * *

Перехід російської армії 19 червня у новий наступ по всьому фронту, наступ, який характеризував відновлення імперіялістичної війни в її активній формі, ще більше викликав консолідацію контрреволюційних сил. Наступ як з політичного, так і з військового погляду був, безперечно, авантурою. Наступ на фронті ще раз підкреслив спілку російської буржуазії з антантівським капіталом в інтересах якого, поруч з своїми власними інтересами. Тимчасовий уряд готував і підготував наступ на російських фронтах.

На що розраховувала буржуазія, коли вона готувалася до наступу? Вона добре розуміла, що „Наступ неминуче визначав відновлення імперіялістичної війни, велетенське посилення впливу, ваги, ролі імперіялістичної буржуазії, найбільше поширення шовінізму в масах, нарешті, last but not least (останнє, рахунком, а не важливістю) передання влади, спочатку військової, а потім і державної взагалі, в руки контрреволюційних командних вершків армії“ (Ленін т. XXI, стор. 51, укр. вид., 1931 р.).

У зв'язку з наступом буржуазія готувала ліквідацію всіх демократичних організацій та тих вольностей серед солдат, які завойовані були наслідком революції, проводячи цю ліквідацію під прапором запровадження військового стану. У зв'язку з наступом, безумовно, повинна була збільшуватись роля антирадянських військових сил, посилюватись сили військової кліки і т. інш.

Отже, буржуазія крім загальних завдань, що їх вона ставила перед собою у зв'язку з відновленням імперіялістичної війни, особливо розраховувала, готуючись до наступу, розгромити революційний фронт, керований більшовицькою партією. В організації наступу меншовики й есери відограли величезну ролю. Соціяльугодовці були головними виконавцями волі буржуазії в справі політичної підготовки мас. Про це яскраво свідчить відозва, яку оголосило меншовицько-есерівське керівництво Ц. В. К.'у Р. Р. і С. Д. та Ц. В. К. Р. С. Д. У відозві до солдат Всеросійська Рада Р. С Д. й Всеросійська Рада С. Д. писали:

„Всеросійська Рада Робітничих і Солдатських Депутатів, Всеросійська Рада Селянських Депутатів однаково визнали за потрібне зміцнення й підсилення бойової моці армії *й здатности її до оборонних дій*, доки триває війна. Робітники, солдати й селяни, які з'їхались з усієї Росії й з усіх частин фронта, визнали, що вибір *часу й місця для наступу належить тільки командному складові.*

Тепер військове начальство, яке діє за непосереднім керівництвом нашого товариша, військового міністра Керенського,

дало наказа про наступ. Революційні війська Південно-Західнього фронту по-геройському виконують цього наказа, знаючи, що вони служать цим велику службу справі свободи, справі миру, справі революції. Наступ розпочався. Наші брати ллють свою кров за загальну справу. Тепер повинні притихнути будьякі чвари. Всі повинні допомагати тим, хто стоїть у перших шерегах під ворожим вогнем. Не допомогти їм, виходить віддати їх на поталу, зрадити батьківщину й революцію.

А проте є газети, які своїми статтями й закликами родять смуту в серцях тих, хто готовий поспішати на допомогу нашій геройській армії, й послаблювати їхній порив на підтримку її революційних солдат Південно-Західнього фронту.

Знайте, товариші, що ці газети, як би вони не називались, чи „Правда“ чи „Солдатская Правда“ — йдуть у розріз із яскраво виявленою волею робітників, селян і солдат, які збирались на Всеросійські з'їзди.

Знайте, товариші, що з необміркованих статтей і закликів цих газет користують *негідники, шпиґи, жандарі, городовики, щоб творити свою чорну справу зради, кликати вас до зради щодо ваших братів, які віддають своє життя за нашу спільну справу.*

Товариші воїни, іменем Ради Робітничих і Солдатських Депутатів і Ради Селянських Депутатів ми говоримо вам: Слухайте тільки заклику Всеросійських Рад. Виконуйте всі бойові накази військового начальства. Будьте готові кожний на перший наказ виступити на допомогу нашим братам. Хай знають вони, за ними вся революційна Росія й В. К Всерос. Ради Робітн. та Солдатських Депутатів і В. К. Селянських Депутатів.“ (Газета „Русская Воля“, стр. 57, 5-VII 1917).

Меншовики й есери цілком відбиваючи інтереси імперіялізму, всю відповідальність за військову авантуру, за ті поразки, яких зазнавала російська армія, покладали на більшовиків та революційний пролетаріят. У вище наведеній відозві яскраво відбито, що соціяль-угодовці були головними поставщиками провокаційної зброї в справі обурливого наклепу на більшовиків як „німецьких шпиґунів“, про німецьких аґентів тощо. Наступ ще більше зв'язав ланцюгом соціяль-угодовські партії з імперіялістичною буржуазією. „... дві великі історичні події, що підготували залежність есерів і меншовиків від контрреволюційних кадетів. Ці події: коаліційне міністерство 6 травня, де есери й меншовики стали слугами буржуазії, чимраз більше заплутуючись в умовах і в угодах з нею, в тисячі „послуг“ їй у зволіканні з найпотрібнішими революційними заходами, а згодом наступ на фронті“. (Ленін т. XXI, стор. 51. укр. вид. 1931 р.).

Всім досить відома пам'ятна зрадницька й контрреволюційна соціяль-шовіністична діяльність, соціяль-угодовців

щодо проведення та продовження імперіялістичної політики Тимчасового уряду[1].

Ми лише наведемо факти, які характеризують ролю меншовиків і есерів на Україні в питанні підготовки цього „пресловутого“ наступу. Спочатку наведемо постанови кадетської партії та її обласного з'їзду, який проходив в той час у Києві, щоб показати, в якій мірі вони збігалися з тією позицією, яку займали в цьому питанні меншовики та есери.

На з'їзді кадетів, що відбувався в кінці червня у Києві, на доповідь про „поточний момент“ ухвалено резолюцію, де говориться: „Вітаємо переможний перехід російської армії в наступ, глибоко вірячи, що лише перемога над імперіялізмом, який охопив увесь німецький нарід, приведе Росію до єднання з спільниками й до скорішого почесного миру та зміцнить завойовану свободу...“[2]. А меншовицький орган „Знамя Труда“, характеризуючи наступ писав: „Не заради розгрому ворога, не заради загарбання й контрибуцій, а заради боротьби міжнароднього миру воює революційна Росія. Її ім'я не намагається поневолити Німеччину... Теперішній наступ доводить, що російська революція не розклала країну й армію, а зміцнила її, що армія революційної країни стоїть на сторожі революційного народу“[3].

Меншовицьке керівництво Ради в Києві провело постанову про підтрим наступу такого змісту: „Доручити В. К. Р.Р. і С.Д у цілковитому поєднанні з усіма іншими громадськими організаціями й командувачами військ вживати всіх потрібних заходів сприяння фронтові“ (!!!)[4]. З вищенаведених постанов кадетів та меншовиків ясно видно, що ніякої відміни між ними в оцінці наступу та в допомозі проведення імперіялістичної війни не було.

В Одесі меншовицько - есерівський Румчерод у питанні про наступ ухвалив „негайно послати на румунський фронт членів Виконавчого Комітету, які подали б моральну підтримку частинам, що наступають, і з слабими або з тими, хто відмовляється, ішли б у бій“[5].

---

[1] Вістку про наступ і про перші успіхи на фронті одержали в Петрограді 19 червня. На Всеросійському з'їзді Рад Церетелі з цього приводу виголосив таку промову: „Товариші! Наша революційна армія перейшла в наступ... Товариші, відкривається нова сторінка в історії великої російської революції з переходом нашої революційної армії в наступ... Успіхи нашої революційної армії повинні вітати не лише російська демократія, а й... усі ті, хто стоїть під прапором міжнародньої демократії, хто справді намагається боротись з імперіялізмом. Відкривається нова ера нашої революції. Тепер, т. т., поворотний момент нашої революції. Революційна демократія повинна пам'ятати, що в особі її армії вирішується доля подальшого розвитку й зміцнення революції („Очерки по истории Октябрьской революции“, т. 2, стр. 243).

[2] „К. М.“ 2.VII, 1917 г. № 161.

[3] „Знамя Труда“ 20.VI, № 74.

[4] „К. М.“, 22.V, № 153.

[5] „Известия Од. С.Р.Д.“, № 62.

В подальшому той самий Румчерод ухвалив резолюцію, де зазначалося, що „для зрадників, які підбурювали солдат не слухати... повинна бути заведена смертна кара. Право виносити смертний вирок у бойовій обставі повинно бути надане заново установленим військовим судам з присяжними“ [1].

На об'єднаному засіданні Одеської Ради разом з Румчеродом за ініціятивою меншовиків була прийнята резолюція про потребу заведення смертної кари у військах [2].

В Юзівці меншовики й есери організували демонстрацію, що закликала підтримати наступ на фронті. Більшовики, не зважаючи на скажене цькування, виступили окремо групою з своїм прапором та своїми гаслами. Меншовики, зустрівши демонстрантів з вигуками „геть німецьких шпіонів“, накинулись на більшовиків: „дійшло до того, що роздратована юрба хуліганів вирвала більшовицького прапора, подерши його на шматки, і під керівництвом „блюстителей порядка“ (начальника міліції і т. п.) почала бити до крови більшовиків“ [3].

Таку саму демонстрацію провела меншовицька організація на станції Переїзна [4].

У Житомирі організаційний комітет меншовицької організації у своїй резолюції висловився за продовження війни [5].

Есерівська газета „Крестьянский Союз“ у Катеринославі з приводу наступу писала: „З 18-го червня на велике щастя всіх розпочато успішний наступ наших військ на Галицькому фронті“ (№ 21, 15 липня).

У зв'язку з проривом на фронті Катеринославський есерівський „Крестьянский Союз“ випустив відозву, написану солодкою у-р-р-р-а-патріотичною мовою, яка стилем нічим не різнилася від полкових наказів царської армії до „доблестных русских солдатиков“.

Катеринославські есери у своїй відозві писали: „18-го червня вийшли із шанців вірні справі її (тобто Росії — М. С.) істинні воїни, громадяни — обороняти честь своєї вільної Росії!

Багато страхіть пережила країна, а все ж вірить вона, що трихрічною війною в боях загартоване російське воїнство, ними добре споряджене гарматами, гарматнями, рушницями, кероване добрими своїми начальниками, дружньою лавою кинеться на ворогів.

Руський народе! Руські солдати!.. Чи не ви, бува, нащадки Петрового війська, що не раз розбивали і шведів і турків? Чи

[1] Вестник Румчерода, № 32.
[2] „Л. Р“ № 4, 1927 г Статья Минца, стр. 100.
[3] Коваль В. „Сталинские большевики в борьбе за Октябрь“. Мемуарний фонд № 303, стр 3. Це саме потверджує т. Зайцев — Мемуарн. Фонд № 1152.
[4] „Борьба за Октябрь на Артемовщине“, стр. 229, „Пролетарий“, 1929 г.
[5] Газета „Труд и Воля“ № 76. г. Житомир.

не ви, бува, нащадки орлів Суворова? Здивуйте увесь світ своєю руською відвагою, мужністю й безпечною величчю руської душі! Та хіба тепер ви, руські воїни, руські офіцери й солдати, нащадки своїх славних дідів, знаючи, що Росія на краї гибелі, не здивуєте ще раз всесвіт, показавши, на що здатні руський воїн?

... Руські воїни! — руські лицарі, батьківщина вас любить! батьківщина сподівається, батьківщина вам вірить, батьківщина чекає...

Вперед, руська арміє, вперед..." (Газета „Крестьянский Союз" № 25).

Меншовицька й есерівська організації на Україні були головним підготувачем громадської думки продовжувати імперіялістичну війну і сумлінно виконували ролю агентів імперіялізму серед трудящих мас. Українські меншовики й есери у питанні наступу, як і в інших основних питаннях, нічим по суті не різнилися від російських соціяль-угодовців. Вони як і перші посилали пролетаріят і трудяще селянство на імперіялістичну бойню. Орган У.С.Д П. „Робітнича Газета" писав: „... Російське військо, військо революційне", під червоним прапором міжнародного братерства і згоди, пішло до наступу... Коли революційна демократія прийняла наступ, то тільки як засіб до скорішого закінчення війни" [1].

Таку саму позицію у ставленні до імперіялістичної війни та до наступу займала партія У.П.С.Р.

Лише партія більшовиків як по всій Росії так і на Україні перед робітниками і селянами чітко викривала справжній зміст переходу в наступ на фронті; лише вона викривала ту контрреволюційну ролю, яку відограли у відновленні імперіялістичної війни соціяль-угодовці. Вище ми наводили приклад боротьби юзівських більшовиків з відновленням наступу на фронті. Таку саму позицію зайняли всі більшовицькі організації на Україні. Київська організація більшовиків з приводу наступу на фронті зазначала: „Ми вважаємо своїм обов'язком заявити всім робітникам і солдатам, що наступ російської армії тепер є не перемога революції, а перемога „союзного імперіялізму"... Наступ російської армії буде наступом в оборону загарбних цілей капіталістів, а не в оборону революції.

Отож кров, що пролилась 18-го червня, пролилась за славу грабіжницького капіталу" [2].

Більшовицькі організації наступ на фронті цілком правильно пов'язували із загальним активним виступом всього контрреволюційного табору. „Російська революція увійшла в другий період свого розвитку, — писала газета „Г.С.Д.", — буржуазія, організу-

---

1 „Р. Г." 21.VI № 66.
2 „Г. С. Д.", 20.VI, № 51.

вавши свої сили, стала на шлях активної боротьби з робітниками, солдатами й селянами. Боротьба з революцією ведеться у галузі економічної — льокавтами, свідомим послабленням продукційности фабрик, заводів, псуванням машин, спекулятивним зниженням вартости карбованця“ [1].

Наступ на фронті, позиція соціяль-угодовців, ставлення до контрреволюції ще більше показали робітникам і солдатам справжнє контрреволюційне обличчя меншовиків та есерів, і збільшувало їхнє обурення проти угодовської політики останніх. Цей злам настроїв широких трудящих мас і щодальший перехід їх на сторону більшовизму, визначився у вимозі переобрати Ради, у відклику старих депутатів, які належали до меншовицької та есерівської партії. В багатьох містах України робітники на фабриках та заводах вимагали негайних перевиборів Рад. Звичайно, цей рух був розгорнутий наслідком більшовицької агітації та за пропозиціями більшовиків. В Одесі робітники примусили Виконком Ради Р. С. Д. призначити перевибори по всіх без винятку заводах та фабриках. Перевибори були призначені на початок липня [2]. Таку саму постанову прийняв і Миколаївський виконком Ради [3].

Вимогу робітників та солдат про переобрання Рад на початку липня ми маємо і в інших містах України.

Ми вже не говоримо про ті численні резолюції, які ухвалювалися на зборах солдатських мас, в яких ганьбили позицію соціяль-запроданців та вимагали негайного переобрання Рад. „Рішуче протестуємо проти політики наступу... Пропонуємо всій армії, робітникам і селянам організуватись під прапором революційної соціяль-демократії (більшовиків), переобрати своїх представників у Ради й передати до їхніх рук всю владу“ (З резолюції мітинґу солдат 1 запасн. С. бат. „Г. С. Д.“, 24/VI, № 55).

Такого характеру резолюції виносились на численних мітинґах полків, батальонів, окремих команд тощо.

Сама хвиля демонстрацій 18-го червня, яка прокотилася по всій Росії, показувала справжній настрій робітників та солдат і їхнє ставлення до імперіялістичного уряду та його соціяль-угодовських льокаїв.

Контрреволюційний виступ за липневих днів на Україні

Ми вже характеризували, як у кінці червня з однієї сторони консолідувалися сили пролетарської революції, а з другої—сили контрреволюції. Особливо це яскраво показують події, що розгорнулися за липневих днів на Україні.

---

[1] „Г С. Д.“, 21.V, № 52.
[2] „Одесские Новости“, 27/VI, № 10, № 10452.
[3] „П. Р.“ № 4, 1924 р., [illegible] 76, [illegible]

У Києві, вже після невдалого наступу на фронті, контрреволюція вирішила поквитатись з більшовицькою організацією і тими масами, що за нею йшли. Меншовики й есери, як і в інших містах, почали твердити, що „головними причинцями всіх невдач були тільки більшовики“. Характерний випадок був з солдатом-більшовиком т. Дзевалтовським. Його заарештували за більшовицьку аґітацію серед війська. Справу його слухалося в Київському окружному суді. Штаб військової округи на справі Дзевалтовського та інш. арештованих солдат-більшовиків хотів утворити великий політичний процес і „довести про зв'язок більшовиків з німецьким командуванням“. Але ж робітники й солдати Києва на самому процесі ще раз продемонстрували свою солідарність з більшовиками. „Суд перетворився,—пише т. Майоров, — на мітинґ. Судді нервувалися і не могли спокійно засідати. Звуки Інтернаціоналу лунали в залі суду. Суд у цій справі виніс виправдальний вердикт. Юрба з підсудним Дзевалтовським на руках посунули в Комерційний Інститут, де відбувалося засідання Ради. Визволений Дзевалтовський увійшов до залі засідання з червоним прапором з написом: „Вся влада Радам“. (Майоров „З історії револ. боротьби на Україні 1914-1919 рр.“ стор. 38-39, ДВУ. 1928 р).

В Києві за липневих днів, з причин прифронтової смуги, в якій перебувала Київська округа, скупчилось багато офіцерні різного ранґу. Тому, контрреволюційний виступ проти робітничої кляси та її аванґарду — більшовицької організації, був найяскравішим, і змістом, нічим по суті, не відрізнявся від контрреволюційного погрому липневих днів у Петроґраді. „Після того як одержали звістку про петроградські події, контрреволюційні сили вирішили відверто виступити і розгромити більшовицьку організацію. Після звістки про липневі події в Петроґраді“... по всіх вулицях Києва розліплено телеграму. Буржуазні газети сповіщають про більшовицький виступ. Скрізь нашу газету нищили, кіоски, де продавались газети, підпалювали... В наше помешкання та в помешкання контори нашої редакції вломились, побили кілька співробітників і знищили діловодство.

На вулицях Києва було весело. Буржуазія влаштувала похід на більшовиків і вправляла свої м'язи. Так само юнкери зробили наскок на наше приміщення. Наш Комітет містився у палаці в приміщенні ради робітничих Депутатів. Усі входи і виходи зайняли юнкери. Знищено всі справи і заарештовано кілька чоловіка. Юнкери збиралися, як потім переказували нам, заарештувати ввесь комітет... Робили це юнкери очевидно, з розпорядження влади, бо в них був цілий список, де вказано, кого забирати.

Приходить голова Ради робітничих депутатів Незлобін. Я йому кажу про розгром у Комітеті більшовиків і прошу вжити негайних заходів. Він відповідає, що з провокаторами краще й не

слід поводитись. У цей час вбігає тов. Іванов, член Виконкому, більшовик, і обурений відповіддю Незлобіна, заявляє йому, що вони сами провокатори, і якщо схочуть спровокувати нас на кровопролиття і якщо юнкери не підуть геть, то ми викличемо робітників з Арсеналу і солдатів 45 і 46 дружини.

Тоді ви, мовляв, обвинувачуватимете нас в тому, що більшовики закликають робітників і селян повстати.

Про розгром Комітету більшовиків довідалися військові частини. Приїхали з авіяційного парку на вантажних автомобілях виручати, але нікого вже з юнкерів не було... Ввечорі у нас вимагали відповіді від нашої фракції, чи підтримуємо ми виступа чи ні. У меншовиків порушувалося питання про виключення більшовиків з Ради, але вони розуміли, що це неможливо і що цим вони виключать всіх революційних робітників із Ради.

Меншовики та есери нацьковували на більшовицьких провобирів, поширюючи леґенду про німецький підкуп Леніна та інших.

Атмосфера була надзвичайно важка“ (Майоров „З історії рев. боротьби на Україні 1914-19 р.р.“, стор. 40-41, ДВУ. 1928 р.).

У день розгрому скликано негайне зібрання більшовицької фракції Ради, яка зробила таку заяву: „Події теперішнього дня набули такого обороту, шо негайне засідання В.К. аж надто потрібне і з розпорядження властей палац зайняла розгнуздана компанія юнкерів. Два наші товариші (Горвіц та Каплан) були заарештовані в палаці. До палацу нікого не пропускали. Громадянин Фурман (есер — М. С.) заявив при свідках, що він розпорядився заарештувати більшовиків. Голова В.К. Р.Р.Д. Незлобін, не соромлячись, заявив Майорову, що таких мерзотників, як більшовики, треба заарештувати і т. інш. У місті запанувала диктатура контрреволюційної вояччини, що чинить, як видко, у цілковитій згоді з партіями меншовиків та народників. Як природній і неминучий наслідок цих обурливих заходів, серед солдатів та робітників наростає невдоволення. З часу на час окремі частини військ можуть виступити на вулицю або припинити всю цю контрреволюційну роботу. Ми вимагаємо негайно скликати В. К. і запровадити в Києві волю зібрань, пересувати аґітацію. Палац повинен бути очищений від юнкерів та прапорщиків. Всі пани, які видали розпорядження, що перечать законам революції, повинні бути негайно заарештовані і віддані до революційного права робітників і солдат“ [1]. Фракція більшовиків заявила, що коли виконком не виконує її вимог, вона звернеться з апеляцією до своїх виборців — пролетаріяту. Меншовики, есери перед ультиматумом більшовицької фракції і особливо, почуваючи, яке обурення може викликати серед пролетарів та солдатів, їхня відповідь більшовикам, примушені були скликати виконком і не-

[1] „Г. С. Д.“ № 64, „Р. Г.“ № 78.

гайно звільнити арештованих більшовиків та вибрати трійку, яка мусила „знайти“ конкретних винуватців цього відвертого контрреволюційного погрому.

Подальше розгортання контрреволюційного розгрому описує „ГСД“ так:

„По виході вечірньої газети з наказами Керенського про заборону розповсюджувати в дійовій армії „Правду“, „Солдатскую Правду“ та інші більшовицькі газети, про притягнення до права за агітацію і т. п., банда хуліганів, що складалась із котелків, георгієвських кавалерів, прапорщиків, юнкерів та всякого роду інших зідхачів за старим режимом, зібралися біля кіоску „Голос Социал - Демократа“, вибивали шибки, витягли всю літературу, що була в кіоскові, розіклали вогонь і почали її палити за цілковитої допомоги тут присутніх чинів міліції.

Розгромивши кіоск, юрба спрямувала до будинку № 2, де містився ЦБ Профспілок, спілчанська контора „Г.С.Д.“ та „Знамя Труда“, наміряючись учинити там розгром. У цей час хулігани заарештували тов. Поліщука й секретаря профспілок тов. Сінельникова. Коли до юрби підійшов тов. П'ятаков... з юрби почулись вигуки „бери його“, після чого тов. П'ятакова також потягли до Старо - Київського Комісаріяту“ [1].

Ми вже відзначали, що на засіданні Ради, виконком примушений був звільнити більшовиків з під арешту, але він поряд з цим, не утримавшись від відвертого цинізму, виніс ухвалу подякувати юнкерам і вважав „своїм обов'язком відзначити самовіддану за цих тривожних днів службу т. т. юнкерів та інших частин військової залоги, що не знають утоми від шляхетної роботи коло оборони революції від анархії“ [2].

В Катеринославі, завдяки величезному впливові більшовицької організації на пролетаріят та на переважну більшість залоги, контрреволюційним елементам не пощастило зробити погрому більшовицькій організації, як це ми спостерігали в Києві. Правда, такі намагання були, особливо від козачих частин, які в той час стояли в Катеринославі.

Тоді, коли козачі частини готувалися учинити погром над приміщенням більшовицького комітету „...робітники - більшовики,— як пише т. Гопнер, — з зброєю в руках стали охороняти приміщення комітету партії“ [3].

„Липневих днів, — пише тов. Аверін, — нас не чіпали, але обстава була надзвичайно напружена. Нас дуже цькували, і не тільки в Петрограді, але і в Катеринославі були такі розмови,

---

[1] „Г. С. Д.“, 12.VIII, № 69.
[2] „К. М.“, № 167.
[3] С. Гопнер, „Мои воспоминания“, Октябрьская революция на Екатеринославщине“, стр. 35, 1922 г.

що „ми являємось німецькими шпіонами“, що „вождь більшовиків т. Ленін приїхав у запльомбованому вагоні“ і т. д. Була поширена досить сильно погромна агітація“ [1].

На пленумі міськради один із есерів—Затейщиков—виголосив промову, яка зводилась, приблизно, до того, що мовляв, „...з більшовиками досить церемонитись, треба розпочати з ними вести боротьбу по-справжньому, як ми ведемо боротьбу з контрреволюцією“ [2].

В Павлограді партійна організація примусила була піти в підпілля „Утворились надзвичайно тяжкі умови. Офіцерський виконком, домовлявся, щоб віддати на страту керівників більшовицького Комітету...“ („Л Р.“, № 4, 1927 г. стр. 109).

У Донбасі за липневих днів контрреволюційні виступи проти більшовицької партії набрали більш масового характеру: в Краматорівці „... антибільшовицькі елементи виступили одверто, виявивши своє контрреволюційне обличчя. Коли одержано вісті про події в Петрограді, вони зчинили цькування проти більшовиків, обзиваючи їх „зрадниками“ і вимагали розгрому більшовицьких організацій...

Більшовики зібрались у клюбі. Біля клюбу зібралась, підбурювана кадетами й есерами, юрба. Якийсь Романов, найбільший горлань, весь час кричав: „Ей, зрадники, виходьте“...

Одначе есерам не пощастило призвести юрбу до побою більшовиків, ні до розгону більшовицької організації“ [3].

Після липневих подій в Юзівці, всіх іногородніх членів більшовицького Комітету „з тих чи інших причин систематично заарештовували“. Були навіть пропозиції „Партійний комітет перенести із Юзівки в інше місце, де є більшість, що прилучається до більшовиків“ (Протоколи Юзівського К-ту Р.С.Д.Р.П. за 1917 р. Протокол загальних зборів Юзкомітету від 15-го липня).

У Кам‘янському юрба есерів оточила продавця газети „Солдатская Жизнь“, „... оточила його натовпом, схвативши за горло й запропонувавши йому вибраться за межі Кам‘янського, мотивуючи тим, що продаж газети „Солдатская Жизнь“ вносить розклад у їхні лави“ [4].

У Гришиному гурт хуліганів заарештував більшовика Медне. Робітники Західньо-Донецької рудні, почувши про цей арешт, винесли рішучий протест і вимогу негайного звільнення тов. Медне [5].

У Єнакієві за липневих днів проти більшовиків соціяль-угодовці вжили цілий ряд репресій [6]. Заборонили розповсюджувати біль-

[1] „Борьба за Советы на Екатеринославщине“, стр. 103, изд. Днепропетровск. Истпарта 1927 г.
[2] Там таки, стор. 102.
[3] „Борьба за Октябрь на Артемовщине“, стр. 170, „Пролетарий“, 1929 г.
[4] Газета „Звезда“, № 23.
[5] „Летопись Революции“, № 1, 1923 г стр. 49, статья Медне.
[6] „Борьба за Октябрь на Артемовщине“, стр 155.

шовицькі газети, побили більшовика Дороніна. Більшовицька організація повинна була перейти на півлеґальне становище. Аґітація есерів та меншовиків проти більшовиків як „німецьких шпиґів набула величезних розмірів“ [1].

Таке саме становище утворилося і в Горло-Щербинівському районі [2]. Відверті контрреволюційні виступи проти пролетаріяту та його партії, липневих днів були і в інших містах України. У Вінниці, наприклад, більшовицька організація мусила була піти в підпілля [3].

Треба відзначити, що контрреволюційний терор липневих днів на Україні більшою своєю частиною, як і в Росії, проходив за ініціятивою меншовиків та есерів. Вони не тільки ідейно керували цим рухом, але ж були безпосередніми виконавцями всіх погромних акцій.

* * *

Як в липні, так і після, контрреволюційний табір на Україні почав старанно орґанізовувати свої сили й вимагати запровадження своєї диктатури. На південно-західньому фронті, якраз липневих днів були скликані козачі з'їзди. У Київі козачий з'їзд південно-західнього фронту, в своїй постанові ухвалив, „... що коаліційний уряд, наділений диктаторською владою, може врятувати Росію лише тоді, коли він звільниться від впливу політичних та громадських організації“ [4]. На з'їзді вимагалося розгону Рад робітничих і солдатських депутатів. Цей саме з'їзд ухвалив постанови, які доручали Комітетові „... вимагати застосування смертної кари на фронті та в тилу до зрадників батьківщини“ [5].

Тимчасовий уряд, сумлінно виконуючи наказа озвірілої вояччини розгорнув шалену боротьбу проти „крамольних“ полків, притягаючи до карної відповідальности десятки-тисяч солдат. Лише в одній 5 армії на західньому фронті притягнено до права в справі „о массовом неисполнении боевых приказаний“ такі військові частини: 1) Перший піх. Невський полк; 2) 2-й піх. Софієвський полк; 3) Нарвський полк; 4) 3-я бат. арт. бригади; 5) 4-й піхотний Конорський полк; 6) 13-й повітряний загін; 7) 14-а кавалерійська дивізія; 8) 15-й гусарський український полк; 9) 15-й авіяційний загін; 10) 19-а автосотня; 11) 58-й Піхотний запасний полк; 12) 65-й Московський полк; 13) 64-а батарія; 14) 67-й піхотний Таритінський полк; 15) 68-й піхотний

---

[1] „Л Р.“ № 5-6, 1927 г., стр. 179.
[2] „Л. Р.“, № 3, 1923 г., стр. 51, статья Казимирчука.
[3] „Л. Р.“, № 3-4, 1926 г., стр. 93, № 1, 1927 г. ст. Красноленского.

Бородинський полк; 16) 69-й піхотний Рязанський полк; 17) 71-й піхотний Белевський полк; 18) 72-й піхотний Тульський полк. 19) 75-й піхотний Виборзький полк; 20) 86-й піхотний Вельманстранський полк; 21) 87-й піхотний Нейшлотський полк; 22) 94-й піхотний Енісейський полк; 23) 95-й піхотний Красноярський полк; 24) 41-й піхотний Можайський полк; 25) 42-й піхотний Звенігородський полк; 26) 43-й піхотний Дорогобугзький полк; 27) 44-й піхотний Каширський полк; 28) 152-й піхотний Владікавказьский полк; 29) 171-й піхотний запасний полк; 30) 277-й піхотний Переяслівський полк; 31) 278-й піхотний Кримський полк; 32) 301-й піхотний Бобруйський полк; 33) 303-й піхотний Сененський полк; 34) 478-й піхотний Торжокський полк; 35) 479-й піхотний Кадніковський полк; 36) 480-й піхотний Данілевський полк; 37) 484-й піхотний Мещевський полк; 38) 483-піхотний Обдорський полк; 39) 540-й піхотний Сухиничівський полк; 40) 549-й піхотний Борисівський полк; 41) 641-й піхотний Тавдинський полк; 42) 642-й піхотний Стерліматакський полк; 43) 643-й піхотний Солікамський полк; 44) 644-й піхотний Верхотурський полк; 45) 718-й піхотний Рашвадовський полк; 46) 719-й піхотний Лисогорский полк; 47) 725-й піхотний Куливчинський полк; 48) 727-й піхотний Новоселінгінський полк; 49) 728-й піхотний Кропівненський полк; 50) 730-й піхотний Городнеченський полк; 51) 732-й піхотний Покровський полк; 52) 733-й піхотний Дегмерський полк.

У справі притягнено 37 офіцерів, 12.725 солдат. Розформовано й перекинено в інші частини 3 офіцери та 10.390 солдат. („Пролетарская революция“ 1926 г. № 6/53).

У зв‘язку з липневими днями, Керенський, відбиваючи цілком та повністю інтереси імперіялістичної буржуазії, вирішив поквитатися з тими вільностями, які революція завоювала для солдат.

8-го липня в наказі по армії й фльоті Керенський писав: „Згідно з постановою Тимчасового уряду з 6-го липня — всіх винних підчас війни офіцерів, солдат та інших військових чинів за невиконання дійових, за нового демократичного ладу армії, законів і погоджености з ними розпоряджень військової влади, віддавати до суду, карати як за державну зраду“.

З 10-го липня на розвиток зазначеного наказу Брусилов видав наказа „Припинити всякі мітинґи і всякі спроби скликати такі, вважати їх незаконним зборищем, скерованим проти батьківщини й свободи; розсіювати їх силою зброї. Означену заборону вважати наказом, що не підлягає жодному обговоренню“.

11-го липня Корнілов телеграфує Керенському: „Треба негайно, як винятковий захід, що виник наслідком безпорадности воєнного стану, запровадити смертну кару й установити польові суди на театрі воєнних дій“. (Вестник Главн. Ком. Союз. Армии и Флота, вып. № 4, 1917 года).

Генеральського наказа Корнілова та військових штабів Антанти Керенський виконав. Смертну кару запроваджено. Контрреволюція вирішила розправитися з „руськими лицарями“, з відважними воїнами, з революційними елементами армії.

Картину „усмирения“ солдатського революційного руху, яскраво змальовуючи, подає один солдат, заарештований за більшовицьку аґітацію на румунському фронті. Він описує страшну картину розправи озвірілої вояччини з солдатами, які відмовились продовжувати імперіялістичну війну. Описує, як групу арештованих направили в містечко Заставне. „Тут ми застали незвичайну картину, — пише він, — натовп солдат різних полків вишикувались у довгі чотові шереги й під грізні викрики мчав з одного флянгу на другий загін кінних із свистом нагайок. На правому флянзі стояли дві розстрільні „корніловців“ - ударників, які напевно були або споєні або ж роздратовані до озвірілости попередньою відповідною аґітацією. Ще далі розташувалось кілька панцерників з наведеними на солдат цівками кулеметів. А в центрі стояла купка генералів і офіцерів у оточенні кінних ординарців. Із солдатської маси почали викликати за списком якихось солдат більшовиків і вишиковувати їх перед фронтом. Це були люди, яких я вперше бачив. Нас, заарештованих, приєднали до цієї групи, а далі почалась розправа. Били, ламали кінцівки, топтали кіньми, приводили до пам'яти водою непритомних, і знову били. Нарешті розлютілий від крови начдив заревів: — У намилені мотузи зрадників! Ударники накинулись і потягли кількох у невідомий напрямок“ („Октябрьская революция“. Первое пятилетие, стр. 654).

Головнокомандувач південно-західнього фронту ген. Банцев оголосив наказа про заснування військових судів і застосування смертної кари „... щоб урятувати армію від остаточного розвалу й розгрому, щоб боротись із зрадниками... і зо всіма тими, хто своїми вчинками, відмовленням виконувати бойові накази, обмірковуванням цих наказів, сприяє перемозі німців“ [1]. Характерно, що саме в липні до Києва приїхали 38 гвардійських офіцерів, „більшість із графськими та князівськими титулами“, які встановили зв'язок з київськими монархістами. На таємних зборах приїжджі офіцери дебатували питання про організацію державного перевороту й обрання Михайла Романова на імператора [2].

Загалом на початку липня в більшості міст України поквапно почали організовуватися „спілки георгієвських кавалерів“; у Донбасі, наприклад, спілки козаків і т. інш.

---

[1] „Киевская Мысль“, № 98.
[2] Там таки, № 188.

Контрреволюційні сили на Україні, як і в Росії, підсиленим темпом почали оформлювати свої організації, які мусили готувати запровадження повної відвертої контрреволюційної диктатури, і які мусіли забезпечити для буржуазії придушення сили революції...

Після липневих днів буржуазія почала посилювати свій наступ проти робітників. Пролетаріят України на цей наступ розгорнув величезну стрaйкову боротьбу, на що капіталісти стали відповідати закриттям підприємств та льокавтами.

Льокавти, як звичайна метода боротьби капіталістів з організованим виступом робітників, стали найпоширенішою формою цих днів. Закриття під всякими приключками різних підприємств стало щоденним явищем на Україні в липні. Правда, капіталісти та соціяль-угодовці пояснювали цей факт як наслідок „чрезмерного требования рабочих" і що виробництва не можуть витримати всіх вимог робітничої кляси.

Коли перших місяців капіталісти під натиском пролетарської хвилі частково згоджувалися з вимогами робітників, то після липневих днів з льокавтчиками договоритися або дійти до будь-якої згоди не було жодної можливости. Навіть, порівнюючи на невеликі вимоги робітників, фабриканти та заводчики відповідали тим, що закривали одно підприємство за одним зовсім або частково.

Яскравим фактом такої войовничости буржуазії була позиція фабрикантів щодо вимог харківських робітників-чорноробів. Капіталісти, не зважаючи на те, що вимоги робітників-чорноробів були невеликі і зводились лише до підвищення заробітної плати на певний відсоток, не зважаючи на те, що вимоги чорноробів підтримав весь пролетаріят Харкова, категорично відмовились розв'язати конфлікт і піти на поступки. Харківські капіталісти в особі обласної спілки фабрикантів і заводчиків, почуваючи прихід контрреволюційної диктатури, намагалися поглибити конфлікт та спровокувати робітників на передчасний виступ. Таку саму позицію щодо робітників зайняли гірнопромисловці Донбасу. Не зважаючи на те, що конфлікт між шахтарями та гірнопромисловцями тривав декілька місяців, останні ні на які поступки не хотіли йти. Капіталісти Донбасу, навпаки, перекладали всю відповідальність за припинення роботи в копальнях на плечі гірників Донбасу. Донецькі капіталісти також уперто не погоджувалися на застосовання 8-мигодинного робітного дня.

Для того, щоб схарактеризувати позицію капіталістів Донбасу в липні, ми наведемо такий досить характерний приклад: весь час, з початку революції, адміністрація заводу „Дюмо" була примушена давати кошти для Ради робітничих і солдатських депутатів. Алеж у липні адміністрація заводу звернулася до „Союза представителей металлургической железоиздельной промышлен-

ности“ з запитом — чи виплачувати гроші Раді робітничих депутатів надалі. Спілка промисловців на цей запит дала таку відповідь: „... у зв'язку з тим, що вищезазначений комітет (тобто Рада робітничих депутатів — М. С.) жодної користи не приносить, тим то нема підстав давати йому грошову допомогу“ [1].

Директива про скасування грошової допомоги Радам була надіслана і в інші заводи.

Липневих днів всі об'єднання капіталістів почали активізуватися. В цьому самому місяці проходила подальша організація спілок капіталістів. Наприклад, на початку місяця в Одесі скликано нараду промисловців для організації своєї спілки. На цій нараді фабрикант Люлька висловився так: „настав час для фабрикантів та заводчиків об'єднатися і протиставити на загрози робітників аналогічну загрозу від промисловців“ [2].

В цей час в Одесі вже були спілки власників панчішних майстерень і домовласників. Найвидатніше місце посідав і активністю і могутністю організації Проюг („Союз промышленников юга России“).

В інших містах України так само значно підвищилась активність різних капіталістичних об'єднань.

* * *

На селі за того часу посилився контрреволюційний наступ на с.-г. робітників та трудящих селян.

Тимчасовий уряд вирішив ужити „твердих заходів“, щоб придушити селянсько-революційний рух. У телеграмі від 16 липня міністер продовольчих справ Тимчасового уряду Пешехонов зазначав: 1) „Вжити негайно найенергійніших і рішучих заходів, щоб не допустити й припинити будь-які свавільні та незаконні дії населення, що гальмують хліборобам убирати хліб із поля. 2) Ні в якому разі не виносити постанов і резолюцій, що дають привід населенню проявляти насильницькі й злочинні вчинки проти хліборобів... Оголосити населенню, що за свавільні й незаконні вчинки винуватці, поза відшкодуванням нанесених збитків, підлягають суворо законній відповідальності“ (Справа Полтавської Р.Р і С.Д, № 49).

Директиву Тимчасового уряду щодо аграрно-революційного руху „конкретизував“ своїм відомим наказом Корнілов, який пропонував „проти самоправних дій селянства, що захоплюють землі, ліс, засіви, реманент у землевласників і цим гальмують зібрати врожай, вживати негайно збройної сили“ [3]. „Вживання військової

[1] Архів заводу „Дюмо“. Дело Совета с'ездов горнопромышленников, стор. 19.

[2] „Октябрь на Одещине“, ст. Межберга, стр. 101.

[3] Житомирський міський архів. Зв'язка наказів з п-з. фронту, № 187, 3 VII - 17 р.

сили особливо було поширене в прифронтовій смузі, а саме в Кам'янець - Подільській губерні. Прикладом, коли 26 липня селяни села Дзвонихи Брауловської волости, Вінницького повіту, забирали хліб у маєтку поміщика Ярошенського, то в цей час у селі були міліціонери; вони хотіли розігнати селянський натовп, а до того ще на допомогу міліції в село прибула козача сотня, щоб „утихомирити" селянство за розподіл панського хліба"[1].

Щоб „утихомирити" аґрарний революційний рух, Тимчасовий уряд знімав із фронту кавалерійські дивізії, комплектував із них карні експедиції і розсилав у „бунтарські" місцевості. Про характер діяльности карної експедиції яскраво свідчить та подяка, яку виносили поміщики та капіталісти найвищому головкомандувачеві. Прикладом, у телеграмі поміщиків та капіталістів Подільської губ. на ім'я найвищого головкомандувача, поряд з подякою, говориться: „У зв'язку з тим, що на Ваш наказ тубільна кавказька дивізія залишає наш район і повіти Ямпольський та Могилівський Подільської губ. позбавляються військової міліції, виділеної із тубільної дивізії, що викликає ще більшою мірою *аґрарні заворушення*, які на час притихли, дякуючи виключно енергії й відданості військової міліції батьківщині,—ми, хлібороби, орендарі й представники підприємств, уклінно просимо розпорядження військовій міліції, в особі її начальника, залишитись на місці нести охоронну службу в Ямпольському й Могилівському повітах. Відхід військової міліції загрожує ускладненнями, які шкідливо відіб'ються на ліквідації урожаю..." (Н. Какурин „Разложение армии в 1917 году" стр. 134).

Який великий був аґрарний рух і скільки знято війська, щоб придушити його, свідчить телеграма головного Начальника Одеської Військової округи генерала Щербачова. „У розпорядженні Головнач. Одеської округи перебуває для придушення заколотів $4^1/_4$ дивізії; оскільки район дуже великий, а заколоти безугавно виникають, [ці дивізії] аж надто потрібні. В армії залишилось 4 дивізії; зменшення їхнього числа може відбитися зле. Тому дивізію в Донецький район наказав призначити із числа тих, що перебувають у розпорядженні Головнач. Одеської окр...." (Н. Какурин— „Разложение армии в 1917 году" стр. 136.

Фактів „утихомирювання" було чимало і в інших місцях України.

Поряд з запровадженням терору проти революційних дій незаможньо - середняцького селянства, поміщики та куркулі збільшили свій наступ проти с.-г. робітників. Наприклад, в селі Міровці, Київського повіту, поміщики різко зменшили заробітну платню с.-г. робітникам. На це робітники відповіли оголошенням

[1] Житомирський міськ. архів. Справа про розгром маєтку поміщика Ярошенського.

страйку. Тоді поміщики звільнили всіх робітників і взяли на роботу військово-полонених. Взагалі поміщики погрожували с.-г. робітникам, що „коли прийде на престол цар Михайло Олександрович, то ми з вами поквитаємось“ [1].

В маєтку Лукієвка, Катеринославського повіту за те, що робітник Ільченко поїхав делеґатом на конференцію наймитків до Катеринославу, його вигнали з маєтку [2]. Фактів відвертого наступу на батраків та с.-г. робітників можна навести чимало.

В цей час значно загострилася боротьба між куркульнею та бідняками. Особливо ця боротьба йшла лінією відробітків на жнивах та за розподіл захоплених панських врожаїв. Наприклад, в Ісаково-Михайлівській волості, Харківської губерні куркулі відмовились віддати частину сіножатів, які були захоплені в поміщиків. Бідняки розгорнули величезну боротьбу з куркульством і на селянському сході примусили їх поділити негайно сіно [3].

У Бубликівській волості на Полтавщині купка куркулів розгорнула широку чорносотенну агітацію, аґітуючи селян за підтримку відновлення монархічного ладу („Народная Воля“, № 76).

В липні куркульські елементи почали поквапливо організовуватись. В багатьох селах та повітах виникло багато організацій поміщиків та куркулів: „Спілки землевласників“, „Союз хлеборобов — собственников“ і т. ін. У Полтаві 9 липня був скликаний вже з'їзд повітових представників партії „хлеборобов-собственников“. На цьому з'їзді була прийнята ухвала про визнання „священности й ненарушимости права собственности“. За всі землі, які будуть відібрані, коли це ухвалять Всеросійські Установчі збори „повинна оплатитись їх повна вартість“ [4].

З'їзд хліборобів-власників у своїй ухвалі також записав, що: „Двовладдя, від кого б воно не виходило, не повинне бути. Війна повинна бути доведена до переможного кінця, й закінчена поверненням усіх захоплених ворогом руських земель і встановленням ґарантій інтересів Росії на Чорному морі, і вільний вихід у Середземне море“ (газ. „Вестник губ. Общ. Комит.“, № 66).

7 липня відбувся повітовий з'їзд земельних власників Ніженського повіту. З'їзд ухвалив постанову, де говориться, „що на селах потрібно земельним власникам організуватись... щоб мати можливість боротись проти виступів ворожих груп села, малоземельних“ [5].

13 липня організовано чернігівську спілку землевласників [6].

---

1 „Н. Р.“, № 106-107.
2 „Борьба“, № 69. Катеринослав.
3 „Известия Юга“, 2. VI.
4 „Вісник Полтавського Ок.“, № 66.
5 „Черниговская Земская Газета“, № 56.
6 Там таки, № 49.

Поряд з організацією поміщиків, куркульства та їхньої активізації, після липня посилило свою активність по всіх губернях України духівництво. По всіх церквах воно активно почало вести кампанію популяризації „поточного моменту“ та закликати своїх парахвіян одностайно підтримувати Тимчасовий уряд, „не слухати“ різних агітаторів та не утворювати „середселянських чвар“.

Отже, хід подій яскраво потверджував те, що контрреволюція по всьому фронті поквапно консолідувала свої сили, скупчувала та збирала свої кадри і провадила відвертий наступ проти пролетаріяту, незаможного селянства та особливо проти авангарду пролетаріяту — більшовицької партії.

Центральна Рада липневих днів

Треба рішуче підкреслити, що революційний національно-визвольний рух на Україні визначався не діяльністю Центральної Ради, а тими багатомільйонними трудящими масами селянства за проводом пролетаріяту та його більшовицької партії, яка розгорнула цей рух і скерувала його проти російського імперіялізму. Тому, аж ніяк не можна ототожнювати інтереси та діяльність Центральної Ради з інтересами широких трудящих мас України.

Коли трудящі маси висували гасло національної волі, то це гасло вони щільно пов'язували з своїми основними інтересами, а саме—іззахопленням і перерозподілом панської та куркульської землі й закінченням імперіялістичної війни. Солдат-українець, походивши з трудящих селян, коли вимагав організації українських військових об'єднань, аж ніяк цього не відривав від свого бажання так чи інакше піти з фронту, тобто з вимогою негайного закінчення війни.

Питання закінчити імперіялістичну війну, питання землі могла розв'язати тільки соціялістична революція. Питання повної ліквідації національного пригнічення за доби імперіялізму могла також розв'язати лише пролетарська революція та диктатура пролетаріяту. Отже, все це виходило за рямки буржуазної революції, і саме цього найбільш усього боялася українська та інших національностей буржуазія. Тому, головним клясовим завданням, що ставила собі українська буржуазія — це була боротьба проти пролетарської революції.

Коли Ц. Р. й проявляла деяку помірковану, боягузну опозиційність проти російської буржуазії, то, головним чином, лише для того, щоб зовсім не втратити авторитету серед певної частини трудящих мас, яким вона хоч і тимчасово та надзвичайно обмежено з початку революції користувалися.

І саме в червні і липні 1917 року, коли швидко йшло заго-

наростало величезне невдоволення з політики Тимчасового уряду та соціяль - угодовських рад, трудящі маси, якраз швидкими кроками почали переходити на сторону пролетарської революції і консолідували свої сили під прапором більшовизму.

Буржуазія і собі по всьому фронту почала поквапно організовувати свій контрреволюційний фронт. Саме в цей час, коли імперіялістичному Тимчасовому урядові загрожувала найбільша небезпека, українська буржуазія в інтересах боротьби з пролетарською революцією, що наростала саме в цей момент, пішла на згоду з Тимчасовим урядом, на активну підтримку його імперіялістичної політики, який, насамперед, ставив собі завданням організувати цілковитий розгром всіх сил пролетарської революції і цим самим забезпечити собі ліквідацію двовладдя на користь буржуазній диктатурі. Російській буржуазії потрібно було будь-щобудь забезпечити продовження імперіялістичної війни в найактивнішій формі, а саме — перейти в наступ на фронті і цим самим виконати „таємні угоди", що були складені з антантівським імперіялізмом. Отже, щоб виконати свої основні завданння, російська буржуазія в особі своїх льокаїв Керенського, Церетелі і Терещенка зробила певні поступки (правда, на словах) українській буржуазії, які фактично нічим її не зв'язували. Українська буржуазія цілком та повністю пішла на ці поступки і на початку липня склала угоду з російською буржуазією.

Єдиною клясовою основою цієї угоди між українською Центральною Радою та Тимчасовим урядом було фактично — утворення єдиного фронту, щоб придушити пролетарську революцію та продовжувати імперіялістичну війну.

Ми не будемо детально зупинятись на техніці підготовки угоди між Тимчасовим урядом і Ц. Р. Характерно було те, що ця підготовка пішла лінією соціяль - угодовських партій. Це творилося руками російських і українських меншовиків і есерів (угода з „неукраинской демократией", тобто меншовиками, есерами та Бундом; відома „прогулка на Дніпрі", яка відбулася 19 червня; об'єднане засідання виконкомів 20 червня через позалаштункові махінації на I з'їзді Рад і т. інш.). Російські меншовики й есери, які ще до червня найяскравіше виявляли великодержавницьку імперіялістичну суть до українського національного руху, з наказу російської буржуазії почали зразу збавляти тон і підпорядкувати свою тактику — тактиці Тимчасового уряду щодо Центральної Ради (визнання за Центральною Радою прав краєвої Ради Тимчасового уряду, входження до складу Центральної Ради і т. інш.).

Угода між українською та російською буржуазією виявилася з однієї сторони у виданні другого універсалу від Центральної Ради, з другої — в постанові Тимчасового уряду „по украинскому вопросу".

В другому універсалі Центральна Рада квапилась підкреслити, що вона ...„ завжди стояла за те, щоб не відділяти Україну від Росії...“ та змалювати Тимчасовий уряд перед трудящими масами такими приблизними фарбами: „Временное Правительство, стоячи на сторожі завойованої революційним народом волі, визнаючи за кожним народом право на самоозначення (!! — М. С.) і односячи остаточне встановлення форми його до Учредительного зібрання, простягає руку представникам української демократії — Центральній Раді і закликає в згоді з ним творити нове життя України на добро всієї революційної Росії“.[1]

Так змальовувала Українська Центральна Рада Тимчасовий уряд перед трудящими масами.

В постанові Тимчасового уряду на доповідь Керенського, Церетелі та Терещенка в українському питанні зазначалось, що „... вищий орган для керування краєвими справами на Україні, окремий орган — Генеральний Секретаріят, склад якого буде *визначено* (підкреслення моє — М. С.) Правительством у згоді з Центральнню Українською Радою. ... Тимчасове Правительство, визнаючи необхідним зберігти підчас війни бойову єдність армії, не вважає можливим допустити заходів, які можуть порушити єдність її організації і команди... Разом з тим Правительство вважає можливим далі сприяти тіснішому національному об'єднанню українців у війську — через формування окремих частин виключно українцями, *по скільки цей спосіб, на погляд Військового Міністра буде можливий з технічного боку й не порушить бойової сили армії*“ [2].

Ми не будемо зупинятись на інших місцях цієї ухвали. Ми лише хочемо підкреслити, що Тимчасовий уряд сам і акцентував увагу на питаннях військової єдности, розуміючи угоду, як потребу забезпечити продовження і надалі імперіялістичної війни.

Коли в першому універсалі під тисненням трудящих мас, Центральна Рада примушена була різкіше висловлювати домагання (звичайно з великим відбитком угодівства) і цим ставило собі за мету „пристрашити“ Тимчасовий уряд то в другому універсалі, який вийшов на 15 днів пізніше від першого, ця „опозиційність“ зовсім зникла.

Українська буржуазія, під загрозою наростання пролетарської революції, повністю солідаризувалась та поєдналась з російським імперіялізмом.

І, недаремно, газета „Киевская Мысль“ посилала дитирамби другому універсалові зазначаючи, що: „Кожний, кому дорогі завойовання революції, хто зв'язав свої сподівання й надії з її поступним розвитком, з облегшенням прочитає другого універ-

[1] П. Христюк „Замітки й матеріяли до історії української революції, т. І. стор. 92-94 (мова оригіналу; підкреслення моє.—М. С.)

[2] Там саме.

сала Української Центральної Ради“. І далі: другий універсал „пройнятий духом революційного (!) єднання української всеросійської демократії, обіцяє утворити дружнє співробітництво всіх революційних сил на Україні“ [1].

Українська Центральна Рада не тільки деклярувала свою повну згоду з російським імперіялізмом, але ж і на далі ретельно виконувала ті зобов'язання, що їх вона на себе взяла. Насамперед, це стосувалася до справи продовження наступу на фронті. Весь свій вплив, всіх засобів вжила Центральна Рада за для того, щоб примусити солдатські маси йти на імперіялістичну бойню, і, звичайно, це соціяльне замовлення, насамперед буржуазії, виконували українські соціяль-угодовські партії. Так, прикладом, „Робітнича Газета“ писала: „Українці повинні показати, що... не тільки самі можуть стати грудьми в оборону волі й щастя рідної землі, але й других до того привести своїм прикладом, своїм здоровим духом, своїм завзяттям... Українці вояки! Настав час боронити землю і права України не тільки в тилу, але й там, звідки йде найбільша небезпека“ [2].

Для ілюстрації того як Центральна Рада виконувала свої зобов'язання перед російським імперіялізмом у справі відрядження солдат на фронт наведемо найяскравіший факт.

Група солдат у дві тисячі чоловіка, яка відмовилась йти на фронт, вимагала від Центральної Ради, щоб вона залишила їх у Києві і організувала з них українську військову частину. З цього приводу на засіданні сесії Центральної Ради, Петлюра, інформував так: „Військовий комітет наказував солдатам відрядитись на фронт, але вони вдруге відмовились виконати вимогу Генеральний комітет задоволити їхню вимогу відмовлявся й запропонував відрядитись на фронт, загрожуючи, якщо не виконають наказа, відмовитись від них і вважати їх дезорганізаторами. „Нам вони, — говорить Петлюра, — заявили, що підуть. Ми все були приготували; валки поїздів чекають на вокзалі, а люди не йдуть. *Ми втратили свій авторитет в очах військової округи.* Нам дорікають тим, що ми не можемо відрядити на фронт ста своїх українців“ [3].

Після цієї „славетньої“ угоди, Український Генеральний Військовий комітет розіслав до всіх штабів армії телеграму, в якій просить сповістити солдат-українців на фронті, що ... „цього загрозливого часу, коли всі зусилля треба скерувати на оборону батьківщини, хай кожний українець пам'ятає, що, обстоюючи інтереси фронту й бойової обстави, вони боронять революцію й волю України“.

---

[1] „Робітнича Газета“ № 32, 11,VII, 1917.
[2] „Вісті У. Ц. Р.“, № 11-12.
[3] „Киевская Мысль“, № 163.

Після відомого прориву на фронті, Петлюра, який був генеральним секретарем військових справ, надіслав українським представникам московської та петроградської залоги телеграму:

„Україні у зв'язку з проривом на фронті погрожує страшна небезпека. Україна може загинути, а з нею загине й наша молода, воля, во ім'я якої ми всі принесли так багацько жертв... *Необхідно перш усього в інтересах України піддержати військове начальство в його хлопотах* і наказах про оборону фронту й порядку в тилу. Центральна Рада й її генеральний секретаріят закликає всіх українців до оборони рідного краю. *Кожен українець повинен пам'ятати, що де б він не був, на який би фронт його не посилали, він скрізь захищає Україну й її волю.* Яко генеральний секретар по військовим справам закликає нас в цей грізний час *назустріч вищої команди й піддержати її наказа всіма силами й заходами.* Допускаю можливість заснування у вас ударних військових батальйонів, які можуть бути зведені потім в один великий український отряд... Коли знайдете змогу заснувати ударні батальйони, то такі можна назвати батальйонами „Спасіння України“... *Коли по військовим умовам прийдеться їхати на любий фронт безумовно треба їхати, бо є тільки единий фронт,* воюючи, українці повинні показати, що вони розуміють всю небезпеку й уявляють з себе силу для спасіння України й революції“ (газета „Н. Р.“, № 86; мова оригіналу — Ред.).

Петлюра цього ж дня дав розпорядження військовому ешальонові українців, що стояв у Черкасах, негайно рушити на фронт. Згідно з наказом Петлюри, 15-й Український Гусарський полк перетворено „на батальйон смерти“.

Коли наступові авантури на фронті ясно провалилися, збільшолося масове дезертирство,— Генеральний секретаріят випустив відозву до „солдат и громадян“, де писав“

„... бракує слів, щоб висловити обурення й невдоволення безумцям - зрадникам, які тікають з фронту. Чи знають вони, що роблять?

... Солдат, який не кориться на службі своєму начальникові,— зрадник батьківщині та волі.

Громадянин, що підбурює солдат не коритись — зрадник і ворог народові. Кожний солдат - громадянин, якому накажуть іти на фронт, мусить виконати його безборонно.

І ми рішуче припинятимемо всілякі прояви свавілля та непокори революційній владі. („Киевская Мысль“, 11.VII, 1917 р.).

Щоб забезпечити продовження війни, Центральна Рада скерувала свій натиск і лінією викачки хліба для потреб війни. Для цього Український Генеральний Секретаріят розіслав обіжника, в якому пропонував земельним комітетам підсилити догляд, „щоб ніхто не затримував хліба; у кого найдуться лишки, то хто він не був... одібрати від нього“

У питанні оцінки кризи влади Центральна Рада ні чим не відрізнялася від соціяль-угодовців типу Церетелі і т. інш. На засіданні Центральної Ради 22-го липня ухвалено резолюцію з цього приводу, яку запропонував був Золотарьов: „УЦР знаходить, що при сучасних умовах тільки уряд, котрий спирається на всі живі сили держави, може посідати всю повноту влади, що такий коаліційний уряд може здійснити завдання революційної творчости на основі плятформи уряду від 8-го липня, *що в тому разі, коли к-д. відмовляються від участи в складі уряду, останній повинен бути сформований без участи к-д., але при участи інших груп буржуазії*, що визнають плятформу, що зформованому в контакті і при участи Совітів Раб. Салд. та селянських депутатів, урядові — УЦР, обіцяє піддержку при умові дотримання ним згоди УЦР з Тимчасовим урядом від 3 липня“ [1].

Для того, щоб схарактеризувати позицію Центральної Ради щодо липневих подій, треба спочатку зупинитися на відомому виступі полуботьківців у Києві, що трапився якраз липневих днів.

4 липня ввечорі виступив з приміських таборів перший український полк ім. гетьмана Полуботька. Виступ був організований за виробленим зазаздалегідь пляном. „Вступивши на світанку 5 числа в місто полуботьківці розкинулись в усіх напрямках і розпочали організовано захоплювати установи. Першим захопили штаб міліції, комендантську управу та інші установи. Із міліції взяли зброю, набої й умундирування. Полуботьківці в міліції розібрали справи концелярії. Підчас розгрому заарештовано начальника міліції Лепарського. Дальшим кроком полуботьківців була спроба захопити скарбницю, державний банк та урядові установи, але звідти їх відбила сторожа, виставлена з розпорядження властей, запобігаючи жданих, у зв'язку з петроградськими подіями, непорядків. Над 7-му годину ранку повсталі розгромили кватирю командувача військ Оберучева, заарештували коменданта міста, захопили комендантську управу й, добравшись до Печерська, захопили деякі інтендантські склепи; тут сталось перестрілювання з юнкерами, підчас якого кілька чоловіка забито й ранено“ [2].

Ініціятиву ліквідації виступу полуботьківців взяла на себе У. Ц. Р. Проти полуботьківців виступав полк Богдана Хмельницького, який почав обеззброювати повстанців. В обеззброєнні полуботьківців взяли участь юнкери, школа прапорщиків, міліція і деякі військові частини. На керівництво військовими силами, для ліквідацій виступу, Український військовий комітет призначив генерала Кондратовича.

6 липня виступ ліквідували.

---

[1] „Л. Р.“ № 5-6, 1927 г. ст. Манилова; стр. 91 (курсив Манілова, мова оригіналу — Ред.).

[2] „К. М.“, № 164, „Р. Г.“ № 78, „Н. Р.“, № 81.

Контрреволюційні елементи вже першого дня виступу ширили чутки про те, що виступ є „справа рук більшовиків“, що, мовляв, „більшовицько-настроєний авіопарк приєднався до збройного повстання“ і т. інш.

Більшовицька організація з самого початку заявила рішучий протест проти такої провокації і примусила В.К. Р Р.С.Д. з цього приводу ухвалити певну постанову. „ГСД“ („Голос соціяль-демократа“ у статті „Гнуская ложь и контрреволюционная агитация“ писав: „... що підозрілі особи, не зважаючи на спростовання, не перестають ширити чутки про участь більшовиків у виступі полуботьківців“.[1]

З приводу виступу полуботьківців тов. Бош пише, що їх виступ був заздалегідь підготовлений і мав провокаційний характер. „Провокаційний викрут був проведений нібито як революційний протест полуботьківського полка проти розпоряджень Тимчасового уряду.

Центральна Рада щойно формувала полуботьківський полк, складався він більшістю із дезертирів, не був ще озброєний і стояв верстов за три від міста в касарнях. І цей полк однієї ночі, без єдиного пострілу, зняв усю сторожу в місті і навіть замінив варту біля будинку, де перебував військовий комісар Тимчасового уряду. Все провели провокатори *надто* організовано[2].

Аргументи тов. Бош безперечно мають рацію. Що полуботьківці діяли, за певним заздалегідь виготовленим пляном — це факт. Члени Генерального військового комітету Центральної Ради були не тільки поінформовані про виступ, але самі були за ініціяторів цього виступу. Н. Падалка, в своїй брошурі „Виступ полуботьківців“ пише, що „Думку про виступ полуботьківців, які перебували у скрутньому становищі, подали члени Генерального військового комітету й УЦР, поручик Міхновський, Павленко, Горелика, Лук'яненко та інш.“ [3].

Факт захоплення полуботьківцями майже без жодного пострілу багатьох державних установ теж, безперечно, свідчить про певну провокацію. Можна констатувати, що елементи провокації від Ц. Ради, а саме втягти більшовиків на передчасний виступ, безперечно, були; про це промовляє факт розповсюдження чуток про зв'язок більшовицької організації з повстанцями.

„Переможне“ пересування однієї, порівнюючи, невеликої групи повстанців у місті, яка мала багатотисячну залогу і т. інш. становить досить підозрілий факт. Отже, твердження про провокацію, безперечно, мають досить багато підстав.

---

[1] „Г. С. Д.“, № 66.
[2] Е. Бош „Год борьбы“ стр. 18, 1925.
[3] Хроника „1917 г. на Киевщине“.

Українська Центральна Рада, взявши ініціятиву ліквідації *„повстання“* до своїх рук, намагалася ще раз підкреслити свою відданість Тимчасовому урядові. Коли і тут була провокація, то нею Центральна Рада хотіла скомпрометувати більшовицьку партію і довести свою „щирість“ Тимчасовому урядові.

З приводу липневих подій у Петрограді Ц. Рада поквапилась довести до відома Тимчасового уряду про свою відданість йому й заявила „... свою цілковиту готовість усіма силами підтримувати Тимчасовий уряд і ганьбить виступ безвідповідальних груп“. („К. М“ 6.VII, № 164).

Генеральний секретаріят Центральної Ради разом із соціяль-угодовською більшістю Ради Р. і С.Д у своїй заяві з приводу липневих подій писав:

„Ми рішуче протестували проти, викликаних кризою влади, анархічних спроб меншости петроградських солдат і робітників повалити владу коаліційного міністерства проти волі більшости всієї організованої демократії і захопити владу до своїх рук.

Ми...обіцяли Тимчасовому урядові наш енергійний підтрим у боротьбі з цією спробою викликати громадянську війну, і готові всіма заходами підтримати Тимчасовий уряд...“ („Речь“, 7. VII, 1917 р.).

Винниченко, один із керівників Центральної Ради, оцінюючи виступ петроградського пролетаріяту заявив: „... треба зробити тиск на Петроград, показавши більшовизмові, коли він затріюмфує, що українська демократія не на його стороні.. Ми можемо припинити надсилати хліба, крім того ми можемо відокремити Україну не від Росії, а від дезорганізаторського уряду, якщо такими стануть більшовики“ („К. М.“, 5. VII, № 163).

Ця заява надзвичайно яскраво й багато де в чому пояснює наступну політику Центральної Ради щодо Жовтневого повстання 1917 року. Центральна Рада, яка ніколи ніде до цього не оголошувала про відокремлення України від Росії, яка весь час плазувала перед російською буржуазією, благаючи визнати автономну Україну хочби в „принципі“,—ця сама Центральна Рада коли загроза повалення Тимчасового уряду була велика, голосно заявляла про це устами Винниченка. Винниченкова заява яскраво виявляла позицію Центральної Ради до пролетарської революції, що наростала. Це цілком підтверджувало висновок більшовицька партії, яка весь час вважала, що проти пролетарської революції, в боротьбі проти неї українська буржуазія утворювала єдиний фронт з російською буржуазією.

Соціяль-угодовці на Україні про липневі події в Петрограді

Ми вже відзначали про те, яку зрадницьку, контрреволюційну ролю відограли соціяль-угодовці на Україні. Ця їхня роля

нічим не відрізнялася від ролі меншовиків і есерів по всій бувшій Росії. Соціяль-угодовці на Україні були, як і по цілій Росії, вірними агентами імперіялізму серед трудящих мас. Меншовики та есери на Україні, особливо в містах, де порівнюючи мало було пролетаріяту, боронили імперіялізм найбільш відверто, без „лівих“ фраз провадячи боротьбу проти революційного фронту; не раз вони були безпосередніми ініціяторами і виконавцями контрреволюційного погрому більшовицьких організацій і взагалі революційного фронту.

Наведемо декілька прикладів з того, як меншовицькі та есеровські організації на Україні оцінювали петроградські події.

Київська меншовицька організація з приводу липневих подій винесла таку постанову: „Беручи до уваги, що характер революції як революції буржуазно-демократичної, в процесі її розвитку, не змінився, і що він силою всіх теперішніх соціяльно-економічних умовин, іншим і бути не може, беручи далі до уваги, що нема наявних умовин, які б робили потрібний і неминучий перехід влади до Рад робітничих і солдатських депутатів, але, що навпаки, за даних умов такий перехід дав би можливість розгорітись громадянській війні і тим спричинився б до катастрофи революції. Не вбачаючи, зокрема доказу на користь переходу влади до Рад у Петроградському повстанні, — бо воно було повстанням лише петроградської меншости, що не находила відгуку в більшості революц.-демократії Петрограду, й тим більше в дем. більшості всієї Росії, — Київська організація РСДРП(м) гадає, що намагання міністрів-соціялістів у єднанні революц. демократії повинні бути скеровані на збереження коаліційного характеру Тимчасового уряду... Надзвичайна небезпека, що нависла над країною й революцією породжена катастрофою на фронті, анархічними виступами... *вимагає від Тимчасового уряду найрішучіших заходів відновити сили армії в боротьбі з анархією й контреволюцією*“ [1]. (підкреслення моє — М. С.).

На засіданні Київської Ради меншовики внесли резолюцію, в якій зазначалося, що „революція повинна бути врятована. Петроградське повстання завдає удару цій новій перемозі революції і втягає країну у стан громадянської війни. Геть братовбивчу громадянську війну! Вся влада Тимчасовому революційному урядові“.

Українські есери так само з приводу липневих подій в Петрограді писали: „Насіння анархії, що безборонно сіяли т. зв. більшовики, дали тепер багаті жнива крові на неродючих петербурзьких вулицях“. [2].

УСДП взагалі вважала, що революційна творчість мас відстає від тих вимог, які ставить „революційний момент“. „... революцій-

[1] „Знамя Труда“, 12. VII, № 32.
[2] „Н. Р.“ 7.VII, № 82.

ні активні маси остільки мало свідомі, що виділить потрібну кількість сил для цієї творчої роботи, самим взяти в ній участь вони не можуть... На цьому грунті й з'явилась серед нас певна опозиція, неясне почуття недовір'я і незадоволення керівними органами революційної демократії. А при таких умовах, розуміється, ті рецепти рятунку країни, які пропонували всякі авантуристи від більшовиків до провокаторів, могли мати поспіх"...[1].

Так оцінювали липневі події українські та російські меншовики й есери в Києві.

Ставлення харківських меншовиків і есерів так само нічим не відмінялося від інших соціяль-угодовців щодо петроградських подій. Виступ петроградського пролетаріяту вони також оцінювали як „... дезорганізаторський виступ заражених більшовизмом робітників". На екстреному засіданні Ради Р.С.Д. керівник меншовицької організації Бер характеризував виступ у Петрограді як „роздвоєння революційних елементів. Треба згуртуватись,—казав Бер, — меншість повинна скоритись більшості Силою й зброєю нічого не можна досягти".[2]

Коли в Харкові меншовики й есери не так різко виявляли свого ставлення до петроградських подій, завуалювавши його безбарвними загальними фразами, то це пояснюється тим, що пролетаріят Харкова а особливо головні підприємства міста, були міцними фортецями більшовизму (Завод ВЕК, ПРЗ та інш.) За те меншовики й есери в повіті відвертіше висловлювали свою думку. Так, на засіданні Старобільського Громадського комітету з пропозиції меншовицько-есерівського блоку ухвалено резолюцію такого змісту: „.. партія більшовиків хоче передати всю владу держави Радам робітничих і солдатських депутатів з метою встановити соціялістичний лад. Громадський повітовий комітет, передбачаючи заклики більшовиків до здійснення накреслених ними цілей захопленням і насильством, що приведе країну й армію до анархії розкладу, просить Тимчасовий уряд вигнати із Росії Леніна та його співробітників"[3].

В Катеринославі загальні збори меншовиків, скликані у зв'язку з петроградськими подіями, ухвалили: „підтримати уряд „спасения революции" (тобто Тимчасовий уряд — М. С.), протестувати проти сепаратних виступів і звернути увагу уряду на потребу... *зміцнити фронт й підтримати армію*".

4 липня на засіданні катеринославської Міськради ухвалено резолюцію, запропоновану соціяль-угодовською більшістю, в якій говорилось, що: „будьякий частковий збройний виступ, підтрим своїх ідей з метою нав'язати волю незначної меншости всієї ре-

---

[1] „Р. Г.", 8.VII, № 80.
[2] „Пролетарий" № 85.
[3] „Старобельская весть", № 5.

волюці ної демократії краї и в даному ви адку — виступ на вулицях Петрограду, поза закликом і наперекір волі центрального органу революційної демократії, є цілком неприпустимим засобом, що веде до братовбивчої війни, серед революційної демократії, засобом, що не сприяє розвиткові революції, а дезорганізує його й творить сприятливе підґрунтя для контрреволюції". [1]

Ми вже наводили як меншовики й есери Донбасу ставилися до петроградських подій. На ст. Ясинуватій справа дійшла до того, що профспілка залізничників, де керівництво належало есерам та меншовикам, організувала навіть суд над деякими членами спілки, яких обвинувачували в більшовизмові. („Боротьба", № 55).

В Одесі з приводу липневих подій меншовицько-есерівська Рада робітничих та Рада солдатських і офіцерських депутатів надіслала ЦВК у Ради Р. і С. Д. телеграму, в якій вона писала: „Висловлюючи безумовне довір'я тов. Керенському, і, віддаючи себе в цілковите розпорядження його та Центрального Виконавчого Комітету, Виконавчий Комітет Ради робітничих депутатів та Ради солд. й офіцерських депутатів Одеської залоги, вимагає, щоб тов. Керенський, в інтересах революції, батьківщини й широких демократичних мас залишився на чолі революційної влади, армії та фльоти, сконструював цю владу разом з Центральним Комітетом, відповідно до вимог часу" [2].

В Миколаєві голова Ради оцінював ролю більшовиків за липневих днів так: „... роля більшовиків у подіях, що розігралася 3-5 липня була виразно контрреволюційна" На цьому засіданні ухвалено постанову, де Рада „... плямує будьякі збройні виступи теперішнього неспокійного часу щоб розв'язати питання внутрішнього життя й буде підтримувати міністрів-соціялістів та ЦВК". [3]

Така саме позиція меншовиків і есерів, була й у інших містах України.

Після розгляду позиції соціяль-угодовців щодо петроградських подій, ясно видно, що позиція сама цілком визначала ту контрреволюційну практику в розгромі революційного фронту, яку вони запроваджували. Соціяль-угодовці твердили, що головною причиною петроградських подій були більшовики, які, мовляв, своїми „дезорганізаторськими" виступами, „анархічними сполохами допомагають контрреволюції". Під лицемірним гаслом, що „головна причина контрреволюції, яка насувається, — це політика більшовиків, насправді ж винними в контрреволюційному погромі були меншовики й есери, що намагалися розгромити революційний фронт. Отже, головними винуватцями

[1] „Приднепровский край", № 6236.
[2] „Одесские Новости", № 10475.
[3] „Октябрь на Николаевщине", стр. 18.

відвертого контрреволюційного виступу за липневих днів були меншовики й есери. Буржуазія руками соціяль-угодовців душила революцію. Меншовики й есери, а також і інші соціяль-угодовці, своєю політикою каоліції лише активно допомогли ліквідувати двовладдя на користь буржуазної диктатури.

Липневі дні ще раз яскраво показали перед трудящими маї сами, що соціяль-угодовці на фронті боротьби праці з капіталом стоять в одному таборі з капіталістами проти пролетарсько-революції, що наростає.

Більшовицька організація на Україні про липневі дні в Петрограді

Як реагувала більшовицька організація на Україні на петроградські події в липні, яку позицію вона зайняла?

Більшовицька організація добре відчувала консолідацію контрреволюційних сил і наростання контрреволюційної небезпеки. Сам факт контрреволюційної провокації днів демонстрації 18-го червня особливо в Києві, Донбасі та інш. місцях свідчив про те, що контрреволюція вирішила виступити відверто.

Ще 28 червня в Київській більшовицькій газеті „Г. С. Д.“ у статті „Что делать?“ чітко й ясно зазначалося, що „... політика яку провадить більшість рад, меншовики та народники явно йде супроти інтересу народу і в догоду капіталістам. Що зробили вони в догоду капіталістам і поміщикам?

1. Вони підтримують Тимчасовий уряд, що складається більшістю із капіталістів, які провадять виразно контрреволюційну роботу.

2. Виданий закон, скерований супроти селян, карає їх суворо за замах на приватну власність поміщиків-грабіжників.

3. Видано декларацію Керенського, що віддає солдат під владу офіцерів (п. п. 14.18).

4. Розформовано ряд полків.

5. Ведеться боротьбу з інтернаціоналістами, тобто з тими, які закликають на боротьбу з капіталістами.

6. Розпочався наступ в догоду англо-французько-російським грабіжникам.

7. Скрізь призначаються комісари із поміщиків та капіталістів.

Що вони зробили:

1. Землю не передали в користування селянам, не зважаючи на їхні вимоги (постанови ряду з'їздів).

2. Не вживають будьяких заходів проти льокавтів (масового звільнення робітників), які загрожують задавити революцію.

3. Не вживають будьяких заходів проти контрреволюції, що зростає. Державна Рада і Дума по-старому живуть. Революційних

солдатів і робітників (Хаустов, Харітонов, сибірських стрільців засаджують до в'язниць), а контрреволюціонерів (Полубоярінова або Іванова та інш.) випускають на волю „соціялісти" Переверзєви.

4. Жодного закону робітничого законодавства про 8-годинний робітний день, про державне страхування не проведено в життя.

5. Прибутки капіталістів не обмежені; господарча руїна росте; контроль і організація виробництва залишается тільки в галузі добрих побажань; на ділі капіталісти, як і раніш, безконтрольно всім розпоряджають і грабують народ.

6. Грабіжницьку війну по-старому ведуть спільно з англо-французькими загарбниками, дарма, що останні явно й яскраво заявили, що вони за загарбництво й контрибуцію.

7. Всі урядовці-хабарники по-старому сидять на місцях, беруть хабаря й збільшують руїну.

Вся політика меншовиків та народників затримує революцію, навіває довір'я до неї й збільшує контрреволюцію[1].

Так чітко й ясно більшовицька організація, підсумовуючи ганебний шлях соціяль-угодовців перед пролетаріятом і трудящими висвітлювала справжню суть контрреволюційної небезпеки, зрадницької контрреволюційної ролі, яку грали меншовики й есери в революції.

Як оцінювала більшовицька організація України виступ в Петрограді робітників і солдатів за липневих днів?

Київська більшовицька організація ще до ознайомлення з справжнім змістом липневої демонстрації вважала що: „Це був революційний вибух, який, як би він не розпочався, набув масового характеру збройних виступів і сутичок, далеко залишивши за собою революційний виступ 18-21 квітня. Для революційних соціяль-демократів і пролетарських мас висновок такий самий який завжди стояв у їхній програмі. Як би рух не розпочався, але раз він набув масового характеру і пішов течією розвитку революції вперед, революційна демократія повинна стати, на чолі його... прибрати його до своїх рук, а всі провінціяльні організації партії мусять бути готові до його активного підтриму"[2] Революційні пролетарі та солдати Пітера вийшли на вулицю й голосно заявили, що вони вимагають переходу всієї влади до Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів"[3].

Харківський комітет більшовицької організації з приводу липневих подій випустив листовку, де так характеризував петроградські події: „Пролетаріят та солдати революційного Петро-

[1] „Г.С.Д.", 28.VI, № 58.
[2] „Г.С.Д.", 7.VII, № 66.
[3] „Г.С.Д.", 12.VII, № 67

ґраду вийшли знову на вулицю для того, щоб своїм втручанням врятувати революцію, для того, щоб показати належне місце буржуазії, що не в пору зірвалася з плентачами за нею у хвості — меншовиками та есерами. Більшість петроградських робітників і солдат дійшли такого висновку, якого вони рано чи пізно мусили дійти, до якого їх мусило було привести життя, і вони це зробили". (Д. Эрде. „Революция на Украине" ст. 92.).

На засіданні Катеринославського комітету більшовицької організації, петроградської події зазнали такої оцінки: „Революційні солдати та робітники Петрограду, боячись нових угод з буржуазією, самочинно без заклику керівних центрів вийшли на вулицю з вимогою переходу всієї влади до Рад. Наскільки можна міркувати за фальсифікованими вістями агентства та буржуазної преси, збройні демонстрації робітників та солдат перейшли до кривавих сутичок, є забиті й ранені. Міністри заховалися в штабі головнокомандувача війська округи, де за їхніми вказівками виробляється пляна рішучих заходів припинити нелад. Можна подумати, що в Петрограді повторюються липневі дні 1848 року, коли генерал Кавен'як розстріляв паризьких робітників" [1].

Такої саме оцінки зазнали липневі події в усіх більшовицьких організаціях Донбасу.

Миколаївські більшовики у своїй постанові з приводу Петроградських подій оцінювали цей виступ так: „Виступ останніх днів частини Петроградської залоги й пролетаріяту, став стихійним виявом невдоволення; він [виступ] як і події 18-21 квітня яскраво прорвав ті гострі непримиренні клясові суперечності, в яких б'ється російська революція. Способи утихомирення Петроградських солдатів і робітників, що відроджували засоби старого режиму, безперечно доводять всю справедливість поглядів і гасел передового загону революції" [2].

Чернігівська організація оцінювала петроградський виступ як і Київська організація. У своїй постанові 8. VII вона також писала: „Обміркувавши сумні події, які сталися в Петрограді, ми вважаємо, що причина їх є та безпорадність куди завела країну політика Тимчасового уряду й буржуазії. Висловлюючи своє палке співчуття петроградським робітникам і солдатам, ми закликаємо всіх робітників і солдат не вважаючи на хитрощі контрреволюції, зібрати ввесь свій спокій, не виступати неорганізовано, а зміцнити свої організації підсиленням революційної роботи в масах... „Вся ганебна наклепницька, що не спирається ні на будьякі найменші серйозні дані, кампанія буржуазної преси проти нашої партії, пояснюється намаганням буржуазії підірвати вплив партії, так небезпечний для буржуазії теперішнього моменту. Ми вима-

[1] „Пролетарий", № 88.
[2] Там саме, № 99.

гаємо суворого й точного розслідування, що зможе викрити поводження буржуазної преси". („Летопись Революции" № 4, 1927 г. стр. 87-88).

Тому політичному станові, який утворився липневих днів, Харьківська обласна більшовицька конференція, зібравшись в середині липня, дала таку аналізу:

„Вихід кадетів спричинився до зруху на стихійний виступ на вулицях Петербургу робітничих і солдатських мас із вимогою переходу всієї влади до рук Рад. Ґрунт для цього був підготовлений відкритою організацією сил контрреволюції, воєнною авантурою, продовольчою руїною, що чимраз зростала, й безсоромнішою спекуляцією.

Провокація зграї контрреволюції, яка зорганізувалась, та агентів европейського імперіялізму спричинилась до збройної сутички. Ці ексцеси дали можливість контрреволюційним силам, з санкції більшости рад, розпустити революційну армію Петербургу й роззброїти петербурський пролетаріят.

Буржуазія користає з моменту для одвертого походу проти партії пролетаріяту, для ізоляції його від мас пролетарської демократії. Буржуазія користуючись з послуг уряду „бывших людей" (Бурцева, Плеханова й інш.), через продажню й оборонську пресу утворила в... обивательських масах ненависть до партії пролетаріяту, як зв'язаної з німецьким урядом, як винуватця поразки війська на фронті...

Перед російською робітничою клясою, стоїть грізна небезпека розправ контрреволюції з усім робітничим рухом — розправ, які, розпочавшись під фірмою боротьби з більшовизмом, не можуть не перетворитись взагалі на всяку самодіяльність робітничої партії...

Тільки спілка армії й найбіднішого селянства на чолі з революційним пролетаріятом, об'єднавшись навколо Рад і порвавши політику згоди з буржуазією, зуміє вжити ряду революційних заходів для боротьби з хижацтвом загарбників - капіталістів, зуміє дати землю малоземельному селянству і стане на шлях остаточної ліквідації імперіялістичної війни". („Пролетарий", № 96).

На обласній більшовицькій конференції Південно-Західнього краю, яка була скликана 23-го липня (н. ст.). резолюції на поточний момент записано:

„Революція в небезпеці.

Політика коаліційного уряду, який спирається на підтримку дрібнобуржуазних партій — с.-р. та с.-д.-меншовиків, своїм угодництвом перед буржуазією, затягуванням розв'язання питань, що їх поставила революція, нерішучістю до боротьби з господарською руїною, продовольчою кризою, злісними льокавтами, безробіттям, що зростало з кожним днем, і розв'язанням земельного та робітничого питань, затягуванням для користи своїх та союзних імпе-

ріялістів війни, політикою наступу й репресій проти деяких полків (розформування окремих військових частин, арешти більшовиків і т. д.)—викликали невдоволненя широких народніх мас, розвал армії і країни.

Стихійний виступ петроградських робітників і солдат 3-4 липня, паніка й прорив на фронті є результат і показник цієї політики.

Своєю політикою уряд готує ту агітацію проти революції, яку безперестанку вели темні сили серед широкої людности і війська. Він сприяв і сприяє вербуванню прихильників контрреволюції серед шарів людности, зацікавлених у подальшому революційному русі.

Зростання контрреволюційного руху, через широкий приплив *народніх мас*, став особливо загрозливим.

Контрреволюційний рух набирає боєвого характеру, реакція, що вже зорганізувалася, підняла голову й перейшла в наступ.

В промовах членів Комітету, Державної Думи, Всеросійського контрреволюційного центру чути відгомін промов погромників 1906 р.

Банкрутство політики угодовства з буржуазією зміцнило переслідування робочого руху й викликало контрреволюцію на вулицю." („Г.С.Д.", №№ 74, 76, 79).

Всі партійні організації України відзначали наростання контрреволюційних впливів та терору проти партії пролетаріяту Всі партійні організації констатували про перехід контрреволюції в усіх місцях підчас липневих днів до відвертого наступу. „Те, про що давно вже мріє вся буржуазія і вся чорна сотня, про що одверто говорив кадет Мілюков, починає здійснюватись. Всі темні сили контрреволюції, починаючи з кадетів та їхніх англійських, французьких спільників із ряду розбишацьких буржуазних урядів, підводять тепер голову. У своїй боротьбі проти революційного пролетаріяту, проти соціялістичної революції, що насувається, вони пускають у діло всі способи, щоб задавити своїх клясових ворогів. Головні удари, звичайно, скеровані супроти революційної соціяль-демократії, супроти більшовиків".

Алеж, як далі пише газета „Буржуазії не пощастило, як відомо, вчинити масове биття революційних робітників і солдат".

„Буржуазія та інші контрреволюційні сили не здатні тепер самостійно розправитися з нами, вони надто ще кволі для цього"[1] Більшовицькі організації України, застерігаючи пролетаріят і трудящі маси від контрреволюційної небезпеки, закликали їх гуртуватися навколо більшовицької партії для рішучої відсічі контрреволюційному наступові, для дальшого розгортання революції. „Буржуазія та всі темні сили, - писала газета „харківський »Пролетарий",—контрреволюції святкують. Треба вжити заходів до

[1] „Пролетарий", 13.VII, № 90.

того, щоб це свято було не тривале. Походові проти передового загону революційної армії повинен бути покладений край" [1].

Які ж завдання стояли перед пролетаріятом у його дальшій боротьбі? На це дає відповідь київська більшовицька організація: „Як і раніш стоїть перед пролетаріятом старе завдання — перехід всієї влади до рук робітників, солдат і найбідніших селян. Не піддаючись ні на яку провокацію, не розраховуючи своїх сил на поодинокі партизанські виступи,— пролетаріят буде збивати свої сили, виявляючи в кождому випадку своє власне політичне обличчя, відмінне від обличчя дрібнобуржуазної демократії й притягаючи до цього її із обіймів буржуазії на свою сторону... Об'єктивні умови — зростання дорожнечі, голод, увесь тягар імперіялістичної війни буде сприяти . . . процесові переходу найбіднішого селянства та армії на сторону пролетаріяту. Ці умови утворять можливість переможного кінця другого етапу революції, переходу влади до рук пролетаріяту й верств найбіднішого селянства, що прилучається до нього" [2].

Отже, більшовицька організація України, жваво реаґуючи на петроґрадські події в липні, зробила такі висновки, що:

1. Виступ солдат Петроґрадської залоги та робітників мав на меті примусити Ради взяти владу в свої руки, зробивши останню спробу розв'язати основні питання революції мирним шляхом.

2. Причини виступу полягали в загостренні клясової боротьби, що наростали в наслідок консолідації сил на двох крайніх полюсах.

Контрреволюція відверто виступила й мала часткову перемогу тому, що соціяль-угодовці — меншовики і есери своєю політикою в радах, систематично зраджували інтереси трудящих мас.

4. Контрреволюційний виступ насамперед був скерований на розгром аванґарду пролетаріяту — більшовицької партії та революційних організацій.

5. Виступ і перехід фактичної влади до рук буржуазії не розгромив живі сили пролетарської революції. Буржуазія ще була слаба, щоб остаточно забезпечити свою перемогу. Виходячи з цього більшовицькі організації України закликали пролетаріят та трудящих селян до більшої пильности, систематично викривали справжнє обличчя соціяль-угодовських партій та їхню контрреволюційну ролю за липневих днів, та згуртовували навколо себе сили пролетарської революції, що наростала, для дальшої боротьби за соціялістичний переворот, за встановлення диктатури пролетаріяту.

Ось які висновки робили більшовицькі організації на Україні, аналізуючи події 3-4 липня в Петроґраді.

---

[1] „Пролетарий", 13 VII, № 90.
[2] „Г.С.Д.", 9.VII, № 67.

Та ці висновки й основну лінію тоді накреслену Леніним і партією та яку чітко сформулював пізніше VI з'їзд, яким безпосередньо керував тов. Сталін, цілком провели більшовицькі організації України, та підтримали пролетарі України особливо робітники великих виробництв.

5 липня на найбільшому в Харкові заводі ВЕК, прийнято постанову більшістю голосів з приводу оцінки петроградських подій. У цій постанові робітники заявляли: „Ми, робітники заводу ВЕК, заслухавши доповідь про події, що відбуваються в Петрограді, вважаємо, що революційна армія й пролетаріят викликані на вулицю цілковитою бездіяльністю Тимчасового уряду, який більшістю своєю буржуазний, і досі не вжив заходів урегулювати господарську руїну.

А тому вимагаємо негайного переходу всієї влади до рук Рад робітничих та селянських депутатів, що може запобігти подальшому обуренню серед солдат та робітників і скерувати життя країни в правильне річище“. [1] Робітники заводу російсько-французького т-ва з приводу петроградських подій ухвалили, що ці події „... є наслідок угоди міністрів з буржуазією й капіталістами, які своєю політикою намагаються зупинити хід російської революції, що й підтримується їхніми активними діями... Ми робітники й службовці російсько-французького т-ва протестуємо проти розстрілу революційної маси й намагання капіталістів захопити владу до своїх рук.

Шлемо петроградському революційному пролетаріятові свій братній привіт і разом з цим оплакуємо жертви загинулих в боротьбі з контрреволюцією за перехід влади до Рад робітничих і солдатських депутатів“ [2].

Аналогічну резолюцію прийняли робітники заводу Лейтнера. На заводі Шапіро і Фенія робітники, солідаризуючись з петроградським пролетаріятом, у своїй резолюції писали: „що теперішню кризу влади треба розв'язати не створенням нового коаліційного трупа, а переданням всієї влади до рук Ради робітничих і солдатських депутатів. Протестуємо проти запровадження смертної кари й загальних трусів та арештів усіх тих, хто сміє думати інакше ніж йому накажуть“ [3]. Такі саме резолюції ухвалювано й на інших заводах і фабриках.

Пролетаріят Харкова, особливо великих виробництв, у своїх постановах з приводу липневих днів ще раз продемонстрував свою готовість боротися з контрреволюцією за свої клясові завдання під більшовицькими прапорами. Пролетаріят ще раз виявив свою ненависть проти соціяль-угодовців та їхньої політики щодо підтримки імперіялістичного уряду. Цю ненависть особливо

[1] „Пролетарий“, № 85.
[2] Там саме, № 87
[3] Там саме, № 99.

видко з телеграми, яку надіслала профспілка металістів, на ім'я Петербурзької Ради та ЦВК'у. У цій телеграмі харківські металісти писали, що вони „... останні події в Петрограді. придушення пролетарських виступів кваліфікують як відверту перемогу контрреволюційних сил... Тактика проводир в більшости Центрального Виконавчого Комітету... відчиняє ворота найкрайнішій монархічній контрреволюції, яка за обставин що утворились може засвятквати з дня на день... Пролетарі Росії! Революція в небезпеці! Ми звертаємось з палким закликом до свідомих робітників Росії приєднатися до нашого протесту проти переслідування пролетарських організацій, проти відновлення реакційних законів про смертну кару, заборони волі друку, проти воєнних авантюр контрреволюції" [1].

Пролетарі великих виробництв Катеринославу так само як і Харківські робітники з приводу липневих подій ще раз підкреслили, що вони вважають своїм керівником лише більшовицьку партію.

Робітники Брянського заводу на 5000-ому мітинзі одностайно ухвалили таку резолюцію: „Події, що творились в Петрограді, ще раз потвердили нам, що уряд, складений з представників ворожих кляс, не життєздатний, він не здатний справлятися з руїною, яка з кожн м днем зростає, з контрреволюцією, що з кожним днем мобілізується. Заміна кадетів іншими представниками буржуазних партій,є вихід із безпорадности на короткий час. Сильним у боротьбі з контрреволюцією, господарською руїною, з імперіялістичною війною, може бути уряд робітничих та солдатських депутатів. Виходячи з цього загальні збори робітників Брянського заводу вимагають від Центрального Комітету Рад, щоб він узяв владу до своїх рук. На випадок, коли Центральний Комітет Рад знову складе угоду з буржуазією, загальні збори закликають робітників і солдат провести негайно перевибори й обрати до Рад лише сторонників влади Рад революційних соціяль демократів.

Для боротьби з контрреволюцією треба організувати Червону ґвардію" (Прийняли 5000 голосів й один проти) [2].

Таку саму резолюцію прийняли робітники Нижнєдніпровських залізничних майстерень [3].

В паровозних майсте нях Катеринославу, з приводу петроґрадських липневих подій, зробив доповідь Григорій Іванович Петровський. „Доповідь вислухали з напруженою увагою, часто перерівали бурхливими оплесками". У прийнятій резолюції робітники клялися дати рішучу відсіч контрреволюції, що насувалась. Далі в резолюції говориться: „... протестуємо проти насильства над проводирями революційнного пролетаріяту, а також

[1] „Труд и Воля", № 32.
[2] „Звезда" № 34, 1917 г.
[3] Там саме.

вимагаємо негайно припинити їх. Також з обуренням заявляємо, що смертна кара, не запроваджувана спочатку революції проти віковічного кровопивця народу Миколи та його зграї, запроваджена тепер як засіб боротьби з народом, а відтак вимагаємо скасувати смертну кару і т. інше“ [1].

На цих саме зборах також виступали представники Катеринославської залоги, заявляючи, „... що солдати повинні неухильно підтримувати товаришів робітників, і разом боротись проти всіх ворогів трудящих мас, і що кращих борців — проводирів робітничої кляси, вони скрізь готові обстояти“.

Цілий ряд інших заводів також ухвалили більшовицькі резолюції (з-ди Сіріус, Коломенський та інш.).

У Донбасі ряд заводів та копалень з приводу петроградських подій ухвалили також більшовицькі резолюції. Наприклад, Дружківська Рада Р.С. і С.Д. на доповідь А. Ф. Радченка прийняла ухвалу, в якій говориться, „Протестуємо проти незаконних розгромів, арештів та трусів у робітничих організаціях і проти тиску на крайнє ліву пресу“ [2].

На засіданні Полтавської Ради Р. і С. депутатів, з приводу липневих подій у Петрограді, була ухвалена резолюція взяти владу до рук Рад як на місцях, так і у всій Росії. На цьому самому засіданні накреслено цілий ряд заходів практичного запровадження цієї постанови в життя.

Загалом пролетаріят України, особливо великих виробництв, вже липневих днів під більшовицьким впливом і під керівництвом більшовицьких організацій, гартував і надалі свої сили до боротьби з контрреволюцією.

Липневі події ще раз показали абсолютній більшості робітництва справжнє обличчя меншовиків і есерів різного ґатунку. Після липневих подій більшовицький вплив на робітничу клясу України став зростати ще більшими темпами. Липнева демонстрація в Петрограді викликала в пролетарів України величезну симпатію до Петроградського пролетаріяту та ненависть проти політики угодовства меншовиків і есерів, які були головними винуватцями тимчасової перемоги контрреволюції.

Лише більшовицька партія, зокрема її організації на Україні, не зважаючи на оскаженіле цькування та контрреволюційний терор, розгорнула величезну боротьбу проти соціяль-угодовських наклепів на петроградський пролетаріят та зуміла висвітлити перед трудящими масами справжній зміст липневих подій, продовжуючи ще посиленішу мобілізацію сил пролетарської революції на розгортання дальшої боротьби за соціялістичну революцію, за диктатуру пролетаріяту.

---

[1] „Звезда“, № 57, 1917 г.
[2] „Социал-Демократ“, № 121. Протоколы Совета № 31. Центрарх. дело № 2.

Хабенський, А.

Єврейські дрібнобуржуазні соціялістичні партії в Українській Центральній Раді

Вступ

У XXI томі ленінових творів (укр. вид.) на стор. 174 читаємо ось такі глибоко-змістовні фрази, які близько стосуються до об'єкта нашої роботи. „Есери та меншовики, — пише Ленін, — повторюють улюблене буржуазією протиставлення: буржуазія і демократія. Але таке протиставлення до тої ж міри безглузде по суті, як порівняння пудів з аршинами.

Невірне протиставлення стало в пригоді есерам і меншовикам, щоб *приховати* безперечний факт: між буржуазією і пролетаріятом стоїть *дрібна буржуазія*".

У наведених рядках Ленін пише про есерів і меншовиків російських. Проводирі дрібної буржуазії на Україні щодо цього пішли ще дальше за своїх російських товаришів. Вони просто в „найрадикальніший" спосіб „усунули" клясові суперечності, об'явивши категорію буржуазії за щось таке, що не існує в умовах української дійсности, або коли й існує, то лише як щось невластиве для України, неорганічне, іно-національне. В боротьбі проти диктатури пролетаріяту українська дрібна буржуазія прилучила до свого арсеналу ще й національний момент, ховаючи під машкарою боротьбу за „демократію" та проти „московських загарбників" свою люту ворожнечу так до російського, як і до українського революційного пролетаріяту та його справи.

Оці „теорії" відповідні єврейські дрібнобуржуазні партії на Україні („Бунд"), „Об'єднана єврейська соціялістична робітнича партія (С.-С. та Є. С." і „Поалей-Ціон") розвивали їх далі на свій „марксистський" лад, пристосовуючи їх до власних дрібнобуржуазних націоналістичних клясових інтересів.

У спілці з націоналістичними українськими дрібнобуржуазними партіями єврейські дрібнобуржуазні „соціялісти" виступали проти українського пролетаріяту.

Нарешті їх зметено хвилею пролетарської революції з політичної арени України, щоб пізніше через десятиріччя вони знову з'явилися, але вже на лаві суду, щоб здати справу перед україн-

ським і всесвітнім пролетаріятом і до кінця викрити буржуазний, замаскований характер тієї „демократії“, заради якої вони колись виступали.

На процесі СВУ в Харкові 1929 року мова йшла здебільшого про діяльність, зв'язану з пізнішим, ніж 1917-18 рр., періодом контрреволюційної боротьби на Україні.

До речі, там зовсім бракувало представників єврейських дрібнобуржуазних партій, що брали таку активну участь в антирадянській боротьбі 1917-18 рр. на Україні. Ці особи під час процесу сиділи в своїх соціял-фашистських еміґрантських кублах у Польщі, Америці тощо й певно раділи, що їх політичний „нюх“ підшукав для них інший, безпечніший терен для соціял-зрадницької роботи, ніж то є невдячний терен Радянської України.

Фашизовані ж партії єврейської дрібної буржуазії за кордоном продовжують тепер ту ж саму роботу (тільки на свій лад), яку провадили Єфремові та Ніковські на Україні. Оця внутрішня спорідненість залишається й досі, хоча зовнішнє між ними немає ані організаційних, ані інших зв'язків.

Простежити історично оцю спорідненість єврейської та української дрібнобуржуазної контрреволюції — є одно з найближчих завдань нашої історичної науки.

Це завдання стає особливо актуальним тепер у зв'язку з загостренням клясової боротьби на історичному фронті, з викриттям цілого ряду шкідництв та ворожої контрабанди на теоретичному фронті взагалі, у зв'язку з розгорнутим більшовицьким наступом, що початком його був лист т. Сталіна до редакції журнала „Пролетарская Революция“.

На Україні важливе місце посідає також боротьба проти нацдемівщини та націоналістичних проявів в історіографії, що позначилася в „марксистській“, по суті, буржуазно-куркульській схемі Яворського та інших. Іґноруючи або фалшуючи ленінську теорію пролетарської революції, вони заперечують тезу про гегемонію пролетаріяту в буржуазно-демократичній революції, вони ідеалізують Центральну Українську Раду, а через неї і всю українську дрібну буржуазію з її націоналістично-меншовицькими та націоналістично-есерівськими представниками.

В царині єврейської історіографії ми мали також цілий ряд спроб реабілітувати збанкрутілі єврейські дрібнобуржуазні партії, висвітлити їх, як колишніх революціонерів, як своєрідних „єврейських більшовиків“ тощо.

Однією з таких спроб є так звана „теорія запізнення“ (Рафес, Юдіцький, Естер і ін.). За цією теорією єврейські робітники взагалі ніби пізно дійшли до ступеня більшовизації і тому ніби „спізнилися“ у своїй більшовизації і єврейські, так звані, соціялістичні партії. Цілком ясно, що ця „об'єктивна теорія“ об'єктивно має лише один сенс: виправдати контрреволюційні дрібно-бур-

жуазні партії коштом теорії „запізнення“ єврейських робітничих мас. Більш того, ідеалізуючи єврейські дрібнобуржуазні партії, єврейські нацменшовикуваті історики ідеалізують фактично й ті політичні контрреволюційні кубла, як от Центральна Рада або Білоруська Рада, в якій єврейські дрібнобуржуазні партії активно працювали, не зважаючи на численні спроби протиставити „принципово - витриману“, „самостійну“ тактику Бунду демагогії і т. інш. Ц. Ради або російських меншовиків та есерів.

І тому, безперечно, правий є Агурський, коли він виступає проти різних намагань ідеалізувати Бунд в його минулому. (Заперечувати соціял-фашистський характер сучасного Бунду, звичайно, не наважиться ніхто з радянських істориків). Алеж, на жаль, Агурський провадив свою дискусію на дуже непевному ґрунті; він ховав у собі небезпеку перекручення в противну сторону, в сторону зайвої нікому непотрібної апологетики єврейського робітництва [1]. Дискусію ведено лінією запізнення чи незапізнення єврейського робітництва в революції. Алеж сама постава питання в такому напрямі є, цілком ясно, найчистіше безглуздя, при чому як захисники теорії запізнення, так і її супротивники (в даному разі Агурський) роблять, власно кажучи, ту ж саму механічно-формалістичну помилку, хоч і в різних формах цілком протилежних тверджень, бо коли „теоретики запізнення“ посилаються на факти (невірні та перекручені) малої участи єврейського робітництва в Жовтневій революції, цебто підходять до справи суто механічно, суто аритметично, підраховуючи на пальцях факти участи або неучасти єврейських робітників у більшовицькому рухові, то такі ж самі аритметичні операції робить і Агурський, силкуючись довести кількість революційних виступів єврейського робітництва до максимума. А проте, справа зовсім не лише в кількісній участі єврейських робітничих мас у революції, а, головне, в ролі передової частини єврейського робітництва, яка *скрізь* ішла нога в ногу з російським та українським революційним пролетаріятом під керівництвом більшовицької партії. Справа в тому, що незалежно від кількісної участи єврейських робітників у революції, вони завжди складали невід'ємну частину всього російського пролетаріяту й разом з ним непохитно боролися на всіх ділянках соціялістичної революції.

Якщо „теорія запізнення“, по суті, намагається виправдати контрреволюційні дрібнобуржуазні партії, звалюючи вину на ніби об'єктивну причину — відсталість єврейського робітництва, то це треба рішуче побороти.

Треба підкреслити, що незалежно від хуткіших або повільніших темпів, якими *пролетаріят* (у даному разі — єврейські ро-

---

[1] Агурський, Ш. „На історичному фронті“ (єврейською мовою). Центрвидав. 1930.

бітники) прямував до соціялістичної революції, буржуазія та дрібна буржуазія неспроможні були розв'язати будь-яку проблему революції. Навпаки, угодовська політика дрібнобуржуазних партій великою мірою заважала пролетаріятові на його шляху до Жовтня, і відсталість певних груп єврейського робітництва не лише не виправдує контрреволюційність дрібнобуржуазних партій, а, навпаки, ще *збільшує їхню провину*.

Із сказаного ясно, що на сьогоднішні дослідження „історії контрреволюції“, історії зрадництва буржуазних та дрібнобуржуазних партій, не лише не втратили своєї актуальности (мовляв, відвертання уваги від історії революційного робітничого руху, від історії більшовизму), а, навпаки, вони набирають ще більшої актуальности у зв'язку з різними спробами ідеалізації цих партій із спробами троцькістської націоналістично-меншовицької та іншої контрабанди в історії. Отже, поруч з дослідженням історії революційного руху пролетаріяту та його партії і в нерозривному зв'язку з ним, мусимо дослідити й історію зрадництва дрібнобуржуазних партій і тим викрити до кінця фальсифікаторство націоналістично-меншовицьких та інших контрабандистів історії.

В царині єврейської історіографії боротьба йшла досі головним чином навколо історії Бунду, навколо питання про „єдине представництво“ Бунду тощо. Проте, великий інтерес має для нас щодо цього також історія іншої єврейської дрібнобуржуазної партії — „Об'єднання єврейських соціялістів Є. С. та С. С.“ (О. Є. С. Р. П.), особливо в їх національній (єврейській) політиці.

Теперішні еміґранти і колишні об'єднані єврейські міністри з „демократичних“ петлюрівських кабінетів і досі не перестають мріяти про якнайширшу єврейську національно-персональну автономію з якнайширшою компетенцією не лише в культурних, а й у економічних та інших справах. Ще не так давно М. Зільберфарб[1] обстоював оцю вимогу у своїй дискусійній статті проти Михалевича[2]. При чому він посилається на практику Радянського Союзу, де, як автор вважає, інтерес уряду до єврейського культурного будівництва логічно привів також до державного будівництва „єврейської економіки“, за допомогою „суверенних“, автономних „єврейських“ (за Зільберфарбом) інституцій (комітет, тощо).

М. Зільберфарб хоче тут сказати, що радвлада переводить, власно, в життя програму єврейської національно-персональної автономії, яку колись накреслили „Об'єднані єврейські соціялісти“ й намагались здійснити через своє „єврейське міністерство“ та заходами Української Центральної Ради. Відміна тут, за Зільберфарбом, зовсім незначна і лише формальна: „Об'єднані“ будували свою автономію на засадах, звичайно, „чистої демократії“,

[1] Колишній міністер євр. справ УНР.
[2] „Unser Cajt“ № 1, 1928 р. — орган Бунду в Польщі. Варшава.

більшовики ж запроваджують її своїми методами відповідно до свого „бюрократичного духу“.

Оцей випад еврейського есера, що є й обвинувачення більшовиків у плагіяті (відомо випробуване знаряддя різних есерів, меншовиків та контрабандистів) і щось, ніби комплімент тим же більшовикам, має подвійну мету: поперше, замазати перед малокомпетентним еврейським трудящим Польщі, Румунії, Америки тощо суть національної політики радвлади взагалі і щодо евреїв зокрема, підфарбувати ленінську національну політику під дрібнобуржуазний нац-персоналізм. Подруге, спроба збанкрутілого націоналіста поживитися дечим за рахунок досягнень радвлади в її національній політиці: мовляв, дивіться, як праві були ми в нашій національній програмі, Радянський Союз — живий приклад і т. д.

Борючись проти такої „дружньої“ демагогії, проти „дружнього“ наклепу на радвладу та більшовицьку партію, що одночасно ідеалізує політику еврейських дрібнобуржуазних партій в національному питанні і має за мету дезорієнтувати еврейських трудящих у капіталістичних країнах, настренчити їх проти величезної у світі оздоровної та соціяльно-реконструктивної діяльности радвлади серед еврейської трудящої людности, нам конче потрібно витягти на світ білий історичний контрреволюційний хлам славленої „еврейської національно-персональної автономії на Україні“, викрити її справжню буржуазну соціяльну суть, показати, чиїм інтересам вона служила фактично, куди вела. І тоді для нас стане ясно, що відміна між СЄРП'івською „еврейською автономією“ та радянським будівництвом у галузі соціялістичної реконструкції економічного стану еврейської людности в СРСР полягає не в „демократичній“, або „бюрократичній“ формі роботи, а в тому, що головним чином ані українські ані, „еврейські коаліції“ буржуазії та дрібної буржуазії взагалі не здатні були розв'язати національне питання для еврейської трудящої людности України, а стало це можливо лише з перемогою пролетаріяту, з установленням його диктатури — радянської влади.

Коли ж зазначена „еврейська національно-персональна автономія“ існувала деякий час, наробивши чимало галасу, то це була саме та буржуазна автономія, проти якої Ленін не переставав боротися (в статтях проти Бунду і інш), бо вона не звільняє трудящих пригнічених національностей, а навпаки, ще більше підкорює їх своїй „власній“ буржуазії, одночасно розриваючи единий інтернаціональний фронт пролетаріяту проти буржуазії всіх націй. І ніякими трюками не вдасться ідеалізувати дрібно-буржуазну шовіністичну автономію за допомогою „радянського досвіду“ тощо.

Викриття суті „національно-персональної автономії“ стає для нас особливо важливим ще й тому, що той самий наклеп на на-

ціональну політику радвлади повторюють і повторювали протягом останніх років і дехто з лав радянських і партійних робітників, тільки в іншій формі, у формі лівацького заперечування потреби спеціяльних заходів для оздоровлення єврейської людности, у формі відкидання національної політики щодо нацменшостей і кваліфікації національної політики партії як правого опортунізму, бундизму тощо (згадайте виступи т. Вайцбліта проти діяльности Комзет'у та ОЗЄТ'у проти заселення євреями Біробіджану, тощо).

* * *

„Теорію запізнення"—цей засіб ідеалізації єврейських дрібнобуржуазних партій — поділяють цілий ряд істориків цих партій та робітничого руху серед єврейства. Алеж якраз про історію Бунду на Україні найбільше писав М. Рафес і тому нам доведеться мати справу саме з ним.

Треба сказати, що у Рафеса цю теорію подано в наочно еклектичному вигляді.

„Чому Бунд увесь рік грав контрреволюційну ролю, борючися проти Рад?—запитує М. Рафес у своїй книжці „Два года революции на Украине",—„чому єврейський пролетаріят в цілому не закликав своєї організації до ладу? Не розколов її? Що сталося з колишнім авангардом?... треба відверто визнати: *не витримали іспита, авангард став ар'єгардом*... Дрібне буржуазне оточення прищепило єврейському пролетаріятові *свої* звички, погляди; *свою* прив'язаність до ладу, що існує *своє*, невір'я в сили соціяльної революції". Струнка дисциплінована партійна організація, оця зброя, яку єврейський пролетаріят викував у попередню епоху, стала перешкодою його розвиткові. Там, де вона оця єврейська організація слабіше сковувала єврейський пролетаріят, наприклад, у великих південних центрах, маси єврейського ремісничого пролетаріяту йшли нога в ногу з російським пролетаріятом під більшовицьким керівництвом. [1]

Отже спочатку Рафес подає нам чисту формулу „запізнення": „єврейський пролетаріят у цілому із авангарду став ар'єгардом і не закликав до ладу своєї партії. При тому ця формула запізнення сполучена тут із не менш славленою „теорією единого представника": Бунд — організація єврейського пролетаріяту, „знаряддя, виховане єврейським пролетаріятом за попередньої епохи". Бунд не просто відбивав інтереси єврейської дрібної буржуазії, тільки єврейське робітництво захворіло на дрібно-буржуазні настрої, заразивши також свою організацію Бунд. Отже навіть зрадивши революцію, Бунд, виходить за Рафесом, залишався партією єврейського робітництва, партією пролетар-

[1] М. Рафес. „Два года революции на Украине. М. 1920, стр. 15.

ською. Як бачимо, — теорія запізнення, ідеалізація Бунда в найяскравішій формі й не менш яскраво висвітлений суто меншовицький хвостизм.

Але, вказавши щойно на вплив *дрібнобуржуазного оточення* як на соціяльну причину „спізнення" еврейського робітництва взагалі, Рафес через кілька рядків зв'язує політичну відсталість еврейського робітництва виключно з впливом на нього бундівської партії, зазначивши, що там, де Бунд менше панував над свідомістю еврейських робітників, там вони йшли нога в ногу з усім революційним пролетаріятом під керівництвом більшовиків (незалежно, значить—від оточення дрібно - буржуазного, або іншого, в якому вони перебували).

Цим твердженням про реакційний вплив Бунда на еврейські робітничі маси Рафес лише порушує „витриманість" формульованої ним „теорії спізнення", впадає в еклектицизм, алеж ніяк не відповідає на питання, яке він сам собі поставив. Він констатує вплив Бунда на еврейські робітничі маси, як фактор, що дереволюціонізує Але ж чим пояснюється те, що Бунд не скрізь і не завжди мав оцей вплив на еврейських робітників? Чи не були обидва явища—більшовизація еврейських робітничих мас та відщеплення певних груп Бунду, які ставали на позиції пролетарської революції тощо — зв'язані з третім вирішним моментом—з загальним процесом більшовизації у країні відповідно до певних змін в соціяльно - економічній та політичній ситуації? Всю цю справу Рафес розглядає метафізично, і еволюцію Бунду та еврейського робітництва він пояснює, не виходячи з тісного кола: Бунд — еврейські робітники; діялектичну ж едність частин робітничого руху (еврейських робітників) з усім цілим порушується.

Але ж оцієї діялектичної едности масового робітничого руху та розвитку партії нема в Рафеса і в середині зазначеного кола: Бунд — еврейські робітники. Рафес констатує лише (всупереч попереднім своїм твердженням) вплив дрібнобуржуазної партії на робітничі маси, аджеж ми не бачимо в нього революціонізованого тиску мас (так еврейських, як і не еврейських) на дрібнобуржуазну партію.

Невипадково е тому, що дійшовши до крутого зламу в історії Бунду — до розколу його та більшовизації певної його частини, Рафес пояснює це суто зовнішньою (щодо революції в Росії та на Україні) причиною. „Потрібний був прихід німецької революції, щоб рішуче надламати всю будівлю „демократичної буржуазної" лінії меншовицького Бунду.[1] Отже, не внутрішня логіка клясової боротьби в революції визначила найважливіші моменти в історії Бунду, як складового моменту единого процесу російської революції, тільки суто зовнішні фактори, як от:

[1] М. Рафес. „Два года революции на Украине", стр. 85.

німецька революція, Брест тощо. Яскравий механізм, замість марксо-ленінської діялектики, механізм, що є лише виразом упертого, типічно бундівського іґнорування безпосереднього абсолютного впливу революційного пролетарського руху та перебільшення своєї власної „незалежности“, підкреслення „особливих“ своїх шляхів до більшовизму, відмінних від шляхів усього пролетаріяту[1].

Але крім „теорії спізнення“ Рафес уживає ще одне знаряддя ідеалізації Бунду та його поведінки. Він перебільшує ролю славлених меншовицьких традицій в політиці Бунду. І таких спроб ми знаходимо цілий ряд в його книжці „Два года...“ „Немає сумніву,—пише він,—що гальмівний контрреволюційний вплив мав також і політичний зв'язок Бунду з меншовизмом“[2]. В іншому місці, читаємо: „Оця (куркульсько-контрреволюційна — А. Х.) сторона (українського) руху відверто позначилася зразу ж після більшовицького перевороту. Але спочатку він не міг лякати Бунда, що сам був настроєний по-антибільшовицькому і розглядав усякий опір більшовизмові, як оборону революційних досягнень. Бундові імпонувала, його приваблювала інша сторона українського національного руху... (це опір — А. Х.)... всіляким спробам поміщицької, а тому й антиукраїнської реставрації. Щоправда, другого періоду революції, ставши на шлях боротьби з більшовизмом Центральна Рада на втрималася і на оцій демократичній височині й крок за кроком котилася від зради до зради, але оці її сваві́льні, антидемократичні акції пізніше відштовхнули від неї Бунд і штовхнули його у табір рішучої опозиції в Центральній Раді. Демократичної непослідовности Бундові *не доводиться закидати*“:[3] (підкреслення авторове). Ще далі читаємо: У Бунда була ще одна турбота, що витікала з безпринципности українських партій. Бажаючи знищити жало більшовицької агітації, Центральна Рада була готова прийняти всі льозунги більшовизму: і робітничий контроль, і розв'язання аграрного питання безпосередньо самими селянами. „Бунд був на *принциповій соц. дем. височині* (підкреслення авторове) і він боровся проти цих явно демагоґічних тенденцій в українських партіях і щодо цього теж значно виправив „Універсал“[4]. Нарешті ще одно місце. Циуючи резолюцію VIII з'їзду Бунду про доконечність з'єднання пролетарських та дрібнобуржуазних партій для остаточного розв'язання основних завдань революції, Рафес

[1] В своїй пізнішій книжці „Очерки истории еврейського рабочего движения“ Рафес *лише дещо* виправив з своїх хиб; при чому він ніде й не згадується про ті перекручення, яких він припустився в своїх попередніх книжках: „Два года...“ та „Очерки по истории Бунда; навпаки, він без усяких попереджень відсилає читачів за „більшим матеріялом“ до цих останніх книжок.
[2] Там таки, стор. 16.
[3] М. Рафес„ Два года“, стр. 37.
[4] Там таки, стор. 57.

пише: „Про цю формулу (резолюцію) можна було б сказати, що вона надто ідеалізує дрібну буржуазію. В грудні, після двомісячного спостереження української дрібної буржуазії коло влади, така заява свідчила про вперті традиції“[1].

Оці всі посилання на „принциповість“ та „демократичні“ традиції Бунду, оце протиставлення „принципово - витриманого“ „демократичного“ Бунду „безпринципній демагогічній“ Раді є дуже характеристичне для всього Рафесового викладу й відповідає цілком його загальній механістичній та ідеалізаторській концепції історії Бунду. Але тут йдеться не лише про те, що Рафес перебільшує ролю традицій в історії Бунду, що саме для найважливіших моментів бундівської політики, як от земельне питання, про робітничий контроль, про ставлення до дрібної буржуазії, він не знаходить іншого пояснення, як тільки ідеалістичні пояснення „принципи“ та „традиції“, і, таким чином, вириває Бунд з його політикою з усього соціяльного оточення; нібито Бунд боровся проти демагогії Ради лише як проти демагогії, а не тому що Бунд був таки рішучим ворогом робітничого контролю та інших більшовицьких гасел, що ними Рада жонглювала за певних моментів. Тут йдеться також і головне про те, що оце посилання на силу традицій є не що інше, як своєрідний засіб ідеалізації та певного виправдування контрреволюційної дрібно - буржуазної партії.

Отож, діялектично - матеріялістична ленінська концепція історії ревруху серед еврейських трудящих та історії Бунду у Рафеса перетворюється на суто механічну і разом з тим ідеалістичну своєю методологією та бундо - ідеалізаторською, національ - меншовицькою своєю політичною суттю, через дві його маніпуляції.

1. *Об'єктивну* реальність, розвиток клясових взаємин у країні, що є основним чинником, який визначає політику так еврейської, як і інших партій, автор майже зовсім іґнорує.

2. Навпаки, *суб'єктивну* контрреволюційність дрібно - буржуазної бундівської партії він штучно перетворює на ніби об'єктивну причину тим, що називає її „впертістю традицій“, „принциповою витриманістю“ тощо.

Конкретним розглядом політики еврейських дрібнобуржуазних „соціялістичних“ партій в Ц. Раді в головних питаннях, висунутих пролетарською революцією в Росії та на Україні, ми й постараємося по змозі розвіяти той ідеалізаторський, посуті національ - меншовицький туман, що й досі ще через Рафесів, Юдицьких та інш. висить над історією еврейської дрібнобуржуазної контрреволюції на Україні, і цим хоч трохи прислужитися загальній справі розгорнутого більшовицького наступу на історичному фронті.

[1] Там таки, стор. 66.

Єврейські соціялістичні партії на Україні періоду березень - жовтень 1917 р.

Політика єврейських „соціялістичних“ партій щодо Тимчасового уряду та коаліцій

Ставлення єврейських дрібнобуржуазних соціялістичних партій до Тимчасового уряду так само, як і до інших питань, виходило цілком з тієї загальної оцінки, яку ці партії давали революції 1917 р.

Бунд і „Об'єднані“ (О. Є. С. Р. П.) розглядали революцію 1917 р., як революцію буржуазно-демократичну, і не переставали весь час галасувати про це. На загальних зборах Київської бундівської організації, що відбулася наприкінці травня 1917 р., промовці, здебільшого лідери українського Бунду, особливо підкреслювали буржуазний характер революції[1]. То була загальна опортуністична позиція, властива так єврейським дрібнобуржуазним партіям, як і російським та українським меншовикам і есерам. „За сучасного становища російська революція мусить мати буржуазно-демократичний характер. І було б великою помилкою створити тепер такі умовини, при яких буржуазія не могла б виступати, як творча сила в революції,“ — так писав офіційний орган українських с.-д. в травні 1917 р.[2].

З перших же днів революції бундівська організація м. Києва всіма засобами підтримувала Тимчасовий уряд і його політику. Так само, як петроградські меншовики, що разом з Бундом стали на бік Тимчасового уряду, борючись проти більшовиків у Раді Роб. Депутатів, бундівські делегати *Таск і Тьомкін* намагалися на засіданні Обласного з'їзду рад у Києві 26/IV — провалити більшовицьку резолюцію, вказуючи на те, що треба підтримувати Тимчасовий уряд, „поки він виконує свої обіцянки“[3]. 29(16) червня, напередодні червневої демонстрації на засіданні обласної конференції професійних спілок на доповідь М. Рафеса (лідера Бунда) ухвалено: взяти участь у демонстрації 18 червня з гаслом: „підтримка Тимчасовому урядові“[4]. Разом з меншовиками Київський комітет Бунду закликає до участи в демонстрації під тим же гаслом[5]. І в Києві, як і в Петрограді, Бунд був майже єдиною організацією, що підтримувала уряд підчас антиімперіялістичної демонстрації 18 червня[6].

Ані червнева урядова криза, ані липневі події нічого не навчили Київський Бунд. На засіданні Київської Ради Роб. Депу-

[1] „1917 год на Киевщине“, стр. 12.
[2] „Робітнича Газета“ № 42, 1917 р.
[3] „1917 год на Киевщине“, стр. 53.
[4] Там таки, стор. 123.
[5] Там таки, стор. 124.
[6] М. Рафес „Очерки по истории Бунда, стр. 257.

татів зразу ж після липневих днів бльок меншовиків, есерів та Бунду обстоює резолюцію, яка засуджує громадянську війну й підтримує Тимчасовий уряд [1]. Саме в цьому найкардинальнішому з питань, що їх висунула революція, Бунд з самого початку до кінця займав витримано меншовицьку позицію, яка полягала в тому, що російська революція мусить *за всяку ціну зберегти чисто буржуазний характер, що державна влада аж ніяк не може перейти до рук робітничої кляси та не заможного селянства.* Завжди, за своїх видимих вагань, чи то демонструючи 18 червня з *льозунгом підтримки Тимчасового уряду* чи то виступаючи ніби *проти коаліції з буржуазією*, або захищаючи Центральну Раду проти Тимчасового уряду, завжди це були лише прояви того ж самого опортунізму. Суперечний дрібнобуржуазний характер Бунду призводив до певних суперечностей в його політиці, але завжди на тому ж самому ґрунті — боротьби за *буржуазні* межі революції, за *буржуазну* владу, проти диктатури пролетаріяту.

І тому цілком невірна є та схема розвитку взаємин Бунду, Тимчасового Уряду та Центральної Ради, яку подає М. Рефес у своїх „Очерках по истории Бунда" де всю справу висвітлено так 1) ніби політика Бунду щодо Центрального уряду істотно еволюціонувала від підтримки до гострої опозиції, 2) ніби антиукраїнська політика Петроградського уряду спричинилася до бундівської опозиції проти цього уряду. „Боротьба між Центральною Українською Радою та Тимчасовим урядом, — пише Рефес,— втягла й Бунд в боротьбу проти Тимчасового уряду і викрила всю нікчемність демократизму цього Тимчасового уряду. З розвитком боротьби між Центральною Українською Радою й Тимчасовим урядом, на час, коли Центральна Рада видала перший Універсал, Бунд убачає небезпеку в подальшому заглибленні цієї боротьби і бере на себе ініціятиву примирити українську дрібнобуржуазну демократію з загально-російськими центрами „революційної демократії" [2]. Трохи далі Рафес пише: „Центральна Українська Рада... була Тимчасовим урядом підштовхнута на шлях боротьби проти коаліції з буржуазією, проти Тимчасового уряду. Бунд, що тоді вже брав участь у складі цієї Центральної Української Ради та його уряду, з цих же міркувань був підштовхнутий тим же Тимчасовим урядом на той же шлях одмови від коаліції з буржуазією" [3].

В цьому ніби „об'єктивному" освітленні Рафес порядком своєї звичайної ідеалізації Бунду двічі перекручує дійсність: 1) він переоцінює ролю національного моменту (бундівської по-

[1] „1917 год на Киевщине", стр. 152.
[2] М. Рафес „Очерки по истории Бунда, стр. 258-59.
[3] Там таки, стор. 261.

зиції в нацпитанні) у ставленні Бунду до Центрального уряду; антиукраїнська (і тим самим антидемократична) політика Центрального уряду ніби викликає опозицію Бунду проти Петрограду й відмовлення від коаліцій; 2) виступи Бунду проти Тимчасового уряду й проти коаліцій Рафес розглядає як справжню опозицію, взагалі, *як боротьбу зліва*, тоді як насправді це була *боротьба справа*. Бунд ставав у опозицію до коаліційного Уряду лише остільки, оскільки уряд цей нездатний був „урятувати" Росію від „анархії" (більшовизму) і т. інш.; більшовики, за відомою есеро меншовицькою теорією - провокацією, вели до монархічної реставрації. Тимчасовий уряд, за тією ж теорією готував місце для „анархії", тобто для більшовизму, своїм „недемократичним" поводженням.

„Надзвичайно характерна річ,— пише тов. Ленін, висвітлюючи цей самий момент,—... що всі середні закидають *кожен* з цих рухів (квітень 18 червня, 3-4' липня — А. Х.) *обидвом* визначеним клясовим силам, і пролетарській і буржуазній. ..— Середні елементи закидають кадетам те, що вони полегшують роботу більшовикам, а більшовикам—те, що вони полегшують роботу кадетам !!. Невже тяжко здогадатися, що замість політичних назвиськ треба підставити клясові і що ми одержуємо тоді мрії дрібної буржуазії про зникнення клясової боротьби між пролетаріятом і буржуазією? Скарги дрібної буржуазії на клясову боротьбу пролетаріяту з буржуазією?"[1] Ось у цьому невмінні „як слід" боротися з більшовизмом — полягав основний гріх коаліційного уряду, на думку Бунду, а не в тому, що там в уряді, кадети-представники буржуазії — руками представників дрібної буржуазії — робили ту ж саму буржуазну політику. І, мріючи про зникнення клясової боротьби, цей принцип представництва буржуазії в уряді, принцип коаліції, Бунд обстоював майже до самого Жовтня Алеж і ті, ніби, „опозиційні" нотки, які вчувалися у певних виступах Бунду, не означали будь-якої зміни в основній настанові „бундівської політики" . . „*ті ж самі цілі революції*, але без участи буржуазії .. Що революція є буржуазна, що не можна розвинути її рамки за чисто демократичні досягнення — це здавалося всьому Бундові аксіомою і не було на протязі перших двох років у самому Бунді таких окремих діячів, і ще менше груп, які б поділяли погляд доконечности надати революції соціялістичного характеру"[2]. Уся словесна боротьба, весь галас, який Бунд разом з меншовиками та есерами зчинив останніх тижнів перед Жовтневим переворотом проти коаліції та у зв'язку з нею був, тому, суб'єктивно лише стратегічним маневром з метою перешкодити зростанню більшовицького впливу на робітничу масу;

[1] Ленін, т. XXI, стор. 17-18. Укр вид 1931 р.
[2] М. Рафес. „Очерки по истории Бунда, стр. 257 258.

об'єктивно ж ця бундівська „боротьба“ проти коаліції ніякого практично-революційного значіння не мала й не могла мати, бо „Торг Керенського, Церетелі й Чернова з кадетами має другорядне, коли не десятирядне значіння. Чи переможуть у цьому торгові чи протримаються ще Церетелі і Чернов „самі“, суть справи не зміниться, поворот есерів та меншовиків до контрреволюції (поворот, вимушений усією їхньою політикою від 6-го травня) залишається основним, головним вирішальним фактом“. [1]

В боротьбі *за коаліцію* (всупереч твердженню М. Рафеса про „боротьбу Бунду“ *проти* коаліції) український Бунд займав не аби яке місце серед інших дрібнобуржуазних партій, використовуючи для цієї боротьби всілякі можливості. 24 липня *Рафес* виступив з доповіддю про поточний момент на об'єднаному екстраординарному засіданні Ради Роб. і Солдатських депутатів. Він уважає, що своїм виходом із складу уряду кадети нічого не змінили в загальному становищі країни; з другої сторони, „революційній демократії“ нема чого відштовхувати від себе ті буржуазні елементи, які покищо йдуть з нею („революційною демократією“); принципи коаліції треба зберегти. Рафес нападає на більшовиків за їх прагнення до пролетарської революції і закликає їх підтримувати „Уряд рятування революції“; в той же час він залякує більшовиків, що інакше „революційна демократія за наслідки не відповідатиме“. Збори ухвалили резолюцію меншовиків, есерів і Бунду, що цілком відповідала духові доповіді [2].

Подібну резолюцію провів Золотарьов (один з бундівських лідерів) на закритому засіданні Малої Ради на початку серпня: „за теперішніх умовин може бути повноладним тільки такий уряд, що спирається на всі сили в країні. Тільки такий уряд може здійснити плятформу Тимчасового уряду від 8/VII. Якщо кадети відмовляться від участи в складі уряду, треба цей уряд формувати за участю інших буржуазних груп, які визнають цю плятформу. Українська Центральна Рада обіцяла підтримувати Тимчасовий уряд з умовою, щоб він дотримував угоди 3/VII“ [3].

Обидва ці виступи (Рафеса й Золотарьова) відбулися ще за періоду опортуністичної меншовицько-есерівської гегемонії в радах, коли процес масової більшовизації на Україні тільки розпочався. Бундівський ватажок має навіть у собі досить сміливости, щоб залякувати „невідповіданням за наслідки“. Але навіть у вересні 1917 р., в самий розпал урядової кризи, майже зразу після корніловщини, яка наочно показала бонопартистську суть Керенщини, Бунд з усіх сил чіпляється за ту ж саму коа-

[1] Ленін, т. XXI, стор. 54. Укр. вид. 1931 р.
[2] „1917 год на Киевщине“, стр. 164-65.
[3] Там же, стр. 177

ліційну політику. 21 вересня на засіданні Київської Ради Депутатів (під головуванням П'ятакова) той же Золотарьов твердив, що „... без коаліційної влади нам не обійтися... У нас буржуазно-демократична революція і головне її завдання — встановити буржуазно-демократичну республіку...“[1] Кадети саботують, і з ними не можемо йти. Алеж не можна відкидати середню й дрібну буржуазію. На тому ж засіданні *Рафес*, разом з іншими меншовиками, пропонує ще раз пошукати „чесного буржуа“ й створити „чесну коаліцію“. Цього разу, звичайно, перемогли вже більшовики, але ці виступи обох бундівських лідерів надзвичайно яскраво характеризують усю ту відданість буржуазній революції, усю віру в революційну творчість буржуазії і, навпаки, невір'я в сили пролетаріяту, яку Бунд намагався виставити „як принципову витриманість, „революційний демократизм“ і т. ін.

Таку ж саме позицію, як і Бунд, займали у ставленні до Тимчасового уряду й інші єврейські дрібно-буржуазні соціялістичні партії (Об'єднання Є. С. і С. С., „Поалей.-Ціон“) з тією відміною, може, що Бунд у цій справі проявив особливу, більшу активність так само, як О. Е. С. Р. П. виявили більшу активність у справі автономії України, автономії взагалі.

Я спинюсь тут лише на позиції „Об'єднаних“. І в них ми бачимо ту ж саму глибоку віру в революційно-демократичні здібності буржуазії, те ж саме намагання всіма засобами зберегти коаліційну владу, як протиставлення пролетарській диктатурі, забезпечити буржуазно-демократичні рямці революції. І в них опозиція проти Тимчасового уряду, оскільки вона проявилася останнімн тижнями існування цього уряду, була лише видимою, словесною, і не зліва, а справа.

За Корнілівських днів Центральний комітет „Об'єднаних“ розсилає спеціяльну телеграму організаціям, де він пише: „Ми підтримуємо *абсолютно* (курсив мій — А. Х.) Центральний уряд. Організуйте і вступайте до коаліційних комітетів охорони революції... [Заявляйте], що ви не визнаєте будь-якої іншої влади...“[2] Як бачимо в цьому документі, „Об'єднана“ партія стоїть іще на плятформі *абсолютного* співробітництва з цензовими елементами. Через пару днів та ж сама партія намагається зробити „лівий“ вибрик і розпочинає ту гру в „анти-коаліційність“, що має за „другорядне, коли не десятирядне значіння“. „Не зважаючи на корніліівщину, — пише партійний орган „Об'єднаних“ в передовій статті,— коаліція все ще можлива, але замість великої буржуазії мусить прийти дрібна буржуазія, яка почуває і розуміє, що її інтереси зв'язані з долею революції, з долею справжнього *демократичного ладу*“[3]. Одно слово, ті ж самі цілі буржу-

[1] Там таки, стор. 235.
[2] „Нає Цайт“ № 1, стор. 3.
[3] Там таки, № 2, 16/IX 1917 р.

азно-демократичної революції, та ж сама політика імперіялізму й відкладання („До Установчих зборів"), тільки за керівництвом Церетелі-Керенського... І щоб ні в кого не було жодного сумніву, що автор є справжній „демократ" і не має в думці зайвих революційних справ, він не забуває тут же відмежуватися від більшовизму й пролетарської диктатури й пише: „Корнілівська справа довела:... що робітничо-селянські маси не втратили ще своєї віри в революцію, і—скласти мир з більшовиками справа, значило б підрізати гілку, на якій революція тримається".

Як бачите, автор одним махом розправляється з більшовиками, об'явивши їх *правою небезпекою*, перешкодою для революції. В той же час він заспокоює буржуазію, щоб не боялася революції взагалі: „... Уся система дійсно радикальних, політичних, національних і спеціяльних *реформ* (курсив мій—А. Х.) зовсім не суперечить основам сучасного буржуазного ладу. В них нема будької небезпеки для буржуазії. Від цього мінімуму демократія тому ніяк не може відмовитись. Таки коаліція, але тільки з тими, що готові щиро прийняти програму-мінімум"[1]. І, зрозуміло, автор цілком правий: в тій програмі-мінімум і „дійсно *радикальних реформ*", що їх „мали" перевести в життя соціял-імперіялісти з Тимчасового уряду ніякої небезпеки для буржуазії справді не було, тим більше, що розв'язання найважливіших проблем, як от питання про землю, про мир і т. інш., одкладали до Установчих зборів, Установчі збори—до підписання миру, мир — знов таки до Установчих зборів, і так без кінця.

Сама формульовка питання про коаліцію дана в наведеній статті в такій формі, що припускає різне трактування. Коли на початку статті автор пише про коаліцію лише з дрібною буржуазією, то згодом він припускає спілку „з тими, що готові щиро прийняти програму — мінімум". І дуже скоро виявляється, що таких „щирих" друзів „демократичного" ладу є досить багато й поза пролетаріятом і дрібною буржуазією. „Демократична нарада, — пише та ж газета „Об'єднаних" у передовій статті через тиждень, — повинна буде визначити характер нової коаліції. Алеж нам тепер ясно, що в цій справі нарада не зможе обмежитись чисто революційними групами — пролетаріятом і селянством. Вона, наприклад, повинна буде залучити до коаліції представників торговельно-промислової кляси (здається, не те ж саме, що дрібна буржуазія? — А. Х), яка всім своїм соціяльним станом зацікавлена в закріпленні нового буржуазно-демократичного ладу[2].

Отож наш „Об'єднаний" політик щасливо відступив на заздалегідь підготовлені абсолютно-коаліціоністські позиції. Істинний сенс цієї ретиради стане для нас ясним із статті про передпарла-

[1] „Нає Цайт" № 2, 16/IX 1917 р.
[2] Там таки, № 5, стор. 2.

мент, надрукованій в тій ж газеті через місяць. „В передпарляменті,— читаємо, — *Керенський* говорив, що тільки міцна армія може врятувати трагічний стан Росії, що утворився через німців - імперіялістів... Мартов говорив, що армія може бути надхнена лише тоді, коли буде справжнє прагнення розв'язати питання миру й землі в дусі народніх вимог. Обидві промови мають свою велику цінність лише тим, що їх сказано з цієї трибуни (передпарляменту) — прилюдно й парляментарно. За допомогою такого співробітництва крайніх флянгів демократії можна відтягти маси від більшовицько—анархістських виступів“ [3].

Отже в м'якій формі („відтягти маси від більшовицько - анархістських виступів“), проте досить одверто, дрібно-буржуазний політик сам викриває суть політики славленого „передпарляменту“, „Московської наради“, „демократичної наради“, цілком стверджуючи гостру клясову характеристику, що її дала партія Леніна та її керівники цьому кублові контрреволюції: „... Московська нарада має своїм завданням санкціонувати контрреволюційну політику, підтримати затягання імперіялістичної війни, стати на оборону інтересів буржуазії та поміщиків, зміцнити своїм авторитетом переслідування революційних робітників та селян. Таким чином, Московська нарада, покрита й підтримана дрібнобуржуазними партіями, есерами та меншовиками, на ділі є змова проти революції, проти народу [1]. ... „передпарлямент“, який *дає* юридичну *підставу*“ (радійте, юристи!) *відстрочити* скликання Установчих зборів; „передпарлямент“, як *засіб зірвати* Установчі збори, — в цьому весь сенс контрреволюційного „демократизму“ змовників проти революції [2].

„Коаліція“ оборонців з „живими силами“ з імперіялістської буржуазії проти революційного пролетаріяту та селянської бідноти — ось підсумки Московської наради.“ [3]

Як бачимо, для нашого „Об'єднаного“ політика важливим у роботі передпарляменту є не так розв'язання різних наболілих проблем (яких, звичайно, не розв'язали), як *парляментарська прилюдна форма* цього передпарляменту. *В ім'я боротьби з пролетарською революцією* наш політик санкціонує різні бльоки, навіть „крайніх флянгів демократії“. Він одверто каже що суть „демократії“ полягає в тому, що вона присипляє чуйність пролетаріяту, гальмує його революційні виступи, забезпечує існування буржуазного ладу. Як далеко все це від того „принципіяльного демократизму“, яким Рафес намагається пояснити угодовську політику Бунду, як і інші — політику своїх дрібнобуржуазних партії!

[3] Там таки, 29,. Форпарлямент“.

[1] Резолюція ЦК РСДРП про Московську нараду. Ленін, т. XXI, стор. 447. Укр. вид. 1931 р.

[2] Сталин. „На путях к Октябрю“. Гиз. 1925. р., стр. 241.

[3] Там таки, стор. 153.

Буржуазно-імперіялістична оборонська позиція єврейських „соціялістичних“ партій до питання війни й миру

Підтримуючи Тимчасовий уряд взагалі, єврейські дрібнобуржуазні „соціялістичні“ партії підтримували його і в окремих найважливіших політичних питаннях. Щодо цього особливої відміни не було між політикою Бунду й політикою інших соціял-оборонців на Україні і в Росії. Навіть більше, якщо порівняти позицію єврейських „соціялістичних“ партій в питанні війни й миру з позицією, скажім, українських с.-д., то ці здадуться нам навіть трохи „лівіше“. Оскільки ж у. с.-д. за цього періоду існування Центральної Ради становили її найважливішу фракцію, то Бунд і інші єврейські „соціялісти“ опинилися на правому крилі української „демократії“ в питанні війни і миру.

Бунд на Україні (як і в Росії) з самого початку революції стояв на чисто оборонських позиціях. На засіданні Обласного з'їзду Рад у Києві 8/V (25/IV) *Рафес* висловлює думку, що треба мати сміливість вести війну, поки вона триває. Більшовики хотять сепаратного миру. Шляхи, що їх більшовики пропонують, викличуть громадянську війну.[1] У цих Рафесових словах ми чуємо той самий ляйтмотив, який звучить в усі моменти бундівсько-меншовицької політики. Мир, якого хотять більшовики і якого вони хотять здобути братанням на фронті і іншими *революційними* засобами, є загроза буржуазному ладові. Він веде до громадянської війни, а тому треба „продовжувати“ імперіялістичну війну проти німців, треба підтримувати політику війни Тимчасового уряду.

Тут же Рафес, слідом за кадетами та меншовицько-есерівськими шовіністами повторює провокаційний наклеп на більшовиків, ніби вони „хочуть сепаратного миру з німцями“, висуваючи те обвинувачення, на яке Ленін дав чітку відповідь, між іншим, в листі до делегатів Всеросійського з'їзду селянських депутатів: „Треба,— писав Ленін,— швидше закінчувати цю злочинну війну, та *не* сепаратним (окремим) миром з Німеччиною, а *загальним миром*, і не миром капіталістів, а миром трудящх мас *проти* капіталістів. Шлях до цього один: перехід усієї державної влади цілком до рук Рад Р.С. і С.Д. і в Росії і по інших країнах“.[2]

З цих саме мотивів Київський Бунд разом з меншовиками демонструє 18 червня 1917 року під льозунгом *абсолютної підтримки Тимчасового уряду*. На бундівсько-меншовицьких прапорах красувалися, звичайно і інші льозунги, як от: „Хай живе мир без анексій і контрибуцій“, „За негайне скликання міжнародньої соціялістичної конференції“ і т. інш., але поруч з цілко-

[1] „1917 год на Киевщине“, стор. 51.
[2] Ленін, т. XX, укр. вид. 1931 р., стор. 329.

витою підтримкою імперіял'стичного Тимчасового уряду що *відкладало* питання миру до Установчих зборів, а Установчі збори до складання миру, бундівські льозунґи миру *будь якого практичного революційного значіння не мали* й залишалися чистою фразою найгіршого, найшкідливішого пацифістського ґатунку.

„Урядові і німецькому, і англійському, і російському тільки вигідно, щоб із таборів соціялістів лунала мова про добренький мир, бо цим, поперше, навівається віру в можливість такого миру за теперішнього уряду, а подруге, відтягається увагу від розбійницької політики тих самих урядів“[1], —так оцінював тов. Ленін у свій час ролю цієї меншовицької аґітації за мир. В даному конкретному разі Тимчасовий уряд Керенського мав від бундо - меншовиків певну підтримку в кривавому червневому наступі на Галицькому фронті.

На цій самій оборонській позиції Бунд залишається й після липневих днів. На об'єднаному екстраординарному засіданні Ради Робітничих і Солдатських Депутатів 24/VII *Рафес* читає доповідь про стан на фронті. Він звертає увагу на те, що війна стала фактором, який дезорганізує революцію, і продовжує: „припинити зразу ж війну не можна, бо сепаратного миру ми не можемо скласти; союзники ж наші, за цілковитої дезорганізації армії, зовсім перестають рахуватися з нашими заявами та вимогами. Треба за всяку ціну покласти край ганебним явищам на фронті“ [2] (цебто, братанню з німецькими солдатами і інш.—Я. Х.).

В резолюції на доповідь, яку запропонували меншовики, есери й Бунд (в протиставленні до резолюції П'яткова про перехід всієї влади до Рад) сказано: „... київські Ради Роб. і Військових Депутатів вітають волю ЦВК Всеросійської Ради Робітничих Солдатських і Селянських Депутатів, яка оголосила Тимчасовий уряд урядом врятування революції і надала йому надзвичайні повноваження й усю владу. Уряд мусить урятувати свободу й справу загального миру. Рада Р. і В. Д. вважає за свій обов'язок всіма засобами підтримувати уряд в боротьбі проти анархії та дезорганізації фронту й тилу, не відступаючи перед самими найрішучими заходами“[3].

Отже, Бунд проти „сепаратного“ миру й цим об'єктивно боронить антантівський імперіялізм; разом з іншими соціял - зрадниками він пропонує урядові „рятувати мир“ за допомогою наступів на фронті; він готовий надати урядові надзвичайні повноваження й радить „найрішучі заходи“, санкціонуючи таким чином і антибільшовицьке цькування і переслідування, і смертну кару на фронті, і заборону українізації військових частин— всі ті заходи, що мали забезпечити „врятування загального миру“.

[1] Ленін, т. XIX, укр. вид. 1931 р., стор. 255
[2] „1917 год на Киевщине“, стр. 164.
[3] Там таки, стр. 165.

цебто єдність фронту в імперіялістичній війні проти австро-німців „до победного конца“.

Стоючи на такій позиції в питанні війни й миру, Бунд перебував, як ми згадали вище, на правому крилі „української демократії“, ц. т. тих дрібнобуржуазних партій, що входили до складу Центральної Ради. Варто навести пару прикладів, щоб у цьому переконатися. Українські с. д., наприклад, оця типова дрібнобуржуазно-націоналістична партія, що своїм клясовим характером (партія дрібної міської буржуазії) була в основному подібна до Бунду, досить гостро реаґували на таємну дипломатію Мілюкова-Терещенка. „...У нас,—пише офіційний орган у. с.-д.,—чесно закликають нарід вірити урядові, іти битись, але до якого кінця, до якого миру,—це залишається таємницею дипломатії. Якщо російська демократія справді хоче миру... вона мусить подолати таємниці дипломатичних угод, зробити таємне — відомим, бо без цього до миру буде так само далеко, як і три роки тому[1]

В мирній демонстрації 18 червня у. с.-д. не підтримують Тимчасового уряду; вони не схвалюють червневий наступ на фронті, хоч після того, як цей наступ уже відбувся, вони визнають його за неминуче лихо, повертаючись отож до рідної їм меншовицько-есерівської оборонської позиції. „Сталося те, що мусило статися. Якщо революційна демократія (це хто?—А. Х.) сприйняла наступ, то лише як засіб скорішого закінчення війни. Її завдання пильнувати, щоб наступ не обернувся на засіб безкінця продовжувати війну з метою, яку ставлять собі імперіялістичні кола“. [2]

Ми не думаємо тут надавати особливої ваги цьому „лівацтву“ українських с.-д. Як відомо, ніхто інший, як у. с.-д. разом з у. с.-р. провадили пізніше в грудні-січні найганебніші, найзрадницькі таємні переговори з німцями.

В „Об'єднаних“ оборонський мотив „війни до переможного кінця“ лунав ще яскравіше, ніж у Бунда. „(Ми не повинні падати в розпач,—пише газета „Об'єднаних“ у своїй передовиці недалеко перед жовтневим повстанням. Німець не такий вже й сильний, як це здається, й тому ми повинні напружитися, зробити собі „міцні нерви“, аби виграти війну). Наша воля варта того, щоб ми стримали свої нерви“. [3] Як бачимо, це суто оборонський опортуністичний виступ з „науково-психологічним“ обґрунтованням: мовляв, ще славетний Бісмарк говорив, що війну виграє той, в кого міцніші нерви. А тому, геть усякий розпач і гайда на Тарнопіль...

В Бунда, як у меншовиків взагалі, було також і „інтернаціоналістичне“ крило. Але ніколи „інтернаціоналісти“ не пере-

[1] „Робітнича газета“ № 44, 26/V, 1917. Таємниці дипломатії.
[2] Там таки № 64,66.
[3] „Нає Цайт“ № 32, 1917.

важали в українському Бунді, а там, де вони нібито одержали перемогу над бундівцями - оборонцями — південній конференції Бунду 5-го серпня 1917 р. в Києві,—це був лише *компроміс* (коли не капітуляція), який найкраще викриває опортуністичну суть меншовицького „інтернаціоналізму". „Вони (інтернаціоналісти з Бунду, Абрамович і інш. — А. Х.),—пише М. Рафес про цю конференцію в своїй книжці,—були так само, як і оборонці, далекі від тієї інтернаціоналістичної постави питання революції, і так само, як оборонці, вони забули тезу Базельського маніфесту: використати кризу, що постає на ґрунті війни, аби максимально розбити капіталістичний лад. Про все це ви й слова не знайдете в його проєктах резолюцій.

Резолюція південної конференції вийшла куца, компромісна. Вимагаючи від уряду рішучих кроків на шляху до миру, і „підтримки всякої серйозної мирної пропозиції, від кого б ця пропозиція не йшла", конференція водночас закликає напружити всі сили, щоб створити на фронті революційні колони, спроможні оборонити країну й революцію.[1] Як бачимо резолюція південної конференції Бунду вийшла власно не „компромісною", як каже Рафес, але просто *капітулянтською.* На серпневій конференції бундівські „інтернаціоналісти" на чолі з Абрамовичем фактично *капітулювали перед своїми товаришами оборонцями*, не зважаючи на ввесь той „запал", з яким вони приїхали на конференцію. І тому думка Рафеса про перемогу „інтернаціоналістів" на південній конференції Бунду в серпні, яку він подає в своїх „Очерках по истории Бунда",[2] є безперечно крок управо навіть від того погляду (теж не дуже більшовицького), який він розвивав три роки тому в своїй книжці „Два года революции на Украине" Чи може ця „перемога" полягає в тому, що пройшла їх (інтернаціоналістів) оборонська резолюція та ще з поправками „чистих" оборонців?

Але навіть у своїх вимогах миру і т. п. бундівські „інтернаціоналісти" виходили, як це підкреслює й Рафес, „головним чином з безнадійсности продовження війни, і зовсім не з міркувань загально - соціялістичної тактики"[3].

Інакше кажучи, бундівсько-меншовицький „інтернаціоналізм" був лише виразом настроїв утоми, які війна викликала в певних шарах дрібної буржуазії. Звідси його несталість, його фразеологія й відірваність від найпекучіших проблем революції. З однієї сторони єврейський дрібний буржуа залюбки ліквідував би війну; а з другої—треба ж *перемогти німця*, бо це зміцнює Тимчасовий уряд, оцього вірного охоронця всякої дрібної і великої власности від більшовицької „небезпеки".

[1] М. Рафес „Два года" стор. 34.
[2] М. Рафес „Очерки по истории Бунда", стор. 257, 1923 р.
[3] М. Рафес. „Два года революции на Украине".

Бундівський „інтернаціоналізм“, будучи виразом саме *настрою дрібного буржуа*, неминучим і політичним шляхом проходив в так звану „революційну оборончість“, що була „... з одного боку, плід обдурювання мас буржуазією... а з другого, — виявлення інтересів і погляду дрібного хазяйчука, зацікавленого до певної мірй в анексіях та банкових баришах...“ [1]

Отже, підсумовуючи, мусимо сказати, що і в цьому найважливішому питанні, питанні війни й миру—єврейські дрібнобуржуазні „соціялістичні“ партії цілковито підтримали „загально-російський“ соціял-імперіялістський фронт. Разом з усіма меншовиками та есерами вони „стали на погляд наступу і цим потрапили в полон імперіялістської буржуазії... допомогли контрреволюційному фінансовому капіталові ослабити значіння Росії, як огнища революції міжнародньої“ (Резолюції VI з'їзду РСДРП).

Автономія та федерація

Ми вже вище бачили, що Бунд усі політичні питання цілком послідовно підпорядковував центральній проблемі — проблемі влади (буржуазної). У згоді із своєю опортуністичною позицією в цій основній проблемі він вирішував і інші питання, які висунула революція.

Опортуністичну, по суті імперіялістичну, позицію зайняв Бунд на Україні і в питанні національному — питанні про самовизначення України.

В чому була суть українського національного руху періоду з лютого до жовтневого перевороту? На це дає досить чітку відповідь тов. Скрипник, один з найактивніших діячів пролетарської революції та один з найкращих теоретиків національного питання на Україні. „Треба,—пише тов. Скрипник, — зараз же сказати: український націоналістичний рух до Жовтневої революції мав також і значіння революційного явища... Оскільки... ця, загалом беручи, політика влади „Центральної“ до Жовтня була продовженням великодержавної — чисто російської політики влади царської, — остільки боротьба української Ц. Ради, або ліпше кажучи, селянських мас, що йшли за нею, проти того буржуазного уряду, була явищем прогресивним і мала позитивне значіння для революційної боротьби пролетаріяту, була йому потрібна і почасти ним підтримувалась“ [2].

Партія більшовиків, виходячи із певного антиімперіялістичного характеру українського національного руху в дожовтневий період і, стоючи справді на проти-анексіоністській позиції, не перестаючи підкреслювати через своїх проводирів, що „Коли буде Українська

[1] Ленін, т XX, стор. 104. Укр. вид. 1931 р.
[2] М О. Скрипник „Історія пролетарської революції на Україні“. 1923 р. стр. 6.

республіка й російська республіка, між ними буде більше зв'язку, більше довір'я"[1]. „Клятий царат, — писав т. Ленін, — робив з великоросів катів для українського народу, всяким чином плекав у ньому зненависть до тих, хто забороняв навіть українським дітям розмовляти та вчитися рідною мовою. Революційна демократія Росії, коли вона хоче бути справді революційною, справді демократією, повинна порвати з цією минувшиною, мусить повернути собі ... братерське довір'я робітників і селян України. Цього не можна зробити без повного визнання прав України, в тому числі — *права* на повне відокремлення"[2].

Таке було ленінське пролетарське ставлення до прав і автономії України, і цілком протилежної позиції трималися *єврейські дрібнобуржуазні* соціялістичні партії.

Бунд не добачав, не доцінював цього хоч і обмеженого значіння національного руху на Україні, або, вірніше, побоювався саме масовости цього руху, його щільного зв'язку з революційними виступами „низів" на селі, виявляючи, отож, і до революційного селянства ту ж саму меншовицьку „невіру в маси, острах перед їх почином, острах перед їх самостійністю, тремтіння перед їх революційною енергією, замість всебічної, самовідданої підтримки її..." [3], які він проявляв і до пролетаріяту.

Найважливішим для Бунду, як представника єврейської дрібної буржуазії було—забезпечити буржуазний характер російської революції, і тому Бунд розглядав усяке явище, що загрожувало „єдності революції", як зраду цієї революції. Того ж самого погляду додержували і „Об'єднані" і „Поалей-Ціон" з тією відміною, що Бунд аж до кінця витримав свою антифедералістичну позицію, тоді як „Об'єднані", як і У.С.Р. обстоювали принципи федерації, і тому скоріше, ніж Бунд, пішли на угоду з дрібно буржуазним українським автономізмом.

Власний націоналізм Бунду, безперечно, відігравав не аби яку ролю в бундівському ставленні до українського національного руху та боротьби українців проти російського великодержавства. Бунд сподівався здійснити за допомогою українських націоналістів свою власно націоналістичну культурно-автономістську програму. Південна конференція Бунду 15/VIII 1917 р. навіть підкреслює вимогу „національної автономії" для нацменшостей і рівноправність мов, як умову української автономії,[4] але це була лише одна з умов. Ще важливіша була для Бунда друга умова — самий *характер* цієї української автономії. За Бундом автономія України мусила набрати певного характеру, який забезпечив би

[1] Ленін, т. XX, стор. 262 „Промова про нацпитання 12 травня (29 квітня) Укр. вид. 1931 р.
[2] Ленін, т. XX, стор. 502-503 Укр. вид. 1931 р.
[3] Ленін, т. XXI, стор. 133 Укр. вид. 1931 р.
[4] М. Рафес. „Два года революции на Украине", стр. 42.

єдність „загальноросійського демократичного фронту“, фактично — сталість буржуазного ладу в його боротьбі проти більшовизму. І ми пізніше побачимо, що Бунд боронив Центральну Раду (не зважаючи на різні опозиції) всіма засобами в її боротьбі *проти радянськьої влади*, тоді як проти імперіялістичного Тимчасового уряду він „боронив“ її тільки наполовину й з застереженнями.

В „Об'єднаних“ національний момент у їх ставленні до українського національного руху відігравав значно більшу ролю, ніж у Бунді. Оця партія, що виставляла себе за представника „всієї єврейської людности“, з ретельністю, гідної іншої долі, клопоталася біля різного ґатунку „національного будівництва“, при чому нерозривно зв'язувала своє абсолютне співробітництво з Центральною Радою — із справою „єврейської автономії“. Але й тут дрібно-буржуазна суть цього „українства“ досить чітко виступає з-поміж густих завіс націоналістичного туману. Розвинувшись на ґрунті зросту мас єврейської дрібнобуржуазної інтелігенції та мас торговельних службовців, ця партія досить легко зійшлася з партією українських есерів, що репрезентували українського куркуля й міцного селянина. Саме оцією близькістю до сфери єврейської торгівлі й з'ясовується: 1) інтерес О.Є.С.Р.П. до розвитку капіталістичних взаємин в українському селі і 2) ідейна залежність від сіоністів у питаннях „єврейського національного будівництва“.

Отже, в основі „українствуючої“ політики партії „Об'єднаних“ лежала, як і в Бунда, кінець-кінцем дрібнобуржуазна суть партії, яка споріднювала її клясово з дрібнобуржуазними українськими партійними угрупованнями.

Вже на самому початку розгортання українського національного руху перших місяців революції єврейські „соціялістичні“ партії виявили чималий острах перед цим рухом. З ініціятиви єврейських соціялістичних партій скликано в Києві міжпартійну нараду соціялістичних партій з метою вирішити питання про їх тактику у зв'язку з чутками про те, ніби Центральна Рада збирається оголосити український національний конгрес-українськими установчими зборами. Чутки ці, звичайно, були вигадані, і на об'єднаному засіданні Центральної Ради та Ради Робітничих Депутатів Грушевський заявив, що з'їзд має лише санкціонувати Центральну Раду і не більше. „Лякатися“ й справді не було чого.

Не зважаючи на широкий розмах та бурхливі темпи розвитку, український націоналістичний рух на першій стадії своїй не виявив, в усякому разі одверто, особливого сепаратизму, і самі лідери цього руху не перестаючи це підкреслювали. Відповідаючи на привітання губерніяльного комісара. Тимчасового уряду Національному конґресові, Грушевський заявив, що Центральна Рада

готова підтримувати Тимчасовий уряд.[1] Про готовість боронити поруч української автономії також і „Вільну Росію“ від усіх ворогів запевняє і Петлюра на Військовому з'їзді.[2]

В подібному загальноросійському оборонському тоні була витримана також і резолюція І Всеукраїнського Селянського З'їзду, що відбувався, як відомо, за досить гарячої атмосфери, під свіжим враженням од заборони Керенським II Укр. Військового З'їзду. „З огляду на те, що розгром російської армії загрожує Україні руїною, з'їзд селянський вважає за потрібне всіма засобами допомагати армії й закликає її активно боронити рідний край“[3].

І навіть той славлений II Військовий З'їзд, що зібрався *проти волі Керенського*, не відважився цілковито порвати з Тимчасовим урядом.[4]

І універсал У. Ц. Р., що був відповіддю українського націоналізму на великодержавницьке ставлення до вимог, що їх виставила делегація Ц Ради в Петербурзі в травні 1917 року, також підкреслював доконечність зберегти зв'язки між Україною та Росією: „Не відокремлюючись від усієї Росії, не пориваючи з російською державою, хай український нарід має право сам керувати своїм життям на своїй землі“.[5]

Але й „найскромніших і найзаконніших,—за висловом Леніна,—домагань“, що їх виставлено в І-універсалі *було вже досить*, щоб збудувати безмежний великодержавницький гнів кадетсько-„соціялістичного“ уряду і не менше великодержавницького підозріння від більшости „соціялістичних“ партій (не говорячи вже про кадетів).

Спочатку уся „революційна демократія“, що була об'єднана тоді ще в меншовицьких радах депутатів, до І універсалу, як і до II Військового З'їзду поставилася не дуже приязно. Бундівсько-меншовицька резолюція, ухвалена на засіданні Виконкому Київськ. Ради Роб. Депутатів 20(7) червня, підкреслює, що „... самостійне здійснення основ української автономії до *Установчих зборів* несе в собі загрозу для загальноросійської революції... проблеми національно-культурні можуть бути розв'язані і до скликання Установчих зборів.“ На другому засіданні до цієї резолюції додано, „... що постанови II Укр. Військового З'їзду ...„є небезпека для закінчення російської революції і ведуть до дезорганізації революційних демократичних сил і революційної армії“.[6]

---

[1] „1917 год на Киевщине“, стр. 31.
[2] „Робітнича газета“. Травень 1917 р.
[3] Річицький „Центральна Рада від лютого до Жовтня“. ДВУ 1930 р., стор. 25.
[4] Д. Ерде. „Революция на Украине“.
[5] І Універсал Укр. Центр. Ради.
[6] „1917 год на Киевщине“, стр. 109, 112.

Отже, замість викрити й заплямувати „нечувану безсоромність, дике нахабство контрреволюціонерів, істинний прояв політики російського держиморди“, — за характеристикою Леніна, — від уряду Керенського, єврейські дрібнобуржуазні партії разом з російськими есерами та меншовиками лише підтримували цю імперіялістичну, великодержавницьку політику. І тут знову таки більшовицька партія опинилася єдиною, яка рішуче виступила проти кадетських держиморд та їх есеро-меншовицьких прибічників, за цілковите визнання прав українського народу на відокремлення, не переоцінюючи, звичайно, революційности української буржуазії.

„... Російський робітник, — пише Ленін з приводу І універсалу, — не звіряючись... ні на буржуазію російську, ні на буржуазію українську, обстоює зараз — право відокремлення українців, не накидаючи їм своєї дружби, а *завойовуючи* їх ставленням як до рівного, як до спільника та брата в боротьбі за соціялізм...“ [1] А з приводу заборони Керенським II Військового З'їзду, Ленін пише: „Військовий міністер визнає за „несвоєчасний“ з'їзд українців і своєю владою забороняє цей з'їзд... І все це робиться іменем „демократії“... Ми питаємо: чи пасує до гідности навіть не соціялізму, а звичайного демократизму таке зневажання пригноблених національностей?... Ми питаємо партію „соціялістів-революціонерів“: Чи схвалює вона заборону українського з'їзду її почесним членом гр. Керенським?“ [2].

Наростав покищо конфлікт. І з усіх дрібнобуржуазних партій на Україні Бунд почув себе найбільш здатним до ліквідації першого серйозного конфлікту між Радою та імперіялістичним центральним урядом. І цю місію: „врятувати“ Росію від громадянської війни і цим *зміцнити становище Тимчасового уряду перед революційним штормом*, який насувався уже близько, український Бунд виконав з усією „чесністю“ та відданістю вірного прислужника наявного буржуазного ладу. Вказавши ще раз (на засіданні Виконкому київської ради об'єднаних громадських організацій 28 (15) VI „... що універсал ставить український рух на шлях одриву від „революційної демократії“, — він каже далі, ... що найвірнішим шляхом до задоволення національних домагань буде скликання *територіяльного з'їзду*, в якому візьме участь уся „революційна демократія...“ (цебто не лише українці, але також і нацменшості) [3].

Таку ж думку висловлює й Бюро південно-західнього комітету Бунду [4].

---

[1] Ленін, т. XX, „Україна“, стор. 503. Укр. вид. 1931 р.
[2] Ленін, т. XX, стор. 439-440 укр. вид., 1931 р.
[3] „1917 год на Киевщине“, стр. 120.
[4] М. Рафес. „Два года...“ стр. 38.

Як бачимо, основним моментом у наведених бундівських проєктах була участь представників національних меншостей в українських органах управління — в краєвій владі. Саме оцей момент поповнення краєвої української влади нацменівськими, здебільшого меншовицько-есерівськими представниками, мав заспокоїти імперіялістичне хвилювання центрального уряду. Алеж оця позиція Бунду до певної міри задовольнила й українські націонал-соціялістичні кола.

„Вже із слів доповідача т. Тьомкіна (Бунд), — пише В. Винниченко з приводу засідання Виконкому Рад Роб. і Солд. Депутатів 20(7) червня, — який обстоював резолюцію, запропоновану меншовиками і Бундом, було видно, як швидко прогресує оця (меншовицька) частина соціялістичної демократії... Витриманий товариський тон, щире бажання знайти спільну мову з представниками нашої демократії. Т. Тьомкін своїм звітом та резолюцією, на нашу думку, далекими ще від справжнього розуміння стану річей нічого нового не зробив. Після цих зборів для нас стає ясним, що можливе... спільне будування нашого життя всіма силами нашої місцевої демократії“.[1]

Та Бунд не задовольнився виступами у місцевих організаціях. Дамо слово Рафесові: Бунд виявив велику настирливість, надіслав спеціяльного представника, щоб інформувати центральні установи партії (Бунду—А. Х.) і з'їзд рад, що працював тоді, про стан на Україні і щоб штовхнути їх на угоду“. За діяльною участю бундівських представників (ухвалено резолюцією), що повторює у формі загальних тез всі пропозиції Бунду „...оця резолюція таки примусила уряд делеґувати Церетелі, Керенського та Терещенка до Києва, наприкінці червня, аби скласти мир з Україною (бо—А Х.): в тилу брусилівського наступу українська опозиція була небезпечна“.[2]

Зрозуміло, не бундівська резолюція з'їзду рад і не брусилівський наступ на фронті були *основними причинами*, які штовхнули уряд на шлях угоди, так само, як не бундівські домагання були основною причиною ухвалення бундівської резолюції на з'їзді рад. Обидва, буржуазний Тимчасовий уряд і його дрібнобуржуазна підпора—меншовицько-есерівська голівка з'їзду рад, мали перед собою ще одну небезпеку, незрівняно більшу, ніж небезпека провалу червневого наступу на фронті. Цією небезпекою було зростання більшовицького руху, що дуже скоро виявив себе липневих днів. І ми бачимо, справді, як зразу ж після ліквідації (правда тимчасової) цієї небезпеки Тимчасовий уряд повертається на свої попередні імперіялістичні позиції щодо України, хоча становище на фронті для російської армії не покращало

[1] „Робітнича Газета“ № 58, 1917 р. В. Винниченко „Українське питання Київська РРД“.

[2] М. Рафес. „Два года революции на Украине“, стр. 39.

аж ніяк. Щоправда, бундівське посередництво, викликане тим же бажанням рятувати єдність загальноросійського антибільшовицького фронту, хоч і не було основним чинником липневої угоди між Україною та Петроградом, проте вказало загальний ґрунт цієї угоди — співробітництво української і неукраїнської „демократії“.

Не лише Бунд заходився біля справи примирення обох націоналізмів в інтересах „загальноросійського“ буржуазного ладу. Значною мірою робили й „Об'єднані“. Центральний комітет цієї партії за два дні паред угодою в спеціяльній телеграмі звертав увагу Тимчасового уряду та Ц. В. К. про серйозне становище на Україні. Він підкреслював доконечність якнайскоріше договоритись з Україною щодо автономії, вказуючи на те, що конфлікт з українською „демократією“ спричинить до надто тяжкого становища для національних меншостей. Приблизно те ж саме, що й у Бунда, з тією лише відміною (по суті формальною), що Бунд своє клопотання формулює, виходить, із загального становища („небезпека“ більшовизму, фронти тощо), а нацменшості фігурують у нього як висновок із загального становища, тоді як „Об'єднані“, навпаки, зробили становище національних меншостей вихідним пунктом у формулюванні своїх вимог у даному питанні.

20 червня (ст. ст.) приїздить до Києва комісія Тимчасового уряду (Церетелі, Терещенко, Керенський). 31/VI складено угоду, згідно з якою Тимчасовий уряд визнає автономію України, її краєвий орган влади (Ц. Раду), але остаточне розв'язання цього питання відкладається до Установчих зборів. Дозволяється комплектувати українські військові частини в тій мірі, в якій це технічно можливо й не шкодить боєздатності армії. [1]

Угода таки вийшла зовсім у дусі бундівського проекту, [2] і Рафес мав цілковитий ґрунт бути задоволений з неї. На закритому засіданні Ц. Ради й Генерального Секретаріяту з участю міністрів: Терещенка, Керенського, Церетелі й Некрасова, Рафес зазначив, що шлях, накреслений Церетелі („...остаточне розв'язання українського питання тепер було б несвоєчасне; утворення такого краевого органу, що відбив би прагнення демократії, намічає Тимчасовий уряд для практичного розв'язання українського питання... уряд певний, що не буде жодної організації, яка б почала самочинно здійснювати автономію, бо спроба самочинно розв'язати питання спричинилася б до роз'єднання сил революції“...), [3] цілком вірний і усуне всі суперечності. Заради того ж самого „усунення суперечностей“ Рафес через два

[1] Д. Эрде. „Революция на Украине“. „Пролетарий“, 1927 р.
[2] „1917 год на Киевщине“ ст. 491. „Постановление Временного Правительства по украинскому вопросу от 16(3) июля 1917 г.“
[3] „1917 год на Киевщине“ стр. 143.“

тижні голосує проти утворення на Україні ген. секретаріятів пошт та телеграфу, залізниць, військових та релігійних справ, бо це надто поширило б компетенцію Ген. Секретаріяту. [1]

Щодо Ц. Ради, то її липнева капітуляція перед імперіялістичним Тимчасовим урядом, що цілком природньо й неминуче вела до її погромної політики проти полуботьківців та до антибільшовицьких цькувань липневих днів у Києві, була лише, за висловом В. Манілова, „генеральною репетицією свого жовтневого зрадництва". „Вона (Ц. Рада), — пише Манілов,—прийшла до влади за прямою й безпосередньою підтримкою Ц. Ради, яка „льояльно" і „чесно" виконувала взяту на себе угоду з Тимчасовим урядом, допомагала йому душити робітничий та солдатський рух, зміцнюючи владу наймахровіших, найвід'явленіших елементів генеральської контрреволюції". [2]

Отож Бунд, який щиро прислужився справі угоди між Тимчасовим урядом та Ц. Радою, взяв безпосередню участь у підготовці цієї репетиції зрадництва Ради.

Угода 29/VI була кроком назад, проти I універсалу Ц. Ради. Таким же кроком назад був і II універсал, що його видано у зв'язку з угодою. Покірливий тон, що проймає ввесь II універсал, доходить майже до сервілізму. „Ми, Центр. Рада, завжди за те, щоб Україна не відокремлювалась від Росії й разом з усіма її народами прагнемо до добробуту й розвитку всієї Росії і до єдности її демократичних сил; з задоволенням приймаємо заклик уряду до єднання"...

Далі: „Ми рішуче відкидаємо всіляки спроби самочинного здійснення автономії України до Установчих зборів". Ані сліду від того войовничого, що ним пройнято перші виступи Ради й різних з'їздів. Весь Універсал повторює в ширшій формі акт Тимчасового уряду, підписаний Керенським, Терещенком та Церетелі: Генеральний Секретаріят — краєвий орган Центральної влади затверджується Тимчасового урядом; у раді та Генеральному Секретаріятові беруть участь представники нацменшостей.

Згідно з угодою між Ц. Радою та міністрами Тимчасового Уряду і після лёвних споречань між українськими і неукраїнськими партіями до Ради залучено представників національних меншостей, в тому числі і єврейської. Уведено предствників нацменшостей також і до Генерального Секретаріяту, в тому числі від єврейських дрібнобуржуазних партій: М. Рафеса — державним контролером (заступник Золотарьов) та М. Зільберфарба — віцесекретарем єврейських справ. Цим покладено початок систематичному співробітництву єврейської дрібної буржуазії з буржуазною контрреволюційною Ц. Радою.

[1] „1917 год на Киевщине", стр. 169.

[2] В. Манилов „Из истории взаимоотношений Центральной Рады" „Літопис Революції" № 1, 1928 р., стр. 85.

Як відомо, Рада дуже пишалася з того, що вона ніби репрезентувала ці народи і всі громадсько-політичні угруповання на Україні. Відомо, що й до останнього часу деякі прибічники Яворського, фалсифікуючи історію революції на Україні, намагалися прищепити нам погляд на Ц. Раду, як на українські ради роб.-селянських та солдатських депутатів, стаючи, таким чином, саме на ту позицію, яку 1917-18 років обстоювали українські та єврейські дрібнобуржуазні партії в їхній боротьбі проти справжніх Рад Роб. і Солд. депутатів на Україні. Але ж досить одним оком глянути на склад Ради, щоб переконатися в тому, що Ц. Рада не була радою депутатів навіть за формальною ознакою.

Гегемонію українських націоналістичних партій в Ц. Раді забезпечено, і тим самим забезпечено гегемонію буржуазії і дрібної буржуазії, бо саме інтереси репрезентували делеґати від українських національних партій, від куркульських кооператорів, „Просвіт“ тощо.

Та гегемонію буржуазії забезпечено не лише в маштабі Ц. Ради, а й у межах кожного національного представництва. З загального числа, 53 місця для єврейської нацменшости, 15 місць одержали буржуазні єврейські партії — сіоністи та фолькс-партей.

Являючи собою солідну підпору буржуазно-кадетській частині Ц. Ради, оці єврейські буржуазні фракції спромоглися підкорити своєму впливові й дрібнобуржуазні соціялістичні єврейські фракції, особливо за допомогою відомої „єврейської автономії“, що була за найкращий засіб консолідації єврейських буржуазних та „соціялістичних“ партій, не зважаючи на всю ту „клясову боротьбу“, яку вели бундівці проти „Об'єднаних“, а обидві — проти сіоністів та фолькс-партей навколо справи „єврейської автономії“.

Отож, представники єврейських дрібнобуржуазних партій перебували в Ц. Раді під подвійним буржуазним впливом українських контрреволюційних партій та єврейської націоналістично-буржуазних партій, і це дуже скоро позначилося на перших же кроках співробітництва цих партій з Ц. Радою.

Як відомо з мир між Ц. Радою та Тимчасовим урядом тривав недовго. Кадети, що були вийшли з уряду напередодні липневих днів, повернулися до нього зразу ж після липневих подій, посівши там перше місце. Цілих три тижні імперіялістичний кадетсько-коаліційний уряд відтягував надіслання інструкції, яку обіцяв надіслати Генеральному Секретаріятові зразу ж після липневої угоди. Лише 4 серпня цю „Временную инструкцию Генеральному Секретариату“ надіслано, але в такому урізаному вигляді, що липневу угоду, власно, майже скасовано.

За інструкцією влада Генерального Секретаріяту мала поширитися замість 9 губерень лише на п'ять (Київська, Волинська, Полтавська, Подільська і деякі повіти Чернігівщини). Це

було вже досить далеко від тих „ентографічних меж“, про які мріяли Грушевський та інші, що мали приєднати також Холмщину, Кубанщину тощо. Зовсім скасовано Генеральний Секретаріят Військових Справ, Пошт та Телеграфу, Юстиції та Залізниць. Якщо додати до цього такі „дрібниці“, як от: „у негайних випадках, що не припускають відкладання. „вищі державні установи“ мають надсилати свої разпорядження безпосередньо місцевій владі, обминаючи українського комісара при центральному уряді; що Генеральний Секретаріят має бути затверджений Ц. урядом і, нарешті, що кредити Генеральному Секретаріятові не перевищують 800 тис. крб., то стає цілком ясно, що інструкція обернула Генеральний Секретаріят на колективного комісара Тимчасового уряду, надала йому всі вищі ознаки влади, але без її реального змісту.

Навколо інструкції від 4/VIII розпочалася палка словесна борня. Ані У.С.-Д.П. та У.П.С.Р., ані Бунд, „Об'єднані“ і навіть сіоністи не шкодували слів для критики (гострішої чи м'якшої) інструкції. Кадетсько-імперіялістичний, провокаційний характер її був ясний для всіх. Проте інструкцію прийнято: Рада в цілому все ще боялася порвати з Тимчасовим урядом. З усіх її фракцій на IV сесії Ради лише у. с.-р. трудовики й ще дехто голосували проти інструкції й закликали до „організованої боротьби“ за „волю України“. Останні партії, в тому числі і у. с.-д. голосували за прийняття інструкції [1].

І дуже цікаво є те, що мотив голосування за інструкцію був майже однаковий в у. с.-д., у Бунді та в сіоністів. У своєму виступі на екстраординарному засіданні Малої Ради 18(5) серпня Винниченко зазначає, що інструкція має деякі позитивні моменти, які допоможуть закріпити становище, і рекомендує прийняти її. Винниченка майже повторює Рафес: „Інструкція уряду є досягнення, яке не можна легковажити. Закріпившись на оцих перших позиціях Центральна Рада зможе дальше повести боротьбу за свої справедливі домагання“ [2].

Нарешті, лідер сіоністів, Сиркін: „Інструкцію треба прийняти, як базу для дальшого будівництва національно-територіяльної автономії України“. Як бачимо, єдність Винниченка, що стояв на чолі великої групи укр. націоналістів, з Бундом, що цього періоду, як і пізніше, з усіх сил тягнув до великодержавних російських меншовиків та до Тимчасового уряду і з сіоністами, що не менше дбали за цілість рідного їм кадетського уряду, — просто зворушлива.

Чим з'ясовується оця боязлива „невитриманість“ Центральної Ради в її „боротьбі“ за самовизначення України? Чим пояснювати

[1] Сыркин „Наша позиция в Украинской Центральной Раде“. 1917 г. стр. 36; „1917 г. на Киевщине“, стр. 194, 198.

[2] „1917 год на Киевщине“ стр. 193.

ється готовість української націоналістичної „демократії" капітулювати перед російським імперіялізмом в найкритичніші моменти, коли стосунки загострюються до краю?

Лідери українських націоналістів не раз давали ніби відповіді на це питання. Кажу „ніби", бо відповіді ці суперечать одна одній і абсолютно не відповідають усій політиці Ц. Ради в питанні автономії. Цікаві щодо цього висловлення Винниченка. „Ми хотіли б, — каже він, у червні 1917 року, — намагатися повного політичного опанування України", „але ми розуміємо, що поки-що — проти нас міста, а без міст нам державної влади в своїх руках не втримати." [1]

Місяць тому у зв'язку з І універсалом той же Винниченко пише: ...„до потреби незалежности ми на цей час не прийшли ще. З Росією ми маємо зв'язок історичний і економічний, і якщо Україна відокремиться від Росії, то й Україна легко може попасти до рук іншої сильної імперіялістичної держави" [2]. Логічне заперечення між цими двома виступами дуже легко намацується. У своєму червневому виступі Винниченко мотивує поміркованість сепаративних вимог тим, що, мовляв, міста проти них, цебто: об'єктивною фізичною неможливістю подолати владу Центрального уряду на Україні. Тим часом, за попереднім виступом, виходило, що навпаки, відокремитися можна було б, але тоді утворилася б загроза від іншого імперіялізму.

Цілком очевидно, що ані перший, ані другий мотив не визначив позиції Ц. Ради у справі автономії. Адже пізніше, коли Рада наважилась оголосити себе „незалежною", вона не злякалася „іншого (німецького) імперіялізму", а, навпаки, з розпростертими обіймами до нього вдалася; так само не злякалася вона тоді й „міст", хоч „міста" (коли мати на увазі широкі кола робітництва) навряд чи були тоді більше радо-прихильні, ніж у червні 1917 р. Які мперіялістичний Центральний уряд, так само й *Центральну Раду до угоди спонукав, головним чином, острах перед більшовизмом, перед наростанням революційного робітничого руху.* Рада наважилася цілковито розірвати з Тимчасовим урядом тільки тоді, коли почула себе більш-менш забезпеченою від цієї небезпеки *коли мала вже змогу, спираючись на свої власні бойові сили, використати силу революційного пролетаріяту проти Тимчасового уряду.* Тільки *використати* бо, виступаючи ніби „спільно" з більшовиками *проти* Тимчасового уряду, вона ладна була щохвилини з'єднатися з тим самим Тимчасовим урядом *проти більшовиків,* коли б тільки останні виявили реальну змогу захопити владу всупереч Центральній Раді й борючися з нею.

[1] А. Золотарьов, „З історії Української Ценральної Ради". Вид. II „Червоний шлях", стор. 16.

[2] Д. Эрде „Революция на Украине", стр. 60. „Пролетарий" 1927 г.

Отже Ц. Рада через свою буржуазну суть, неспроможна була розв'язати національне питання на Україні: підірвати владу імперіялістичного Тимчасового уряду на Україні, значило б зміцнити позицію більшовиків так на Україні, як і в Росії. А цього українські буржуазні й дрібнобуржуазні „демократи“ як і їх російські брати, боялися більш за все. І тому цілком неправильні, бо замазують буржуазні коріння вагань Ц. Ради в її політиці щодо автономії, будуть такі твердження як, напр., у А. Золотарьова в його брошурі про Ц. Раду, що неспроможність Ради розв'язати по-революційному справу самовизначення України з'ясовує побоюванням перед силою Петроградского уряду і повторює, таким чином, фалшиві дурисвітські слова Винниченка про побоювання „міст взагалі“ та „іншого імперіялізму“. [1]

Ще більшу помилку, досі невиправлену, припускає в своїй книжці М. Рафес, який просто *переоцінює суб'єктивну* революційність опозиції укр. націоналістів проти коаліційного Тимчасового уряду, переоцінює фразеологію, „більшовицьку мову“ укр. дрібнобуржуазних партій за певних моментів у вересні-жовтні (а в у. с.-р. навіть у серпні, у зв'язку з інструкцією Тимчасового уряду від 4/VIII 1917 р.) ... „Українська Центральна рада, — пише *Рафес,* — і всі партії в ній, будучи вороже настроєні проти кадетів, *орієнтувалися на більшовизм* (курсив мій.—А.Х.)“. [2]

Тут маємо не лише невірну характеристику тактики у. с.-д. і у. с.-р., як „орієнтації на більшовизм“ (такої орієнтації у них, як партії в цілому не було ніколи), але замазано ще й *причини* цих антикадетських і „більшовицьких“ настроїв.

Істотна і абсолютна відміна тактики більшовицької тактики щодо Тимчасового уряду від „більшовицької мови“ радовців полягала в тому, що більшовики заради пролетарської перемоги боролися проти буржуазного Тимчасового уряду, тоді як Рада була невдоволена лише національною політикою Тимчасового уряду і, спонукана цим, за певних моментів лише жонглювала, або вірніше, просто *спекулювала більшовицькими льозунгами.*

Рада прийняла тимчасову інструкцію від 4 серпня, проте обурення проти українських партій у зв'язку з інструкцією було надто сильне, і лише у. с.-д., більш поміркованi в своєму самостійництві, спромоглися задавити в собі оце обурення і примирилися з куцою конституцією, яку Тимчасовий уряд дарував Україні. Наслідком цього обурення і з'явилася „більшовицька мова“ радовців на демократичній нараді в питанні миру, землі, оподаткування капіталу тощо. Одночасно Рада переходить до активнішої сепаратистської політики. Під тиском УПСР, що найяскравіше відбила український дрібнобуржуазний націоналізм, Центральна Рада ухвалює скликати Установчі збори.

[1] А. Золотарьов. „З історії Української Центральної Ради“.
[2] М. Рафес. „Два года ревлюции на Украине“, стр. 40.

Навколо цієї ухвали почалися палкі дебати, що тривали кілька день і виявили певні розходження між єврейськими дрібнобуржуазним соціялістичними фракціями в Раді.

Фракція „ОЄСРП", яка нещодавно на конференції 5-го жовтня в Києві постановила підтримати „українську демократію" в її вимогах автономії *на ґрунті інструкції Тимчасового уряду*[1], тепер абсолютно згоджується з ідеєю суверенних українських Установчих зборів, які по суті заперечують названій інструкції, що згідно з нею весь український уряд є не більше, як орган Тимчасового уряду. В цьому відбився той певний ідейний та організаційний зв'язок, що встановився між „Об'єднаними" та УПСР.

Так званий „національний більшовизм", що виявився в УПСР зразу після інструкції Тимчасового уряду в серпні, мусили підтримати і „Об'єднані"—оці єврейські есери, тим більше, що покищо ніхто не йшов дальше федералізму, і навіть у. с.-р. уявляли собі автономну суверенну Україну, не інакше, як частину загальноросійської федерації. Тому на засіданні Ради 1 листопада представник „Об'єднаних" з задоволенням підтримує резолюцію, запропонуваної Стешенком (Ткаченком), яка, зазначивши потребу єдности федеративної Росії, водночас підкреслює, що „воля народів України до самовизначення може бути висловлена тільки на українських установчих зборах", а тоді вже має бути „погоджена з волею всіх народів Росії, що її висловлять через Всеукраїнські Установчі збори"[2]. Сам, будучи федералістом,—зазначає представник „Об'єднаних" (Літваков),—він навіть не вважає резолюцію за компромісну (як це підкреслювали меншовики та Бунд, голосуючи також за резолюцію), при чому сподівається, що „спільна мова, яку щойно знайдено, відкриє нову епоху в житті революційної демократії".

Так само підтримувала ідею „українського суверенітету" фракція сіоністів та „Поалей-Ціон". І коли партія „Об'єднаних" намагалася не відставати від у. с.-р., то „Поалей-Ціон" не менше намагалася догодити українським есдекам.

На засіданні IV з'їзду УСДРП. 18/X 1917 р. Борохов, лідер „Поалей-Ціон" вітав з'їзд такими словами: „Тепер час не для слів, тільки для дій... Ваша програма є наша програма так в її політичному, як і соціялістичному та національному змістові. Ваші завдання й тактику ми сприймаємо цілком. Виходячи з цього, ми стаємо на шлях конкретної спільної праці за для утворення єдиної революційної влади на Україні та в боротьбі за українські Установчі збори". Мова йде тут, звичайно, про суверенні укр. Установчі збори і „Поалей-Ціон" обіцяють тут укр-

[1] „1917 год на Киевщине", стр. 256.
[2] „Нає Цайт" №34. „Фолксцайтунг" №9, 1917 р.

есдекам, а через них і Центральній Раді свою безумовну, цілковиту підтримку.

Оця одностайна підтримка ідеї українського суверенітету від еврейської буржуазії (сіоністи) та дрібнобуржуазних партій („Поалей - Ціон“, „Об'єднані“) взялися не з особливої симпатії до українського націоналізму, як би не божилися за це сіоніські діячі та історики[1] і не з подяки за славлену еврейсько - автономістську політику Ради, а з зовсім інших причин. Для буржуазних і дрібно - буржуазних еврейських (як і не - еврейських) партій на Україні було вже майже очевидно, що кінець Тимчасовому урядові вже зовсім недалеко. Еврейська буржуазія та дрібна буржуазія на Україні заздалегідь шукали собі порятунку від хвилі пролетарської революції під егідою Центральної Ради, заздалегідь шукали руки українського націоналізму, що його буржуазна суть була поза всяким сумнівом.

Бунд довше, ніж інші еврейські партії на Україні, тримався в ролі вірного слуги імперіялістичного Тимчасового уряду і аж до кінця залишився спільником російських меншовиків та есерів, не зважаючи на всю ніби „самостійність“ його позиції, про яку не перестаючи говорить Рафес, а за ним і інші історики - ідеалізатори Бунду.

До останнього дня Тимчасового уряду (і навіть пізніше) Бунд не втратив своєї глибокої віри в буржуазний характер революції, в творчі сили російської буржуазії і, навпаки, в „недозрілість“ російського пролетаріяту; до останнього дня виглядав на Месію цієї буржуазної революції — на Всеросійські Установчі збори. Вже підтримуючи до певної міри український автономізм, Бунд робив все для того, аби цей автономізм не пошкодив загально - російському й загальноантантівському фронтові, і лише остільки його й підтримував. Тому бундівські представники в Ц.Р., в ідеї суверенітету України вбачали безпосередню загрозу „єдності російської революції“ і до кінця проти неї боролися... „єдиною волею, перед якою всі схиляються, мусять бути всеросійські Установчі збори, — так заперечує Рафес на засіданні Малої Ради — Севрюкові (у. с.-р), що в своїй доповіді висунув ідею суверенних зборів, — можливість з ними порвати є антиреволюційна ідея, і проти цього треба боротися“[2]... І Бунд „бореться“ проти цього разом з російськими меншовиками та есерами і обстоює таку формулу переходу, запропоновану Балабановим (м - к) на засіданні Малої Ради 31 (18) жовтня від імени С.-Д., С.-Р. та Бунд.

„Заслухавши деклярацію Генерального Секретаріяту і вважаючи, що право українського народу на повне самовизначення мусить бути погоджено з волею всіх народів Росії, яку висловлять на

[1] И. Чериковер. „Антисемитизм и погромы на Украине“. Берлин, 1923 р.
[2] „1917 год на Киевщине“, стр. 287.

Всеросійських Установчих зборах; подруге, що ствердженням у декляраціі єдности Російської федеративної республіки визначається принцип суверенітету Російських Установчих зборів, щодо всіх частин Росії, — Рада переходить до дальшого порядку денного"[1].

У згоді з цією настановою фракція Бунду до резолюції, яку запропонував Стешенко[2], поставилася як до компромісу. Разом з меншовиками і есерами вона голосувала за цю резолюцію, але не переставала підкреслювати, що вона не задовольняє її і т. д — Зазначена резолюція — пише, „Фолксцайтунг"[3], ... не може задовольнити Бунд. Думку про єдність Росії вдалося провести лише тим, що в резолюцію включили ідею федеративної республіки, яка нашою програмою не визнана і взагалі є неясне розуміння.

Представники Бунду це підкреслили в своєму виступові. І тут же бундівський політик пробує себе втішати й пише: „Зате в резолюції сильно акцентовано значіння Всеросійських Установчих зборів... За такої постанови питання можемо сміливо визнати потребу спеціяльних Установчих зборів, щоб висловити волю всіх народів України. Ще важливіше — політичний наслідок (спільна мова з українською революційною демократією)".

Ми маємо тут яскравий зразок меншовицько - примиренського виступу. Бундист намагається з усіх сил висидіти на двох стільцях. Він радий, що й український вовк ситий, і бідна Петроградська овечка ціла. Він пишається з того, що „межу компромісів", по якій можуть піти не-українські партії", визначено, з його, Бунду, ініціятиви і таки за співробітництвом його постійних спільників російських меншовиків та есерів.

Наведені цитати досить яскраво малюють позицію Бунду в питанні про суверенітет України. Ще деякі матеріяли читач може знайти у М. Рафеса, в його книжці „Два года..." (стор. 41 - 44), алеж даремно шукати у Рафеса историка правильного більшовицького висвітлення цієї бундівської позиції. Він пише, напр.: „... угода (І/ХІ — А. Х.) сталась через поступку. Бунду, який не хотів годити на руку контрреволюції"[4]. Отже, Рафес стає цілком на ту ж позицію, на якій стояв 1917 р. бундівський політик з „Фолксцайтунг", стверджуючи ніби революційний характер і велику революційну вагу бундівської „політики" в Ц. Раді в даному питанні. І оце перекручення в Рафеса тісно пов'язане ще з одним — з перебільшеною суто-меншовицькою оцінкою ваги радівського парляментаризму взагалі. Щоб це стало ясніше, мусимо на цьому трохи зупинитися.

---

[1] „Фолксцайтунг" № 7 і І/ХІ 1917 р.
[2] Див. вище, стор. 180
[3] „Фолксцайтунг" № 94/ХІ.
[4] М. Рафес „Два года . . ." стор. 43.

По суті, весь місячний галас навколо питання суверенности і українських Установчих зборів у Раді був не що інше, як парляментарна балаканина в гіршому розумінні цього слова і, ховаючи за собою певну *реальну* політику, сам по собі мав дуже мале безпосереднє політичне значіння. Коли центральний уряд у жовтні оголосив похід проти Ради та Генерального Секретаріяту і ледве не передав їх до прокурора, то це було не з-за „ідеї суверенітету", яка так розпалила пристрасті української та неукраїнської „демократії". Тут ішлося про важливіші, істотніші й реальніші речі. Було це останніх тижнів перед Жовтневим переворотом, надходив рішучий бій між пролетаріятом і буржуазією і Рада діяльно готувалася до цього „... Під галас цих суперечок (навколо суверенітету Українських Установчих зборів — А.Х.), —пише Золотарьов, колишній бундівський учасник Ради, — (Рада — А.Х.) лагодила свої бойові частини, то меншовики і Бунд разом з есерами пішли на вудку Центральної Ради і коло місяця розводили теревені на тему, хто суверенніше, Україна чи Росія[1]. Обдурювачі й обдурені (угодовці) йшли попліч, збиваючи з пантелику робітників і селян України, відвертаючи їхню увагу від того двобою між робітниками й буржуазією Росії, відмежовуючи українську революцію від російської і рятуючи себе й своїх довірчих, всесвітню буржуазію, від більшовицької небезпеки. Ось яке було об'єктивне значіння місячних „словопреній" у Центральній Раді.

Для робітників і селян України саме питання, хто суверенний, абстраґоване зовсім від питання, яка кляса фактично коло влади,—мало таке ж саме мізерне значіння, як для Росії питання, хто засідає на демократичній нараді та в кабінеті міністрів — Керенський, Церетелі з Гучковим, чи Керенський з Церетелі без Гучкова.

Поступаючись українським націоналістам, Бунд „грав на руку" не революції, як це каже Рафес, а якраз контрреволюції, бо таке „акцентування єдностей з Росією", як „спільна мова української революційної демократії", були спрямовані *проти* революційного пролетарського фронту в Росії й на Україні.

(Далі буде)

[1] А. Золотарьов. „Із історії Центральної Ради", стор. 28.

Свідзінський М.

Боротьба робітників Харківського паровозобудівного заводу (ХПЗ) за Жовтень*

(До історії заводу ХПЗ)

Величезні досягнення, що ми їх маємо в нашому соціялістичному будівництві на XV роковини Великого Жовтня, були здобуті революційною боротьбою пролетаріяту і найбіднішого селянства за проводом більшовицької партії. Розгромивши поміщицтво й буржуазію міста та села й зневтралізувавши середняцтво, пролетаріят і найбідніше селянство знищили Тимчасовий уряд та за проводом більшовиків організували свою владу — диктатуру пролетаріяту.

За доби переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, між лютим і жовтнем 1917 року, тривала боротьба більшовиків з меншовицько-есерівськими та всілякими іншими буржуазними партіями за опанування, за вплив у Радах робітничих, солдатських та селянських депутатів. У процесі великої й упертої боротьби з буржуазно меншовицькими партіями, через постійне Ленінське виховування робітничої кляси, забезпечено перемогу соціялістичної революції, яка нам дала диктатуру пролетаріяту, що будує соціялізм в нашій країні.

Робітники ХПЗ за проводом більшовицької партії в революційній боротьбі пролетаріяту Харкова проти буржуазії та самодержавства посідали одно з видатних місць. Пролетаріятові України відомі барикадні бої робітників ХПЗ за революції 1905 року; вперта боротьба під час реакції та піднесення; революційна боротьба під час імперіялістичної війни. За лютневої революції 1917 року й особливо під час переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну робітництво ХПЗ посідає видатне місце.

Під час царського терору за імперіялістичної війни найбільшого переслідування на заводі зазнала партія більшовиків. Арешти або, як висловлюється жандармерія, „ліквідація РСДРП“ стосувалася тільки більшовиків; меншовики залишилися на заводі і

* Ця стаття є частина роботи „Історія ХПЗ“, що її автор готує до друку.

провадили разом з есерами свою шкідливу для пролетаріяту роботу, яка проявлялася в їхній боротьбі проти Ленінського гасла— „перетворити війну імперіялістичну на війну громадянську“, та боролися за „оборону своєї батьківщини“.

Партія більшовиків, ведучи боротьбу проти меншовиків різного ґатунку та їхньої шкідливої для пролетаріяту роботи, за ввесь час від революції 1905 року підготувала пролетаріят до революції 1917 року, що як буржуазно-демократична зараз же переростала на соціялістичну. Це стосується до всієї Росії й України; це мало місце й на ХПЗ. Арешти більшовиків під час імперіялістичної війни допомогли тільки меншовикам, що залишилися на місцях, захопити на початку революції 1917 р. (цебто зразу ж після лютого) місця в завкомі тощо. Скориставшися з цього, меншовики провели як делеґатів до першої Харківської ради робітничих та селянських депутатів від ХПЗ значну частину членів своєї партії. Це цілком зрозуміло, коли взяти на увагу, що за перших днів лютневої революції на ХПЗ ми маємо всього трьох більшовиків — Макарова, Щербину і Романовича[1].

Тільки згодом більшовики почали повертатися з каторги, заслання та еміграції. Деякі з них повернулися до Харкова зразу, деякі пізніше. Артем, наприклад, приїхав з Австралії тільки 7 липня 1917 року.

Як тільки більшовики повернулися з заслання, еміграції тощо, зразу керівництво боротьбою пролетаріяту зміцніло. Все робітництво Харкова, зокрема ХПЗ, ще з революції 1905 року знало таких видатних революціонерів-більшовиків, як, наприклад, Артем, і це великою мірою допомогло тому, що робітники ХПЗ в основному йшли за більшовицьким керівництвом.

Під час загостреної клясової боротьби за доби переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну хутко зростала клясова свідомість робітників ХПЗ. Хутко росла й більшовицька партійна організація. В кінці травня до партійного більшовицького осередку, крім згаданих уже трьох товаришів, входили: Заривайко, Романовський, Нехаєнко, Захаров, Донець, Підлісний і Григор'єв[2]. У процесі боротьби хутко зростали свої заводські партійні кадри. Кращі такі передові робітники, як Струков, Гаврилик, Сапельников, Коноплів[3], вступили до „своєї більшовицької партії“.

Отож, зростаючи, партійна більшовицька організація ХПЗ в червні 1917 р. нараховувала вже 160 членів[4]. Це вже була значна

[1] „Летопись Революции“, № 5-6, 1927, „Петинский (Краснозаводский) Район в Октябре“, стор 210.

[2] Там таки, стор 211.

[3] Там таки.

[4] Збірник „Пять лет“. Харків, 1922. Спогади Кіркіжа, стор 53. „По всьому Харкову на 20 квітня 1917 р. нараховувалося 1100 членів“.

сила, особливо, коли порівняти з тим, що в підпіллі на початку імперіялістичної війни[1], після арештів, як відзначає один з учасників—т. Кіркіж, у всій харківській більшовицькій організації було близько 150 членів[2].

Робітництво ХПЗ хуткими темпами виділяло й поповнювало кадри своєї більшовицької партії на боротьбу як з меншовиками й есерами, так і з буржуазією. Щораз більше на ХПЗ та й взагалі в Харкові більшовики в боротьбі завойовують вплив. Вже до Рад другого склику від ХПЗ із загального числа 22 депутатів більшовики провели 11 членів своєї партії.

Буржуазія та її помічники—меншовики й есери—вважали, що революція скінчилась, що пролетаріят та селянство, скинувши царя, передадуть владу „демократичному" Тимчасовому урядові. Буржуазія через різні свої державні та громадські організації почала чимраз більше пригноблювати робітничу клясу. Вона провадила вперту боротьбу проти пролетаріяту, який боровся за свою диктатуру. В цьому випадкові, як, звичайно, і в подібних, буржуазія почала репетувати про потребу „обороны отечества" проти німців. Буржуазія показувала робітничій клясі на „зовнішнього ворога" — Німеччину для того, щоб легше було відтягти увагу робітництва від безпосередньої боротьби за цілковите захоплення влади.

Маючи на меті провадити далі війну в інтересах своєї й міжнародньої буржуазії „до перемоги", Тимчасовий уряд намагався поставити промисловість, і особливо металюрґійну, працювати для війни. Пролетаріят, ідучи за проводом Леніна (більшовиків), боровся за мир і владу. Як відомо, під час війни відбувся загальний занепад народнього господарства. Після лютневої революції 1917 року становище ще погіршало. Крім того, буржуазія ускладняла цей скрутний стан льокавтами.

На ХПЗ так само тривав постійний занепад виробництва. У зв'язку з загальним занепадом народнього господарства, що був спричинений політикою Тимчасового уряду, на ХПЗ значно скоротився випуск основної продукції—паротягів, вагонів, двигунів Дізеля. Якщо ХПЗ випускав пересічно 16 паротягів на місяць, то, з січня 1917 р., продукція починає хутко падати і в березні й квітні доходить до 6, у травні — до 9 паротягів[3]. Треба відзначити, що основна продукція ХПЗ і 1916 р. була нижча проти попередніх років. 1912 р. ХПЗ випустив 300 паротягів; 1913 р. — 609; 1914—

[1] „1917 год в Харькове", стор. 21. Балтин (Т. Блум). „Организация РСДРП (большев.) в Харькове во время войны".

Після арештів харківської більшовицької організації залишилося дуже мало членів. В січні 1915 року нараховувано не більш 10 членів, а восени того ж року — 85-90.

[2] Сб. „Пять лет", 1922, стр. 52. Спогади Кіркіжа.

[3] Архів ХПЗ. Спр. № 375, 1917 р., стор. 5.

724; 1915 — 870; 1916 — випуск паротягів зменшився до 576 штук[1]; 1917 р. ця основна продукція виносить всього 6—9 паротягів на місяць, що дає 72—108 штук на рік. ХПЗ давав 1917 р. в три рази меншу продукцію, ніж це було 1912 р., а якщо взяти роки війни — 1915 та 1916, то справа стоїть далеко гірше. Таке саме, приблизно, становище з продукцією залізничних вагонів та двигунів Дізеля.

Під час війни царська жандармерія та військовий уповноважений у Харкові — генерал Королько—пояснювали зниження продуктивности заводу, між іншим, тим, що, мовляв, на заводі працювало на 1 липня 1916 р. 31 чол. євреїв, а на 29 жовтня того ж року—50 ч.[2], які, наче б то, провадили постійну агітацію за страйк. Царська жандармерія у своїй ворожнечі до євреїв дійшла навіть того, що на донесення охранки обвинувачувала (перед департаментом поліції) заступника директора заводу, головного інженера Каца, що, мовляв, він еврей і тому допомагає влаштовуватися євреям та не хоче їх звільняти, хоч одержав у цій справі виразні інструкції[3]. Тимчасовому урядові незручно було аргументувати відставання продуктивности заводу подібними нісенітницями; він, звичайно, вбачав причини занепаду в страйках, в нерозумінні робітничою клясою ролі Росії в імперіялістичній війні.

Капіталісти розповсюджували брехні: „...що робітники надто розледащіли, що вони заробляють тепер більше за своїх хазяїв, що вони вимагають неможливого, що, завдяки надмірним домаганням робітників, промисловці повинні закривати свої фабрики й заводи—і так без кінця. Одно слово, силкуються довести, що в промисловій кризі і харчовій руїні, що суне тепер за цією кризою, винні не хазяї, не ті, хто досі і вкупі і в повній згоді зі старою Романівською ватагою і без неї хазяїнували в країні, а ті, хто не міг досі не тільки нічого не зробити, а й слова сказати не міг, щоб не зазнати за нього в'язниці чи іншої кари (Ленін, т. XX, стор. 531, укр. вид. 1931).

Одно слово, капіталісти намагалися не тільки показати себе найбіднішими людьми на світі, але ще й перекласти вину за льокавти на пролетаріят: не зважаючи на те, що діставали близько 50% прибутку на капітал, — як відзначає про це Ленін, — цебто стільки, скільки не платив ніякий банк. Ось чому пролетаріят на льокавти міг відповісти тільки боротьбою за робітничий контроль над виробництвом.

Виходячи з економічних і політичних інтересів буржуазії та водночас продовжуючи війну знову ж в інтересах своєї та між-

[1] Архів ХПЗ. Спр. № 82, 1917 р. стор. 60.
[2] Там таки. Спр. № 745, 1916-17 р., стор. 20.
[3] Центральний архів революції УСРР. Спр. губерн. жандармського управління за 1916 р. № 2351.

народньої буржуазії, Тимчасовий уряд розіслав до всіх металюргійних заводів „Юга России“ відозву, наказавши розповсюдити її через заводську інспектуру серед робітників даного заводу. У відозві уряд повідомляв про те, що тепер опрацьовується проєкти „о всестороннем коренном улучшении условий рабочего быта“, та показавши, яка то буржуазія „демократична“, тим, що до роботи над розробкою згаданих проєктів „привлечены представители рабочих в равном количестве с промышленниками на равных правах“[1], — намагався переконати пролетаріят, що він, мовляв, повинен далі напружувати всі сили на продовження війни.

„Напрягите все усилия, увеличивайте настойчиво и непрерывно производство металла. Восстановите в полном об'еме работы на заводах. Не теряйте ни одного дня, ни одного часа. Помните, что армия нуждается в беспрерывном снабжении ее новыми оружиями, снарядами, патронами, винтовками и прочим боевым снаряжением. Помните, что для выработки боевого снаряжения необходим металл в огромном количестве. От вас, рабочие металлургических заводов, зависит производство металла. В ваших руках победа, закрепление свободы России. Враг непрерывно умножает свои военные запасы, готовится к новому наступлению, стремится сломить мужественное сопротивление нашей доблестной армии, грудью отстаивающей честь и свободу родины. Рабочие, не оставьте беззащитными ваших братьев в окопах. Помогите им сохранить жизнь, отразить врага, обеспечить России свободу. Вы можете это сделеть и вы должны это сделать“[2].

Проте, робітники ХПЗ відповіли на цю відозву одвертою боротьбою проти буржуазії, не зважаючи на те, що меншовики та есери мали більшість у завкомі і, звичайно, виступили явними оборонцями буржуазії. Директор заводу Кац, спираючись на постанову Тимчасового уряду та резолюцію перших загальних зборів членів обласної буржуазної спілки фабрик і заводів Харківського району з червня 1917 року, сповістив, що заводський комітет не мав права втручатися в ніякі адміністративно-господарські та фінансові розпорядження заводоуправління, що ніякі постанови його не зобов'язують та що навіть загальні збори він вважає за неприпустимі й протизаконні[3]. Інакше говорячи, буржуазне заводоуправління намагалося навіть після лютневої революції додержувати такого становища, яке було за часів імперіялістичної війни.

Користуючися з підтримки меншовицько-есерівського завкому, Кац розпочав виступ на основі завойовання пролетаріяту революції. Під виглядом продовження військової мобілізації він намагається позбутися революційної частини робітництва й до-

[1] Архів ХПЗ. Спр. № 711, 1916-17 р., стор. 290.
[2] Там таки.
[3] „ „ Спр. № 752, 1916-17 р., стор. 6.

магається, щоб військове командування послало її на фронт. Робітництву ХПЗ довелося провести велику боротьбу, щоб затримати на заводі більшовика Нехаєнка, якого Кац за всяку ціну хотів відіслати до армії, хоч тільки 10 травня прийняв його, як кваліфікованого установника електричної станції. Звільняючи з роботи революційну частину робітництва, заводоуправління водночас набирало на роботу всякий випадковий і навіть ворожий робітничій клясі елемент.

Так, буржуазія намагалася змусити старі робітничі кадри ХПЗ бути більше поступливими і, використовуючи певні кадри резервної армії праці, йти на зменшення зарплатні, вживаючи в дальшому льокавтів.

Проти 1916 р. реальна зарплатня робітників ХПЗ значно поменшала через підвищення вдвоє - втроє цін на продукти першої потреби. Тому то маса робітництва під керівництвом більшовиків поставила вимогу збільшити заробітну плату. Після того як буржуазне заводоуправління відмовилося розглядати вимоги робітництва, спираючися на постанову Тимчасового уряду, що ніякі профспілкові організації не мають права втручатися в адміністративно - господарські та фінансові справи заводу, чорноробі ХПЗ проголосили 12 червня страйк, виставивши перед фабрикантами такі вимоги: підвищення заробітної платні чорноробам - чоловікам—до 5 карб., жінкам — 3 карб. на день[1].

У зв'язку з тим, що страйк затягувався і деякі цехи, як ливарний, цілком не працювали, а деякі працювали з великими затримками (що відбивалося, звичайно, на всьому виробництві), 17 червня, під головуванням директора правління акційного т - ва Суржицького, в Харкові зібралися заводчики розв'язати питання заробітної плати. Навдивовижу робітництву буржуазія на цьому засіданні договорилася до того, що вона не тільки не має ніякого прибутку від заводу, але ще має великі перевитрати на суму від 811.000 до 1 180 000 карб. у місяць.

На підставі цього збори акціонерів ухвалили, що:

„правлени решительно не может итти на дальнейшие прибавки, не желая окончательно погубить дело в очень скором времени, что прежде всего губительно отразится на самих же рабочих, и предлагает платить согласно об'явлению директора завода от 7 июня 1917 г., т. е. по действительному заработку с начислением процентов, при чем в послецнем сделано указание в письме директора комитету старост от 15 июня 1917 г. за № 7346, т. е. до 200 руб.—15%, до 300 руб.—5%, а свыше 300 руб. нет процентной прибавки Этот способ платежа будет производиться до пересмотра и выработки новых расценок, на что потребуется продолжительное время и на что председатель из'явил согласие,

[1] „Пролетарий", орган Харьковского комитета РСДРП(б), № 79, 12(29) 1917 г., стр. 4.

но с тем, чтобы таковые были в пределах утвержденных уже прибавок.

По вышеуказанным же мотивам решительно отказано в прибавке чернорабочим. Цена для чернорабочего остается прежняя, установленная в апреле 1917 г., а именно: мужчинам 3—р. 50 коп., а женщинам—2 руб. 50 коп. Работающим же в литейных цехах на горячих работах добавляется по 50 коп. в день, т. е. 4 рубля мужчинам и 3 рубля женщинам. Бастующим же чернорабочим не будет уплачено за дни забастовки" [1].

Крім того, директор правління просив заводський комітет старост, щоб ті допомагали підняти інтенсивність праці „путем влияния на рабочих, не требуя дальнейших повышений заработка, и указал, что в Харьков уже приехала правительственная комиссия, имеющая целью расследовать дела заводов, определить их приход, расход и прибыль, рабочую плату, стоимость материалов, и высказал уверенность, что эта комиссия вполне подтвердит все высказанное им о финансовом положении нашего завода" [2].

Звичайна річ, що фабриканти не хотіли вийти поза рямці зарплати встановленої „примирительной заводской камерой", яка 20 квітня 1917 року ухвалила постанову платити чорноробам ту суму, яку повторив Суржицький (цебто на день плата чоловікам 3 карб. 50 коп., а жінкам 2 карб. 50 коп.[3] Звичайно, меншовики, як завжди і скрізь, боронячи інтереси буржуазії і намагаючися продовжувати імперіялістичну війну, додержувалися як у „примирительной камере", так і в завкомі, буржуазної політики, завзято її обстоюючи.

На загальних зборах робітників ХПЗ, що відбулися 23 червня, з доповіддю від завкому виступив меншовик Колесніков. Він цілком погодився з політикою Тимчасового уряду та буржуазного заводоуправління. Відзначивши, що заводоуправління цілковито не зважає на заводський комітет, він підкреслив, що останній не повинен втручатися в адміністративні функції заводу. Взагалі завком повинен зайняти, на його думку, вичікувальну, спостережливу позицію.

Другий меншовик, лідер меншовицької організації на ХПЗ— Ткаченко, не тільки підтримав цю думку, але ще й намагався провести аналогію між завкомом та професійними спілками за царату[4]. Але тут робітники вже не дали йому більше говорити та викриками—„Долой его, он изменник нам!" —прогнали його з трибуни.

Відомо, що робітники ХПЗ виступали в контакті з пролетаріятом усієї України та Росії і зокрема робітниками харківських

[1] Архів, ХПЗ. Спр. 375, 1917 р., стор. 7.
[2] Там таки
[3] Там таки Спр. 750, 1916-17 р, стор. 5.
[4] „Пролетарий", орган Харьковск. комитета РСДРП(б) № 766, 8 (25) июля 1917 г., стр. 4.

заводів. Велику допомогу мав ХПЗ від заводу ВЕК (який переведено до Харкова під час імперіялістичної війни з Риги), де був найсильніший більшовицький осередок. Виступаючи, наприклад, на згаданих загальних робітничих зборах 23 червня на ХПЗ, робітник заводу ВЕК засудив невірну, антипролетарську лінію меншовицького завкому, яка довела до того, що директор заводу посмів не визнати самого завкому. Завком не повинен і не смів іти шляхом „просьб и соглашения", бо директор, як „представитель капиталистов, будет защищать только интересы своего класса",[1] — говорив представник заводу ВЕК. Завком повинен іти шляхом боротьби з буржуазним заводоуправлінням. Як бачимо, тут помітний вплив більшовиків, що чимраз більше міцніє. Питання про чорноробів переходить 25 червня на загальноміську нараду фабрично-заводських комітетів, ухвали якої відзначаються революційним характером. Чимраз більше ухвалюють робітники резолюції більшовиків. На перше місце ставиться на нараді питання про захоплення всієї влади Радами робітничих, солдатських і селянських депутатів та націоналізацію фабрик і заводів. В резолюції цієї наради говориться, що коли заводоуправління за 5 днів не задовольнить вимог чорноробів, —

„то директоры удаляются, на их места ставятся инженеры, выбранные рабочими, а деньги для ведения дела испрашиваются от Центрального Исполнительного Комитета СРС и Кр. Д. Всякие согласительные комиссии отвергаются.

Для окончательного решения вопроса о переходе производства всего юга России в государственную собственность немедленно созывается Южная конференция фабрично-заводских комитетов.

Одновременно с этим по телеграфу вызываются в Харьков члены исполнительного комитета совета раб. и солд. депутатов, а из Харькова в Петроград посылаются 3 представителя заводских комитетов (2 от заводских комитетов и 1 от совета раб. и солд. депутатов для выполнения и поддерживания решений заводских комитетов). При чем совещание заводских комитетов г. Харькова полагает, что если бы даже рабочие добились удовлетворения своих требований, то беспрерывный рост цен на продукты и квартиры сейчас свел бы на-нет эти завоевания. Поэтому необходима решительная борьба за установление рабочего контроля над производством и распределением, что в свою очередь требует перехода всей власти в руки Советов рабочих, солдатских и крестьянських депутатов"[2].

Це було напередодні липневих подій, коли гостро стало питання про передачу всієї влади до рук Рад робітничих, солдат-

[1] „Пролетарий", орган Харьковского комитета РСДРП № 766, 8(25) июля 1917 г., стр. 4.
[2] Там таки. № 79, 12(29) июля 1917 г., стр. 4.

ських та селянських депутатів у всій Росії та на Україні: „Цей плян не означав, звичайно, диктатури пролетаріяту. Але він, безперечно, полегшував готування умов, потрібних для забезпечення диктатури, бо він, ставлячи при владі меншовиків та есерів і змушуючи їх запровадити на ділі свою антиреволюційну плятформу, прискорював викриття справжньої природи цих партій, прискорював їхню ізоляцію, їхній відрив від мас" (Сталін. „Питання ленінізму", ст. 87, IV укр. вид 1932).

Після липневих подій, коли меншовики та есери кинулися в обійми до генеральсько-кадетської контрреволюції, гасло „Вся влада Радам" було тимчасово знято, бо ради були ще в більшості меншовицькі. Гасло „Вся влада Радам" підносять більшовики знову після корнилівського повстання, тобто після збільшовичення Рад. „Тепер це гасло означало прямий підхід революції до диктатури пролетаріяту через повстання. Навіть більше, тепер це гасло означало організацію і державне оформлення диктатури пролетаріяту" (Сталін. „Питання ленінізму", стор. 87. IV укр. вид. 1932).

Впливи більшовицької партійної організації ХПЗ ростуть разом із зростом сили більшовиків у Харкові і взагалі на Україні 2 серпня відбулася обласна конференція РСДРП (більшовиків), Харків стає центром для лівобережної України, яким керував т. Артем[1]. З того часу відчувається ще більша організованість боротьби пролетаріяту ХПЗ за владу. Про це яскраво свідчить резолюція, ухвалена на ХПЗ якраз тих днів, коли відбувалася обласна партійна конференція. В ній ми читаємо:

„Мы, рабочие паровозостроительного завода, одобряя резолюцию Харьковского сов. раб. и солд. депутатов о текущем моменте, категорически протестуем против политики Вр. правительства и большинства Центр. исполн. комитета, подавляющего революционный авангард демократии — пролетариат. Политика соглашения с контрреволюционной буржуазией, политика потворства спекулирующим на народном бедствии промышленникам пришла к тому, что мир без аннексий и контрибуций отошел на задний план; контрреволюция мобилизует свои силы и подкапывается под завоевания революции. Под влиянием контрреволюционных попыток восстановлена смертная казнь, отменена свобода печати, введен ряд стеснений солдатской жизни и предприняты репрессии против целого идейного течения, руководящего пролетариатом

Одновременно с этим, при попустительстве правительства, буржуазная печать клевещет на пролетариат, распуская слухи, имеющие целью вбить клин между различными частями демократии.

[1] С. Бузпалин. „Харьковськая организация в борьбе за диктатуру пролетариата", сб. „1927 г. в Харькове". „Пролетарий", 1927, стор. 47.

Вместо того, чтобы решительным ударом уничтожить гнезда контрреволюции — Государственную Думу и Государственный Совет, Временное правительство собирается совместно с руководителями названных учреждений на совещание заговорщиков против революции в Москве.

Революция в опасности. Спасти революцию может только сильная государственная власть, выполняющая волю народа. Такой властью являются Советы раб., солд. и кр. депутатов.

Поэтому мы заявляем, что во имя спасения страны нужно всю власть передать в руки Совета раб., солд. и кр. депутатов"[1].

Робітництво ХПЗ, як один з передових загонів пролетаріяту Росії та України, відчуває себе щораз більше господарем заводу та накладає навіть штрафи на винних, які зривають загальну боротьбу. Про організованість пролетарів ХПЗ говорить і резолюція, яку вони ухвалили у справі роботи спілки „Металлист".

„1. Мы, рабочие паровозного завода, одобряя тактику правления союза „Металлист", стремящегося к об'единению всех революционных сил, считаем, что в нынешний тревожный момент крайне необходимо усилить профессиональную организацию, и постановляем: сего 1 августа всем заводом вступить в союз „Металлистов". При чем постановляем поручить нашему заводскому комитету провести это постановление в жизнь.

2. Мы, рабочие паровозного завода, сего 1 августа, обсудив вопрос о сегодняшней демонстрации, соглашаемся с резолюцией С. Р. и С. Д., но с условием, что если в течение 12-ти дней с сего числа не получится удовлетворительного ответа по поводу конфликта, то мы выступаем, как один, и тогда никакой Совет удержать нас от выступлений не сможет, ибо голод заставит нас выступить на улицу.

3. Мы, рабочие паровозного завода, сего 1 августа, обсудив вопрос о тех рабочих, которые не вышли из боязни демонстрации на завод, [постановили] считать их трусами и оштрафовать в пользу стачечного фонда союза „Металлист" двухнедельным заработком (все три резолюции приняты единогласно"[2].

В кінці липня й на початку серпня революційне піднесення на ХПЗ захопило навіть службовців заводу, які фактично визнали владу Рад, не зважаючи на буржуазію. Це видко хоч би з того, що група службовців, яку меншовики хотіли стримати від демонстрації 1 серпня, не тільки не послухали постанови загальних зборів службовців ХПЗ не йти на демонстрацію, але ще й ухвалили резолюцію протесту проти невірно ведених зборів та,

[1] „Пролетарий", орган харьковского комитета РСДРП(б), № 99, 5 августа (23 июля), 1917 г., стр. 4.

[2] Там таки, № 108, 16(3) августа 1917 г., стр. 4.

приєднуючись до робітничої демонстрації, вважали, що „відмова від виступу є зрада робітничій справі... сіє поміж нами й товаришами-робітниками незгоду і ворожнечу, а це, звичайно, на руку буржуазії“ [1].

Липневих та серпневих днів буржуазія щодо робітників змінила свою тактику. Якщо раніш, як ми знаємо, вона не хотіла й слухати про будь-які поступки в заробітній платі, то 12 липня на пропозицію Революційного Штабу буржуазний „Совет областного Союза фабрик и заводов“ „Харьковского района“ погодився „до окончания работ правительственной комиссии для Харькова на увеличение заработной платы взрослым чернорабочим мужчинам до 4 рублей в день“ [2].

Одначе, робітничі маси не задовольняються тільки економічними вимогами і щораз частіше ставлять питання про потребу робітничого контролю над виробництвом. Буржуазне заводоуправління постійно нарікає, що не може далі вести виробництва без витрат для себе. Робітники ХПЗ вимагають не тільки збільшити заробітну плату, але й передати завод в руки Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів.

26 липня загальні збори (мітинґ) у зв'язку з тим, що заводоуправління відмовилося від „прибавки расценок“, ухвалили:

„I. Все работающие на сдельных работах должны перейти на поденную работу, распределяя по категориям.

II. Минимум поденной платы поручить выработать совместно с выбранной комиссией из заводского комитета, профессионального союза „Металлист“ и тарифной комиссии.

III. О существующей плате квалифицированным рабочим и чернорабочим: первым подвести тот минимум, который будет выработан отдельным работником при переходе с сдельных на поденную плату, вторым считать приемлемым прибавку в 50 коп. на существующую плату (временно) и впредь, защищая свои ранее пред'явленные требования: мужчине 6 руб. и женщине 4 руб. в день. Прибавка в 50 коп. должна считаться с 1-го июня с. г.“ [3].

Цю революційну боротьбу, що йшла знизу, з заводів Харкова, міська Р.Р.С. та С. Д., яка в своїй більшості була ще меншовицька, звичайно, намагалася гальмувати. Ось чому, коли більшовики одержують вплив на фабриках і заводах, що виявилось і під час обласної партійної конференції, робітнича кляса починає ставити питання й про перевибори Рад. На самому заводі і в завкомі мають вже вплив більшовики, як Заривайко, Нехаєнко та Романович. Цілком зрозуміло, що на згаданих вище

[1] „Пролетарий“, орган Харьковского комитета РСДРП (б), № 114. 23 (10) августа 1917 г., стр. 4.
[2] Архів ХПЗ. Спр. № 752, 1917-18 р., стор. 1.
[3] Там таки. Спр. № 747, 1917 р., ч. I, стор. 10.

загальних зборах 26 липня 1917 року робітництво ХПЗ вимагало перевиборів Ради Р.С. та С.Д., ухваливши:

„Избрать комиссию из трех человек для переговоров с Советом рабочих, солдатских и крестьянских депутатов для получения инструкций и назначения дня перевыборов. Если не будут даны сведения от С.Р. и С. Д., то мы, мастеровые и рабочие Харьковского паровозостроительного завода, берем инициативу на себя и проводим перевыборы на своем заводе“ [1].

Фактично вже з серпня на ХПЗ запроваджено робітничий контроль над виробництвом. Для цього моменту характерний серпневий страйк. Коли застрайкували всі робітники заводу, щось з 6400 чол., відомий репрезентатор буржуазії на ХПЗ — Кац сповістив, що дирекція тих робітників, які з 29 липня страйкують, вважає з 3 серпня звільненими, і що вони повинні невеличкими групами (не більше 5 чоловіка) приходити на завод здавати роботу та струмент. Це, звичайно, не допомагало — робітники на роботу не з'являлися. Тоді заводчики вдалися до льокавту. 16-го серпня Кац оповістив робітникам телеграмму, одержану з Петрограду від своєї центральної управи, в якій говорилось:

„Согласно постановления от сего числа завод считается с утра воскресенья 13-го числа сего месяца закрытым. Можете приступить к расчету всех рабочих. Решение Правления уже доведено до сведения Временного правительства. Об условиях, на которых может быть возобновлена работа на заводе, будут вам сообщено особо Правлением“.

„Вследствие этой телеграммы, — повідомляв Кац, — завод закрывается с 16-го числа сего месяца, почему предлагаю всем рабочим с сего дня приступить к сдаче работ и инструмента“ [2].

Цим капіталісти виявили свій єдиний організований фронт у боротьбі проти пролетаріяту шляхом льокавтів.

Під час такого великого революційного піднесення, яке ми бачимо в серпні 1917 р., не можна було пройти повз таку ухвалу буржуазії. Професійна спілка робітників металістів м. Харкова відповідає на цей льокавт такою відозвою робітників:

„Товарищи, металлисты! Конфликт на паровозостроительном заводе разросся помимо нашего желания в столкновение между всем организованным капиталом — на одной стороне, и организованным трудом—на другой.

В ответ на экономическую забастовку администрация завода, не входя ни в какие переговоры с союзом, об'явила завод закрытым, а рабочих рассчитанными. Администрация завода заявила, что ее решение доведено до сведения Временного правительства. Определенно заявлено, что прием на завод будет производиться на новых основаниях.

[1]) Архів ХПЗ № 747, ч. I, 1917 р., стор. 10.
[2]) Архів ХПЗ. Спр. № 101, 1917 р., стор. 42.

Мы знаем, какие это основания: это — удаление всех передовых рабочих, раскассирование заводских комитетов, ликвидация всех завоеваний революционного времени.

От нас требуют, чтобы мы снова превратились в безгласных, бесправных, полуголодных рабов капитала. Ясно, что если побьют паровозников сегодня — нас согнут в бараний рог завтра. Ясно, что, расправившись с рабочими г. Харькова, потом без труда сломят сопротивление всех рабочих области. И хозяйская палка, подкрепленная казацкой плетью, снова воцарится на заводах.

Поэтому правление союза „Металлист“ в полном сознании огромного значения, которое имеет борьба рабочих паровозостроительного завода для рабочих всей области, призывает всех рабочих г. Харькова и области об'явить дело рабочих паровозостроительного завода общим делом.

Мы призываем: немедленно ликвидировать все другие конфликты на заводах, где они имеются.

Немедленно счислить полуторадневный заработок в стачечный фонд „Металлиста“. Немедленно же организовать всевозможные сборы для поддержания стачки.

Товарищи! Мы не можем проиграть в этой стачке. Для нас эта забастовка — вопрос жизни и смерти. Мы можем выиграть эту забастовку, если поддержим дружно товарищей рабочих паровозостроительного завода.

Так вперед же, докажем нашу сознательность и организованность!

И да здравствует победа!

Правление“ [1].

Як бачимо, льокавт на ХПЗ був погоджений з Тимчасовим урядом і тому зрозуміла річ, що робітникам нічого було далі чекати. Відтоді робітництво й починає боротьбу за контроль над виробництвом. Остаточно робітничий контроль, на чолі проведення якого стояв т. Заривайко, запроваджено на ХПЗ вже за часів радянської влади, цебто з грудня 1917 року. Але фактично під час загального страйку та льокавту страйковий комітет, а відтак і новий переобраний завком намагались керувати виробництвом. Страйковому комітетові, в якому керували більшовики Нехаєнко (голова) та Заривайко, загальні робітничі збори ХПЗ 9 серпня надали надзвичайно широких прав. Він повинен був не тільки провадити переговори із спілкою „Металлист“, заводоуправлінням, страйковими комітетами інших заводів та інш., але ще й стежити за порядком на самому заводі, встановлюючи чергування, і особливо слідкувати за електричною станцією. Навіть такі справи, як розрахунки адміністрації з 45 солдатами, стеження за приставкою залізничних вантажів, доручалося страй-

[1] Центральний Архів Праці. Ф. Союзу „Металлист“, 1917 р., № 6, арк. 64.

ковому комітетові, не говорячи вже про такі речі, як скликання загальних зборів, інформація про хід страйку, тощо.

Під час загального страйку та фактичного контролю над виробництвом ХПЗ зародилася ще одна організація, яка відіграла дуже важливу ролю в боротьбі з контрреволюцією. Це була Червона ґвардія. Організованому пролетаріятові треба було обороняти своє виробництво, особливо під час страйку, хоч би перед можливою провокацією. Головна, однак, мета організації Червоної ґвардії—це озброєння робітничої кляси для збройної боротьби за свою владу проти Тимчасового уряду, за диктатуру пролетаріяту. Червоноґвардійський загін ХПЗ з честю виконав це завдання. Вже у вересні червоноґвардійський загін ХПЗ нараховував від 150 до 200 чол. і входив до складу районного загону"[1].

Серпневий страйк, хоч і був в основному політичний і не переріс на збройне повстання, проте дуже вплинув на більшовизацію мас. Більшовики набирають щораз більше сили у завкомі, міських радах робітничих, солдатських та селянських депутатів, викриваючи до кінця перед робітництвом ХПЗ меншовиків—цих буржуазних аґентів, які ще деякою мірою залишалися на заводі і заважали розгорнути роботу на всю широчінь.

30 серпня нарада об'єднаного революційного комітету при Обласному комітеті рад Р.С. та С.Д. Донецького й Криворізького басейнів ухвалила з 31 серпня на ХПЗ розпочати роботу. Щодо задоволення вимог робітників і чорноробів Об'єднаний Ревком від свого імени доручив „спешно, завтра же созвать комиссию из представителей Об'единенного революционного комитета — товарищей Куприянова и Артема, Министерства труда, администрации завода, союза металлист и центр. задовов"[2].

15 вересня відбулися переговори між заводоуправлінням та спілкою „Металлист", з безпосередньою участю та головуванням комісара Міністерства праці Нотика й представників від робітників ХПЗ, де ухвалено незначне підвищення заробітньої плати. Після цього окремі цехи заводу почали працювати. Щоб приспішити роботу заводу в цілому, директор почав лякати робітників і 19 вересня оголосив таке:

„Правление русского паровозостроительного и механического общества доводит сим до сведения всех рабочих завода, что только неукоснительное выполнение всех в совокупности наших условий, принятых нами и делегацией рабочих от 15 сентября с. г., даст

---

[1] „Летопись Революции", № 5, 1927 г., стр. 215. „Петинский (Краснозаводской) район в Октябре".

За організатора Червоної гвардії був тов. Нехаєнко — голова страйкового комітету під час загального страйку в серпні—та тов. Захаров. Крім того, тов. Нехаєнко був організатором 30 Харківського полку; під час громадянської війни загинув.

[2] Архів ХПЗ. Спр. № 762, 1917-18 р., стор. 1.

возможность правлению вести в дальнейшем предприятие. Правление предваряет, что неисполнение сих условий рабочими, подрывающее нормальный ход работ, поведет к необходимости закрыть отдельные мастерские или весь завод“ [1].

Коли однак і до 26 вересня було неясно про дальшу роботу завкома, заводоуправління ухвалило продовжувати льокавт, повідомивши про це старшого фабричного інспектора, що —

„вследствие неполучения от рабочих нашего завода согласия о принятии означенных новых условий возобновления работ, мною сегодня вывешено в заводе об‘явление о закрытии завода с 1 октября с. г.“ [2].

З 1 жовтня на деякий час робота на заводі почалася [3].

Заводчики гадали, що те незначне підвищення в зарплаті можна покрити за рахунок збільшення цін на фабрикати норм виробки заводу. У складеній умові (про яку ми вище згадували) зазначалося, що місячна норма виробки для заводу має дати 12 нових паротягів, 6 ремонтних паротягів, 50 товарних ваґонів і двигунів, різних запасних та інших виробів на суму не менше як 300.000 карб. Розцінку одного випускного нового паротяга збільшено від 20.000 до 23.000 карб.

Однак, таке становище не могло задовольнити революційного загону пролетаріяту — робітників ХПЗ. Та вони й не могли задовольнитися, бо боротьба точилася в основному не за заробітну плату, а за владу. Пролетаріят, маючи в своїх руках зброю, міг втручатися (і справді далі втручався) в усе життя заводу. Буржуазія, бачачи та відчуваючи щораз більше революційне піднесення, намагалася напередодні Жовтневого перевороту роззброїти червоноґвардійський загін ХПЗ, але, зустрівши збройний опір, залишила й думку про це [4].

---

[1] Архів ХПЗ. Спр. № 101, 1919 р., стор. 104.

[2] Центральний архів праці, фонд „Старшего фабричного инспектора Харьковськой губернии“. № 188, 1917, лист 15.

[3] „Рабочим завода Никополь, Мариуполь, Г. и М. О-ва Электрического цеха.

Уважаемые, товарищи! Настоящим письмом спешим уведомить Вас, что посланные на имя Правления Профессионального Союза „Металлист“ в стачечный фонд бастующих рабочих паровозостроительного завода (тридцать три рубля двадцать одну копейку) получены. Паровозостроительный завод временно приступил к работе. Не исключена возможность возобновления забастовки. Когда нам вновь понадобится ваша товарищеская помощь, мы вас известим. От имени рабочих паровозостроительного завода приносим вам свою глубокую благодарность за моральную и посильную материальную помощь. С товарищеским приветом. Казначей“ (Центральний архів праці, фонд с. „Металлист“, 1917. Справа №, 9 стор. 14).

[4] „Літ. Рев.“, № 1, 1928 р., стор. 188. И. Гончаренко „Красногвардейский отряд паровозостроительного завода“.

Робітництво ХПЗ починає чимраз більше втручатися в керівництво всім процесом виробництва. Буржуазне заводоуправління, зрозумівши мету робітництва, на чолі якого стояла більшовицька організація, почало саботувати. Воно стало відмовлятися від дальшого управління заводом та постійно загрожувати льокавтом, арґументуючи свою поведінку відсутністю палива та металю, потрібних для дальшої роботи виробницвта.

Отже, пролетаріятові довелося втрутитися в самий процес організації виробництва. Ще до Жовтневої революції завком ХПЗ посилав т. Нехаєнка в Донбас на Дружківський завод, що для ХПЗ був головним постачальником широкосмугового заліза. Дружківський завод фабриканти також намагалися закрити, щоб таким чином вдарити по робітниках обох заводів. Загальні робітничі збори ХПЗ запротестували проти закриття Дружківського заводу (бо це спричинилося б до закриття і ХПЗ) й ухвалили просити Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів знайти кошти для дальшого ведення виробництва[1]. Крім того, тут же ухвалено: „зажадати від заводоуправління, щоб усі видавані заводом замовлення проходили безпосередньо через заводський комітет“[2].

Як бачимо, запровадження робітничого контролю на ХПЗ розпочалося ще до Жовтня, бо згадана вище ухвала загальних робітничих зборів ХПЗ відбулася 20 жовтня, а на засіданні завкому це питання стояло 16/X.

У зв'язку з таким становищем на ХПЗ буржуазне заводоуправління нарікає на „истощение средств“[3], хоч, проте, 27 листопада заявляє, що після вияснення загального становища не відмовляється „задовольнити вимоги робітників в межах можливости, але тільки не як звичайні прибавки, а як премія за виготовлення виробів понад установлені мінімальні норми“[4].

Однак, коли порівняти попереднє підвищення заробітної плати з тим, яке було на початку грудня, то треба визнати його значним. Збільшуючи для всіх цехів розцінку паротяга 0-5-0 „Прери“ на 3.000 крб. проти передгрудневої розцінки в 23.000 крб., заводоуправління збільшило заробітну плату чорноробам-чоловікам до 7 карб., жінкам—до 5 карб. в день. Кваліфіковані поденні робітники мали збільшення зарплати загалом на 5%; робітники, які перед тим одержували 6 карб. 65 коп. —на 15%, а ті групи робітників, які одержували 8 карб. 20 коп.—на 10% і всі останні групи—на 5%. Найнижчу зарплату для кваліфікованого робітника вста-

---

[1] Архів ХПЗ. Спр. № 756, 1917-18 р., стор. 58.

[2] Там таки. Спр. 747, 1917-18 р., ч. I, стор. 51.

[3] Центральний архів кооперації. Фонд старшого інспектора Харківської губерні за 1917 р., № 188, стор. 71.

[4] Там таки.

новлено 7 карб. Крім того, робітники повинні були одержувати різні „наградные“ на свята тощо [1].

Після Жовтневого перевороту в Росії, заводоуправління змінило своє ставлення щодо оплати членів завкому. Тепер почали виплачувати голові завкому 400 карб., його заступникові—350, секретареві—300, одному членові—300 та другому—250 карб. [2].

Врешті видали гроші й червоногвардійцям за пропущені дні під час служби в Червоній гвардії. За час від вересня до грудня 1917 р. виплачено 529 червоногвардійцям 123.108 карб. 60 коп.

Буржуазія добре розуміла, яку велику вагу має для диктатури пролетаріяту Червона гвардія. Ось чому представники капіталістів на ХПЗ не хотіли спочатку виплачувати утримання червоногвардійцям. Навіть за радянської влади з приводу цього відбулося листування між директором заводу та Харківським губерніяльним військово - революційним комісаріятом. Директор Кац запевняв, що він, мовляв, дуже радо виплатив би гроші, але посилався, що їх у нього нема і т. д., запитував дозволу центрального управління й виплатив ці гроші аж після того, як одержав звідти телеграму такого змісту:

„Ваша уплата Красной гвардии принципиально не относится в счет завода и должна быть произведена из государственного фонда, каковой вопрос обсуждается центральною властью. Предлагаю Вам по примеру других заводов все таки внести Военно - Революционному Комитету требуемую сумму ввиде аванса в счет указанного фонда, получить соответствующую расписку и вести особый учет этим суммам“ [3].

Як бачимо, з Петрограду (де сиділо центральне управління ХПЗ) господарі Каца не могли йому нічого кращого порадити, як виплатити червоногвардійцям належні їм гроші згідно з радянськими законами того часу, все таки сподіваючись в майбутньому дістати їх назад.

* * *

На початку грудня в Харкові, крім значної сили Червоної гвардії, на стороні пролетарської революції було ще багато й інших військових частин. Отже, тепер партія більшовиків мала змогу дати гасло до виступу. З доручення Губревкому, на чолі якого стояли т. Артем та члени — Рухімович і Руднєв [4], 8 - 9 грудня роззброєно останню підпору контрреволюції — панцерний дивізіон. Влада в Харкові цілковито перейшла до рук пролетаріяту

[1] Архів ХПЗ Спр. № 101, 1917 р., стор. 284.

[2] Там таки, Спр. № 752, 1916-17 р., стор. 10.

[3] Там таки, Спр. № 762, 1917-18 р., стор. 35.

[4] А. Сербиченко, И. Бунякин, Плиско, Л. Иванов, Клименко, „На харьковском железнодорожном узле“. Сб. „1917 год в Харькове“, „Пролетарий“, стор. 106.

й найбіднішого селянства. Водночас розігнано старий Военно-революційний комітет, в якому сиділо багато українських націоналістів.

Велику ролу для революціонізування ХПЗ мав тов. Артем, якого добре знали харківські робітники й зокрема робітники ХПЗ, який вже з серпня стояв на чолі Харківської обласної партійної організації і якого наприкінці жовтня обрано на голову Виконкому.

Червоногвардійський загін ХПЗ другого ж дня після захоплення пролетаріятом влади в Харкові надіслано до Чугуєва розброювати юнкерів. Крім того, загін відзначився в боях під Лозовою, Павлоградом та й по інших місцях. Повернувшись до Харкова, його передано в розпорядження Муравйова, що оперував у київському напрямкі. Загін брав участь у боях за Київ, Полтаву, Гребінку та інш. місцевості України[1].

Вже за радянської влади заводоуправління мусило виконувати волю трудящих мас. Так, 30 грудня 1917 р. директор заводу Кац розіслав всім начальникам цехів та відділів ХПЗ обіжника, в якому повідомлялося про підвищення заробітної плати майже вдвоє проти того, що вимагали чорнороби під час червневого страйку та приблизно на $1/3$ частину проти останнього підвищення заробітної платні 27 листопада[2].

За радянської влади директор Кац зрозумів нарешті, що на заводі існує робітничий контроль. В березні треба було директорові заводу одержати з державного банку 1.000.000 карб. для зарплати робітникам. І тут тільки побачив Кац, що грошей взяти не можна тільки тому, що в нього не було на це дозволу робітничого контролю[3]. Це, звичайно, його занепокоїло.

Кац звернувся з великим листом до завкому, щоб той йому роз'яснив, які функції буде виконувати робітничий контроль, бо йому, мовляв, здається, що останній хоче узурпувати функції заводського комітету[4]. Завком відповів, що всі платежі заводу повинні провадитися з відому робітничого контролю, який має тільки функції контролю над виробництвом, звітуючи двічі на місяць перед заводським комітетом[5]. Далі указувано, що ніякої узурпації влади нема і що все це випливає з радянської системи управління всім народнім майном і, зокрема, фабриками та заводами, які на підставі декрету про націоналізацію стали державним майном.

---

[1] И. Гончаренко. „Красногвардейский отряд паровозостроительного завода". „Літопис Революції", 1928 р., № 1, стор. 187-198.

[2] Циркуляр № 506, 30 декабря, 1917 г.

[3] Архів ХПЗ. Спр. 769, 1917-18 р., стор. 25.

[4] Там таки, стор. 7.

[5] Там таки, стор. 27 і 30.

Неважливо, як сприйняв ці роз'яснення Кац, але, що він чекав реставрації буржуазного ладу,—про це сумніву бути не може. Йому в цьому допомагали ще й меншовики. Найяскравіше виявилася контрреволюційна робота меншовиків під час наступу німецьких окупантів на Україну.

Як відомо, харківська більшовицька партійна організація ухвалила евакувати перед німецькими інтервентами ряд заводів і, зокрема, ХПЗ. Меншовики, як вірні оборонці буржуазних інтересів, розпочали вести агітацію серед робітників, щоб не допустити евакуації заводу. Вони й тепер збиралися ошукувати робітництво так, як це зробили першими днями Жовтневої революції, коли їм вдалося на спеціяльно підібраних зборах (16 листопада 1917 р.) провести резолюцію, в якій наче б то робітництво ХПЗ вважало владу одної політичної партії „безусловно неприемлемой и ведущей к расколу демократии“ [1].

Евакуаційна комісія дала розпорядження евакувати з ХПЗ 92 вагони цінних металів (червону, жовту електролітичну та фосфористу мідь, нікель, олово й цинк), всього, як про це писав сам Кац, на суму 3.219.363 карб. 35 коп. [2]. Металі ці треба було вивезти не тільки зважаючи на їхню вартість, але ще й тому, щоб не залишати німецьким інтервентам та українській контрреволюції матеріялу, який міг стати зброєю проти пролетаріяту.

На евакуацію більшовицька партія звернула надзвичайно велику увагу. Тов. Артемові, як голові цієї комісії, довелося провадити вперту боротьбу з саботажем заводоуправління та технічного персоналу, буржуазною інтелігенцією, які за всяку ціну намагалися затримати евакуацію, вигадуючи різні формальні причини (приміром, відсутність грошей для зарплатні робітникам, що працювали для евакуації, хоч гроші справді були, тощо). Кінець-кінцем тов. Артемові довелося вказати директорові заводу на його особисту відповідальність в якнайкоротший час вивезти належні до евакуації матеріяли.

Останніми днями евакуації меншовики так посилено взялися до контрреволюційної роботи серед робітників ХПЗ, що довелося деяких меншовиків (Ткаченка, Калашнікова, Бондаренка) ізолювати від робітництва [3]. Цікаво, що меншовики ХПЗ працювали серед різних темних типів. Підбираючи „актив“ з таких людців, вони влаштовували збори, де ухвалювалося явно ворожі і шкідливі інтересам пролетаріяту революції. Так, за два дні до вступу німців у Харків (6 квітня) ухвалено резолюцію розподілити по цехах [4] мідь та інші цінні матеріяли.

---

[1] Архів ХПЗ. Спр. 756, 1917-19 р., стор. 58.
[2] Там таки, Спр. № 772, 1917-18 р., стор. 128.
[3] Архів ХПЗ. Спр. № 747. 1917 - 18 р., стор. 2.
[4] Там таки, стор. 10.

Таким чином меншовики під час евакуації, як і під час всього пробування в Харкові радянської влади, провадили контрреволюційну роботу[1]. Буржуазія весь час німецької окупації, як і під час боротьби робітництва проти гетьманщини, мала їх за вірних помічників.

Робітництво ХПЗ, ведучи за проводом більшовицької партійної організації жорстоку й нещадну боротьбу проти буржуазії, меншовиків та есерів, увесь 1917 рік було одним із передових загонів серед робітничої кляси Харкова в її боротьбі за диктатуру пролетаріяту. Всі форми боротьби робітництва ХПЗ, за доби переростання буржуазно-демократичної революції на соціялістичну, були спрямовані на ліквідацію буржуазного Тимчасового уряду та буржуазної Центральної Ради на Україні.

Це основне спрямовання проглядає як із страйків (мета яких була завжди глибоко політична, не зважаючи на формальні економічні вимоги), так і під час організації Червоної гвардії, запровадження робітничого контролю, під час евакуації, тощо. Всюди видко, що робітництво ХПЗ боролися за владу Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів, за диктатуру пролетаріяту.

---

[1] Цікаво відзначити той факт, що меншовики ХПЗ вже після відступу радянських загонів на північ самі подавали ініціятиву розшукати вивезені з ХПЗ матеріяли.

II. МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ТА ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Ємельянов - Сурик А. В.

Харківські більшовики у лютневій і Жовтневій революціях

(Уривки із спогадів)

1. Напередодні лютого

В якому стані лютнева революція застала харківську організацію більшовиків? Тут годиться передусім відзначити, що політичне обличчя організації впродовж усієї імперіялістичної війни визначалось цілковитим підтримом лінії, ухваленої ЦК партії й боротьбою за цю лінію. Зразу після початку війни Харківський комітет видав проклямацію, у якій посів щодо війни послідовну революційну позицію. У проклямації Х. К. зазначав:

„Коли робітники й селяни неспроможні зупинити розпочату буржуазією війну й пани становища силою нав'яжуть їм зброю, треба брати цю зброю, але не для того, щоб іти в чужі краї й ганебно убивати там таких же пригноблених панівними клясами селян і робітників, як вони самі, — а для того, щоб повалити панівність експлуататорів і в славному бої домогтися цілковитого самоврядування, тобто, демократичної республіки..."

Листівка закінчувалась гаслом: „Геть війну, хай живе соціялізм і міжнароднє братерство! Хай живе демократична республіка й революційна соціяль-демократія" [1].

Харківські охоронники відповіли на появу цієї листівки масовими арештами, які разом із призовом до армії, а потім з повторними арештами, пов'язаними з провалом у Петрограді російських робітників (разом з думською фракцією), на деякий період майже паралізували роботу організації. Отож, період часу до весни 1915 р. характеризується окремими спробами відновити організацію й техніку Х. К. За цього періоду пощастило видати кілька проклямацій, зокрема, у зв'язку із судом над більшовиками-депутатами Державної Думи [2].

---

[1] Цитую з пам'яти — А. Є.-С.

[2] Активно працювали над відновленням харківської організації більшовиків цього періоду Лазар Смоляков і Б. Ємельянов, але ув'язатись їм із групою більшовиків у Харкові так і не пощастило.

У кінці травня 1915 р. група піддоглядних більшовиків утворює Х. К., а на початку серпня нелеґальну друкарню. Відтоді й до січня 1917 року жандармам, не зважаючи на всі зусилля, стяти голову Харківській організації так і не вдалося. Залучення до складу Х. К. нових ще невиявлених охоронкою працівників спричинило до того, що після арешту, на волі, щоразу залишались окремі робітники, які порівнюючи, хутко відновляли порушені арештами зв'язки.

У серпні 1915 р. Х. О. уже так зміцніла, що група товаришів, які оголосили себе Х. комітетом, змогли провести вибори нового Х. К. Цього періоду обличчя Х. О. більшовиків виявилося на загальних зборах харківських робітників у „Рабочем Доме". Збори скликано у зв'язку з кампанією, що її переводили оборонці з приводу участи робітників у воєнно-промислових комітетах. З резолюцією від Х. К. виступив тов. Базанов.

Резолюція підкреслювала, що царат розгромив робітничі організації, позбавив робітників елементарних політичних прав, говорила про імперіялістичний характер війни, що точиться в інтересах буржуазії, і, як наслідок всього цього, вимагала скликати Установчі збори на підставі „четыреххвостки" та проголосити демократичну республіку. Оплески великої більшости тих, що зібрались, сиґналізували Х. К. про те, що настав різкий злам у настроях харківських робітників.

У серпні, незабаром після цих зборів, Х. К. видав до робітників та солдат листовку, яка починалась словами: „Братовбивча війна все розростається й розростається. Все, що лише квітне, здорове й працездатне, принесено уже на вівтар війни в інтересах буржуазії..." Проклямація уже цілком конкретно закликає пам'ятати, що „у ворожих шанцях проти нас такі ж пролетарі як і ми, які силою взяті і живуть думкою повернути зброю в іншу сторону й перетворити буржуазну війну у війну *громадянську*". Закінчується листовка закликом „прислухатись до голосу соціяль-демократії й зa слушної нагоди обернути зброю проти нашого справжнього ворога — уряду, обернути цю братовбивчу різанину на громадянську війну — революцію ..." [1].

Одначе, ця цілком виразна позиція Х. К. у ставленні до імперіялістичної війни знову стає туманна й мало виразна в резолюції, яку ухвалено в листопаді 1915 р. на загально-міській конференції [2]. Даючи правильну оцінку світовій різанині, як війні імперіялістичній, що точиться в інтересах капіталістів, резолюція у висновках із цього твердження недостатньо конкретна:

„... Харківська міська конференція РСДРП постановила вважати заповітом теперішнього часу для міжнародного пролетаріяту

[1] Підкреслено в ориґіналі.
[2] „Л Р.", № 1, 1928, стр. 235, статья Сурика—„Харьковская общегородская конференция РСДРП(б)".

інтернаціональну пролетарську клясову боротьбу проти інтернаціонального імперіялістичного намагання буржуазії. Щождо Росії, то для розв'язання посталих питань конференція вважає за потрібне скликати всенародні Установчі збори на підставі загального прямого й таємного виборчого права, не зважаючи на стать, національність та віровизнання. Конечною умовою скликання Установчих зборів повинна бути: амнестія, скасування будь-яких національних та віровизнаних обмежень, цілковита воля слова, друку, зборів, спілок, страйків, а також справжньої недоторканости особи й житла".

Виходить, нібито „скликання всенародніх Установчих зборів" за умов царського режиму і війни, що лютувала, було можливе якимось іншим шляхом, крім насильницького повалення царату, крім революції. Ні пораженства, ні навіть перетворення імперіялістичної війни у війну громадянську, що кинено в маси як гасло у двох проклямаціях Х. К., що вийшли ще до конференції, ні ясного формулювання гасла боротьби за демократичну республіку в Росії, за диктатуру пролетаріяту у країнах Европи—в цій резолюції нема.

Ця розпливчастість резолюції, і, ніби навмисне уникання вживати слова революція і громадянська війна, пояснюється, в основному, тими виправленнями, які були внесені у її первісний проєкт, що його склали т. Осинський, група т. Балтіна (Блума), яка виразно скочувалась цього періоду до мартовщини. Це скочування проявилося не лишень в оцінці поточного моменту, але, й, як це вияснится, у питаннях організаційного порядку.

Коли на конференції ухвалили резолюцію про ставлення до II Інтернаціоналу, т. Блума не було, а його групу, що вагалась, пощастило повести за собою т. Медведєву й конференція прийняла резолюцію про конечність „найшвидше створити III Інтернаціонал". Резолюція і про участь у воєнно-промислових комітетах, у цілковитій відповідності з настановами партії, вважала, що участь робітників у цих комітетах „неприпустима з погляду міжнародніх принципів пролетаріяту, і що така участь була б фальсифікація волі свідомого пролетаріяту і зрада його інтернаціонального прапору". Вибори пропоновано бойкотувати лише в останній стадії, щоб скористати їх з метою агітації гасел партії впродовж усієї виборної кампанії.

Отож, і на цій листопадовій конференції Харківська організація більшовиків виявила, що в основному вона стоїть під прапорами ЦК партії і, коли Ленін вважав, що: „Велика европейська війна 1914-1915 р.р. дала всім европейським, а також російським соціяль-демократам змогу перевірити їх тактику на кризі всесвітнього маштабу", — то цього іспиту разом зо всією партією витримала й Харківська організація. Таке твердження тим правильніше, що цього періоду про лінію схвалену ЦК партії,

харківським робітникам було відомо дуже мало і то тільки з доповідей окремих товаришів, що побували в Петрограді або Москві, а „Социал-демократ“ став потрапляти до Х. К. трохи згодом.

У жовтні 1915 року Х. К. організував відрядження тов. Базанова до Москви і Петрограду, щоб налагодити зв'язки. Хоч у Москві Базанов зустрівся з відомим тепер провокатором Романовим, проте, через його конспіративну досвідченість, ми все ж дістали для Харкова всі нумери „Социал-Демократа“, що були того часу в Петрограді. Це було величезне досягнення. Цілий ряд товаришів, які до того вагались, зазнайомившись із позицією ЦК, а також із статтями в „Социал-Демократе“, що обґрунтовували цю позицію, кинули всілякі вагання й далеко успішніше стали провадити пропагандистську та агітаційну роботу.

По весні 1916 р. мені пощастило знову зв'язатись з партійним комітетом і дістати ще невелику партію нумерів „Социал-Демократа“, а в кінці 1916 р. Х. К. дістав № 1 „Сборника Социал-Демократа“ та журнал „Коммунист“. Отож, починаючи з листопада 1915 р. Х. К. а відтак і Х. О. були в курсі всіх постанов ЦК, а також резолюції Ціммервальдської й Кінтальської конференцій. Будьяких істотних, принципіяльних незгод в організації не було.

Для того, щоб остаточно було ясне політичне обличчя Харківської організації підчас війни, треба зупинитись ще на питанні про ставлення Х. О. до меншовиків всяких відмін та інших соціялістичних партій і груп. На листопадовій конференції було поставлене й це питання. Підніс його тов. Блум (Балтін), який ніяк не міг позбутися від серпнево-бльоковського відригу й який, зокрема, доки не зазнав різкої відповіді всього складу конференції, пробував навіть заперечувати законність виборів ЦК на конференції Празькій.

Обговоривши питання про ставлення до інших с-д організацій і течій, Харківська міська конференція винесла постанову, що:

„об'єднання може статися лише з тими організаціями й групами, які додержують погляду клясової боротьби міжнародньої солідарности робітничої кляси, а також визнають резолюційну боротьбу“. Характерестичне (в розумінні висловленого вище за позицію тов. Балтіна — Блума) „завваження“ до цієї резолюції, прийняла конференція з його пропозиції:

„Майбутній голова від Харківської організації РСДРП на скликуваній конференції [1] повинен піднести питання про утворення бюра для якнайскорішого склику того Всеросійського з'їзду, на якому повинен бути обраний новий ЦК“ [2].

---

[1] Малась на увазі південна конференція РСДРП, скликати яку цього часу намагались харківські більшовики — А. Є.-С.

[2] „Сборник Социал-Демократа“ — центральний орган РСДРП Ноябрь, 1916, № 1.

Ця резолюція конференції визначала лінію поводження організації на той випадок, коли б їй довелося мати справу з будьякими об'єднанськими пропозиціями. Одначе, до самої лютневої революції ні від меншовиків - інтернаціоналістів, ні від бундівців, ні тим більше від меншовиків-оборонців таких пропозицій не надходило. Декілька разів з ініціятиви Харківської організації Бунду обговорювалося питання „про координацію дій", але дальше випуску, здається однієї першотравневої листовки 1916 р. за спільного підпису комітетів, справа так і не зрушилась. Переговори з так званою", „студенстською соціяль-демократичною фракцією" Х. К. провадив лише у площині її підкорення Харківському комітетові. Але, остільки у студентській фракції, крім двох більшовиків, всі останні були меншовики й оборонці, на зразок Є. Попова та „інтернаціоналісти" типу Пазументірова, то, звичайно, ні про яке підкорення харківському більшовицькому комітетові вони слухати не хотіли.

Годиться, отож відзначити, що Харківська організація партії вийшла із підпілля, як організація більшовицька, що беззастережно визнала Центральний Комітет партії, обраний на Празькій конференції, і яка підкорялась всім його постановам. Харківські більшовики вступили в лютневу революцію під гаслом перетворення імперіялістичної війни на війну громадянську, й позиція партії в цьому питанні для величезної більшости робітників, що вийшли із підпілля, була цілком ясна.

Ставши з перших днів війни на правильну позицію, що відповідала революційним традиціям більшовизму, виховавши на цій позиції, (дарма що були дикі переслідування царських охоронників), значні кадри робітників - більшовиків, Х. О. перед самою революцією підпала вдруге під спустошувальний розгром як і перших днів війни. Одначе, цей розгром уже не міг принести організації тієї величезної шкоди і цілковитого паралїжу як спочатку війни, незабаром розгорілась лютнева революція.

II. Лютнево - березневих днів. Збирання розігнаних царатом сил. Загально - міські партійні збори з 16 на 17 березня. Харківський комітет перших виборів. Перша леґальна листовка. Газета „Пролетарий". Робота на фабриках та заводах, у військових частинах і Радах депутатів.

10 березня хвилі революційного руху, що вже заплеснули царат у столиці, докотилися до Харкова. 12 го березня товариші, що ще залишались на волі, видали коротеньку листовку про події в Петрограді. Листовку розповсюджувано на фабриках і заводах. 14 березня більшовики — Скороход, Грязев і Бретер (Аронштам) брали участь в нараді соціялістичних партій у споживчому товаристві „Об'единение". Нарада постановила закликати робітників вибирати депутатів до Рад.

Ранком 16 березня із Харківської губернської тюрми вийшли на волю до 40 більшовиків. Годин через три після їхнього звільнення зміг зібратися Харківський комітет. Основне питання, яке розв'язувалося на цій нараді Х. К., було питання про організацію та оформлення Харківської більшовицької організації.

Уночі проти 17 березня відбулись перші загально-міські партійні збори. Порядок дня й питання, що обговорювались на цих напівлеґальних, з погляду їхнього конспіративного проведення, зборах, надзвичайно характеристичні для цієї політичної дозрілости, якої Харківська більшовицька організація в цілому до моменту лютневої революції уже досягла.

На засідані Х. К., яке передувало цим першим зборам, було ясно, що в лавах комітетчиків є цілковита єдність у розумінні основних завдань революції. Незгод не було також і про те, що всі зусилля партії треба скерувати на перетворення розпочатої в лютому революції із буржуазно-демократичної в соціялістичну, щоб російські її рямки розсунути до меж світової пролетарської революції.

Як не важко було, за умов шаленого переслідування нелеґальної партії від царату періоду війни, підтримувати зв'язок з з ЦК у Швайцарії, але впродовж майже всієї війни Х. К. цей зв'язок через Петроградський комітет мав, і величезна вага цього зв'язку в тому й полягала, що „Социал Демократ" як Ц. О. партії виховав і об'єднав навколо гасел ЦК значні лави харьківських пролетарів.

Більшовицький підхід і постанови виявилися і в тому, як харківська організація на перших зборах розв'язала питання про бойові дружини, про аґітацію і пропаґанду в армії і, нарешті, в ухвалі негайно утворити свій друкований партійний орган, свою газету [1].

Всі ці питання партійної організації й тактики, висунені на розв'язання Харківської більшовицької організації, буквально другого дня революції цікаво зіставити з думками В. І. Леніна в листах до А. М. Колонтай, написаними також 15 березня, по одержанні перших телеграм про революцію. У першому листі Ленін писав:

„... цей „перший етап першої (із породжених війною) революції" не буде ні останнім, ні тільки російським. Звичайно, ми залишимося проти оборони батьківщини, проти імперіялістичної різанини, керованої Шинґарьовим плюс Керенським і К[0].

Всі наші гасла ті ж... Побачимо, як то партія народньої свободи... дасть народові свободу, хліб, мир... Найголовніша річ тепер — преса, організація робітників у революційну с.-д.

---

[1] „Літопис Революції" № 4, 1931 р. ст. Ємельянова-Сурика — „Харківські більшовики перших днів лютневої революції", стор. 100.

партію. Чхенкелі мусить тепер (обіцяв!) давати гроші на „оборону батьківщини". А пан Чхеідзе, хоч і казав архіліві промови підчас революції, чи напередодні її..., але, звичайно, *ні* на краплину довір'я не заслуговує після всієї його „політики" з Потресовим і К°, з Чхенкелі і т. д. Найбільшим нещастям було б, коли б кадети обіцяли тепер леґальну робітничу партію і коли б наші пішли на „єдність" із Чхеїдзе та К°!!".

У другому листі, написаному 17 березня, Ленін говорить: „По-моєму, головна річ тепер — не дати заплутати себе в дурні „об'єднавчі" спроби з соціяль-патріотами (або, річ іще небезпечніша, з людьми хисткими, на зразок Організаційного Комітету, Троцького і К°) і вести далі роботу своєї партії в консеквентно-інтернаціональному дусі.

Зараз на черзі — поширення роботи, організація мас, пробудження нових шарів, відсталих, сільських, слуг, осередки у війську для систематичної, ґрунтовної Entlarvung нового уряду та підготівлі завойовання влади Радами робітничих депутатів. Тільки така влада може дати хліб, мир і свободу.

Зараз — добивати реакцію, ні *натяку* довір'я й підтримки новому урядові (ні натяку довір'я Керенському, Гвоздьову, Чхенкелі, Чхеїдзе і К°) *і збройне вичікування, збройна підготівля ширшої* бази для *вищого* етапу..." [1].

Із цього зіставлення видно, що принципіяльні настанови взяті Харківської організації більшовиків, не зважаючи на всю складність обстави історичних лютневих днів, не зважаючи на відсутність зв'язку з центром, на нашу відносну організаційну кволість, були певні, що питання про озброєння пролетаріяту, про роботу в старій армії, про утворення власної газети були поставлені і розв'язані правильно.

17 березня ранком, зразу ж по закінченні перших загальних зборів організації, приступив до роботи наново обраний Х. К. Найближчим завданням комітету було видати листовку з роз'ясненням робітничим і солдатським масам про клясовий характер Тимчасового уряду, сутність буржуазно-демократичної революції і ставлення партії до імперіялістичної війни. Другим завданням було — утворити свою газету.

19 березня ранком, тобто, лише через дві доби після вказівок загальних зборів, Харківський комітет зміг видати цю першу леґальну листовку. Утруднення з виданням були чисто технічного порядку. Треба було підшукати друкарню, яка б погодилась надрукувати проклямацію з гаслом — „геть війну" і крім того, зібрати кошти для оплати друкарських витрат. За умов, коли профспілка друкарів перебувала цілком підо впливом меншо-

---

[1] Ленін, т. XX, стор. 3, 5, 6, укр. вид. 1931. Підкреслення всюди Ленінове.

виків - оборонців і, коли у нас не було жодного складача, або друкаря - партійця, зробити це становило величезні труднощи.

Листовку, яку ми видали, висуваючи вимоги скликати Установчі збори, 8 - мигодинного робітного дня й конфіскації поміщицьких земель, водночас підкреслювала, що „з 1914 року, який приніс трагедію тривалої війни, з'явилося нове гасло: „Геть війну". „Геть непотрібну, страшну для народу, різанину".

Далі в листовці зазначалося:

„Товариші, перемога ще не в наших руках. Пам'ятайте, що ворога вибито із своїх позицій, але він ще живий, його ще не зметено геть чисто з руської землі. Один необережний наш рух, один неправильно-зроблений крок—і потворна романівська п'явка, яка висмоктувала російську кров протягом понад 300 років, в особі Михайла або йому подібних, знову може всмоктатися у зранене тіло народу. Але, товариші, нам треба бути на сторожі, не тільки до стертого на порох ворога. У нас—і інший ворог, ворог молодший, йому не 300 років, як царській зграї,—цей ворог—російська буржуазія, російські капіталісти. Ви бачили, товариші, як бауржуазія, в особі Родзянка та Мілюкова підхопила державну владу, яка випала із струхнявілих царських рук. Ви всі читали, як „тимчасовий комітет членів Державної Думи... „примушений був прибрати до своїх рук відновлення державного і громадського ладу" і заходився устами пана Родзянка молити бога, щоб він врятував коронованого. Всі ви читали, товариші, як голова Державної Думи навіть і тепер не вгамувався крякати про розгром ворога (німців) і про цілковиту перемогу".

Товариші, не потрапте в пастку, яку порозставляли Мілюкови, зикликаючи до „охорони спокою", і які водночас готують реґентство Михайла та мріють про Костянтінопіль і протоки. Невже ж недосить жертов, крови й матерніх сліз пролитих богові війни, царській зграї, яка думала мільйонами трупів російських робітників і селян укріпити свій похитнулий трон. Товариші, не потрапте в пастку й пам'ятайте, що нам доводиться боротися не з одним ворогом, а з двома. Старий, струхнявілий уряд стерто на порох, але на його місце тепер повстав інший ворог, правда, що й за панування царської зграї не припиняв визискувати робітників і селян, Боротьбу ще не закінчено. Вона тільки починається. І не за Думою повинні піти робітники й селяни, а за Радою робітничих депутатів, під гаслами: „Установчі збори і демократична республіка". Бо тільки народнє представництво, обране на підставі загального, прямого, рівного й таємного виборчого права, може забезпечити широкій демократії можливість боротися за цілковите усунення всіх кляс людности, за соціялізм.

Товариші, посилаючи своїх делеґатів до Рад робітничих і солдатських депутатів, вимагайте від них щонайрізкішого розмежування з буржуазією, вимагайте від них революційної боротьби

за Установчі збори, за конфискацію поміщицьких земель, за 8-ми годинний робітний день. Товариші, захоплюйте до своїх рук міські самоврядування, вимагаючи їхнього переобрання, на підставі чотирьохчленної формули. Тільки диктатура пролетаріяту і революційного війська може примусити буржуазію поступитись, тільки диктатура забезпечить утворити новий уряд на прийнятих умовах для робітників і селян, тільки вона покладе край братозгубній різанині, там на далеких фронтах.

Товариші, війну закінчать не ті, хто її почав. Край війні покладе революційний народ.

Хай живе громадянська війна!

Хай живуть Установчі збори!

Хай живе демократична республіка!

Хай живе російська соціяль-демократична робітнича партія:"

Основна думка окремих тверджень цієї листовки, отож являла логічний розвиток тієї позиції, яку в питанні про війну ми, харківські більшовики, посідали на основі тез Леніна, надісланих більшовицькою фракцією IV Державної Думи і розвинутих згодом у керівній статті, під заголовком „Війна і російська соціялдемократія", в 33 нумері центрального органу партії „Социал-Демократ" (від 1 листопада 1915 р.).

Чи давала наша листовка правильну оцінку революції, що відбулася, Тимчасовому урядові, позиції російської буржуазії у питанні про війну й т. п.?

На це питання слід відповісти, безумовно, позитивно. Одначе, гасло листовки: „геть війну, геть непотрібну, страшну для народу різанину, хай живе громадянська війна", гасло, до того ж недосить пояснене в тексті—треба визнати для моменту, що пережили, не лише невдале, але й невірне [1]. Одначе, помилки, що

[1] У книзі „Революция на Украине" („Пролетарий", 1927, ст. 83) Д. Ерде торкаючись незгод всередині Харківської більшовицької організації, пише:

„...Листовка Харківського комітету, видана 6 березня (ст. ст.—А. Є-С.), закликала відверто до громадянської війни. У зв'язку з цією листовкою вперше на леґальному ґрунті виявились незгоди всередині партійної організації.

Перші збори після перевороту відбулись у медичному товаристві (... В авдиторії медичного факультету — А. Є.-С.). Проти листовки, яка різко прокладала межу між більшовиками і меншовиками, виступив Лугановський, і, як зауважує Кіркіж, „почасти" Іванов Олексій, Тиняков і Микола Безчетвертний. Більшість всеж таки висловились за листовку, яку й видали".

Навіть посилання на т. Кіркіжа не робить передання Д. Ерде ймовірніше. Перша листовка, про яку мовиться, випущена 6(19) березня. Перші леґальні збори відбулися у ніч з 3(16) на 4(17) березня, тобто за два дні до видання листовки. Ні на перших загальних зборах організації, ні на дальших — наша перша листовка не обговорювалась. Харківському комітетові я доповідав зміст листовки 5(18) березня перед тим, як здати її до набору. Ніяких незгод за її зміст з Х. К. не було. Внесені були лише невеликі редакційного порядку виправлення. Одначе, Д. Ерде прав у тому розумінні, що перелічені ним товариші справді використали пізніше, за періоду не-

зроблені в цій першій леґальній листовці ми стали виявляти лишень після того, як зазнайомились з „Листами з далекого краю“ Леніна, надрукованими в 14 і 15 нумерах „Правды“ від 3 і 4 квітня. Це було числа 9-10 квітня. Одначе, і ці листи, як нам тоді здавалось, потверджували правильність тієї лінії, яку Х. К. намагався переводити. Так, вони потверджували, насамперед, вірність характеристики клясової сутности Тимчасового уряду, даної в метеликові 19 березня, а також ту оцінку, яку ми давали війні, що і після лютого залишалася війною імперіялістичною і для Росії.

Ленін писав:

„Пітерські робітники й солдати, як і робітники й солдати всієї Росії, самовіддано билися проти царської монархії, за свободу, за землю для селян, *за мир* проти імперіялістичної різанини. Англо-французький імперіялістичний капітал, в інтересах дальшого провадження і підсилення цієї різанини, кував двірські інтриґи, влаштовував змову, під'южував — подаючи надії — Гучкових і Мілюкових, укладав *цілком готовий новий уряд* що й *захопив владу* після перших же ударів пролетарської боротьби, завданих царатові.

Цей уряд — не випадкове збіговисько осіб.

Це — представники нової кляси, що піднеслася до політичної влади в Росії, кляси капіталістичних поміщиків і буржуазії...

Поруч цього уряду... — виник новий, неофіціяльний, нерозвинутий, іще порівняно слабосилий *робітничий уряд*, що висловлює інтереси пролетаріяту та всієї найбіднішої частини міського й сільського населення. Це — *Рада робітничих і солдатських депутатів* у Пітері“ [1].

Дальше у „Листах“ Ленін роз'яснював, що переходового періоду від першого етапу революції до другого, становище відзначається боротьбою трьох сил — недобитої царської монархії, октябрсько-кадетського, буржуазного уряду і Ради робітничих та солдатських депутатів — „зародка робітничого уряду“. Ленін указав:

„... для справжнього забезпечення свободи... *не* робітники повинні підтримати новий уряд, а цей уряд повинен „підтримати“ робітників! Бо єдина *ґарантія* свободи й поруйнування царату до кінця є, *озброєння пролетаріяту*, зміцнення, розширення, розвиток ролі, значіння, сили Ради робітничих і солдатських депутатів“ [2].

згод в основних питаннях, помилки, припущені в цій листовці всім Х. К. для боротьби з так зв. „лівими“ в Х. К. Одначе, повторюю, це було пізніше „уже періоду, коли буржуазія й оборонці повели проти нас жорстоке цькування за прорив „громадянського миру“ і після появи у „Правде“ № 9 від 15(28) березня статті Л. Б. Каменева „Без тайной дипломатии“. (А. Є.-С.).

[1] Ленін, т. XX, стор. 15-16, укр. вид. 1931.

[2] Там таки, стор. 16, укр. вид. 1931.

„Наша революція буржуазна, *тому* робітники повинні підтримувати буржуазію, — кажуть ні до чого не здатні політики з табору ліквідаторів.

Наша революція буржуазна,—кажемо ми, марксисти,—*тому* робітники повинні розкривати очі народові на ошуканство буржуазних політиків, вчити його не вірити словам, покладатися тільки на *свої* сили, на *свою* організацію, на *своє* об'єднання, на *своє* озброєння.

Уряд октябристів і кадетів, Гучкових і Мілюкових, *не може*... дати ні *миру*, ні *хліба*, ні *свободи*"[1].

Все це було зрозуміле. Питання про озброєння пролетаріяту ми висунули на перших же зборах організації 16 березня, правильна аналіза клясової суті Тимчасового уряду та його ставлення до війни дано в листовці від 19 березня. Але відповіді на питання, над розв'язанням якого ми бились і яке самостійне розв'язати не могли, не одержавши „Листів із далекого краю", в листах ми не найшли. „Про тактичні завдання нашої найближчої дії щодо цього уряду" — Ленін обіцяв поговорити в іншій статті.

Крім того, нас надзвичайно здивувала висловлена Леніном думка про те, що поруч уряду Гучкова-Мілюкова уже виник „робітничий уряд" — це „Рада робітничих і солдатських депутатів у Пітері".

Своєрідність ситуації, що розвинув потім Ленін у статті „Про двовладдя", самостійно намацати ми були неспроможні.

Отож, для харківського комітету перших виборів, для тієї політичної лінії дій, з якою він звернувся до мас, зокрема і в першій листовці, характеристичні дві помилки „ліво"-опортуністичного характеру: Х. К. не зрозумів своєрідности ситуації, яка не дозволяла ставити питання про негайне повалення Тимчасового уряду, зв'язаного з Радами через Виконком Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів.

Друге. За тих умов не можна було висувати гасла „геть війну імперіялістичну, хай живе громадянська війна". „Сумлінне,— за висловом Леніна, — революційне оборонство", що охопило широченні кола клясово незацікавлених у перемозі Росії в імперіялістичній війні шарів людности, об'єктивно повертало це гасло проти партії.

На Петроградській загально-міській конференції, що відбулася ще до квітневої конференції партії, Ленін з цього приводу говорив:

„У декого повстає думка, чи не зріклися ми самих себе: адже ми пропаґували перетворення імперіялістичної війни в громадянську, а тепер ми говоримо проти самих себе. Але в Росії перша

[1] Ленін, т. XX ст. 17, укр. вид. 1931.

громадянська війна закінчилася, ми тепер переходимо до другої війни — між імперіялізмом і озброєним народом — і в цю переходову добу, поки збройні сили у солдатів, поки Мілюков і Ґучков іще не вжили насильства, ця громадянська війна перетворюється для нас у мирну, довго тривалу й терплячу клясову пропаґанду. Коли ми говоримо про громадянську війну раніше, ніж люди зрозуміли її потребу, тоді ми безперечно потрапляємо в блянкізм. Ми за громадянську війну, але тільки тоді, коли її провадить свідома кляса. Можна скидати того, кого народ знає, як насильника. Тепер же насильників ніяких нема, гармати й рушниці у солдатів, а не у капіталістів, капіталісти не насильством беруть зараз, а ошуканством, і галасувати зараз про насильство не можна, це безглуздя. Треба вміти стояти на точці погляду марксизму, в його твердженні, що це перетворення імперіялістичної війни в громадянську будується на об'єктивних умовах, а не на суб'єктивних. Ми покищо зрікаємося цього гасла, але тільки покищо... Поки уряд не почав війни, ми проповідуємо мирно" [1].

Основна помилка Харківського комітету і, насамперед, моя, як автора цієї листовки, в тому й полягала, що ми не зуміли „стояти на точці зору марксизму" і механічно перенесли в нові обставини гасло, яке обертало його авторів у блянкістів.

Цю, надзвичайно просту в геніяльній аналізі, думку засвоїли ми далеко пізніше, уже періоду квітневої конференції одначе, заслуга Х. К. перших виборів полягає все ж у тому, що на правоопортуністичні, напівменшовицькі позиції Каменева, у питанні про ставлення до Тимчасового уряду, — комітет не скотився.

Поява цієї першої леґальної більшовицької листовки, яку ми ширили і серед солдат, що їхали на фронт через Харків, справило нечуване враження не лише на буржуазію та оборонців усіх мастей, але й на ту частину харківських меншовиків, яка зпогорда називалась „Интернационалистами циммервальдского толка".

Мілюковська „Речь" знайшла за потрібне вмістити на своїх сторінках замітку про цю листовку. У цій замітці виявилась провокаційна спроба буржуазії скомпромітувати нас зв'язком з чорною сотнею, з силами старого режиму.

17 (30) березня, тобто через одинадцять днів після появи нашої листовки, „Речь" писала:

„Нам доставлена добре надрукована проклямація без означення типографії за підписом „Харьковский комитет 6 марта". Проклямація видана від імени „Российской социал-демократической партии", містить ряд грубих вихваток проти Державної думи, Родзянка, Мілюкова і заклик ширити гасло „геть війну".

[1] Ленін, т. XX, ст. 229 - 230, укр. вид., 1931.

У кінці проклямації жирним шрифтом надруковано чотири заклики і першими стоять такі ганебні слова „Да здравствует гражданская война“.

Не можна припустити, звичайно, щоб комітет соціяль-демократичної партії видав таку проклямацію. Очевидно, контрреволюція працює і старається во-всю. Хоч будьяка найменша небезпека, її не треба нехтувати такого неспокійного часу, тим більше, що, проклямація ця, як нам пишуть, старанно шириться серед населення.

Цим ганебним виступам с.-д. організація повинна протиставити найкатегоричнішу заяву про те, що такого роду заклики не можуть виходити від партії і, що взагалі анонімним проклямаціям не можна йняти віри, бо надто багато є негідників старого режиму, які ні перед чим не зупиняться у своїх спробах його відновити“.[1]

Не забули виступити й меншовики. Харківський меншовицький „Социал-Демократ“ 24 березня писав:

„З особливою радістю доводиться відзначити єднання і згоду переважної більшости соціяль-демократії різних течій у головних партійних і політичних питаннях. Доводиться окремо відзначити лише листовку, підписану Харківським комітетом РСДРП. Ця листовка містить в собі заклик до громадянської війни, до боротьби тепер же, з молодшим, за повалений царат, ворогом — російською буржуазією, уособленою Мілюковим і Родзянком, та капіталізмом. Не можна не відзначити, що ця листовка викликала деякий сумнів, як у робітничому, так і в солдатському середовищі.“[2].

Такий, порівняльно стриманий, тон меншовицької замітки пояснюється чисто тактичними міркуваннями. Меншовики цього періоду збирались „мирно“ проглинути більшовицьку організацію „злиттям харківських соціяль-демократів всіх відмін“ і тому до пори до часу „шукали погоджености сил“.

В більшовицькій пресі про нашу листовку вміщено замітку в „Кронштадтской Правде“. Відповідаючи на інсинуації „Речи“ і, беручи нас під оборону, „Кронштадтская Правда“ водночас зазначала на наші помилки.

Шалене цькування, що зчинила буржуазія навколо листовки, примусило Х. К. провести на фабриках та заводах ряд мітингів для роз'яснення гасел листовки, а також умістити в „Пролетарий“ ряд статей, які виявляли клясову суть кадетської партії і пояснювали, чому кадети галасують про „єднання“ і, одночасно цькують більшовиків із „Правди“. У № 7 від 13 березня (ст. ст.)

---

[1] „Речь“ № 65 (83807) 17 (30). III 1917 р. Петроград.
[2] Д. Эрде — „Революция на Украине“, ст. 73.

„Пролетария“ була надрукована із „Правды“ стаття М. К. Муранова — „Правда революционной демократии“.

Редакція попереджала статтю таким зауваженням:

„У зв'язку з тим цькуванням, яке зчинила вся буржуазна преса і, зокрема, „Южный Край“ [1] проти „більшовиків“ із „Правды“, редакція газети „Пролетарий“ вважає за потрібне ознайомити харківських робітників з думкою на це питання їхнього представника у Державній Думі тов. Муранова“.

У буржуазній пресі, — писав Муранов, — зчинено похід супроти „Правды“. Всі засоби пущені в діло, щоб схитнути її значення у широких колах революційного народу. Це нас не дивує. Це — природньо. Ненависть навіть найпередовішої буржуазії до „Правды“ — лише результат того, що „Правда“ поставила своїм завданням боронити інтереси робітничої кляси і всього трудящого народу не лишень проти царської реакції, але й проти буржуазії, що дістала владу.

„...Ми закликаємо робітників і солдат, із-за радости визволення із під царського ярма, не забувати, що боротьба не закінчена, не улещуватись красними словами про свободу, що виходять із уст вчорашніх царських міністрів... Ми вважатимемо нашу революцію 1917 р. закінченою лишень тоді, коли вся влада буде належати самому народові, коли викоренені будуть всі залишки старого режиму, коли армія буде демократизована, коли всі чиновники будуть обраними, коли 8-мигодинний робітний день буде проведений на ділі по всій Росії, коли соціяльна основа дворянського панування — земля — буде вибита із під ніг панів-поміщиків і передана демократичній державі...“

Ще раніше в № 2 „Пролетария“ вміщено другу статтю під назвою „Милостью божией лакеи (Милюков И К-º)“ де виявляється монархічний характер кадетів, які перефарбувалися після лютневої революції — у „республіканців“.

До того ж питання „Пролетарий“ повертається і в № 5 від 20 березня (ст. ст.) у статті „Единение“.

Для характеристики реагування робітників на цькування буржуазної преси проти більшовиків взагалі і харківських більшовиків, зокрема — цікаво навести резолюцію мітингу на заводі „Гельферих-Саде“. Мітинг відбувся 1 квітня. В цей час наш вплив на заводі був дуже слабий. Панували меншовики та есери. Збори робітників заводу, як це відзначається у звіті, уміщеному в „Пролетарий“ — „з цікавістю вислухали доповідь голови Ради Робітничих депутатів тов. Лазька“ — меншовика-оборонця. Проте, „у справі цькування буржуазною пресою робітників, з приводу відомої проклямації, яка проголошувала гасло „громадянської

[1] Газета харківського видавця Юзефовича, що своїм напрямком близько примикала до кадетів.

війни", промовці, висловлюючи пропонували, наперед, не визнаючи свого ставлення до проголошеного гасла, заплямувати наклеп „Речи" та інш. газет".

Збори одноголосно прийняли таку резолюцію:

„Збори робітників заводу „Гельферих-Саде" висловлюють своє обурення проти вихваток буржуазної преси на зразок „Речи" та їх бульварник прихвоснів, як „Жало" і „Южный Край", що намагалися всіма силами знесловити деякі політичні течії російського пролетаріяту.

Буржуазна преса, по-льокайському прислужуючись до революції старому режимові, що охоронявся провокаторами різних рангів, злякалася тепер могутнього голосу пролетаріяту і пробує розладити його лави, користуючись для цього з ганебної назви „провокатора". Ми бачимо у такій тактиці справжньо-провокаторські заходи й заявляємо, що для нас давно вже ясна лицемірна фізіономія буржуазної преси, і ми певні, що її теперішні спроби підлизатись під єдиний робітничий рух Росії, зустріне гідну відсіч від пролетаріяту, який бореться"[1].

Основні питання революції, поставлені у першій листовці що виявляли недооцінку ситуації, пізніше не раз ще обговорювали, як Х. К. так і загальні збори організації. У боях з каменівщиною що визначилась на той час і в лавах Харківської організації, остання проробила і зрозуміла ленінські настанови та твердо пішла вперед під більшовицьким прапором.

Водночас з пропозицією Х. К. видати листовку про поточний момент, перші загальні збори (16/III-17) Харківської організації більшовиків, доручили йому організувати щоденну партійну газету.

До складу першої „редакційної комісії" газети „Пролетарий" обрано: на голову редакційної комісії тов. Сурика, на члена комісії т. т. Бретера (прибране партійне ім'я Аронштам Лазар) та Безчетвертного Н.

У такому складі редакційна комісія прожила щось із місяць, також як і перший комітет, обраний 16 березня. Останніх чисел кв'тня (27), цю комісію переобрано. До неї увійшли: голова — Сурик і члени — Азарх, Лугановський і Судик.

Обмірковуючи питання про видання газети, в комітеті ми від разу ж виявили ряд неймовірних утруднень, перебороти які, здавалось, не вистачить сили. Поперше, у нас не знайшлось жадного більшовика, який би знався на техніці газетної справи. Подруге, у касі комітету не було грошей. Проклямація, видана 18 березня, поглинула всі грошові ресурси, зібрані перших днів серед членів партії. Потретє, не було типографії, яка погодилась би друкувати пораженську газету. Адже, всі ми лише щойно вийшли із підпілля, де навчились не лякатись труднощів і ді-

[1] „Пролетарий" № 7, 23 III 1917 г.

стали доброго гарту їх перемагати. Нема тому нічого дивного, що Х. К. одноголосно вирішив, наперекір усім труднощам, газету „видати в тижневий термін". Х. К. вважав, що найбільших труднощів завдасть випуск лише першого нумера газети, бо її поява у робітничих масах забезпечить подальше існування й розвиток, саме за допомоги мас і за їхнього підтриму.

Ми більшовики, добре розуміли конечність розвинути широку роботу серед мас. Беручи на увагу нашу відносну організаційну кволість цього першого періоду, брак аґітаторських і пропаґандистських сил, недосить міцний зв'язок із заводами й фабриками, і особливо слабкий зв'язок з солдатськими масами, і, як наслідок цього, зовсім незначне представництво членів нашої партії в Радах робітничих і солдатських депутатів, ми досить добре бачили, що наша газета прислужиться нам на шляху завойовання цих мас.

23 березня в точно призначений термін перший нумер „Пролетария", орган Харківського комітету РСДРП, вийшов. Есери, вийшовши із підпілля, були організаційно міцніші за нас і перший нумер своєї газети „Земля и Воля" випустили вже 20 березня. Меншовики уґрунтувавшись в „Известиях Харьковского Совета рабочих депутатов", що почали виходити ще 17 березня, свою газету „Социал-Демократ" видали 25 березня.

У невеликій кімнаті на Клочківський вулиці „ущільнено" двох підпільників-більшовиків і розташовано Х. К., редакцію й контору газети „Пролетарий".

За двома маленькими столиками, на лутці єдиного вікна, на двох ліжках, скрізь, де тільки можна було примоститися, з ранку до пізньої ночі працював більшовицький штаб.

Тут ставили печатки на „подписные листы" для збору грошей видавати газету. Сюди з повідомленням про результати розшукувань типографії приходили товариші, що устигли добре наторгуватися й посперечатися не з одним десятком власників типографій.

Тут, нахмуривши лоби, сиділи перші робкори, більшість яких уперше, викладали на папері звіти про мітинґи, революційну хроніку та інш.

Перших днів навколо газети згрупувалось кілька товаришів, що були самі і завідувачі відділів, і кореспонденти, коректори і воднораз розповсюдники та продавці газет. Активно працювали в газеті: А. Борщевський (підписував статті А. Б. Мелік-Алахвердов (Анчар або С. Ан.), робітник із заводу „Эконом" (П. Рабочий), Папков, М. Тевелєв, Туркельтауб (тов. Лев), Георгобіані (Лаврушка). Пізніше — Р. Азарх та Ольмінський, статті якого ми звичайно, ждали як голодний шматок хліба.

Після виходу перших же нумерів газети, ми стали надсилати її порядком обміну до всіх редакцій більшовицьких органів преси.

Отож, про життя нашої газетки дізнався тов. Ольмінський, який працював у „Социал-Демократе“—органі Московського комітету РСДРП(б). Відразу, відчувши і зрозумівши нашу редакційну слабкість, а підчас і безпорадність, тов. Ольмінський надіслав мені як редакторові „Пролетария“ листа з цілим рядом порад у виданні газети й обіцяв співробітничати в ній. Це була перша допомога, яку ми дістали зовні, реально відчувши зв'язок з московськими товаришами. Трохи пізніше я дістав ряд порад у складанні нумеру газети від тов. І. Бош, а згодом і від А. М. Колонтай. Одначе, лише тов. Ольмінський протягом досить довгого часу не втрачав з нами зв'язку, регулярно надсилаючи нам свої статті.

Як уже зазначалось, серед усіх харківських товаришів, які працювали в „Пролетарии“, починаючи з його „відповідального редактора“, не було жодного чоловіка, який би хоч трохи був обізнаний з газетною справою. Винятком був тов. Георгобіані; десь, колись протягом двох-трьох тижнів він коректував провінціяльну газетку і трохи був обізнаний з версткою нумеру. І тому, нема нічого дивного, що „Пролетарий“ має на собі глибокі сліди недосвідчености його перших працівників.

Одначе, не лишень зовнішній вигляд газети, а що й далеко гірше, загальний її зміст шкутильгав. На її сторінки іноді попадали такі статті, які не мали нічого спільного з політичною лінією партії.

Ось, наприклад, у другому нумері від 27 березня без ніяких завваг редакції вміщено „Обращение бывших каторжан“. У цій відозві є такі місця: „...Наша навіжена стара влада почала цю війну й мала нахабність називати її народньою.

Це — лицемірство, це—наклеп на народ, вона була війною царя та буржуазії. *Але тепер, і лишень тепер, війна стає й повинна стати народньою, але війною оборонною. Оборонною проти Вільгельма, проти німецького імперіялізму* (Підкреслення моє — А. Є. - С.)“.

Було б, одначе, цілковито неправильно всі політичні помилки „Пролетария“ за періоду до квітневої конференції пояснювати лише слабою підготовленістю редакційної комісії та її ліберальною терпимістю до тих, що інакше мислять. Хоча треба визнати, що першого періоду свого життя „Пролетарий“ мав вигляд майже „вільної трибуни“, з якої дозволялось говорити кожному, хто визнавав себе за більшовика або вважав, що співчуває більшовизмові.

Наявність принципіяльних незгод у складі редакції в основних питаннях про війну, про владу і, нарешті, в організаційних питаннях, не розв'язаних в організації, і які виявились приблизно на період, коли на сторінках „Правды“ з'явилась оборонська стаття Каменева, — сильно утруднювало працю редакції, призво-

дило до безкраїх сперечань, іноді компромісів, а найчастіше до того, що окремі нумери газети втрачали послідовно революційні риси більшовицького органу.

У зв'язку з переходом на опортуністичні позиції „революційного оборонства" деяких робітників редакції (Безчетвертного, Борщевського, Мелік-Алахвердова, П. Робочого та інш.) Х. К. 24 квітня переобрав редакційну комісію. Замість Безчетвертного опозіцію став репрензувати Лугановський — лідер провоопортуністичної опозиції каменівщини в Харківській організації, залучений до складу редакції.

Залучення до складу редакційної комісії тов. Лугановського, не послабило, а, може, ще більше ускладнило її роботу, унісши за наявности принципіяльних незгод, які залишились в основному питанні революції — про владу, постійні сперечання при доборі матеріялів для чергового нумеру.

Договоритись ми не могли, а в результаті спроб розв'язати питання компромісом, виходили досить комічні речі. Так, наприклад, коли в „Правде" з'явилась стаття Леніна „Про двовладдя", вирішили передрукувати її в „Пролетарии", маючи на увазі, що цього періоду у нас, на півдні „Правда" не набула ще широкого поширення (через неналагодження експедиції газети). Тов. Лугановський щойно повернувшись з партійної наради в Петрограді (28 березня - 1 квітня перед з'їздом Рад), мотивуючи тим, що переважна більшість „старих більшовиків" не погоджується з настановою Леніна про владу, категорично заперечував проти вміщення статті.

В результаті довгих сперечань, статтю надрукували з двома зауваженнями від редакції: „У зв'язку з великою вагою і складністю питань, які заняв тов. Ленін, редакція вважає за конечне передрукувати статтю вождя революційної с-д., вміщену в „Правде".

В подальшому ми вважаємо за конче вмістити статті т. Леніна, щоб якомога найширше ознайомлювати т. т. робітників з його тезами, думками, поглядами, а не з приписуваними йому наклепницькою буржуазною пресою".

Далі йшла стаття, а в кінці її ще одно застереження, що належало тов. Лугановському, як членові редакційної комісії, уміщене також від імені редакції: — „З деякими твердженнями тов. Леніна редакція не погоджується".

Незгоди тривали і в подальшому. „З наполегливости тов. Лугановського і ніби у противагу статті тов. Леніна —„ Про двовладдя", в „Пролетарии" вміщено „Плятформу Киевского комитета РСДРП". Плятформа починалася словами: — „Ми вважаємо, що розвиток виробничих сил і соціяльна міць пролетаріяту не досягли того рівня, за якого робітнича кляса може утворити соціялістичний переворот.

Встановлення соціялістичного ладу, що стає конечною метою всієї нашої діяльности, не входить тому до числа завдань, які стоять перед нами в перебігу революції".

До цього періоду належать найгостріші незгоди всередині редакційної комісії, що становлять, як це побачимо пізніше, пряме відображення незгод у харківському комітеті та в харківські організації. Перший легальний Х. К. прожив 35 днів — з 17 березня по 22 квітня. За цей короткий час комітет проробив величезну організаційну роботу.

Уже через 20 днів легального життя Харківська організація так виросла й зміцніла, що на нараді Х. К. 29 березня довелося розглядати питання про утворення районних організацій. Нам стало ясно, що ту силу питань повсякденного життя, які вимагали негайного реагування, безпосередній провід з одного центру, та ще за кволо налагодженого зв'язку, призводить до сильного запізнювання, з чого користають меншовики та есери, перехоплюючи у нас впливи на маси. Отже, вирішили, питання про районні організації, поставити на обговорення найближчих загальних зборів.

Слід відзначити, що цього періоду майже всі будь скільки відповідальні постанови обов'язко переводились через загальні збори всієї організації. На цей час організація надзвичайно зросла численістю. Навіть з технічних умов збирати більше тисячі членів партії в одному місці ставало неможливе. Тим то повстало питання з однієї сторони про районні збори, а с другої про скликання загально-міської конференції.

5 квітня відбулись треті загальні збори Харківської організації, де й ухвалено утворити три райони: Петинський, Холодногорський та Міський.

13 квітня оформилась організація Петинского району й обрано Петинський районний комітет. 2 травня відбулась перша нарада Холодногорського райкому, а 6 травня перші організаційні збори Міського району. Комітет опрацював питання про організацію Основ'янського підрайону Холодногорського району, але постанову про це ухвалено уже на організаційній нараді Х. К. других виборів.

Поруч роботи над виданням газети, Х. К. приступив до *утворення колегії пропагандистів-агітаторів*, а також *курсів пропагандистів*. Брак підготовлених теоретиків-марксистів призводив до того, що Х. К. повинен був використати для пропагандистської роботи в основному більшовиків-студентів.

В Робітничому домі, де містилася колегія пропагандистів, встановлено чергування. Сюди надходили численні вимоги від робітничих колективів та солдат про надіслання агітаторів.

Х. К. перших же днів свого життя вирішив допомогти організаціям Донбасу. У район шахт відряджено тов. Данилевського,

Налагоджено зв'язок з Катеринославською організацією і відряджено т. Судика на конференцію організації Донецького району, що мала відбутися 17 квітня в Катеринославі [1].

Комітет підготував перше більшовицьке святкування 1 травня. Першотравнева демонстрація уперше дозволила Харківській організації більшовиків висунути перед найширшими масами харківських пролетарів і перед залогою самостійні революційні гасла. Інші „соціялістичні" партії вийшли на маніфестацію з гаслами, висуненими опортуністичним Виконкомом Харківської Ради. Характеристично, що в атмосфері надзвичайного цькування, виступаючи на першотравневу маніфестацію, Х. К. дав вказівки на місця вжити заходів до збройної охорони своїх прапорів. Для цього мобілізовано всіх членів партії, що на цей час устигли набути револьвери та січну („холодную") зброю (ґинжали, фінські ножі та інш.). Х. К. не виключав можливости нападу „чорносотенців" на плакати з гаслами „Геть війну".

З перших же днів революції утворено на всіх заводах, де ми мали будьскільки впливу, бойові дружини. Проте, найорганізованіші боєздатніші й дружини були на заводах „ВЭК" і Шиманського.

4 травня у Харкові одержані перші відомості про демонстрацію петроґрадського пролетаріяту в зв'язку з мілюковською нотою. Ранком 5 травня відбулась екстренна нарада Харківського комітету РСДРП, де обмірковано питання про ноту Тимчасового уряду. З ухваленої резолюції видно, що Х. К. на цей час ще залишився на „лівій", путчистський, неправильній позиції негайного повалення Тимчасового уряду. Комітет відзначаючи, що:

„1) буржуазний Тимчасовий уряд, стихійно висунений революцією, своєю суттю й клясовою приналежністю не зміг і не може виконувати волі демократії;

2) що він є уряд імперіялістичний і

3) що своїми неодноразовими контрреволюційними вчинками як у галузі внутрішній, так і зовнішній політиці він загрожує завойованій народом свободі, — визнав:

1) *що буржуазний Тимчасовий уряд треба негайно усунути від влади*,

і 2) *що всю повноту влади треба зосередити в руках Рад робітничих і солдатських депутатів* (підкреслення моє — А. Є.-С.) як єдиного органу, здатного боронити інтереси демократії".

Потім, вислухавши доповідь про те, що в Харкові утворився соціялістичний блок, комітет постановив обрати туди на свого голову тов. Бретера і заступника його — тов. Данилевського,

[1] Ця конференція не відбулася, бо Ю. Лутовінов не досить її підготовив: прибуло всього 6-8 делеґатів.

зобов'язавши обстоювати прийняту комітетом резолюцію й залишатися у бльоці доти доки його дії й постанови не заперечуватимуть резолюції.

Зважаючи на те, що з меншовиками й навіть з есерами зговоритися не можливо, Х. К. вдався уже до не раз випробуних заходів заклику до мас через голову меншовицько-есерівської ради.

Виступивши на мітинґах і зборах із своєю резолюцією, ми досягли блискучих наслідків. Не лише на заводі ВЕК, але й на таких заводах, фабриках та майстернях (залізничих), де перед тим наш вплив був дуже обмежений, а також у військових частинах, Харьківська організація більшовиків цих днів повела маси за собою.

Мітинґ робітників і службовців північно-донецьких залізниць при депі Основа (було присутніх 1.600 чол.) на доповідь тов. Близниченка,

„... обговоривши ноту Тимчасового уряду до союзників про те, щоб тривати війну до переможнього кінця, вважає, що цією нотою Тимчасовий уряд порушив свою обіцянку виконати волю народу й тим самим, позбувшись його довір'я, повинен відійти від влади, на яку його поставив революційний народ. Ми вважаємо, що єдиний уряд це Рада робітничих та солдатських депутатів, яка є представник трудового народу й вона одна може правильно розв'язати питання про війну і мир."

Солдати 1-ої Харківської команди, тих що видужували, на мітинзі у складі 4 сотен, вислухавши доповідь про ноту Тимчасового уряду, ухвалили таку резолюцію:

„27 березня ц. р. Тимчасовий уряд у своїй відозві до всього російського народу заявив про свою відмову від анексій і контрибуцій, але він уже у своїй ноті 18 квітня повторив знову про своє бажання вести війну до кінця, тобто, без кінця.

Визнаючи, що будьяке загаювання війни вигідне лише буржуазії, що наживає мільйони, а трудовому народові війна приносить лишень руїну, калічення й сльози сиріт та вдов;

вітаючи Раду робітничих і солдатських депутатів, цілком приєднуємося до відозви Петроґрадської Ради — „Народам всего мира..."

Тимчасовий уряд мусить піти геть, поступившись такому урядові, який не лишень на словах, але й на ділі хотів би покінчити з війною, дати мир усьому світові.

Таким урядом ми вважаємо лише той уряд, який вийде із складу трудящого народу та органів його—Ради робітничих і солдатських депутатів. До цього моменту закликаємо робітничу клясу, армію та селянство більше об'єднатися й ще міцніше організуватись навколо Ради робітничих та солдатських депутатів. Закликаємо всіх бути на сторожі та всіма способами пильнувати аж до

моменту, коли наші депутати в Радах покличуть нас на допомогу". Треба відзначити, що в цей час на мітинґах і зборах фабрик, заводів та військових частин майже всі ухвалені резолюції аналогічні до зазначених. Гасло „Вся влада Радам" починає міцно входити до свідомости революційних мас.

III. Боротьба з опортунізмом у лавах Харківської організації

Харківська більшовицька організація підійшла до лютневої буржуазно-демократичної революції як послідовно революційний, що твердо стоїть за генеральну лінію партії, її загін. Одначе, характеристична для всього періоду від лютневих днів до квітневої конференції активізація правоопортуністичних каменевських елементів усередині партії (однією із причин якої був вихід до політичного життя величезних мас дрібної буржуазії) найшла свій відбиток в Харківській організації.

З цього погляду опозиція всередині Харківської організації не становила якусь відокремленість, специфічність. Своєрідність боротьби цієї опозиції з партією в Харкові полягала лише в тому, що тут у меншовицькій організації було сильне так зване „інтернаціональне крило", яке жонглювало революційною фразою, через що невипробуваному в політиці робітникові важко було поперваx розібрати їх найнахабніше угодовство з буржуазією, їх найганебнішу зраду інтересів пролетаріяту.

У цих „інтернаціоналістах" наші опозиціонери найшли гідних собі спільників. Але ця ж „революційність" на словах і вміло приховане зрадництво на ділі, сильно утрудняло ленінській більшості організації викривати як опортуністів у своїх власних лавах, так і меншовицьких прихвоснів буржуазії, що об'єднались за керівництвом організаційного комітету.

Боротьба харківських опозиціонерів проти партії почалась, насамперед, із спроб ліквідувати харківську більшовицьку організацію. Питання про об'єднання в Харкові більшовицької та меншовицької організацій підніс Харківський тимчасовий організаційний комітет (меншовицький). Харківські меншовики розуміли, що за умов, коли і числом і наявністю достатньо підготовлених кадрів, співвідношення сил складається на їх користь, злиття організацій визначає цілковиту ліквідацію, розгром і деморалізацію нас — більшовиків. Цього, на жаль, не хотіли розуміти опортуністи у наших власних лавах.

Щоб домогтися такого роду „об'єднання", меншовики цілковито визискували в своїх інтересах те загальне об'єднансько-демократичне сп'яніння, яке широкою хвилею поширилось у масах першого періоду революції й яке було цілком природне після повалення царату, який однаково пригноблював всі шари людности (робітників, селян та інтеліґенцію).

Для характеристики об'єднанських настроїв, що охопили величезні маси робітників та трудящих села і які до сліз ласкали наших об'єднанців, приведу листа краматорського комісара. Цей лист під назвою „От провинциала" уміщено в „Пролетарии" 13 квітня, тобто, згодом уже з місяць після перевороту, коли окремі партії, за умов свободи слова й друку, достатньою мірою ясно визначали свої позиції в питанні про війну, про ставлення до Тимчасового уряду й т. д.

„Провинциал" писав:

„Товариші. Як сумно вплинули на мене, провінціяла, „больше-меньшевистские" незгоди. Як болізно дивитися, коли між нами тепер живуть дві різні течії. Я приїхав до вас у Харків, до вас, старших товаришів, почерпнути сили й уміння для тієї велетенської роботи, яка жде нас всіх у закутнях і що ж я тут бачу: наші брати, наші старі робітники, не можуть досі зрозуміти, що від їх багато й багато жде провінція й село. Товариші! Чи можемо ми в такий момент говорити про будь-які партійні незгоди, чи можемо ми зачіпати інші питання помимо тих, що висуває саме життя? Чи маю я право називати себе „більшовиком" або „меншовиком", коли на мене звернені очі людей, які не можуть уяснити, що сталося в Росії, коли вони ловлять з жадобою голодного кожне слово. Чи маю я право, забуваючи про темних, доводити розумному, що я хороший, а ти скверний? Ні! Тисячу разів ні! Ми повинні за девіз поставити собі: „нести світло у провінцію, у село!"

Товариші! Забудьте ваші чвари, незгоди й не забувайте лишень, що ви зобов'язані дати знання, внести світло у провінцію й село, не забудьте, вони ждуть друкованого слова не із звітом про партійні чвари, а із звітами про дружню обопільну працю на користь тепер дорогої нам вільної батьківщини.

Товариші! Благаю, поспішайте об'єднатися, поспішайте в село, там ви потрібні.

Хай живе єднання!"

Цей лист справді був лист „провінціяла", але не тому, що його автор територіяльно перебував у провінції, а тією ідеологією, якою просякнутий кожен рядок його відозви. Об'єднанці у наших лавах не були провінціялами ні в буквальному, ні в переносному значенні цього слова. Їх об'єднанські намагання були логічним висновком із їх оцінки характеру революції, відмови від доведення цієї революції до кінця й від переростання її в революцію соціялістичну.

Основна група харківських більшовиків-підпільників у своїй боротьбі з об'єднанцями ґрунтувалась на постанові конференції закордонних секцій РСДРП, що відбулася в Швайцарії в березні 1915 року. Ми вважали, що як постанова цієї конференції, так і постанова міської листопадової (1915 р.) конференції в Харкові,

яка прийняла аналогічну постанову про ставлення до інших партій і груп, залишається правильна й досі, бо позиції цих партій і груп щодо основних питань, питань про війну, залишаються старі.

Ми твердо провадили в життя настанови, що „завданням СДРП у Росії“ є подальше зміцнення пролетарської єдности, утвореної 1912—1914 рр. найбільше „Правдой“, відновлення партійних с.-д. організацій робітничої кляси на базі рішучого організаційного розмежування з соціяль-шовіністами. Тимчасові погодження, припустимі лишень з тими с.-д., які стоять за остаточий організаційний розрив з О. К., „Нашей Зарей“ та Бундом. Коли ж часом до квітневої конференції нам і доводилося недосить різко ставити питання проти об'єднання, то це було з тактичних міркувань, в силу того, що ілюзії загально-національного об'єднання захопили значні шари робітництва і дійшли навіть до наших власних лав.

До квітневої конференції Харківська організація справу про об'єднання з меншовиками уже розв'язала, засудивши спроби розчинити пролетарську організацію у дрібнобуржуазному болоті „автономної харківської організації, незалежної від центральних установ (як ЦК так і О.К.)“[1].

Одначе, ця боротьба за збереження самостійної більшовицької організації відібрала багато сил і часу і, безумовно, важко відбилась на всій діяльності організації.

3 травня відбулись загальні збори Х. О., на яких тов. Лугановський, делеґат на Всеросійську партійну нараду від Х. К., зробив звітну доповідь. Ці загальні збори нібито підбили попередні підсумки тієї боротьби, яку група Лугановського провадила в організації. Доповідач використав приділений йому час і постанови наради для того, щоб довести правильність тієї лінії, яку пробувала провадити в Х. К. і в організації меншість, цупко чіпляючись за меншовицько-оборонський погляд Л. Каменєва, відображений у „Правде“ 28 березня в питанні про війну. Він підкреслив, що нарада визнала за конечне зберегти міць армії й не допустити її дезорганізації, а також на неправильність гасла „Геть Тимчасовий уряд“. Крім того Лугановський окремо зупинився на питанні про об'єднання з меншовиками, яке на нараді також „розв'язано позитивно“.

Повідомляючи про виступ на нараді Леніна, який повернувся з еміґрації, доповідач підкреслював, головно, заперечення на ленінські тези „старих більшовиків“, які нібито „обурювались“ з його пропозицій змінити назву партії, переглянути стару програму й які вважають тези за відступ від більшовизму і скочування до анархо-синдикалізму.

---

[1] Із резолюції, запропонованої на загальних зборах більшовиків і меншовиків, скликаної з ініціятиви О. К.

Тов. тов. Муранов і Романович (робітник паровозобудівного заводу—делегат на Всеросійську нараду Рад від Харківської Ради роб. депутатів), виступаючи в обговореннях на доповідь Луганowського, пробували дати об'єктивніше висвітлення постанов партійної наради, а також і виступові Леніна.

Тов. Муранов підкреслював, що як бюро ЦК, так і нарада вважають війну за війну імперіялістичну і для революційної Росії, бо Тимчасовий уряд є уряд капіталістів та поміщиків. Ця війна перестане бути імперіялістичною лишень після переходу влади до робітників і найбідніших селян, які тепер організовані в Радах депутатів. Доки ж цього нема, революційна партія не може ставити питання навіть про умовну підтримку Тимчасового уряду. Ми повинні вимагати від Петроградської Ради, щоб вона примусила Тимчасовий уряд швидше покінчити війну на основі пропозиції всім тим, що воюють, скласти мір без анексій і контрибуцій і на основі права націй на самовизначення. Щождо питання об'єднання з меншовиками, то тут питання може йти лише про об'єднання з тими меншовиками-інтернаціоналістами, які поділяють погляд постанов Ціммервальда та Кінталя, які готові порвати з оборонцями. В тому ж розумінні висловлювались і інші товариші, прихильники більшости Х. К.

Як це стало ясним після проробки тез Леніна й резолюцій квітневої конференції, навіть погляд сторонників більшости Х. К. (яка в основному обстоювала більшовицький погляд у питанні про війну, про Тимчасовий уряд і об'єднання с.-д.), подеколи хибував на ряд неясностей, нечіткостей. Даючи правильну оцінку природі війни, намічаючи правильний шлях для революційної демократії виходу із війни, правильно оцінюючи клясову буржуазну природу Тимчасового уряду, багато товаришів заразом допустились помилки, припускаючи, що Тимчасовий уряд—уряд капіталістів та поміщиків—може стати зброєю у складанні демократичного миру.

Характеристичний з цього погляду виступ 22/IV тов. Муранова на робітничому мітинзі у Робітничому домі. Мітинг призначив і провів Харківський комітет. У звіті про мітинг записано:

„Багатотисячний натовп зустрів доповідача (Муранова) гучними оплесками, які набули овації. Тов. Муранов закликав всіх об'єднатися навколо РСДРП і Харківського Комітету. „Пам'ятайте, товариші, що зроблено лише один крок, що в майбутньому ще велика боротьба, боротьба пролетаріяту з буржуазією. І заради цієї боротьби треба згуртуватись, і силі капіталу, що насувається, протиставити єдину робітничу організацію...“ Підкресливши далі, що тепер основне завдання пролетаріяту полягає в тому, щоб покінчити війну, яку розпочав царат в інтересах поміщиків та капіталістів, доповідач вигукнув: „Хай живе мир! Хай живе братерство всіх народів!“

На доповідь ухвалено резолюцію:

„Тимчасовий уряд сам собою буржуазний, висунений тимчасово до влади революційним народом, повинен виконувати волю народу, бо він є влада виконавча. Ради робітничих і солдатських депутатів, висловлюючи волю народу, повинні проявляти постійний тиск на Тимчасовий уряд і дотримувати суворого контролю до всіх його вчинків...“ І так цілу резолюцію складено в такому ж дусі.

Одначе, харківським сторонникам каменевського оборонства повести за собою будьскільки значні групи харківських більшовиків не пощастило. Тов. Лугановському — лідерові харківських каменевців довелося задовольнятися лише з тієї „вдячности“ за доповідь, яку загальні збори вирішили йому висловити. Уже в обговореннях на цих зборах на доповідь тов. Лугановського, а згодом у постановах про об'єднання з меншовиками, а також у виборах на квітневу конференцію виявилось, що група Лугановського, Безчетвертного, Борщевського організації за собої не веде.

IV. Після квітневої конференції партії і до липневих днів

Квітнева конференція більшовиків, завдавши нищівного вдару всім правоопортуністичним елементам у партії, остаточно визначили перемогу ленінської більшости й у Харківській організації. Відповідно до потвердженого партією курсу не лише на доведення лютневої буржуазно-демократичної революції до кінця, але й на переростання її в соціялістичну у спілці з найбіднішим селянством, Харківська організація свою роботу будує, мобілізуючи широкі маси робітників і солдат навколо гасла — „Вся влада Радам!“.

23 травня відбулись загальні збори Х. О., на яких вислухано звітну доповідь тов. Сурика про Всеросійську партійну конференцію. На протязі півтора місяця після тих зборів і до липневих подій, організація розгорнула величезну роботу.

Насамперед, треба було якомога скоріше ліквідувати той прорив, який з перших днів намітився у Радах, де міцно засіли меншовики та есери, і домагатися більшовицької більшости в них.

У зв'язку з цим 24 травня Х. К. містить у „Пролетарии“ „Проєкт наказу до виборів делеґатів в Ради робітничих і солдатських депутатів“. У цьому проєкті, запозиченому у Петроґрадського комітету партії, на диво просто і разом з тим точно щодо відповідности з лінією партії, дані настанови в питаннях про війну, землю, про 8-мигодинний робітний день, контролю Рад над виробництвом і розподілом продуктів, про владу і т. д. Наказ закінчується запевненням: „Тимчасовий уряд не здатний на революційні заходи, які одні лише й можуть врятувати країну від голоду. Вся влада Радам робітничих та солдатських депутатів. Їм

пойме віри всесвіт. Тоді ми зможемо покінчити війну і привести Росію до щастя!“

Далі йдуть такі вказівки: „Наш делеґат мусить чинити у Раді на підставі цього наказу. Хто ухилиться від цього, того відкличемо... Коли наш теперішній делеґат не поділяє викладених тут поглядів, ми просимо його скласти свої уповноваження й вибираємо іншого товариша“.

Курс, що взяв Х. К. на поступове витискування меншовицьких та есерівських делеґатів, ще до загальних перевиборів у Ради, вирішено закріпити підсиленням роботи більшовицької фракції у Раді. 20 травня за головуванням тов. Данилевського відбулась нарада фракції Ради, на якій виявились все ще невижиті у деяких більшовиків об'єднанські настрої. Ці товариші зазначали, що „окремо фракція повинна виступати лише в принціпіяльних питаннях, щождо цілого ряду дрібних питань, то їх можна обмірковувати на загальних зборах с.-д. фракції“.

Більшість же, що виступали з цього приводу, цілком послідовно стверджували: „Треба відокремлювати пролетарську лінію від дрібнобуржуазної; інтернаціоналістичну від оборонської; революційну від опортуністичної і в кожному питанні виразно проводити свою лінію“. Об'єднанці дістали належного відкоша й на цій нараді фракції, яка постановила (більшістю всіх при 2-х, що утримались) існувати окремо від меншовицької фракції і обрала бюро; після цього остаточного оформлення більшовицької фракції в Раді робітничих депутатів наша праця там пішла далеко продуктивніше, але це лише в Радах робітничих депутатів. У Раді солдатських депутатів ми довго ще розгорнути роботи не могли, бо у військових частинах все ще солдати - більшовики були окремими одиницями.

24 травня Харківський комітет з партактивом розглянув питання і прийняв постанову створити при комітеті військову організацію, куди повинні входити партійні осередки військових частин, сформувати Червону ґвардію та ввести розділ солдатського життя в газеті „Пролетарий“.

Формування бойових дружин на фабриках і заводах розпочато ще з перших же днів лютневої революції. Одначе, недостатня наша досвіденість за відсутности цього часу більшовиків у Раді солдатських депутатів та й взагалі у залозі, надто гальмували цю справу. Військова підготовка дружинників не провадилась і вся справа зводилась до того, що оформлені до цього часу райкоми мали у себе на обліці цих дружинників—озброєних партійців і безпартійних робітників, що співчували більшовикам.

Доповідач у питанні про формування Червової ґвардії так формулював конечність її утворення:

„Контрреволюція не чекає. Знаменних квітневих днів вона відверто виступила проти пролетаріяту; треба бути готовими до

нових її ударів. Треба не лише організовуватись у міцну пролетарську партію, у професійні спілки і т. д., в період, коли революція ще не закінчена, коли вона продовжує поглиблюватися й захоплювати чимраз більші й ширші галузі соціяльного життя, треба організованість підтримати збройною силою. Пролетаріят повинен бути озброєний...“

Х. К. постановив за своїм проводом і контролем приступити до формування загонів Червоної ґвардії. Безпосереднє формування покласти на районні комітети.

Формування наших більшовицьких дружин перших же днів зустріло шалений опір від буржуазії та її оборонських прихвоснів із дрібнобуржуазних партій всіх мастей. Тому, Х. К. постановив „Доручити голові Х. К. у Виконкомі Р. Р. і С. Д. довести до його відому про існування на заводах бойових дружин, які перебувають у розпоряджені Х. К. РСДРП і запропонувати вжити негайних заходів на оборону цих дружин від зазіхання міської міліції“.

Дальшим кроком Х. К. було скликання міської конференції Харківської організації. Це була перша конференція після листопадової нелегальної конференції 1915 року. Конференція повинна була підсумувати ту боротьбу, яка з новою силою розгорілась в організації навколо „бльоків“ підчас виборів до Міської думи. Це був своєрідний рецидив об'єднанських потуг правоопортуністичних елементів перед квітневою конференцією партії в питанні злиття з меншовиками.

І на цей раз об'єднанців побито, хоч їм і пощастило на зборах Холодногорського району, наперекір уже прийнятій постанові Х. К., протягти свою резолюцію про конечність висунути на виборах до Думи єдиного списка кандидатів від всіх соціялістичних партій. Після того, як це питання неодноразово обмірковувалося на нарадах Х. К. і двічі на загальних зборах всієї організації, більшість голосів членів партії вирішили на виборах до Державної Думи виступати самостійно як революційній, клясовій, пролетарській партії.

Крім виборів до Державної Думи і звітної доповіді Х. К., конференція розглянула ще ряд важливих і пекучих питань — про формування Червоної ґвардії, про коаліційний уряд, про військові організації, вислухала доповіді з місць, затвердила статут організації й розв'язала справу придбання власної друкарні та збір коштів на її придбання.

Вислухавши й обговоривши доповіді про поточний момент і про коаліційний уряд, конференція одноголосно постановила:

„Приєднатися до основних тверджень резолюції Центрального Комітету РСДРП з приводу нот Англії і Франції“, зобов'язати Х. К. видати листовку з висвітленням поточних подій і, зважаючи на напруженість стану, виділити окрему агітаційну комісію провадити мітинги на фабриках і заводах.

Треба сказати, що Харківській комітет не знав про постанову Ц. К. партії - провести мирну демонстрацію, яка повинна була виявити перед радянськими лідерами, що зібралися на з'їзд Рад, волю петроградських робітників та солдат передати владу Радам, так само не відомо було й про те, що цю демонстрацію скасували. Про події в Петрограді і про розпочате шалене цькування більшовиків ми довідались із газет, водночас з одержанням Харківським Виконкомом постанови з'їзду Рад про призначення маніфестації на 1 липня (18 червня).

V. Харківська організація липневих днів

29 (16) червня відбулись загальні збори Харківської Ради робітничих і солдатських депутатів, де обговорювалось питання про демонстрацію 18 червня. Збори ці ми використали для того, щоб виявити перед масами прірву, що сталася між нами й меншовицько-есерівськими лідерами, які ще верховодили від їх імени у Раді. Передамо звіт про нараду пленуму Ради та про демонстрацію 18 червня (1 липня) із запису в „Пролетарии" № 71, 72 та 73.

„Записалось 20 промовців. Доповідач від Виконкому т. Поляков закликав усіх заради єднання демонструвати під гаслами, які висунув Виконком, і запропонував Всеросійській з'їзд.

Тов. Судик (більшовик—А. Є.-С.) зазначає, що Всеросійський з'їзд гасел до демонстрації не пропонував. Він зазначає, що треба протиставити контрреволюційній буржуазії, яка готується до наступу, грізну силу революційної демократії під гаслом: „Вся влада Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів".

Після кількох промовців, що висловлювалися за гасла Виконавчого комітету і проти гасла: „Вся влада Радам", дебати припинили.

Тоді голова більшовицької фракції від імени пролетарської частини зборів заявив:

„Протестуючи проти того, що збори, вислухавши цілий ряд промовців за гасла Виконавчого комітету, не дали можливости цілком цілій групі боронити гасло, запропоноване т. Судиком, вважаючи що це затуляння рота противній стороні, пролетарській частині зборів, ми залишаємо залю й не коримося постановам зборів".

Демонстративно вийшли 42 чоловіка, представники трьох великих заводів, підприємств і професійних спілок: „Металіст", „Голочний цех" та „Спілки деревообробників".

Пішли більшовики, п'ять соціялістів-революціонерів, два безпартійних, один український соціяль-демократ і представник польського соціялістичного об'єднання.

На приватній нараді тих, що демонстративно покинули залю, вирішено перевести мітинги у всіх підприємствах, з'ясувати, чому

вони покинули збори і закликати піти під гаслами, які пропонує Харківський комітет РСДРП „Вся влада Радам Р. С. і С. депутатів“, „Хай живе міжнародня революція“ та інш. Постановлено внести президії протест за підписами тих, що пішли із зборів.

Харківський комітет видав відозву до робітників з приводу антивоєнної демонстрації, призначеної на 18 червня такого змісту:

„Товариші, робітники, селяни та солдати!

Революція в небезпеці. Буржуазія переходить у наступ. Готуйтеся дати належну відсіч контрреволюціонерам, капіталістам, поміщикам, буржуа.

18 червня мирна демонстрація наших сил, нашої згуртованости. Виходьте на вулицю. Всі ті, хто вважає правильні гасла: „Вся влада Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів“ — утворюйте один похід. У захопленні влади більшістю демократії, що буде в Радах — врятування революції.

Робітники, ви передовий загін революції. Тримайте високо прапор III Інтернаціоналу, що народжується.

Селяни, ви більше за всіх стогнали під ярмом поміщиків, зміцняйте завойовання революції.

Солдати, ви йшли пліч-о-пліч із своїми братами-робітниками й селянами.

Підтримуйте їх похід вперед до соціялізму.

Всі на вулицю. Всі під червоні прапори, на яких написано: „Вся влада Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів“.

„Хай живе міжнародня революція, яка принесе народам мир“.

„Хай живе III Інтеннаціонал“. „Хай живе соціялізм“.

Далі вказувалося про порядок походу тих загонів, які підуть під гаслами: „Вся влада Радам“.

У неділю 18 червня (1 липня) відбулася демонстрація.

На заклик Харківського комітету відгукнулась більшість робітників м. Харкова. До 10-ї години ранку на Павлівському майдані об'єднались Міський, Холодногорський та Іванівський райони, які йшли під прапорами з гаслами: „Вся влада Радам робітничих солдатських і селянських депутатів“, „Геть буржуазний уряд“, „Хай живе міжнародня революція і боротьба за мир“, „Геть статті 129-131“, „Хай живе солдат громадянин“, „Хай живе революційна соціяль-демократія“, „Хай живе III Інтернаціонал“ „Хай живе соціялізм“, „Геть чорносотенну державну думу і раду“ та інш. Всі ці загони посунули з Павлівського майдану слідом за прапорами Харківського та районних комітетів.

У числі цих загонів були всі майстерні південних залізниць, заводи Іванівського району (Бернгейм, „Эконом“, Дудовских та інш.), завод Шиманського, „Фон-Дитмар“, Російсько-Французького т-ва та інш., спілки „Голочний Цех“, секція спілки торгово-промислових службовців, робото будівного цеху будівель В.К.Е., робітники будівлі військових бараків та інш.

На іподромі були уже під тим ж прапорами заводи „ВЭК" „Герлях і Пульст", „Эконом" та інш. Польське соціялістичне об'єднання йшло під тим же прапором — „Вся влада Радам".

Всі резолюції були виразно більшовицькі і навіть на мітинзі біля 4 трибуни, після того, як ухвалили резолюцію Виконавчого комітету Ради робітничих і солдатських депутатів, більшість ухвалила (проти 10) поправку: до числа гасел додати гасло: „Вся влада Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів".

Підсумки демонстрації „Пролетарий" підсумував у передовій 5 липня:

„Демонстрація сили чи демонстрація безсилля? Демонстрація впливу на робітників та солдат чи демонстрація відірваности від мас?

Саме так, об'єктивним розвитком подій останніх днів, ставилося питання для Харківського загону нашої партії, перед 18 червня.

На демонстрації 18 червня партія пролетаріяту вийшла із своїми власними гаслами. Ці гасла подеколи не виключали інших, все ж були відмітні від гасел, що їх висунула як більшість Ради, так і всі інші партії та групи.

Залишаючись на лівому флянзі революції всього періоду її розвитку, ми і 18 червня свою силу, свою організованість, свій вплив на робітничі маси, повинні були протиставити організованості, силі, впливові всього дрібно-буржуазного бльоку, який залучив до свого складу меншовиків-оборонців, бундівців, народників та інш.

Наслідки демонстрації вельми цінні й показові. Вона пройшла під гаслами партії пролетаріяту. Не за меншовиками й народниками, не за дрібнобуржуазною більшістю в Раді, не за соціялістами-революціонерами, а за революційними соціяль-демократами пішли робітники; велика більшість заводів. які вийшли на демонстрацію, викинули гасла:

1. Вся влада Радам робітничих, солдатських і селянських депутатів. 2. Геть буржуазний уряд. 3. Геть 129 статтю. 4. Геть Державну Думу і Державну Раду — вогнища контрреволюції і т. д.

Гасло „Вся влада Радам" об'єднало навколо себе найбільше число робітників.

Життя вчить. Обставини останніх днів, за яких розвивалась російська революція, разом з нашою пропаґандою неминуче повинні були привести і привели широкі маси робітництва до думки про шкоду всіляких угодницьких ілюзій.

Угодовництво з буржуазією, на шлях якого вожді меншовиків та народників штовхають робітників і демократію, урочисто провалюється на кожному кроці. Це неминуче мусило відштовхнути від політики угодовництва навіть ті шари робітників і головно селян, які стояли на цьому шляху.

Як далеко зайшов цей відхід уліво? Судити про це до деякої міри можна і за результатами демонстрації 18 червня. Її наслідки дуже показові. Наука з неї не повинна пройти даремно для вождів Харківської Ради.

Більшість робітників була не з ними, не з їхньою тактикою, не з їхніми гаслами, а з цих умов у майбутньому може вирости (коли уже не виросла) небезпека, що Рада втратить свій авторитет у масах. Опортунізм більшости в Раді відограє тут дуже скверну ролю.

Ради у нашій революції фактично хоч-не-хоч стають найвищими органами революційної демократії: робітників, солдат і найбідніших селян. Вони несуть на собі весь тягар відповідальности за подальшу долю російської революції і це примушує їх бути надто обережними й уважливими в інтересах охорони її завойовань, в інтересах її подальшого поглиблення й розвитку. Ради повинні узятися розв'язувати всі питання, поставлені на порядок дня російської революції. Революційні соціяль-демократи-більшовики вже давно заявили, що не ці питання є в загальному зв'язкові з питанням про організацію влади, що успішного їх розв'язання може досягти лише тоді, коли вся влада належатиме більшості людности — робітникам, солдатам і найбіднішим селянам, організованим у Ради депутатів. Ця думка чимраз глибше втілюється у свідомість революційних робітників і солдат. Як далеко зайшов процес її засвоєння, наочно показала демонстрація 18 червня. „Вся влада Радам"—під цим гаслом пройшла демонстрація. Одночасово більшість теперішніх керівників Ради ще не пройнялась свідомістю того, що в цьому і лише в цьому порятунок російської революції.

За таких умов становище стає загрозливе. Через нездатність більшости Ради, меншовиків і народників, іти в ногу з революцією, з вимогами мас, подальше поширення революції може піти поза Радами, а подеколи і проти них.

Із цього треба зробити висновок. Ми не знаємо чи здатні керівники Ради збагнути все лихо їх опортуністичної політики, чи здатні вони догнати революційний розвиток і піти в ногу з ним, на чолі його. Як би там не було, але ми, революційні соціяль-демократи-більшовики, повинні, зваживши становище, яке так яскраво вималювалося на демонстрації 18 червня, повести дальшу підсилену працю над утворенням такої більшости у Радах, яка стала б на погляд конечности взяти владу до своїх рук.

Демонстрація 18 червня показала, що більшість робітників цю конечність визнала. Ця демонстрація була демонстрація нашої сили. За таких умов наша перемога справа найближчих днів. Дружно до праці, товариші".

У зв'язку з історичним виступом петроградського пролетаріяту 3-5 липня і наступом контрреволюції, що стався за ним,

який підтримували соціялістичні запроданці із Виконкому Петроґрадської Ради робітничих і солдатських депутатів, демонстрацій у Харкові не було. Харківський меншовицько-есерівський Виконком Ради, разом з Обласним Комітетом Рад робітничих і солдатських депутатів Донецько-Криворізького басейну, обмежилися утворенням „революційного штабу" і, звертаючись з відозвою до людности м. Харкова, закликали підкоритись Виконкомові й організованому при ньому штабові. До цього штабу увійшли представники Рад і представники від соціялістичних партій. Ввечорі 6 липня, також як і підчас квітневих демонстрацій у Петроґраді, відбулась об'єднана нарада партійних комітетів меншовиків, Бунду та більшовиків. Нарада мала інформаційний характер.

На екстреній нараді Харківського й районних комітетів, у зв'язку з обговоренням поточних подій, виникли дебати про участь у виділеному виконкомами „революційному штабі". Вирішили: „Послати свого представника до штабу з правом вирішального голосу як до єдиноправосильного органу влади у Харкові".

На цій нараді правоопортуністичні елементи у Харківській організації, на чолі з їхнім лідером Лугановським, пробували співати відхідну революції, але зустріли рішучу відсіч від більшости учасників наради. Лугановський навіть став провадити паралелі з 1907 р., коли, мовляв, уже після перемоги реакції, деякі більшовики все ще говорили про збройне повстання.

Липневих днів Харківська Рада все ще залишалася меншовицько-есерівська. Коли обговорювали питання про події в Пітері, більшовицька фракція запропонувала таку резолюцію:

„Беручи на увагу, що вуличні збройні виступи в Петроґраді викликані кризою буржуазно-коаліційного уряду, який не зумів виконати волю народу як у справі закінчення імперіялістичної війни, урегулювання господарської руїни Росії, так і боротьби з контрреволюційною буржуазією.

Вважаючи цілком слушні вимоги революційної демократії в Петроґраді про перехід всієї влади до рук Ради робітничих та солдатських депутатів, як єдино-революційного органу, здатного боротись за подальше поглиблення революції, ми протистуємо проти придушення революційного руху петроґрадської демократії збройною силою урядового війська і обіцяємо їй цілковиту підтримку в боротьбі за утворення такої революційної Ради".

За цю резолюцію більшовиків подано лише 21 голос.

Періоду після липневих подій Харківська організація надто зміцніла. У зв'язку переводом до Харкова із Тули 30 запасного полку, виразно по-більшовицькому настроєного, наші лави у Радах солдатських депутатів зміцніли.

Політичні настрої полку нам зразу стали ясні, коли, в зв'язку з липневими виступами, полк одноголосно ухвалив таку резолюцію:

„1. Революція тепер перебуває у величезній небезпеці, бо панівні партії меншовиків та есерів, борячись з найпослідовнішими революціонерами, підтримують угоду з буржуазією і тим віддають владу до рук контрреволюції.

2. Відступ наших армій матиме страшні наслідки для революції; та паніка й дезорганізація, що охопила армії, які відступають, є наслідок згубної політики наступу, розпочатого „зусиллями свідомої меншости“ (повідомлення комісара південно-західнього фронту), а відтак проти волі більшости армії“.

3. Єдиний вихід із становища ми вважаємо остаточний розрив з контрреволюційною буржуазією, тобто, перехід всієї влади до рук Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. Тільки тоді можлива на ділі, а не на словах, боротьба з контрреволюцією, тільки тоді можливі рішучі кроки у справі ліквідації війни (оголошення таємних договорів і пропозицій справжніх умов миру всім державам, що воюють, та нейтральним).

Т. т., наша революція переживає важкий іспит. Хай же цього відповідального моменту кожний солдат, кожний робітник і селянин голосно скаже: „Вся влада всьому народові, вся влада Раді робітничих, солдатських і селянських депутатів“.

Цього періоду до організації увійшли: Руднєв Н. Петриковський (Петренко), Глаголєв, приїхав із Австралії Артем, кілька раніше приїхав до Харкова й став працювати в організації Рухимович; перейшли від меншовиків Картозія та Аккіртава, вступив до партії Боярков (Гольцман).

Уже після квітневої конференції партії Харківський комітет далеко поширив свою роботу, став далеко краще керувати життям організації і фракцією Ради робітничих депутатів. Тепер, з приїздом цих товаришів, праця пішла іще краще.

9 липня відбувалися вибори до Державної Думи. Провіщення наших „бльокістів“ з меншовиками про те, що організація на виборах із своїм самостійним списком „провалиться“, коли не буде єдиного с-д. бльоку, не виправдались. На виборах ми дістали 10.000 голосів і провели до Думи 12 гласних.

Ці вибори довели, що робітники не піддались паскудному наклепові Алексинських і К°, що ніякі „бабусі революції“ типу Брешковської, що агітували за с.-р., нездатні збити їх з революційного шляху. Процес революціонізування робітничих і солдатських мас пішов дальше іще більшими темпами.

Закінчивши виборну кампанію до Думи, Харківська організації переключилась на перевибори до Рад. При цих перевиборах, які відбувалися на початку серпня, всі великі заводи і фабрики послали до Рад переважною більшістю більшовиків. Ліва фраза харківських меншовиків уже не врятувала. У Раді вони дістали всього 35-40 місць. Перевибори збільшили втроє число наших делегатів у Раді, давши нам 120 місць

Після липневих подій, коли Ленін запропонував партії змінити свою тактику щодо Рад, які в особі меншовиків та есерів виступали у ролі активних допомагачів контрреволюції, будьскільки серйозних незгод в Харківській організації не виникло. Надто проста й зрозуміла була думка про неможливість вимагати того, щоб передати владу таким Радам, які не лише добровільно передали владу буржуазному Тимчасовому урядові, а й активно його підтримують проти революційних робітників, солдат і селянської бідноти.

(Далі буде)

Андре Марті

Чорноморське повстання*

Розділ IV

Перші постріли

„У нас жоден пролетар не забув, не може забути й не забуде ніколи, що він бився й боронив робітничу владу від спілки наймогутніших країн, які підтримували інтервенцію. Ми маємо всю колекцію договорів, що ці країни склали за останні кілька років з Колчаком і Денікіном. Вони відомі всьому світові. Навіщо ж гратися з нами в хованки?“.

Ленін

(Березень 1922 р., під час Ґенуйської конференції).

18 грудня о 6 годині вранці міноносці знялися з якоря. Глупа ніч, лиха, сумна погода.

Вночі висіло військо: 1-й зуавський, 176-й піхотний. Французьке командування отаборилось у Лондонському готелі.

„Проте“ разом з міноносцями „Деортер“, „Сімтер“ та „Мани джіні“ стають напоготові в рейді. Отак ми мали крейсуват цілий день коло самого берега, на бойових постах, з набитими гарматами.

На світанку помічаємо панцерники „Мірабо“ та „Жюстіс“, панцерні крейсери „Жюль Мішле“ та „Ернест Ренан“, що лиховісно стояли на одній рівнобіжній до берега лінії так, щоб гармати мали максимальне поле стрілу. Судна готові до бою.

Баштиці й великі гармати панцерників усі наведені на місто. Італійський панцерник, що об'якорився поблизу, до бойового ладу не став, і його гармати закриті.

Аж до кінця ночі обмірковував я можливості перешкодити всякій військовій акції „Проте“. Збурити екіпаж не можна було: військових моряків, на яких я міг би числити, майже всіх висаджено на берег і заміненно молодими, соціяльно-інертними.

Отже, єдино можливим був індивідуальний чин. Він був не дуже то легкий.

На борту тільки я один знав систему труб корабля; другі машиністи не знали її майже цілковито, як і перший машиніст, нещодавно взятий на судно. Щодо командира й офіцерів, то вони

* Продовження. Початок див. у „Л. Р.“ № 1-2, 1932 р. З французького рукопису українською мовою переклав В. Підмогильний.

нічогісінько в ній не тямили. Поки розпалюватимуть вогонь, я подбаю затопити камери з лаштунком іншими способами, ніж це завбачено.

При першому ж наказі стріляти я переріжу доплив струму до артилерійських підойм та освітлення камер, потім спокійно відкрию два опусти—камери заллє вода; у замішанні й темряві ніхто й не подумає про справжню причину появи води; її припишуть проточині, міноносець мусиггиме швидко вийти з лінії і не стрелить з гармати й десятка разів.

Справа мусіла вдатись.

О 7 годині на бойових постах пролунав горн: цей раз жеребок кинуто! Беру свій маленький бравнінг у кишеню (револьвера встановленого зразка я так і не одержав) і тримаюсь напоготові.

Близько 9 години вранці вихорем зривається рушнична стрілянина в супроводі тріскотнязи кулеметів, далі й гармат. То добровольці починають атаку, спираючись з обох боків на французькі й союзні загони. Найлютіший бій — коло вокзалу, який кілька разів переходить з рук до рук.

Близько полудня батерія з двох гармат стає на Куликовому полі й починає стріляти по білому судні „Саратов“, з якого добровольці взесь час вивантажували на надбережжя зброю та лаштунок. Гарматні, все даючи переліт, проходили над кораблем і вибухали в повітрі край тієї місцини, де крейсували міноносці, що наглядали за робітничими кварталами. Круг нас усюди падали у воду кулі й шрапнель.

Нам дуже виразно чути було гуркіт бою в місті.

Я уважно спостерігав ставлення матросів на чардаку.

Вони були невдоволені з того, що стоять у морі, і з хвилювання, що дуже хитало міноносця, але бій, що точився на землі, їх, здавалось, не турбував.

Проте, близько 11 години командирів деньщик, проходячи коло машинового відділу, запитав мене грубо: „чи скоро вже кінчиться ця ганьба?“ Нагода була слушна, і я похопився йому відповісти дуже голосно: „Це ж від вас залежить!“ Далі розмова не пішла.

Кілька разів метушня офіцерів давала мені підставу гадати, що зараз почнуть стріляти, і я лагодився сплигнути до машини.

Не зводячи очей з панцерників, я чекав страшного гасла — його не було.

О 5 годині ввечорі нам дали гасло ввійти в порт. Через пів-години, в ту хвилину, як ми об'якорювались, „Деортер“ дістав призначеного для „Саратова“ гарматня, який, коли б не „Деортер“, улучив би просто в нас. [1]

---

[1] Гарматень не вибухнув. Проте, капітана Покара де-Коске згадано в наказі по армії і нагороджено за хоробрість і спокій!

Кілька хвилин згодом ми дізналися, що з Петлюрою підписано перемир'я, але це не перешкодило стрілянині тривати ще більш як годину!

І коли петлюрівське командування підписало перемир'я, зобов'язавшись зевакуювати місто й скласти зброю, цих зобов'язань не виконано.

Не зважаючи на загрози генерала Боріюса, що „кожного, хто стрілятиме після перемир'я, вважатимуть за розбійника й розстріляють на місці", жадної рушниці не здано. Частина солдатів відійшла на північ і прилучилась до Червоної армії, інші з'єдналися з миколаївськими повстанцями, або пристали до робітників. Отже, бій, розпочатий з петлюрівцями, кінчився боєм з робітниками та революційними солдатами: перші постріли в революційний одеський пролетаріят були пущені військом і наймитами французького імперіялізму.

Через день, 20-го, ми з Одеси відпливли до Дунаю. Цей раз ми не стріляли, але, ясна річ, це було лише питання днів, і наше судно було однією з ланок сталевого ланцюга, який мав затиснути й задушити революцію. Отже, треба було й далі діяти всіма способами. Тим більш, що, прибувши до Галяцу, ми застали там два французькі батальйони з 58 дивізії і все давало знати, що це—справжня і офіційна війна!

* * *

До того ж, Петлюра не забарився підписати наприкінці січня 1919 р. з Францією договора, що багато говорить про підступи й наміри наших імперіялістів. Український „уряд" заявляв у листі до французького командування, що „Директорія вирішила визнати свої помилки і просить французький уряд допомогти їй у боротьбі з більшовиками; вона віддається під заступництво Франції і просить французьку владу *керувати нею під поглядом дипломатичним, військовим, політичним, економічним, фінансовим та юридичним* аж до кінця боротьби з більшовиками".

У договорі, підписаному між Директорією української республіки та союзниками, умови згоди виточнено.[1] Українські залізниці переходили під французький контроль. Царські борги визнано, їх гарантували залізниці. В арт. 3 Директорія зобов'язувалась боротися з більшовиками, де б вони не були, а за арт. 4 українське військо переходило до розпорядження спеціяльного штабу для боротьби з більшовиками в усій Росії.

Одно слово, вся політика українського уряду переходила під контроль французького уряду! Іншими словами, Україна ставала французькою колонією, як Мароко або Туніс!

---

[1] Текст договору опубліковано в книзі „Союзники проти Росії". В-во Андре Дельпюк, Париж, 1926.

Цей договір ясно виявляє наміри французьких імперіялістів. Він був передмовою до договору, підписаного через рік з Вранґелем — договору, що визнавав царські борги, завбачав нову позику, давав, яко ґарантію, залізниці й чорноморські митниці, віддавав французькому капіталізмові лишки хліба, три чверти нафтодобутку, чверть вугледобутку й запроваджував французькі бюра при руських міністерствах фінансів торгівлі й промисловости.

Отож, у розумінні французького уряду договір з Петлюрою був першим кроком до справжньої колонізації величезної Росії, до перетворення її на велетенську Сенеґалію задля нової поживи нашим капіталістам!

Зрештою, французьке командування першими ж годинами інтервенції виразно вказало людності, що воно гадає поводитись тут, як у завойованій країні.

Справді, 19 грудня вранці по місті викинуто два такі шедеври:

Відозва

Генерал Боріюс, командувач 156 дивізіону, що висів у Одесі 18 грудня о 8 годині вранці, бере Одесу під своє високе заступництво. Руське військо і місцеві чужоземні частини переходять під його командування. Союзники вступають сьогодні в Росію, щоб дати можливість здоровим елементам і руським патріотам відновити лад, так довго порушуваний запеклою громадянською війною. Генерал Гришин-Алмазов, командувач добровольчого війська в Одесі, підлягатиме генералові Боріюсові й виконуватиме обов'язки військового губернатора Одеси.

Підписано: *генерал Боріюс*

Заклик

До всіх військових частин, газет, адміністрації та мешканців, до всіх установ і людности Півдня Росії.

Мешканці Півдня Росії! Мало не два роки вже шматує вашу багату країну безнастанна громадянська війна. По деяких місцевостях владу захопили злочинники, загрожуючи життю і майнові всіх мирних мешканців та друзів ладу й утворюючи отак у вашій країні справжню анархію, що веде її до цілковитої руїни. Ми, ваші союзники, завжди пам'ятаючи про докладені вами для загального добра зусилля й бажаючи знову побачити вашу країну заспокоєною, прекрасною і великою, вирішили військово зокупувати Росію, щоб дати можливість громадянам відновити лад...

Держави Антанти несуть вам те, чого ви потребуєте, і дають вам, нарешті, можливість—не під злочинними загрозами вирішити,

яке врятування ви хочете мати. Союзне військо прийшло до вас з єдиною метою принести вам лад, волю і безпеку. Воно відійде, коли спокій буде поновлений. Не підпадайте під вплив зломисників, зацікавлених сіяти розбрат у країні, і з довірою зустріньте держави Антанти.

Головний командувач військ Антанти на Півдні Росії — *Бертельо*

З оригіналом згідно: французький консул у Києві з спеціяльними повноваженнями — *Ено*

Проте, добровольці не вважали за потрібне стримувати себе і при всякій нагоді заявляли, що вони прийшли відновити Миколину „святу Росію“.

Вони засвідчили це прилюдно 23 грудня з нагоди похорону 26 добровольчих офіцерів, забитих у бої 18-го.

На цих похоронах дуже пишно взяла участь уся вища одеська аристократія та буржуазія, вся військова, добровольча та союзна влада, а також „консул“ Ено. Труни були вкриті жовтою царською матерією і добровольчі й французькі офіцери співали на все горло колишній національний гімн „боже, царя храни“. Проте, почували вони себе так непевно, що похід супроводили панцерні авта.

З другого боку, „консул“ Ено тримав у Одесі справжній двір.

Морські французькі офіцери були першими завсідниками його свят; в руській буржуазії вони знаходили прихильників і товаришів, що влаштовували їм, а частіш собі примушували влаштовувати, неподобні бенкети.

Проте, добровольчі офіцери не пасли задніх. Вони знали тільки пити, красти й грабувати, не маючи грошей; ці підпори буржуазного ладу не соромились чистити буржуазні доми з револьвером у руці. В міру посувалась окупація, навіть дрібна буржуазія втратила всяку довіру до цих гідних представників царського уряду і їхніх французьких заступників.

Польські легіонери не поступались добровольцям у гульні та бешкетах. Одного разу їхній капітан, зайшовши до ресторану, дав здорового ляпаса одному прислужникові з тієї приключки, що в нього „більшовицька пика“, і це призвело кінець-кінцем до загального страйку всіх ресторанних прислужників.

Але не зважаючи на все це, заводи через брак збуту спинялись і безробіття ширилось. Дорожнеча зростала. Ось деякі ціни в січні 1919 р:

Конверт—5 сантимів, олівець — 1 фр., зшиток — 3 фр., пляшка вина — 12 фр., склянка пива — 1 франк 60 сант., фунт хліба —

2 фр. 40 сант., маленький шматок шинки — 5 фр., пуд картоплі — 40 фр., чверть фунта шоколяду — 10 фр. 50 сант., літр молока — 4 фр., цигарки — від 2 фр. 50 сант., пачка тютюну — 5,5 фр., книжка цигаркового паперу — 60 сант.

Карбованець, що дорівнював спочатку франкові, на початку квітня 1919 р. знецінився вп'ятнадцятеро! Тому спекуляція набувала нечуваних розмірів, і пани добровольчі, польські та французькі офіцери брали в ній дедалі більшу участь, щоб здобувати кошти на свої оргії.

Тому під впливом більшовиків робітнича кляса використовувала всяку нагоду виявити свою ворожість до цих „цивілізаторів".

24 грудня вона поховала 33 забитих у боях 18-го грудня; ту саму хвилину, як відбувався похорон офіцерів, величезна юрба йшла за трунами, вкритими червоною матерією. Проте, по виході з кладовища багатьох військових заарештували, що спричинилося зразу ж до 24-годинного страйку протесту.

З другого боку, в робітничих кварталах почалися труси, а польські леґіонери шукали приключки розпочати погром.

Надходили роковини маніфестації (і розстрілу) 22 січня 1905 року в Петрограді, цього вихідного пункту революції п'ятого року, і більшовицька партія захотіла надати цим роковинам характеру протесту проти антиробітничих загроз і переслідів.

Губернатор Гришин - Алмазов зразу ж заборонив усякі мітинґи та збори. Він збільшив труси й арешти, спрямовуючи їх переважно проти керівників професійних організацій. А консул Ено зухвало заявляв у „Одеських Вістях" з 26 січня 1919 р.:

„Передусім, треба відновити лад—і тільки, коли лад і спокій будуть відновлені, можна буде мати ту чи ту організовану громадську думку

Коли ж з боку людности постануть перешкоди, то в ім'я державних інтересів, в ім'я об'єднання Росії треба ці перешкоди усунути за допомогою належних засобів".

Але союзне військо своєю присутністю збільшувало харчову кризу й дорожнечу, змітаючи з ринку всі харчі й продукти; незадоволення людности зростало так швидко, що Гришин - Алмазов оголосив стан облоги.

Газети могли виходити лише з візою французької військової влади.

З одного боку, голодна через безробіття й дорожнечу робітнича кляса, селянство, яке не мало збуту своїх продуктів і стояло перед загрозою втратити землю, і доведена до злиднів середня кляса; з другого — шаленство бешкетів та оргій, люта й немилосердна диктатура великої буржуазії та офіцерів окупаційної армії,— таке було становище одеської округи по кількох лише тижнях, як прибули визвольники.

Оце французькі капіталісти називали „відновити лад"!

* * *

Не зважаючи на цю страшну диктатуру, добровольча армія не завербувала жодного солдата і своїм складом так і лишилась офіцерською. Тим то швидко посилювалось антантівське військо.

13-го січня прибув генерал д'Ансельм і став на чолі командування. Разом з ними на вулицях з'явилося з двадцять маленьких танків. 19-го висіли перші грецькі загони. Тоді військова окупація швидко поширилась.

У січні легкими французькими суднами й грецьким загоном зокуповано Миколаїв.

1-го лютого добровольчі й грецькі загони урочисто вступили в Херсон. 4-го лютого відозва командувача війська сповістила людність, що союзники прийшли підтримати лад, що за політичні переконання нікого не турбуватимуть і що „ніхто не повинен більше боятися бандитів і більшовиків"! У наслідок цього греки заарештували 305 чоловіка робітничої міліції і надзвичайно популярного товариша Ейна, що нею керував. Його віддано під військовий суд, що складався з французьких і грецьких офіцерів та членів міської думи і, природно, засудив його на страту. Тільки негайне втручання робітничої кляси й одеської делеґації перешкодило виконати вирок.

10 лютого опубліковано новий маніфест, де французький командувач, після лицемірних заяв про політичну невтральність, оголошував свій намір „захищати людність від розбійників, грабіжників та вбивців; винні в цьому будуть віддані французькому військовому судові, а хто чинитиме опір, буде страчений на місці". Сюди теж прибула цивілізація.

Севастопіль теж 25 листопада військово зокуповано, а Крим підпорядковано урядові буржуазної і „соціялістичної" концентрації, в якому верховодив колишній царський міністер Барк, спираючись на імперіялістичні баґнети й гармати. Німецьких моряків і солдатів звідти швидко зевакуювали, бо вони вже цілковито побраталися з робітничою людністю міста.

Військові сили, що окупували на той час Україну й Крим, були такі: генерал д'Ансельм, що стояв на чолі цього війська, розпоряджав спочатку лише випадковими засобами, а саме — двома французькими дивізіонами: 156-им з генералом Боріюсом, грудень 1918 р., і 30-им з генералом Норелем, березень 1919 р. (12 основних батальйонів); 11-им грецьким дивізіоном з генералом Нідером, стрілковим полком 11-го румунського дивізіону; польським загоном (два батальйони, два ескадрони, дві батерії); групою руських добровольців (2000 чоловіка, величезна більшість—офіцери) вельми середньої завзятости з полковником Бажаном. („Франко-грецька експедиція в південній Росії" [1].

[1] „La France Militaire" з 31 січня 1929 р.

Ці сили мали проти себе, з одного боку, Червону армію, що формувалась у харківській окрузі і йшла на південь, а з другого — повстанців Григор'єва, що стояли в Миколаївській окрузі.

Але полковник Бажан у названій статті виточнює:

„Становище південної Росії показувалось дуже темним і дуже складним.

З одного боку,—німецьке військо, що мало повернутись на батьківщину „скоро тільки союзники визнають це за своєчасне". *Віцеадмірал Гофман* (колишній командувач німецької фльотилії на Чорному морі) *не проминув у своєму власному інтересі повідомити французьку владу про недисциплінованість цієї солдатні, що горнеться до московців* (завжди — єдиний імперіялістичний фронт!).

З другого боку,—чудна плутанина національних противенств, що їх союзники, допустившись великої помилки, спочатку хотіли ігнорувати а потім—зневажити. Біла денікінська ґвардія і петлюрівське військо, замість укласти спілку проти спільного ворога, проти Григор'єва билися між собою..."

Крім того, до цих визнаних зовнішніх ворогів долучились внутрішні, що чекали тільки нагоди повстати: маса озброєних і по-радянському настроєних робітників Одеси, Миколаєва та херсонських передмість.

Генерал д'Ансельм (першими днями лютого) так розподілив свої слабенькі ресурси:

В Одесі й по залізниці Бендери-Миколаїв—шість французьких батальйонів (тридцять рушниць у сотні), один батальйон 34 грецького полку, два польські батальйони, різні частини руських добровольців, четвертий полк африканських стрілків (60 шабель у ескадроні); дивізіон контрадмірала Леже в рейді.

У Херсоні—відділ 176 полку (сотня); другий батальйон (командир Влякос) 34 грецького полку; гарматний відділ (тридюймовки) і дві чотири з-половиною дюймовки, „позичені" в німців; ця група (командувач Ляншон) дістала потім, як перше посилення, сотню з 176 полку й дві сотні з 7-го грецького полку; пізніше ще дві сотні 176 полку. Проти Дніпрового гирла став „Плутон", згодом і „Альґоль",

У Севастополі—два французькі батальйони.

У Миколаєві, де вантажили на судна німецький дивізіон,— батальйон 7-го грецького полку (полковник Каменос), змінений потім батальйоном 1-го грецького полку. Крейсер „Дю-Шейля".

* * *

Отже, на той час французький фронт посунувся вперед приблизно кілометрів на сто від берега. Крайня межа окупації на півночі була лінія Тираспіль - Вознесенське.

Наявність союзного війська в цій зоні становила на той час приблизно 12.000 чоловіка (французів, греків, поляків та добровольців). Але в березні вона збільшилася вже до 35.000 разом з чорним і альжирським військом, а в квітні дійшла 70.000 чол.

Генерал Бертельо, під головним командуванням генерала Франше д'Еспере, керував операціями з Букарешта. Генералові д'Ансельму доручено одеський сектор. Варто нагадати, що ту саму хвилину, як починалась окупація, французький міністер чужозених справ Пішон 29 грудня 1919 року заявив на 2 засіданні палати депутатів:

„На солдатів, що ми висаджуємо в Одесі, можуть напасти, і якщо на них нападуть, вони боронитимуться...

Я читав телеграму адмірала, командувача десантних суден, який повідомляє мене, що французькі солдати висіли без бою і що другого дня більшовики відступили".

Це — разючий доказ брехливости імперіялістичного уряду, який силкується якнайдовше затаїти від пролетарів, трудящих селян та солдатів, що перші постріли вже зроблено!

Розділ V

Більшовицька робота

„Тільки революційна партія, задовго наперед підготована й випробувана, яка розпоряджає добрим нелегальним апаратом, спроможна провадити боротьбу з війною. Засіб боротьби — не страйк проти війни, а створення революційних осередків у дієвих арміях та підготва їх до здійснення революції".

Ленін

5 лютого 1922 р.

Отож, Одеса була під лютою військовою диктатурою. Кожен тиждень приносив союзному війську посилення людьми та матеріялом. Труси й арешти відбувалися сотнями. При найменшому виказі за більшовицьку пропаганду — кара на смерть.

Партія була цілковито нелегальна. Під високим керівництвом головного командувача генерала Франше д'Еспере друге бюро генерального штабу й армійська Сюрте докладали всіх зусиль, щоб її знищити.

Агенти французької таємної поліції були набродом шибеників, справжніми бандитами. Жорстокістю вони змагалися з найлютішими царськими бандами. Будинок Масса й Бродського на Катеринівському майдані 7, осідок французької контррозвідки, справедливо вславився заподіяними там жорстокостями.

Природна річ, 2-ге бюро й Сюрте широко користувалися з провокаторів. Нарешті, вони керували різноманітними поліціями (міською, добровольчою, польською і т. д.), що кишіли в Одесі.

Отож, могло здаватися, що під страшною вагою такої диктатури всяку сподіванку на звільнення робітничої кляси надовго втрачено, одно слово, що становище її — безнадійне.

Але для більшовиків безнадійних становищ немає,—є тільки скрутні становища, які партія силкується тоді якнайточніше з'ясувати, щоб знайти засоби вийти з них. Це й зробив одеський округовий комітет партії.

Головою округового комітету партії був робітник-кравець Іван Смирнов, прозваний Ласточкин. Хоч тоді йому було тільки 35 років, це був старий пролетарський борець, член соціялдемократичної робітничої партії (більшовиків) з 1911 року. Лютнева революція 1917 р. визволила його з сибірської каторги, і він зразу ж знову поринув у боротьбу. Прибувши до Одеси в жовтні 1918 року, він розгорнув нечувану діяльність. Не знаючи втоми, все бачачи, все знаючи, він хотів сам усе робити. Це й погубило його, як побачимо далі.

Секретарем округового комітету була Олена. Цій дивчині на той час чи й було 21 рік, а видавала вона на вісімнадцять. Теж була дуже активна, надзвичайно смілива, аж дивувались усі, як ще й досі її не заарештовано; тільки завдяки своєму спокоєві та ще молодості вона не потрапляла до рук тої різномасної поліції. Головою Революційного Комітету був товариш Клименко, член округового комітету партії. Ми вже знаємо про його успіх на мітингу в цирку. Він теж працював дивовижно.

Одним з членів округового комітету партії була наша товаришка Лябурб.

Жанна Лябурб (справжнє ім'я її—Марія Лябурб) має право на спеціяльну згадку, бо була перша французька жінка-комуністка, що полягла у великій руській революції.

Родом вона була з Ляпалісу, коло Віші. Сімнадцяти років, працюючи за прасувачку, вона побачила об'яву—шукають дівчину вчити французької мови польських дівчаток. Вона поїхала. Це було 1896 року.

Потрапивши до польської родини в Томаскові коло німецького кордону, вона грала в ній сумну ролю гувернантки й півприслуги. Але, навчаючи французької мови своїх учениць, вона заразом поширювала й свою маленьку початкову освіту. 1903 р. вернулась до Франції скласти іспита в Мулені, проте не склала. Все таки її прийняли в Польщі за виховательку. Тоді й зв'язалась вона з родиною одного політичного засланця й поволі обізналася з соціяльними питаннями, ввесь час не кидаючи самоосвіти. Почала вона з переходів кордону, як революційний зв'язок, потім стала за провідника в цій справі, нарешті взяла участь у роботі лівої польської партії.

Коли вибухнула революція 1905 року, вона кинулась у визвольний рух з усім своїм великим серцем, мужньою хоробрістю

цілковитою відданістю пролетарській справі. Вона віддалася цьому рухові цілком, і з того часу стала до праці в соціялдемократичній робітничій партії (більшовиків), живучи тільки для визвольної боротьби пролетаріяту.

Наприкінці 1905 року її вислано з Польщі, проте вона вернулась до Росії і часто правила за зв'язок з еміґрантами. 1907 р. вона ще жила у Франції, завзято поширюючи круг себе свою революційну віру.

У Жовтневій революції вона від самого початку її брала бойову участь і заклала в Москві клюб III Інтернаціоналу, де створила секції різних мов; 31 серпня 1918 року вона заклала „групу французьких комуністів у Москві", яка в жовтні й листопаді 1918 р. залучила до себе багатьох членів французької військової місії генерала Лявержя. Всім товаришам вона була за зразок відданости, зречення і мужности.

Але її активність не могла помиритись із працею в бюрі, хоч яка активна була та праця. Вона аж нестямилася, коли дізналась, що в Одесі висіли французькі солдати. Їй нестерпуча була думка, що „сини комунарів 71 року, нащадки революціонерів 93 року прийшли душити велику руську революцію!" „Треба їхати й поговорити з цією інертною масою,—казала вона всім. „Треба діяти, треба діяти",—приказувала вона раз-у раз. Вона дістала від Центрального Комітету Партії відрядження до Одеси на найнебезпечніший пост, і звідти їй не судилось вернутися.

* * *

Завдання партії були неймовірно важкі. А втім, вона, наперекір страшенним труднощам, виконала їх.

Передусім, партія зуміла приєднати до більшовизму більшість робітничої кляси. Керувати боротьбою вона вміла. Лишалось зорганізувати пролетаріят для повстання. З 18 го грудня партія до цього взялася і щодня здобувала успіх на цьому шляху.

Разом з тим вона повідомляла червону армію про становище на фронті й у тилу. Так само інформувала партизанські групи, вказуючи їм об'єкти нападу. Партія чудово виконувала важку роботу, якої вимагав пильний догляд за військовими силами й переходи через лінії фронту, щоб передавати інформації. Проте, з цією роботою вона вправлялась якнайкраще. Партія завжди дуже точно знала стан військових сил, і в цьому їй величезні послуги робила робітнича молодь.

Нарешті, військова французька окупація ставила перед партією невідкладне завдання—промкнутись в окупаційне військо, щоб залучити його для революції або хоч зневтралізувати. Для цього округовий комітет утворив спеціяльний орган під назвою „чужоземна колегія", на яку й покладено зокрема цю роботу.

Звичайно, члени чужоземної колеґії говорили по - французькому. До її складу належали: Жанна Лябурб, Олена, інженер Яків Єлін, Михайло Чиліквер, колишній анархіст, що співчував тепер більшовицькій партії, Олександер Винницький і інші.

Майже всі ці товариші жили у Франції і вернулись до Росії після лютневої революції. Яків Єлін прожив у ній дев'ять років після втечі з Росії 1908 року. Все це були люди виборні.

Одним з головних важелів партії була потайна друкарня. Ця друкарня, якої так і не викрили, містилася за містом у каменярні. Обслуговувала її група відданих товаришів—коли б їх викрили, то негайно розстріляли б.

Робили вони, скільки снаги. Часто траплялось їм працювати без упину день і ніч, по черзі, працюючи при чадних лямпах у задушливій атмосфері гасу й диму. Вони видавали партійну газету „Комуніст", що виходила приблизно двічі на тиждень; крім того, спеціяльну газету для солдатів та моряків французькою мовою, теж під назвою „Комуніст". Друкували численні відозви, заклики, дрібні брошури французькою, польською, грецькою, румунською та англійською мовами; друкували також об'яви та відозви руською мовою, а вночі розліплювали їх.

Скільки мені відомо, матеріял приставляли до міста в бідонах для молока. Скоро тільки прибував він до крамниці, товариш, що працював у ній, давав гасло про прибуття літератури, ставлячи на вікно якусь умовлену річ. Зразу приходили зв'язкові товариші, забирали випуск, загорнутий ніби покупка, і розносили його.

Траплялось іноді, що декого заарештовували раніш, як він устиг роздати або сховати літературу, але, не зважаючи на катування, ніхто ніколи не сказав, де і як він її дістав.

Призначену для солдатів літературу роздавали діти—нібито продаючи газети та цигарки—безпосередньо тим, що ходили до міста на квартиру (багатьох за це бито).

Нарешті—через солдатів та моряків, що мали зв'язок з чужоземною колеґією.

У тісному зв'язку з партією працювала маленька група анархічного напрямку, якою керували Саша Фельдман і Анатоль Железнік. Вони видавали французькою мовою дуже жваву газету „Останній бій".

Нарешті, округовий комітет партії створив „Червону Допомогу" для заарештованих товаришів. Офіційно це був „Червоний Хрест для в'язнів". Ця „Допомога" трохи полегшувала становище їх і своїми інформаціями дала змогу влаштувати декому втечу.

Така була в цілому одеська більшовицька організація.

Не знаю, яка була її чисельність. Але безперечний той факт, що хоч меншовики й панували ще в професійних радах, робіт-

нича кляса йшла тільки за директивами більшовиків, бо партійні організації вкоренилися по заводах та серед безробітних, звідки їх не могла вирвати ніяка репресія.

Щодо імперіялістичного війська, зокрема штабів його, то більшовики справляли на них враження грізної сили. Це враження й справдилося.

Розділ VI

Боротьба за армію

„Не треба уявляти собі, що цей поворот війська є справа проста, раптова, результат переконання—з одного боку, й свідомости—з другого... Вагання війська, неминуче при всякому справді народньому русі, призводить, коли революційна боротьба загострюється, до справжньої боротьби за армію".

Ленін

„Пролетар", 29 серпня 1906 р.

Першими роками пропаганди за звільнення чорноморських моряків створилася леґенда, що подає Чорноморське повстання в спрощеному й неточному світлі: зіткнувшися з руськими пролетарями, французькі солдати й моряки кидають зброю і в загальному пориві стихійно братаються з ними. Таке уявлення— абсолютно хибне.

Докладно вивчаючи московське повстання в грудні 1905 р., Ленін ясно доводив, що братання є наслідок боротьби, яку мусить провадити партія, щоб прилучити армію до пролетарської справи.

І справді, братання під час Чорноморського повстання було результатом боротьби, що завзято розгорталася протягом чотирьох місяців. З одного боку, французький штаб силкувався підтримати дисципліну, тобто зберегти мобілізованих робітників і селян на службі в невситимого жадібного французького імперіялізму. З другого боку, більшовицька партія збільшувала зусилля, щоб збудити свідомість трудящої кляси, перебраної на солдатів та моряків, і переконати їх, що їхні справжні і єдині інтереси полягають у підтриманні пролетарської революції.

Безперечно, об'єктивно ситуація була дуже сприятлива: погане матеріяльне становище війська і флютських екіпажів, грізне піднесення революційної хвилі у Франції в Европі, що просякало в армію „всіма її порами" (листи, відпускники і т. ін.), нарешті, зростання престижу Жовтневої революції Та коли б не систематична й скоординована акція більшовицької партії, коли б не героїчні жертви одеських, херсонських, севастопільських комуністів та революційних робітників, французький імперіялізм мав би час змінити свої військові сили ще перед повстанням. Цього ніколи не треба забувати!

Ще перед вирядом до Росії „настрій“ східньої армії був кепський для французької буржуазії.

Кілька полків виряджено до Салонік за участь у різних демонстраціях на французькому фронті, як, наприклад, 4-й і 8-й колоніяльні. Довге перебування в Македонії, в болотяному кліматі, великі проміжки в одержанні листів та відпусток (найменш—півтора роки) дратували солдатів дедалі більше.

Ця ситуація турбувала вище командування, бо в середині листопада 1918 р., коли інтервенцію вирішено, головний командувач генерал Франше д'Еспере повідомив усіх командирів корпусів і частин армії та фльоти, що „з моменту, коли розвиток військових операцій спрямовується на руську територію, можна боятися, що серед війська з'являться спроби активної революційної пропаґанди“. Тому він пропонував „усім командирам частин і всім офіцерам серйозно подбати про харчування, помешкання і все те, що може поліпшити матеріяльний стан людей“. Але наприкінці наказував „панам офіцерам пильно стежити за настроєм своїх людей, всякі порушення дисципліни суворо карати й доводити про них до мого відома“.

У наказі про від'їзд 156 дивізіону ці приписи повторено знову:

Головний командувач союзних армій

—

Генеральний штаб

—

3-е бюро
№ 6224/3

8 грудня 1918 р.

Головний командувач генерал Франше д'Еспере до пана генерала, командувача 156 дивізіону

Міністер вирішив вирядити 156 дивізіон до південної Росії, щоб зокупувати в ній виключно порти Одеси та Севастополя.

Завдання, що випадає 156 дивізіонові, не мусить нікого дивувати й здаватися якоюсь особливо несприятливою місією.

Зараз усі дивізії східньої армії розкидані по окупованих країнах—у Туреччині, Болгарії, Румунії, Чорногорії. Багато їхніх частин перебувають у малосприятливих умовах, бо містяться в краях із суворим кліматом, бідних на харч і з дуже важким сполученням.

Навпаки, 156 дивізіон має стояти в двох дуже великих містах, де його частини будуть вигідно розквартировані й матимуть добре сполучення з тилом і Францією.

Офіцери й солдати зберігають усі свої права на відпустки, побування і т. ін. на тих самих умовах, що й частини східньої армії.

Головний командувач союзних армій сподівається, що офіцери зуміють правдиво з'ясувати своїм підлеглим їхнє призна-

чення і перешкодять ширенню всяких хибних і тенденційних відомостів та чуток з цього приводу. Річ певна, що після того, як 156 дивізіон попереджено про те, чого від нього сподіваються, він покаже себе таким, яким був завжди і яким мусить бути: частиною французької армії, яка своїми бойовими якостями здивувала світ, а своїм поводженням навіяла навіть ворогові таку пошану, що він скрізь, де вона приходить, звертається до неї, щоб запровадити лад і спокій.

Начальник штабу *Шарпі.*

8-го грудня полковник Шарпі сам приїхав пояснити солдатам 156 дивізіону причини їхнього виряду до Росії. Він довго розводився про те, що окупація буде тимчасова, що квартирування у великих містах—чудове. Перед тим, як вантажитись, 156 дивізіон зібрано 9-го у Веррії, куди прибув особисто й командир дивізії, генерал Боріюс.

„Він повідомив нас про близький від'їзд",— пише Ежен Р. з 1-го гарматного. 1-й гарматний полк і 176 піхотний були призначені на Одесу; 175-й—на Севастопіль.

„Ми не йдемо туди воювати, ми й не можемо воювати, бо не в стані війни з Росією,—заявив генерал.

„Але ви мусите знати, що серед більшовиків є багато розбійників, звільнених карних в'язнів, які тероризують, грабують і доводять до голоду всю людність, серед якої, природно, є і робітники. Ми й ідемо туди, щоб дати змогу тій людності постачати себе харчем, щоб дати їй їсти".

„Зразу, як ми вирушили, нам замість харчу дали по 200 набоїв і гранати".

А проте серед солдатів уже почалось ремство, бо Ежен Р. пише далі:

„За два дні ми були в Салоніках. Не знаю, що сталося вдень, бо гуляв по місті. Ми мусіли вантажитись другого дня вранці. Але вернувшись, я по всіх кутках побачив потайні зборища—всі вирішили відмовитись їхати. Я набив рушницю, поставив її на бій і ліг. Цілу ніч не спав, міркуючи про те, що мушу робити: їхати я не хотів, але що почати? Рушницю я набив, видима річ, тому, що гадав покористуватися з неї. Що ж буде? Лишенько,—ніхто й голосу не подав; на світанку ми навантажились без опору".

Бракувало роботи більшовицької партії!

Бракувало нелеґальної організації і комуністичних осередків у батальйонах!

Шгабні обіцянки, серед них і обіцянка близької демобілізації, досягли своєї мети: ні під час навантаження, ні під час вивантаження живої сили 18 грудня 1918 р. в Одесі не сталося ніякого інциденту.

Першими днями окупації серед війська знову таки був спокій. Випереджаючи більшовицьку акцію, командування роздавало білі листівки й газети, де більшовиків мальовано бандитами; офіцери спритно ширили про них жахливі історії: катування і вбивства полонених, „націоналізація“ жінок, страшна диктатура кількох ватажків, що спираються на хінські полки. До того ж, всі ці побрехеньки солдати знаходили в буржуазній і навіть у соціял-патріотичній французькій пресі—єдиних газетах, що могли приходити сюди. Гадали навіть, і офіцери силкувались переконати в цьому солдатів, що слово „більшовик“ походить від „бош“, що Ленін—німецький агент, через якого Росія підписала сепаратний мир і дала змогу центральним державам кинути все своє військо на Францію.

Нарешті, контрреволюційній акції сприяла й та полегкість, яку мало військо у великих містах України, Криму та Румунії, прибувши з сербських та македонських гір або з французького фронту. Всі, кого я питав, відповідали мені: „тут краще, ніж коло казанків у Манастирі“. Кожному далися в знаки місяці й роки страждань, болотяної пропасниці й дизентерії; кожен з радістю привітав спокій перших днів після нечуваних труднощів наступу у вересні-жовтні 1918 р. у Сербії та Македонії. У всіх солдатів було фізичне й моральне враження, що війна скінчена і що за кілька день їх чекає поворот до Франції.

* * *

Період розташування минув, але жодної обіцянки командування не виконало. Квартири були сякі-такі, або й погані; постачання—вельмиріденьке, листи до Франції ішли неймовірно довго, місяць-півтора пересічно. Руська зима не забарилась і страшенно дошкуляла людям, одягнутим у поношені шинелі, кашкети та сталеві каски, позбавленим будь-якого пожиточного захисту від холоду. Уже 20 січня 1919 р. „Юманіте“ публікувало листа з-під Білграда:

„Наші молодці бродять босоніж у болоті й снігу в парусовому одягу, який одержали ще в червневу спеку. Листів не маємо вже місяць“.

Відпустки фактично були скасовані через обмеженість військової наявности і труднощі сполучення. А офіцери все святкували та гуляли перед очима солдатів, що через страшну дорожнечу не могли нічого докупити до свого харчу.

Кожен щодня нетерпляччіше чекав демобілізації, що посувалась надзвичайно повільно. Тому 25 лютого міжурядницька демобілізаційна комісія, щоб купити спокій у війську, вирішила призначити солдатам при звільненні їх з армії демобілізаційну премію 250 франків і додатково по 15 франків за кожен місяць

перебування у лавах. 17 березня урядовим наказом оголошено, що роки 1905 і 1906 будуть здемобілізовані 3 квітня. 21 березня повідомлення в пресі зазначало, що:

„Обговорювані проєкти завбачають здемобілізувати 3 квітня лише 1906 рік, але не 1907 рік і наступні; демобілізація залежить від попереднього підписання мирового договору“.

(На той час у лавах армії було ще 2.276.000 чоловіка).

Всі ці причини незадоволення існували й за імперіялістичної війни. До того ще — жахлива різанина! Проте, вони спричинилися лише до небагатьох заколотів.

Алеж на Україні, в Криму більшовики провадили певну роботу, солдатам пояснювано конкретні причини їхніх страждань, які б не були вони дрібні. Ця робота настигала завжди вчасно, щоб показати солдатам, як їхні найскромніші вимоги зв'язуються з великими політичними проблемами моменту. І ці проблеми пояснювано так просто і ясно, що їх розумів кожен.

* * *

У січні пролунали перші постріли в червоних партизанів, червоних солдатів і селян.

„Як?—питали солдати.—Оце така мирна окупація країни, що мусіла зустріти нас, як визвольників? Нам брехали, нас обдурено!“,—чулося скрізь. „Ми тут знову починаємо війну!“

Тоді з'явились листівки або аґітатор, робітник чи солдат, і пояснював: „Так, ми знову починаємо війну! Бо наші пани капіталісти ще не вситилися багатствами, накраденими в солдатській крові та в злиднях робітників і селян! Для цього ми й розпочинаємо війну, щоб спробувати повернути їм підприємства, які вони втратили в Росії“.

Ці прості, зрозумілі кожному думки всім проходили в голову. До того ж, прибуття посилень і всякого лаштунку щодня потверджувало їх. Та це ще не все! Солдати й моряки хотіли знати, з ким вони б'ються. Хто ворог і де він? Єдине, чим цікавилися солдати в французьких газетах і контрреволюційних листках, друкованих білими, були відомості про Росію та демобілізацію. Цілком природно, вони сперечались про більшовиків і хотіли знати, хто вони й чого вони хочуть.

Листівки на ці питання відповідали влучно і ясно.

І з того часу потоки нісенітниць і брехень, що день-у-день виливала вся буржуазна й соціял-патріотична преса, перестали досягати мети: їх називали тим самим словом, що й огидні військові „повідомлення“: замилювання очей. До того ж, преса не могла затаїти радянських спроб у Німеччині, Австрії та Угорщині. Хоч і не розуміючи гаразд мети й ролі „робітничих і солдатських рад“, що виникали всюди в Європі, навіть найменш

освічені солдати розуміли, що ці ради дуже скидаються на руські.

Тоді провалилась контрреволюційна пропаганда, а симпатії до революції безупинно зростали. Більшовики своєю роботою здобували щодня ширші верстви французької армії. Так що арешти й страти, які частішали дедалі, не тільки перестали будь-кого лякати, а ще й викликали в солдатів одностайне обурення.

Ось як поділяли листівки, газети й дрібні брошури, що виходили з потайної одеської друкарні та прибували з Москви через фронти. Отже, не зайве буде навести декотрі з них, бо всі вони були передані мені від колишніх солдат та моряків східньої армії, а це свідчить передусім про те, що, не зважаючи на смертельну небезпеку, яка загрожувала поширювачам їх, листівки й журнали не лишились по льохах! Подруге, про те, що солдати й моряки були такі переконані, що попри всі небезпеки привезли їх до Франції і свято їх зберегли.

ЧИ ЗАДУШАТЬ ВОНИ БІЛЬШОВИЗМ?

„Тан“, у статті під назвою „Відновлення Росії“ заявляє, що „поки союзники не матимуть змоги діяти на півдні Росії, поки Польща не буде зцентралізована, поки вона не матиме міцного уряду й сильної армії,—більшовики лишатимуться для них неприступними ворогами“.

3 го с чня Пішон у своїй промові про Росію в Палаті сказав: „настав, мабуть, час, коли ми мусимо заступити німців на Україні, щоб допомогти створенню української армії, яка боротиметься з більшовиками“. Він заявив, що „плян союзників полягає в економічному оточенні більшовиків“.

Генерал Фош вимагає у Спа, спираючись на артикул перемирного договору, щоб німецьке військо билося з руським військом.

Разом з тим уряди Антанти допомагають монархічному урядові Колчака, офіцерським і козацьким бандам Краснова, курляндським та естонським баронам, польським та литовським реакціонерам, постачаючи їм гроші й потрібне озброєння, щоб боротися з радянською республікою.

Давно вже хочеться урядам Антанти розчавити радянську республіку, ту республіку пролетарів і селян, що своїм заразливим прикладом ширить більшовизм у світі.

Тепер, коли в Німеччині теж сталася революція, небезпека більшовицької зарази стала ще більшою, бо ізолювати французьких і англійських пролетарів від німецької революції далеко важче, ніж від руської революції.

Головний ворог, найперший ворог для імперіялістів Антанти — це більшовики, тобто ті пролетарі й селяни всіх країн, що борються за владу.

І союзні уряди з цим не ховаються. Вони одверто заявляють Німеччині, що *„коли партія Лібкнехта або незалежні прийдуть до влади, мирові перемови будуть припинені“*. Пішон у тій самій промові 3-го січня заявляє, що *„загальний мир лишається неможливим, поки в Росії при владі—Ради“*.

Отже, урядам Антанти, як і всім імперіялістам, треба передусім розчавити більшовизм, який—вони це добре розуміють—становить постійну небезпеку для всіх владущих і експлуататорських кляс.

Тільки ж не легко проковтнути цей шматочок, можуть і подавитись ним „нищителі більшовиків“.

Уряди Антанти сподівалися власними силами подушити гідру більшовизму й готувалися вже до нових військових десант у радянській Росії. Але вони зразу ж натрапили на всілякі перешкоди. Передусім—на опір своїх власних народів.

Французькі й італійські робітники та селяни, англійські пролетарі протестують. *Вони не хочуть збройної інтервенції в Росії і вимагають негайної демобілізації.* І союзники, що спочатку заявили, шо демобілізуватись не будуть, змушені були демобілізуватись під пролетарським тиском.

З другого боку, руська кампанія доконечно була б довга й важка; щоб союзні імперіялісти могли дійти задовільних наслідків, вона вимагала б тривалої окупації. Крім того, з причин географічних і інших, будь скільки значна союзна десанта в Росії натрапляла на технічні труднощі, перемогти які—надто важко.

Союзні уряди зрозуміли, що в таких обставинах вони неспроможні власними силами задушити радянську республіку, але вони ні на мить не можуть відмовитись від боротьби з більшовиками, чи навіть відкласти її Небезпека більшовицької зарази щодня ближчає, і вони почувають її наближення у своїх власних країнах. У Міляні, Парижі, Ліоні, Безансоні вибухають політичні маніфестації і страйки. Отож, постійна адмінстративна комісія соціялістичної партії констатує, що уряд від збройної інтервенції відмовився завдяки народньому тискові і що це є перший наслідок боротьби, яку безперестанку провадили французькі, італійські та англійські пролетарі. Вона закликає всі федерації та секції партії до найенергійнішої боротьби з реакцією та імперіялізмом. Аналогічну пропозицію схвалила й Генеральна Конфедерація Праці.

Всюди зростає бунтарський дух. Демобілізація фронту, що приведе в середину країни пролетарів та селян, що доконечно спричиниться до великої економічної кризи, робить небезпеку сто разів загрозливішою. Капіталісти почувають, що ґрунт під ними захитався. Ідеться про їхне існування, як панівної і експлуататорської кляси, а перед очима в них ще свіжий приклад долі буржуазії в Росії та Німеччині.

Пролетарську революцію, здобуття влади трудящими не можна вже вважати за мрію, як то гадала колись буржуазія. Це—факт, який у них перед очима, факт, який щодня більше набуває конкретности й реальности. Всі бачать, як вабить до себе маси, всіх експлуатованих радянська республіка — визвольниця з усякого гнобительського ярма.

Французькі, англійські, американські, італійські пролетарі теж хочуть бути вільними й здихатися хижаків усякої масти, що експлуатують їх. І імперіялісти будь-що-будь хочуть знищити спокусу, всіма засобами силкуються погасити московське революційне вогнище та відновити Росію, тобто відновити капіталізм та монархію і обернути цю країну на колоніяльну поживу для Антанти, а з другого боку,—тримати й далі в засліпленні свої власні сили та забезпечити й надалі своє власне панування

У всіх своїх розрахунках вони забувають одну маленьку річ, а саме—те, що коли в них—у Франції, Англії, Італії, Америці—революція на порозі, то на Україні, Польщі, Латвії, в усіх країнах, які вони сподіваються використати для своєї мети, *революція вже почалася; що всі ці повсталі народи вважають Радянську Республіку за свою революційну батьківщину, з якою вони прагнуть сполучитись і з'єднатися в спільній боротьбі з своїми власними реакціонерами та імперіялістами цілого світу. Оця помилочка в розрахунках незабаром упаде на них важким каменем і їх теж повалить.*

Отак збільшується і зростає день-у-день бурхливий революційний приплив, який у кожній новій хвилі черпає нові сили, і, хоч яких зусиль докладатимуть імперіялісти, хоч які перешкоди вони йому ставитимуть, він завжди руйнуватиме їхні пляни і, кінець-кінцем, залле їх.[1]

Січень 1919 р.

Група французьких комуністів

ІМПЕРІЯЛІСТИЧНА ВІЙНА І ВІЙНА ГРОМАДЯНСЬКА

У Німеччині палає громадянська війна. За прикладом руського пролетаріяту, німецькі більшовики на чолі з своїм видатним вождем Лібкнехтом розпочали смертельну війну з буржуазією та генералами, а також їхніми льокаями, лжедемократами та соціял-зрадниками.

Ці дві країни відмовилися від війни з „зовнішнім ворогом", тобто від імперіялістичної війни, що накинула їм буржуазія, жа-

[1] Листівка на обгортковому папері, поширена в Миколаєві серед матросів крейсера „Дю-Шейля".

дібна до завойовань. Саме на те, щоб раз назавжди покінчити з капіталістичним режимом, призвідником війни між народами, пролетарі й розпочинають клясову боротьбу, яка призведе до цілковитого звільнення робітничої кляси, занадто довго експлуатованої.

„Буржуазний“ пацифізм

Хай собі загортається буржуазія в плащ пацифізму та обурюється лицемірно з „братовбивчої війни“! Хай собі вигукує солодкаві заклики до громадянського миру! Цьому мирові пролетаріят не може скоритися. Далася вже йому в знаки принада священного союзу, цієї мудрої пастки в руках буржуазії, що хоче й далі безкарно визискувати своїх рабів.

Хіба ж таки можуть робітники поняти віри гуманітарним деклюраціям тієї буржуазії, що п'ять років робила з них гарматне м'ясо в імперіялістичній війні?

Хто призвів до громадянської війни?

Зрештою, всі ці заклики до згоди тільки одне мають на меті — дати вовкам час краще вигострити свої зуби! Тим часом як Зольфи та Шайдемани заклинають робітників відмовитись від соціяльної революції, Гінденбург, за прикладом Корнілова, потай гострить меча проти трудящих; а синки його, університетські шибайголови, утворюють контрреволюційні загони й готують лютий білий терор.

Навіщо червоний терор?

А трудящі не оголошують себе пацифістами. Вони знають, що так-звана пацифістська буржуазія ніколи не зречеться свого панування. Як тільки революція почалася, вони не можуть спинитися на півдорозі; вони хочуть, будь що-будь, заволодіти всім економічним апаратом, банками, заводами, всіма багатствами, що загребла собі нікчемна купка експлуататорів. Вони знають, що тільки тоді виборять у буржуазії своє законне право на існування, коли вирвуть їй пазурі та зуби. Тому вони змушені звільнятися від рабства із зброєю в руці, через гору трупів. І ніщо їх не спинить, бо відмовитись від громадянської війни, замиритися—це є приректи себе в майбутньому на ще страхітніші імперіялістичні війни, це є погодитись на повільну загибель цілих поколінь у вирі капіталістичного визиску.

Наше гасло

„Імперіялістичну війну закінчено. Хай живе громадянська війна — невблаганна, кривава, то так! Але це — остання й свята покутня війна!“

Буржуазія всіх країн ненавидить більшовиків за це гасло; за допомогою інсинуацій та підлих наклепів вона виставляє їх професійними вбійниками, потворами.

Де ж любов до Лібкнехта?

Спартаківці йдуть тепер з нашим гаслом. І що ми бачимо? Імперіялісти Антанти, що під час війни без угаву вихваляли Лібкнехта, заявляють про свій намір зламати перемир'я з урядом Шайдемана, щоб згільйотинувати німецьких революціонерів.

Що таке білий терор?

Хіба не такий самий він лютий? Хіба прагне він до якоїсь гуманної мети, яка могла б його виправдати?

Білий терор—це терор буржуазії. Він тисячу разів кривавіший.

Що роблять білогвардійці?

Що робила буржуазія кожного разу, як їй щастило перебороти революцію? Вона давала волю своїй клясовій помсті. Не задовольняючись з розстрілювання робітників, вона принижувала, катувала свої жертви перед тим, як завдати їм смертельного вдару.

Фінляндська буржуазія розстрілювала трудящих десятками тисяч. Пригадайте Гельсінгфорс, де без розбору вбивали не тільки руських робітників, але й руських жінок та дітей, які завинили тільки в тому, що були родом з більшовицької Росії.

А що роблять білогвардійці скрізь, де вони відступають перед радянською Червоною армією? Нещодавно в Юзівці Краснов організував оргії, олімпійські гри; він вішав робітників на вулицях і лишав трупи на деревах по три дні, щоб сіяти цим страшним видовищем жах серед людности. Останніми днями, напередодні залишення Уфи, білогвардійці захопили всіх тих, кого тільки мали за робітників, і з витонченою жорстокістю перебили їх трохи не тисячу.

Звірства буржуазії мають тільки одну мету—взаконити навіки тиранію нікчемної меншости капіталістів над переважною більшістю експлуатованих трудящих.

Чи ж можлива любовна згода з буржуазією? Ні, тисячу разів ні! Найкращий доказ цього дає нам приклад Франції.

До нього ми звернемось у наступному номері.

Н. Ніюрін

(Стаття в газеті „III Інтернаціонал“ № 2 з 19 січня 1919 р., поширеній у Миколаєві серед матросів крейсера „Дю - Шейля“).

ПІДБУРНИКИ ВБИВСТВА ЛІБКНЕХТА

Лібкнехта вбито!.. Вбито людину, що була славою революції, що не тільки для німецького, але й для світового пролетаріяту була живим символом повстання трудящих проти експлуататорів цілого світу.

З перших же днів війни це ім'я для нас, французьких революціонерів, було емблемою нової і кращої живої Німеччини, хоч і розчавленої ще барбарським чоботом пруських генералів.

Вбито людину, що своєю моральною чистотою, вірністю революційному ідеалові так глибоко зворушувала цілу людськість,— людину, чиє ім'я не зважувалися паплюжити навіть запеклі вороги пролетаріяту.

Защо ж убито?

За те, що з самого початку безглуздої різанини націй він мав сміливість імперіялістичному гаслу „війни до кінця з зовнішнім ворогом“ протиставити гасло пролетаріяту „найгірший наш ворог — внутрішній“.

За те, що він закликав робітників і селян не проливати своєї крови у братовбивчій війні народів з народами, пролетарів з пролетарями.

За те, що він намовляв трудящих, яка б не була їхня батьківщина, обернути рушниці проти власних генералів, захопити всюди владу, знищити кордони, створені антагонізмом поміж капіталістичними державами, і утворити велику пролетарську сім'ю, об'єднану соціялістичним ідеалом.

За те, що він, коли скинуто гнобительське ярмо пруської військової касти, закликав трудящих не спинятись на півдорозі, а проголосити немилосерду війну, хрестовий похід проти буржуазії, щоб вирвати в неї знаряддя її панування.

За те, що перед лицем союзних імперіялістів, які жадають задушити революційну Німеччину, він кидав погорде гасло трудящих кляс: боронити соціялістичну батьківщину до кінця, до останньої краплі крови.

За те, що він намовляв німецьких трудящих іти пліч-о-пліч з руськими робітниками та селянами і по-братерському об'єднати їхні сили, щоб завдати останнього вдару імперіялізмові Антанти.

Лібкнехта вбито! Злочина, якого не насмілився зробити Вільгельм, виконали його льокаї, зрадники соціялізму, що тремтять під загрозою урядів Антанти — зламати негайно перемир'я, якщо в Німеччині не винищать будь-які сліди більшовизму.

Хто ж завдав смертельного вдару людині, що була славним усобленням соціяльної революції?

Вільгельмів агент? Підлий прислужник віроломної Шайдеманової зграї? Мерзотний наймит Антанти?

Ми, французькі революціонери в Росії, що бачили безліч разів, як заливали кров'ю це вогнище світової революції злочинні змови аґентів Антанти, аж ніяк не здивуємось, дізнавшись, що вбивство Лібкнехта є діло підлого поплічника Антанти.

У всякому разі, річ певна, що Антанта надхнула цей новий замах на одного з шановних вождів світової революції.

І ця певність покладає на нас, вірних учнів великої революції, обов'язок помститися за нашу славетну жертву, піднести меча пролетарської помсти проти вбивників та їхніх спільників, тобто проти наших власних імперіялістів, що завжди по цілому світі стають на чолі контрреволюції.

(Стаття в газеті „III Інтернаціонал“ з 26 січня 1919 р., № 3, поширеній в Миколаєві серед матросів „Дю-Шейля“).

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ДО ФРАНЦУЗЬКИХ СОЛДАТІВ І МАТРОСІВ

Оголошення

Товариші!

Про дивний факт ми довідалися:

не зважаючи на лицемірні заяви уряду вашої країни, що французьке військо у Росії виконуватиме тільки ролю наглядача;

попри його запевнення, що соціялістичну радянську республіку мають тільки збльокувати, тобто вбити руський народ голодом;

не зважаючи на бажання робітників і стривожену громадську думку, яка у Франції, Англії, Італії, Америці і т. ін. вимагає відкликати антантівські сили з Росії;

наперекір вашим обіцянкам, що ви ніколи не битиметесь із руськими трудящими, бо сами ви — теж трудящі, і наперекір нашій надії знайти у вас спільників,—

деякі ваші загони скорились командуванню і розпочали з нами війну!

Вони виступили проти радянських сил.

Цим учинком ваші товариші зрадили французький пролетаріят, який знову проголошує клясову боротьбу, і руський пролетаріят, що нечуваними зусиллями й величезними жертвами викував пролетарську революцію.

Вони зрадили інтернаціональний пролетаріят, що всю надію осягнути свої цілі покладає на солідарність робітників і селян усіх країн.

Вони своїми обіцянками ошукали нашу довіру.

Вони стали поруч руської добровольчої армії, яка складається з реакційних елементів, вірних старому режимові і якою командують родичі й колишні прибічники царя Миколи II.

Отож, капіталістична кляса має ще одну підставу вважати робітничі й селянські маси за своє живе знаряддя, подібне до іншого неживого знаряддя — гармат, рушниць тощо, що лишається мертвим без допомоги несвідомої людини, яку капіталісти використовують на те, щоб силою здійснити свої заміри.

Вона має рацію ґрунтувати свої пляни на гаданій роз'єднаності пролетарських мас.

Капіталістична кляса має право радіти з успіху своєї пропаганди, яка фалшує правду в усьому, що стосується до стану речей у Росії.

Вона має підставу сподіватися, що руську революцію, яка своїм ширенням загрожує капіталістичному пануванню, можна знищити.

Але ми висловлюємо тут усе наше обурення проти ваших товаришів, що піднесли зброю.

Ми заявляємо, що вважаємо їх за своїх ворогів, за найгірших контрреволюціонерів—аджеж вони трудящі!—і не помилуємо їх, як не милуємо й інших ворогів революції.

Вони вкрили ганьбою французьку армію.

Світовий пролетаріят заплямує їхню зраду.

Ви мусите своєю активною допомогою нашій червоній революції помститися за їхнє злочинство!

Хай живе солідарність трудящих усіх країн!

Одеський комітет комуністічної партії (більшовиків).

(Листівка, поширена серед солдатів 7-го полку в Одесі).

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ДО СОЛДАТІВ І МАТРОСІВ СХІДНЬОЇ СОЮЗНОЇ АРМІЇ

Заклик

Ще раз закликаємо вас — схаменіться!

Відмовтесь бути сторожовими псами тронів та грошових скринь!

Відмовтесь битися з революційним народом!

Навпаки, всюди, де ви потрапите, підтримуйте робітників і селян,— ваших братів у боротьбі за волю!

Утворюйте ради!

Вимагайте негайно відправити вас на батьківщину!

І коли ваші начальники не дозволяють вам їхати додому, вертайтесь сами! Вертайтесь додому й працюйте, скільки сили, коло великого діла, початого руською революцією, що мусить забезпечити пролетарям цілого світу, разом із волею та гідністю, більший добробут і щастя!

Хай живуть Солдатські й Матроські Ради!

Хай живе Радянська Федеративна Республіка!

(Прикінцевий заклик брошури, поширеної в Одесі і підписаної групою французьких комуністів).

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ДО ФРАНЦУЗЬКИХ СОЛДАТІВ І МАТРОСІВ

Товариші!

Уряд вашої країни,—представник французької буржуазної кляси, вчорашній приятель кривавого царату, гнобителя руського народу,—послав вас сюди, щоб відновити той царат, монархію, що ми повалили своєю завзятою і хороброю боротьбою.

Після спроби німецького імперіялізму—знищити нашу революцію,—спроби невдалої, бо німецькі солдати зрозуміли, що їхній обов'язок не в тому, щоб правити за реакційне знаряддя, а в

тому, щоб робити у власній країні те, що роблять тут руські робітники й селяни, — маємо тепер спробу вашої буржуазії.

Маємо наступ на більшовизм. Що таке більшовизм? Що таке більшовик?

Вам розказували, і буржуазна преса криком кричить, що більшовизм — це свавільство, що більшовики — злодії та злочинці.

Товариші!

Ви мусите знати правду. Більшовик — це людина, що бореться за негайне здійснення соціялістичного суспільства. Більшовизм — це здійснене соціялістичне суспільство. Це — організація влади робітників і селян, тих, що завжди були знаряддям багачів та потужників, тих, що працювали без упину й винагороди по майстернях, фабриках, заводах, на полях, що проливали свою кров у великих битвах за владних. Більшовизм — це панування робітничо-селянських рад, утворених по всіх містах та селах, щоб керувати всією країною. Ці ради — єдина демократична форма, що дозволяє, нарешті, пролетарській клясі самій собою керувати. Ось що таке — більшовизм.

Певна річ, ця форма урядування не пасує до буржуазії. Крім того, ради мають лиху прикмету — ширитись усюди, переходити кордони. Ось чому ваш уряд, союзні уряди, ваша буржуазія і союзна буржуазія прислали вас сюди для того, щоб перешкодити нашому прагненню відновити на Україні владу рад селянських і робітничих депутатів і знищити радянську Республіку у Великій Росії.

18 грудня 1918 року ви вчинили велику помилку: ви, республіканці, билися з республіканцями! Ви, пролетарі у військовому одягу, билися тут з пролетарями!

Вам часто казали, що пролетар ще нездатен сам собою керувати. Це — брехня, яка походить з кіл буржуазної кляси. Це — порятунок для цієї кляси. Але це образа для вас.

Товариші!

Франція була колискою всіх великих ідей. Ви мусите одними з перших піднести стяг цілковитого пролетарського визволення. Організуйте ради солдатських депутатів у своїй армії, щоб самим панувати над собою. Ви, причинці ідеї свободи, ви, в кого втуплені наші погляди з революційною надією, будьте гідні вашого минулого, вашого імени, теперішнього часу, коли пролетаріят усіх країн організовує соціяльну революцію. Переходьте на наш бік у боротьбі з буржуазною клясою.

Хай живе влада рад робітничих, селянських і солдатських депутатів!

Хай живе соціялістичне суспільство!

Хай живе Інтернаціонал!

Одеський комітет комуністичної партії (більшовиків).

(Листівка, поширена в Одесі серед солдатів 58-го піхотного)

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ДО ФРАНЦУЗЬКИХ СОЛДАТІВ І МАТРОСІВ

Французький народ не хоче, щоб ви нищили соціялістичну Руську республіку й чинили опір її волі; він хоче, щоб ви дали змогу нашому народові керувати собою за допомогою рад трудящих.

Відповідно до бажання французького народу 58-й піхотний, діставши наказа здійснити злочинні наміри інтернаціональної буржуазії, відмовився битися на Тираспільському фронті.

Солдати цього полку не погодилися бути сліпим знаряддям буржуазії, вони подали руку нашим робітникам та селянам, і цей учинок укриває вас найяснішою славою.

Цей учинок варт тих, хто завжди був носіями поступу і чий революційний розум відкрив людськості нові шляхи. Відмовитись битися з радянською владою — це є оголосити війну буржуазії, громадянську війну, єдину, яка дає плоди пролетаріятові, бо війна між націями, в якій трудящі маси накладають своїм життям, становить наслідок економічних конфліктів капіталістичних кляс різних країн. Капіталісти сперечаються, а робітники й селяни вмирають на бойовищах за їхні інтереси.

Те саме робиться й тепер, хібащо тільки сьогодні капіталісти дружніх і ворожих учора країн об'єдналися, щоб розчавити інтернаціональний пролетаріят.

Та коли ви не збочите ні на мить із шляху клясової боротьби, коли не відкинетесь інтересів пролетаріяту та ідеї інтернаціонального союзу трудящих задля буржуазної омани, то заміри буржуазії доведуть її тільки до її ж власної загибелі.

Товариші!

Вітаємо вас за ваш учинок і висловлюємо вам тут усю вдячність від руських трудящих.

Ми маємо підставу гадати, що це лише початок братання французьких і руських сил на новому фронті, що буржуазія створила мимо нашої волі. Ми знаємо, що найпалкіше ваше бажання — мир і поворот на батьківщину. Але, щоб здобути мир, не треба починати нової війни. Треба одностайности й сміливости тих, хто несе на своїх серцях тягар війни.

Поширюйте ж братання і громадянську війну, єднайтеся всюди з нами. Коли трудящі народи, тобто робітничі маси, об'єднаються, ніхто не зважиться їх розділити.

Розбийте зброю, розбийте кайдани. Хай живе соціялістичне суспільство!

Хай живе Інтернаціонал!

Одеський комітет комуністичної партії (більшовиків).

(Листівка, поширена серед 58-го піхотного)

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ДО ФРАНЦУЗЬКИХ СОЛДАТІВ І МАТРОСІВ

Товариші!

18 грудня ви вчинили велику помилку, ви, республіканці, билися з республіканцями, ви, пролетарі у військовому одягу, билися з пролетарями. Вам казали, що пролетарі ще нездатні сами керувати собою, це — брехня, яка походить з кіл буржуазної кляси, це — порятунок для цієї кляси, але образа для вас.

Франція була колискою всіх великих ідей, ви мусите одними з перших піднести стяг свободи і цілковитого визволення пролетаря, організуйте ради солдатських депутатів у своїй армії, щоб самим собою керувати. Ви, причинці ідеї свободи, ви, в кого втуплені наші погляди з революційною надією, будьте гідними вашого минулого. Переходьте на наш бік у цій боротьбі з буржуазією.

Хай живе влада руських робітників і селян! Хай живе Інтернаціонал!

Дарма що в траншеях під час війни жандармів понищено чимало, їх тепер у Франції повнісінько.

Нас повідомлено, що до нашого міста прибув корпус жандармів, щоб чинити розшук серед французьких солдатів,—ми попереджаємо товаришів, щоб мались на бачності й остерігались цієї продажньої наволочі. Ми довідалися з певного джерела, що тутешнє французьке командування листується шифрованими телеграмами з німецьким командуванням у Києві; імперіялісти в боротьбі з пролетаріятом шукають спільників, де попало. Польські робітники вирішили не відповідати на наказ про мобілізацію, даний тутешньою польською радою...

(подерто)

(Листівка, поширена в Одесі 14 березня 1919 р. серед піхоти)

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Заклик комуністів-більшовиків України

ФРАНЦУЗЬКІ СОЛДАТИ Й МАТРОСИ, СИНИ ВЕЛИКОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ, ДІТИ ПАРИЗЬКОЇ КОМУНИ!

Товариші!

Тим часом як руські робітники й селяни, що страждали під царським ярмом і давали своїх синів на ганебну й криваву війну, боролися за волю, почасти вже здобуту, ви прийшли сюди і для чого? Ваш уряд казав вам, як казав і колишній німецький уряд

своїм солдатам, що Росію грабують, тероризують „більшовицькі бандити“, що ці бандити захопили владу, що такий стан речей покладає на кожну цивілізовану людину священний обов'язок стати на допомогу Росії. Чи гадаєте ви, що вам казали правду? Цю правду скажуть вам руські робітники й селяни. Вони скажуть вам, що „більшовицька банда“ хоче тільки одного: дати свободу трудящим і поневоленим клясам, що ці бандити вмирають за справу визволення, що вони хочуть знаціоналізувати багатства, якими несправедливо володіють буржуазія і капіталісти. Одно слово, робітники оголосили війну капіталові.

Ваш уряд казав вам також, що більшовики — злочинці Хіба ж злочин — боронити бідних від багатих, робітників від капіталістів, селян від великих землевласників? Хіба не були злочинцями ваші славні предки, коли робили велику французьку революцію? Безперечно, ні! Ваш уряд послав вас сюди, щоб задушити наш рух, бо він цього руху боїться; він боїться зарази руської революції. Він знає, що свобода робітничої кляси — це кінець його власній свободі.

Руським робітникам і селянам пощастило скинути царську аристократію, і вони хочуть робити далі свою справу. Але ви прийшли сюди з наказу вашого уряду, щоб прилучитися до добровольчої армії, яка складається з офіцерів, капіталістів та буржуазії, що сподівається відновити царат.

З наказу вашого уряду ви маєте вмити руки в крові ваших братів робітників, щоб покласти край руській революції, яка мов пожежа, все далі й далі розкидає іскри. Ви могли переконатися, що деякі з цих іскор, падаючи, запалили такий самий рух у Німеччині та Угорщині.

Французькі матроси й солдати!
Сини Великої французької революції!
Діти Паризької комуни!

Ще є час стати разом з нами проти нашого ворога, проти капіталу. Оберніть зброю проти тих, хто хоче зробити вас душіями великого руху інтернаціонального визволення.

Хай живе руська революція!
Хай живе Руська соціялістична радянська республіка!
Хай живуть робітничі й солдатські ради!
Хай живе III Революційний Інтернаціонал!

Проте, треба підкреслити, що проводячи цілком нелеґальну роботу за здобуття армії, більшовики не обминали жадного леґального засобу, щоб зворушити солдатські й матроські маси. Справа „Мірабо“ під цим поглядом типова.

20 лютого цей панцерник зазнав трощі коло севастопільського берега поза рейдом.

Французьке командування не мало ніякої змоги врятувати панцерника власними засобами. Отже, треба було звернутись до місцевої морської влади. Але, очевидна річ, потрібна була допомога робітників; щоб дістати її, на засідання спілки металістів з'явилася делегація від штабу.

Сперечалися довго. Дехто з робітників заявляв, що треба це капіталістичне знаряддя покинути на призволяще. „Аж ніяк!"—відповідали більшовики. „Замість нього інше пришлють. Краще піти працювати на борт і спробувати прилучити до нашої справи моряків з панцерника. Завдяки їм ми зможемо легше доступитись і до інших моряків та солдатів". Кінець-кінцем, бюро спілки на це пристало. Обмежились тільки на тому, що, не даючи цьому ніякої віри, зрозуміла річ, зажадали від командування слова чести, що воно ніколи не використає зброї корабля проти севастопільських робітників. Природно, командування це слово дало.

Другого дня 70 робітників з призначення спілкового бюра, найкращі і найсерйозніші пропаґандисти, пішли на роботу з повними кишенями французьких листівок, що їх моряки з „Мірабо" прийняли з захопленням.

Отак зав'язалися щільні стосунки між французькими моряками й руськими робітниками. Щоранку металісти, які йшли працювати на борт „Мірабо", приносили листівки й брошури; екіпаж був так революційно настроєний, що коли робітники літератури не приносили, моряки їм страшенно докоряли.

Наближалось 12 березня, і з ініціятиви партії, що використовувала всяку нагоду до аґітації, робітники готувалися святкувати роковини повалення царату. Довідавшись про такий намір, французький комендант зразу ж заборонив усяку маніфестацію і розставив по стратегічних місцях у місті гармати та кулемети. Скоро тільки бюро металістів дізналося про ці заходи, воно відкликало негайно всіх робітників, що працювали на „Мірабо". Командування судна було в розпачі; командир негайно послав листа до спілки, де заявляв, що „відклик робітників його турбує, бо з одного боку панцерника вийнято пластини, судно дуже нахилилось на другий бік і перебуває в критичному стані". Він просив спілку прислати делеґацію на борт, щоб полагодити конфлікт.

Запитавши інструкцій у революційного комітету, спілка прислала делеґацію з трьох членів та інженера; командирі всі офіцери зустріли їх дуже добре, і в присутності всього командування почалася дискусія. Промови перекладали два тлумачі в уніформі французьких моряків.

Командир зовсім змалився; він сумирно заявляв: „Громадяни, ви знаєте, в яких обставинах перебуває наше судно. Дозвольте нагадати вам, що коли кораблеві загрожує в морі небезпека, моряки рятують навіть своїх ворогів, а вам відомо, що ми — не вороги вам. Ба більше—ми з найвільнішої в світі країни (!). Це

судно зветься ім'ям великого революціонера Мірабо, що був один з тих, хто найзапальніше боровся за французьку Республіку (!!!). Ми сподіваємось, що ви зрозумієте це і допоможете нам урятувати судно".

Товариш Горячко зразу відповів йому:

„Треба думати, що ваш революціонер обурився і став з нами проти капіталу й буржуїв у ту хвилину, коли ви йдете на робітників, що хочуть звільнитися з-під капіталістичного гніту; доказ? Доказ той, що ваш „Мірабо" розбився і не може з нами воювати".

Це була для командира й офіцерів холодна душ; вони всі разом почали пояснювати, що „тут непорозуміння, не може бути й мови про боротьбу з руським народом" і т. ін., і т. ін.

Після довгої дискусії делеґати ухвалили, що праця відновиться на таких умовах: негайно скасувати заборону маніфестації, прибрати з вулиць гармати й кулемети, повідомити всіх моряків панцерника про рішення робітників і про його мотиви.

Командир погодився, бо перед усім бажав уникнути військового суду, врятувавши судно. То ж він зібрав екіпаж і переказав зміст перемов, що допіру відбулися. Він ясно вказав, що севастопільські робітники хочуть тільки більшовицького ладу.

Делеґація висловила своє задоволення, і коли вона сходила з борту, один з моряків обережно показав їй деякі листівки, даючи на розум, що „він—більшовик". Комендант прибрав кулемети, праця на борту „Мірабо" відновилася. А з нею і пропаґанда!

* * *

Природна річ, таку акцію провадженно всюди, де були союзн сили — у Севастополі, Миколаєві і т. ін. У Херсоні роботу провадила здебільшого молодь, не зважаючи на труднощі сполучення з Одесою. Їхня потайна друкарня була зовсім примітивна; складалася вона із звичайної машинки до письма, на якій днями й ночами вони літера по літері, не знаючи французької мови, переписували листівки й брошури, що їх потім широко роздавали солдатам та морякам. Їх знаходили на кораблях навіть у ліжках офіцерів, які шаленіли від люті. За зв'язок були троє французьких моряків,що завжди вимагали брошур, яких ніколи не вистачало.

Така була, короткими рисами, ціла акція, яку провадили більшовицькі організації, керуючи революційним пролетаріятом, щоб залучити до революційної справи французьких солдатів і моряків. З дальших сторінок ми побачимо, яку вирішальну ролю відограли ці організації в тому, що ця грізна зброя стала небезпечнішою для французького імперіялізму, ніж для революційного пролетаріяту, який вона мала задушити!

Розділ VII

Перші відмови виступати

Збройне повстання - це особливий ґатунок політичної боротьби, підпорядкований особливим законам, що в них треба уважно вміркуватися. Надзвичайно рельєфно висловив цю істину Карл Маркс, написавши, що збройне „повстання, як і війна, — це мистецтво".

Ленін

8 жовтня 1917 р.

Число солдатів і моряків, що були в постійних чи принагідних стосунках із чужоземною колеґією, щодня більшало. Потроху скрізь зароджувались і поширювались групи революційних солдатів та моряків. Найчастіш вони прибирали форми „гуртків", що здебільшого провадили пропагандистську роботу в своїх частинах. Іноді це були справжні маленькі революційні осередки, дуже активні. Але ніде не було організації, що працювала б регулярно, провадила б добру політичну роботу, організуючи солдатів і моряків для боротьби, одно слово — не було комуністичних осередків. Через те успіх повстання ніде не доведено до кінця.

Робота гуртків та осередків, що мали стосунки з більшовиками, була приблизно погоджена, поки частини — батальйони та екіпажі — перебували у важливому центрі, як от Одеса та Севастопіль. Але при найменшому переміщенні зв'язки розривались, так що групи революційних солдатів і моряків могли жити поруч, не знаючи одні одних, отже й не маючи змоги провадити погоджену роботу й одні одних підтримувати. Далі побачимо, до чого це призвело.

Основна причина цієї цілковитої відсутности організації була та, що більшовицька робота не була підтримана рівнобіжною роботою братньої французької партії, бо на той час комуністичної партії у Франції не було.

Через те заколоти ставалися один по одному, ізольовано, і це дало змогу командуванню приборкати рух поступово.

* * *

Робота коло розкладу антантівських армій звернулася головно на французьке військо, що становило військовий кістяк їх. Поляки й серби були дуже малочисельні. Скільки мені відомо, дуже мало зроблено серед греків, мабуть, через те, що мало хто з військових знав їхню мову.

Навіть серед французької армії аґітація посувалася різно, залежно від роду війська. Найбільше охопила вона моряків.

Першими ж днями висаду на берег, числа 20 грудня, між більшовицькими робітниками та французькими зав'язалися стосунки чи то в міських кафе, чи то й просто на вулиці; товариші,

які підтримували зв'язок, переконались, що моряки здебільшого настроєні революційно і навіть мають тенденцію до путчів.

Найреакційніші були зуави та африканські стрільці, серед яких траплялися ще солдати, завербовані мирного часу з альжірських колоністів.

Вже в січні солдати прилюдно виявляли в Одесі свої думки.

Приклад. Одного разу група солдатів, сівши на трамвай, відмовилася платити за проїзд і сказали кондукторові: „Клемансо заплатить". Тоді втрутився якийсь білий офіцер і став докоряти їм за більшовизм! Замість відповідати, солдати показали свої руки й сказали тільки: „Робітник".

Вони навіть відверто виступали проти білих. Так, Ежен Р. з 1-го полку пише:

„З серйозним, уміло провадженим рухом я познайомився першими днями січня.

Якось увечорі я пішов з товаришем до кіна „Помпея". Там була вечірка з балем.

Побачивши після вистави, що люди йдуть на другий поверх, я теж пішов за ними. Тільки ми війшли до залі, нас оточила юрба. Поговоривши з двома руськими, я покинув товариша і пішов углиб залі, де, бачив я, відбувається мітинг. То були робітники й студенти. Я поговорив з ними.

Потім я з товаришем знову зійшли до кінозалі. Стільці посередині прибрали, щоб звільнити місце для балю. І саме цю мить пролунав наказ: „Руки вгору!" Я озирнувся: на всіх дверях стояли озброєні люди.

Товариш сказав мені: „піймався я, у мене листівки". Я вийшов з ним у єдині двері, що не охоронялися. Ледве встиг він викинути листівки, як з'явився доброволець, що хотів обшукувати нас. Ми запротестували, він не напосідав. Ми вернулись до залі. На головних дверях група добровільців з рушницями та револьверами обшукували всіх присутніх. Нас, французьких солдатів, було з двадцятеро; ми згуртувалися коло дверей, бо були обурені таким вчинком.

Ось дійшлася черга хлопцеві років на п'ятнадцять. Не знаю, як воно сталося, але раптом його грубо штовхнули і один доброволець наставив на нього рушницю. Побачивши це, один з нас підскочив підніс свою рушницю й добув револьвера. „Ну, що?" — озвався чийсь голос серед добровольців. Товариш глянув, хто то говорить, і пізнав серед добровольців свого капітана (з 176-го) у цивільному.

На той час увійшов доброволець з пакунком листівок, що викинув мій товариш. Він сказав мені тоді, що то дали йому більшовики в горішній залі.

Тому ми при першій же змозі забралися геть, поки живі та цілі".

* * *

Величезний вплив справило також ставлення партизанів та червоногвардійців до полонених солдатів. Ось один приклад. Село Біляївку кілометрів за сорок від Одеси займав загін червоної гвардії, що охороняв водогін. Цей водогін постачав місто.

Наприкінці грудня 1918 р. зайняти водогін послано французького загона. Червоногвардійці відступили без бою, але скликали все село на мітинг протесту, звідки послали до командира загону делегацію, щоб запитати в нього про причини цієї окупації. Командир відповів, що має наказа охороняти водогін, але не втручатиметься в їхні внутрішні справи. Скоро тільки про цю відповідь дізналися, до водогону посунулися демонстранти й почали лаяти французького офіцера та кричати йому, що вони й сами здібні провадити свої справи; селяни, показуючи на море, скільки горла кричали (гадаючи, що ті краще зрозуміють) французьким солдатам: „Геть!“

На той час до села прибули добровольчі офіцери, щоб реквізувати фураж; селяни, озброївшись усім, що трапило під руку, зразу ж перебили тих, кого піймали, а решту розігнали.

Тоді французький загін виступив з водогону й пройшов у село; його зразу ж оточила селянська юрба; частина солдатів з криком „більшовики“ піддалася, іншим пощастило втекти, крім одного офіцера, якого забито.

Довідавшись про цей інцидент, французьке командування послало парляментарів з вимогою видати полонених солдатів; на це селяни відповіли: „ми їх не брали, то й віддати не можемо“. У штабі лютують, по касарнях тривога, виступає колона союзного війська з артилерією. Село заатаковано за всіма правилами військового мистецтва. Та коли французькі солдати й добровольці ввійшли в село, вони знайшли в ньому лише старих, жінок та дітей, бо всі здорові чоловіки з нього вийшли. Зо зла село спалили, а всіх мешканців розстріляли — одних під час зайняття, інших з наказу військового добровольчого суду. Але „звільнені французькі полонені“, вертаючись на свої квартири, не могли нахвалитися „ворогами“, що так добре їх привітали, і стали таким чином революційними пропагандистами.

* * *

Вже наприкінці лютого непевними стали цілі частини.

58-му піхотному припала честь бути першим полком, що відмовився битися з переможною пролетарською революцією.

30-й дивізіон, що до нього цей полк належав, прибув на Україну походним порядком у страшенному безладді. Під час переходу по Сербії, потім по Болгарії, він не мав ніякого постачання і мусів „живитися з країни“, до того ж уже спустошеної

Так само було в Румунії. Там захарчовані, а іноді й голодні солдати бачили, як їхнє начальство накладає з румунськими офіцерами, допомагаючи їм навіть під час брутальних трусів, проваджених з револьвером у руці при найменшій, правдивій чи хибній, підозрі в симпатії до більшовизму. Солдати бачили або чули про розгін робітничої маніфестації 18 грудня 1918 р. в Букарешті, яка вимагала хліба і праці; тому, прибувши на Україну, вони вже знали, чого від них сподіваються.

У січні 58-й стояв у Бендерах на правому березі Дністра. Навпроти, на лівому березі, лежить місто Тираспіль, що було тоді під радянською владою. Тепер дамо слово самовидцеві.

„1-го лютого нас послано в Тираспіль на розвідку. Тільки ми ввійшли до міста, нас захопили й роззброїли червоні партизани, що вступили в місто 30 січня. П'ять годин пробули ми в революційному трибуналі, де нас допитувано. Після цього більшовики заявили нам: „Товариші, коли б ви взяли нас у полон, ви б нас розстріляли. А ми кажемо вам: ви вільні; ми знаємо, чого варті ваші начальники, а щодо вас, то ось ваша зброя, можете йти. Перекажіть своїм товаришам, що ми не зичимо їм ніякого лиха. Ми навіть ладні по-братерському прийняти їх, але з умовою, що вони прийдуть без зброї".

Ми пішли. У мене і інших товаришів було таке враження, що нас послао на розвідку з надією, що виникне якесь непорозуміння, яке стане за приключку до того, щоб почати бій. Червоногвардійці своїм спокоєм розбили цей підступ.

Природна річ, ми, повернувшись, розповіли про цю пригоду. Годі й казати, що враження вона справила величезне.

4-го лютого о 4 годині 2-й батальйон ладнається виступити; призначення невідоме. Також готується і загін гірської артилерії. Дехто з наших відводить артилеристів набік, докоряє їм. Нарешті, рушили. Коли підійшли до річки, почалося ремство. „Так і є! Вступаємо в Росію! Знову війна! Годі вже, годі!.." — чулося звідусюди.

Командир бере слово. „Ми просто йдемо стати залогою в Тирасполі, який міститься на лінії Бендери-Одеси і від якого залежить наше постачання. Руські позичили в нас гроші й не віддали. Ми здибаємося з революційними патрулями, але більшовики, не маючи ні командирів, ні зброї, розбіжаться, і ми вступимо до міста без єдиного пострілу". Ремствуючи, рушаємо далі. На видноті міста нам наказують розгорнути фронт. Ми зразу ж змовляємось — не стріляти.

Ту хвилину з'являється руський парляментар, що жадає побачити „начальника", нашого командира. Він зазначає йому, що він — на українській території, яку мусить покинути. Той відповідає: „Я маю наказа зайняти Тираспіль перед полуднем і виконую його". Парляментар зауважує йому, що місто — відкрите,

з умовою, щоб увійти в нього без зброї. Командир повторює свою відповідь. „Це ваше останнє слово?“ — „Так“, відповідає командир. „Гаразд“. Парляментар повідомляє офіцера, що ми маємо 48 годин, щоб покинути лінію залізниці й відступити, запевняючи, що тоді кровопролиття не буде. Командир знову відмовляється, і парляментар відходить.

Рушаємо далі вперед,—аж ось, за 2 кілометри від міста, розтинається гарматний постріл. Нас ставлять розстрільнею, і ось зненацька запрацював червоний кулемет. Лягай, просто в сніг! Позаду відкриває вогонь наша артилерія. Годині о 3-ій, коли стрілянина потрохи майже вщухла, ззаду міста почали виїздити повозки з жінками та дітьми. Як тільки їх помітили, наша артилерія знову відкрила вогонь по них. За чверть години я налічив дев'ять повозок, зметених гарматнями; жінки й діти тікали в поле. Зрештою, артилеристи й не бачили, у що саме вони стріляють. Така жорстокість обурила нас. Тоді ми відступили, перерізаючи телефонні дроти, що з'єднували артилерію із штабом. Коли ми покинули бойовище, наші офіцери й артилерія теж, звісно, змушені були відступити.

6-го лютого — збір. Треба виступити. Загальна відмова. „Ні, ні!“ кричать хлопці. „Росії війни не оголошено! Перемир'я підписано!“ Ці крики чути звідусюди, командир лютує, але змушений поступитись: адже хлопці озброєні, він розуміє, що наполягати — річ небезпечна. Замикають нас у цитаделю. Пойменний переклик із запитанням, чи згоджується кожен охотником битися з більшовиками. Загальна відмова. Три дні полк не випускали з касарні. Щоранку в рапорті стояло: „всіх солдатів віддано під військовий суд“.

Ця поразка французького штабу була тим поважніша, що в Тирасполі не було ніякої іншої сили, крім червоногвардійців. Тому генерал д'Ансельм мерщій послав з Одеси колону поляків, а на допомогу їм деякі частини 1-го полку й танки 301-го й 7-го вранці військо обложило місто й здобуло його; поляки почали масову різанину й страти, розстрілювали навіть 14 ти літніх дітей.

Самовидець з 58-го заявляє: „8-го лютого нас хотіли ввести в Тираспіль. Нам оголосили, що місто здобуто, але ми не вірили; ми заявили, що згоджуємось поїхати туди тільки залізницею (5 км) і з умовою, що всі наші офіцери сядуть у передні вагони. На дверях задніх вагонів поставлено кулемети, щоб пустити їх у діло, якщо офіцери знову нас обдурили. Прибувши, ми стали свідками останніх страт, учинених поляками: розстріляно 59 робітників, вишикуваних лавою, а шістдесятого пущено, щоб він пішов та розповів, як поводяться з більшовиками“.

Потім полк виряджено на Роздільну, звідки він вернувся на Бендери під натиском армії. Тоді почалася голгота 58-го полку.

Солдатів, яких уважали за привідців, послали до дисциплінарного батальйону дивізії; серед них був колишній матрос-механік Арсен Гітьє, якого переведено в піхоту „зреабілітуватись“ після вироку за насильство над начальником. Їх відправили під охороною 20 стрільців-аннамітів до Галяцу, де мені довелося пізніше з ними здибатись. Декому з них пощастило втекти завдяки солдатам авіяційного парку, що дали їм робітничий одяг.

Полк зевакуйовано до Галяцу, великого румунського порту на Дунаю, що правив за базу частині східньої армії. Роззброївши, їх відправили в Костянтинопіль, а звідти морем—до Мароко. Коли прибули до Казаблянки, славетних солдатів 58-го полку негайно відправлено на Мекнес, як дисциплінарних. Там їх під доглядом підофіцерів військової юстиції використано на шляхових роботах під олив'яним мароканським сонцем. 10 серпня їх вирішили знову озброїти і під назвою „метропольної маршевої сотні“ прилучити їх до пересувної колони, утвореної наприкінці серпня, хоч майже все військо було вже здемобілізоване.

2-й полк гірської артилерії, що його два відділи були в одній колоні з 58 им полком, лишився спокійним. Проте, розуми вже починали прокидатись: так, одного каноніра Куралія, спійманого на агітації, засуджено на 15 років каторжної праці.

Така була перша відмова виступити проти Руської революції; звістка про це хутко поширилась по всьому війську; широко розголошена більшовиками, вона спричинилась до довгого обговорення та значного хвилювання, і така відмова дедалі більше починала вважатися за єдиний правдивий засіб покінчити із злочинною контрреволюційною війною!

* * *

Генеральний штаб не забув учинку 58-го полку. І знаючи, які живучі в армії революційні традиції, він не проминув розпустити цей полк, коли переводив загальну реорганізацію армії 1922 року.

Але робітнича кляса майже нічого не знала про славетний учинок 58 го полку. Проте, до „Юманіте“ та „Ля Ваг“ дійшли докладні листи, що мусіли б піднести ентузіязм широких мас робітництва, селянства та мобілізованих і міцно посилити кампанію проти інтервенції в Росії[1]. Соціял-шовіністи на зразок Реноделя, центристи на зразок Поля Фора, соціял-пацифісти, дрібні буржуа на зразок Брізона—приховали їх. У нас не було тоді комуністичної партії!

(Далі буде)

[1] Обидві газети обмежились слабими протестами: перша 21 серпня, друга — 14.

Томанн К.

Полонені під час пролетарської революції в Радянському Союзі

(Із спогадів австрійського полоненого)

Вибух імперіялістичної війни був цілком несподіваний для австрійського робітництва. Державний апарат працював надзвичайно швидко, щоб трудяща людність не зрозуміла суті імперіялістичної війни. Буржуазія в австрійській соціяль-демократії знайшла послужливе знаряддя, щоб утворити ура-настрій. На початку вересня 1914 р. у Відні відбулась конференція керівників австрійської соціяль-демократії, яка, також як і німецька, стала на ґрунт оборони батьківщини. Вождь австрійської соціяль-демократії, старий Віктор Адлер, також як і вождь австрійських профспілок Антін Губер став на сторону власної буржуазії—і таким чином установлено політичну лінію соціяль-демократії у світовій війні проти небагатьох лівих голосів. Більша частина австрійських робітників пішла за гаслом вождів з „ура" до шанців.

Проте, патріотичне піднесення тривало недовго. Незабаром прийшли перші поїзди з раненими, а далі—довгі списки тих, що полягли на „полі чести", боронячи інтереси буржуазії. Треба було все більше солдатів. Літніх робітників відривали від їхніх родин, юнаків від батьків—і гнали до шанців. Уже 1915 р. покликано молодь, яка ніколи не була на військовій службі і, після недостатнього військового навчання, відряджено на фронт.

Поганий харч, жорстока військова муштра викликали серед солдатів велике невдоволення, яке спричинялось до безперервних бунтів. Австрійська військова управа не могла ув'язнити численних повсталих солдат і тому обрала інший спосіб: за провину негайно відсилала на фронт. Отож, у середині 1915 року, відправили на руський фронт і мене разом із тими загонами, що збунтувались. В наслідок наступу, що розпочав Гінденбург, потрапив я з великим числом австрійських солдат до руського полону. З Києва нас відправлено через Москву, Кострому і далі до Сибіру, в Омський концентраційний табір.

* * *

Два великих табори для полонених, обгорожені високими дерев'яними стінами та колючим дротом, розкинулись за містом. В них жило 25000 полонених солдат, цілком відрізаних від зовнішнього світу.

Поруч солдатського був офіцерський табір, де розташовано до 2.000 австрійських та німецьких офіцерів. Царський уряд проводив велику відмінність у поводженні до рядових і офіцерів. Офіцерський табір був досить просторий, бараки світлі, кожний мав окреме приміщення з умебльованням. Вищих чином офіцерів розміщали навіть по домах у місті. Кожний офіцер діставав щомісяця платню й мав до своїх послуг полоненого, якому щотижня давав декілька копійок. Вони мали на своїй кухні австрійських та німецьких кухарів; одержували щодня добру та достатню їжу. Їм дозволялося щодня ходити до міста, спочатку в супроводі руського солдата, а згодом і без нього.

Взаємини полонених офіцерів з омською буржуазією були постійні й дружні. З Австрії та Німеччини приїздили молоді аристократки і, ніби сестри-жалібниці, відвідували офіцерів та привозили їм різні подарунки, шоколяду та цигарки. Шведський консул узяв патронаж над полоненими офіцерами австрійської та німецької армій. Вони мали достатній і гарний одяг, коротше кажучи — їм було не погано і вони почували себе як дома. За наказом коменданта табору полонені солдати мусили віддавати честь офіцерам.

Зовсім інакше було все щодо рядових. Їжа була погана. З однієї миски їли 6 чоловіка. На харчах полонених заробляли всі, починаючи з шведського консула, коменданта і до кухаря. Погана юшка, ложка каші та шматок чорного хліба—оце й увесь наш щоденний харч. Двічі на тиждень діставали ми пресованого чаю та кілька маленьких грудочок цукру. Бараки були брудні й занадто тісні. Спали покотом. Тиф та інші пошесні хвороби забирали численні жертви. За містом Омським є кладовище, де лежать тисячі полонених, що загинули в таборі. Як жилось рядовим — бодай не казати. Ні їжі, ні одягу, ні тютюну. Зате був великий запас молитовних книг, що їх постачали полоненим численні американські місіонери.

Неоднакове ставлення царського уряду до солдатів і до офіцерів, утиски та нелюдське поводження викликали серед полонених невдоволення й ненависть до російської буржуазії та всієї її системи.

Надзвичайно обурливий настрій полонених примусив російське військове відомство приділити більше уваги полоненим. Спочатку збільшили число вартових. Але ні вартові, ні загрозливі постаті шпигів не могли примусити мовчати обурених полонених.

В січні 1916 р. прислано до табору американських місіонерів, які мали протидіяти злому духові бунтарів. Попи щедро роздавали всякі святі книги, доповідали на християнські теми й улаштовували всякого роду релігійні вистави. Проти цієї клерикальної агітації працювала маленька група клясово-свідомих полонених. Праця була дуже важка. Попи та начальство табору вживали всяких заходів, задобрювали полонених подарунками, аби вони шпигували та доносили за найдрібнішу змову. Той, на кого безжалісно доносили шпиґи, негайно потрапляв до карцеру.

На чолі нашої групи ми мали комітет з 3 осіб, які улаштовували свої наради завжди десь у захованому місці. Такі наради відбувались найчастіше в кухні, миючи посуд або чистячи картоплю. Директиви писались на зворотній сторінці святих віршів, одержуваних від американських місіонерів,—так ми ширили свої листівки серед товаришів. Агітація наша була дуже примітивна, а все ж вона мала успіх. Наш вплив зростав разом із наростанням невдоволення полонених.

* * *

Табірне начальство нервувало. Почали хворіти на тиф. Хворі лежали по декілька днів без допомоги. Серед полонених 6 та 7 бараку вкрай наростало обурення. Весною 1916 р. у шостому бараці вибухнуло повстання. Начальство викликало загін козаків, які нагаями заспокоїли бунтарів. Неспокій не припинявся. Голод, злидні, а також невтомна наша аґітація робили своє діло. Більша частина полонених була готова на все, аби вийти з цього огидного багна. Брудотне поводження в концентраційному таборі примушувало кожного, хто тільки міг, домагатися геть із табору на роботу.

В Омську та його окрузі на підприємствах, по селах, у поміщиків та в інш. місцях працювало 40.000 полонених. Життя для полонених поза табором було трішки краще, а проте соціяльне походження кожного полоненого яскраво розмежовувало ще сильніше. Всюди серед полонених були окремі особи, які супроти всіх анівних обставин організовували опір своїх товаришів. В березні 1916 р. в Омській окрузі заарештовували всіх полонених, які противились і не давали себе визискувати та насмілювались боронити свої людські права. В'язниці Омська наповнилися полоненими, але число незадоволених чимраз зростало. Ця чудова ситуація загального невдоволення була для клясовосвідомих полонених надзвичайно сприятлива, щоб вести пропаґанду проти царату та всієї буржуазної системи. Одужавши, після свого ранення, я також пішов на роботу разом з іншими полоненими до одного багатого фабриканта та землевласника Лібатнікова, у якого працювало вже кілька сот полонених.

В економії Лібатнікова, за 40 верст від Омську, працювало 200 полонених. В сусідніх економіях також декілька сот. Ранком, як тільки сходило сонце, починалася робота і кінчалась вона пізно ввечорі. За цю працю ми діставали щодня по 15 коп. та їжу. Тяжка праця й мала платня породжували невдоволення. Один товариш із Чехословаччини та я, опрацювавши точного пляна та перевівши належну пропаґанду по сусідніх місцях, почали активну підготову до страйку. Незабаром, після довгого обговорення, ми проголосили страйк.

...Ранком ніхто не встав,—всі залишались у своїх ліжках. І коли прийшов наглядач гнати нас на роботу, то ми заявили, що не підемо, посилаючись на невдоволення з низької плати. Управитель і загрожував і благав, але ніщо не допомогло: ми вимагали надбавки до платні по 10 коп. на день. Управитель не міг сам рішитись задовольнити наші вимоги, і страйк тривав, аж доки не приїхав з Омську підприємець.

Ми скористали цей час для того, щоб умовити полонених інших економій приєднатись до нашої боротьби. Робота наша не пропала марно: другого дня вже страйкували полонені на польових роботах по всій місцевості.

Наша рішучість та єдність вплинули й на руських робітників, що також не вийшли у поле. Страйк набрав загальности. Руські робітники працювали здебільшого біля машин, але теж одержували дуже погану платню. Це було влітку 1916 р. Робота на полі не могла чекати, а нам — саме на руку. Поміщик був надто ділова людина, щоб чекати і тратити золоті дні. Він добре знав, що козаки в цьому нічого не зарадять: поб'ють, заарештують, а робота стоятиме. Він погодився на наші вимоги, і ми мали приступити до роботи. Згоди, якої ми дістали від Лібатнікова, дістали також і від інших поміщиків. Полонені одержували з цього часу щодня по 25 коп. платні.

Ця переможна боротьба підсилила свідомість полонених і показала наочно перевагу об'єднаного наступу. За 2 тижні страйкували також полонені, які працювали на сідловій фабриці та в теслярні Лібатнікова; вони провели підвищення відрядної платні.

Рух серед полонених дійшов до адміністрації. Адміністрація вживає відповідних заходів. Наш підприємець був доставником коней, сідел та споживання для армії і волів мати своїх кваліфікованих рабів не у в'язниці, а на фабриці та в полі. Розслідування, за його проханням, як він нас про те повідомив, припинили. А проте, багатьох наших товаришів, що працювали у військових пошивочних майстернях, козаки били, лідерів заарештували й кинули до в'язниці. Цей рух закінчився поразкою.

Тоді ж саме виник рух за поліпшення становища серед полонених у Барнаулі. В цьому місті полонені заявили себе хво-

рими й не виходили на роботу, аж доки не домоглись підвищення платні.

* * *

Взимку 1916 р, я з кількома товаришами повернувся в Омськ для роботи на фабриці, де ми почали плянову пропаґанду. Багато австрійських полонених, які були родом із Словаччини, Польщі або Галичини, а також із боснійського та далматського краю, були цілком неписьменні або малописьменні. Багато австрійських полонених кепсько розуміли німецьку мову. Отже, доповіді для них були дуже популярні у формі оповідання. Це було тим потрібніше, що більша частина мало або нічого не розуміла в політиці.

Перші доповіді були на такі теми: про природу, релігію, походження фабрик і т. інш. Я мусив доповідати без книжок, з пам'яти, тому, звичайно, вони були дуже поверхові й мали головним чином за мету протиставити слухачам дві кляси — пролетаріят та буржуазію. Від наукових доповідей далі перейшли до доповідей на теми про причини війни і заінтересованість з неї капіталістів.

Збори наші відбувались у майстернях підприємця Лібатнікова, де були великі приміщення. Сходились на доповіді кожного другого дня й тривали вони приблизно з $7^1/_2$ до 10 годин вечора. Діставши від нашого „набожного" підприємця дозволу спільно читати святі книги, що їх ніби одержали від американських місіонерів, ми, отже, леґалізували збори. Насправді ми мали лише один старий молитовник, який мали показати на випадок несподіваної появи поліції.

Одного разу на початку 1917 р. наші збори були порушені появою чужої людини. Доповідь відразу припинили й перейшли читати із наготовленого молитовника. Ми були дуже здивовані, коли відвідувач заговорив до нас ламаною німецькою мовою, заявивши, що даремно читати такі книжки. Ми підозріло були поставились до його заяви.

А проте, незабаром довідались, що він зовсім не шпиґун, навіть зраділи, коли він розповів про те, що довідався від наших вартових, з якими він був знайомий, про наші збори. Підслуховуючи під вікнами, йому пощастило почути кілька слів з політичної дискусії. Прізвища його тепер я вже не пам'ятаю; звали ми його Олександром. Пізніше, після переможної пролетарської революції, Омський партійний комітет для зв'язку з чужоземними робітниками призначив т. Олександра.

Згодом, коли ми вже добре з ним зазнайомились, то частенько зустрічались. Він давав мені нелеґальну більшовицьку партійну літературу, газети, книжки та матеріял для доповідей.

Справжньої обізнаности про партію більшовиків, її програму, окремі статті Леніна я дістав від цього нашого нового товариша.

За вказівками т. Олександра ми вживали всіх можливих заходів проти поліції. Він учив нас, як працювати нелегально. Наші збори були уже й тому небезпечні, що число учасників на наших зборах збільшувалось: більшовики невтомно працювали серед полонених.

Щоб зовнішньо зробити наші збори ще невиннішими, якщо нас зможуть застукати, двоє з нас постійно відвідували бібліотеку та уважно слухали доповіді американських місіонерів. Крім того ми із найнадійніших товаришів організували таємний комітет для спільної підтримки та захисту.

Одного ранку мене й другого товариша заарештували: поліція обвинувачувала нас в улаштуванні нелегальних зборів. За такої ситуації ми мусили бути надто обережними, бо з революціонерами - полоненими місцеві урядовці царату, який тоді вже хитався, не довго церемонилися. Ми закликали за свідків нашого підприємця, місіонерів та своїх товаришів з комітету — і поліція, переконавшись у нашій „невинності", через два дні звільнила.

* * *

Звістку про повалення царату зустріли в Омську великими демонстраціями. По вулицях тяглися процесії демонстрантів. Попи йшли разом з буржуазією, кадетами, меншовиками й соціялістами - революціонерами однією лавою. На вулицях всі партії улаштовували мітинги. Більшовики у своїх виступах пропонували дальшу боротьбу, щоб завоювати владу трудящим. Гасло „хліба, миру і свободи" знайшло живий відгук. Меншовики, разом з правими соціялістами - революціонерами, які мали спочатку велику силу в Омську, а також буржуазією, боролися проти більшовицьких гасел. Полонені робітники своєю більшістю були на стороні більшовиків, чого й треба було чекати, маючи на увазі проведену серед них роботу більшовиків.

За липневих подій 1917 р. в Петрограді так само полонені стояли активно в одних шерегах з більшовиками. Симпатії полонених до Леніна й більшовиків спонукали уряд Керенського видати суворі постанови проти них. Після 6 години вечора невільно було виходити на вулицю. Кожний полонений повинен був носити на своїй блюзі літери „В. П." („военно - пленный"). Поводилися з нами ще гірше, ніж за останніх днів царату. Проте, наша робота на припинялась, а навпаки, зростала. Полонені влаштовували спільне читання „Правды" та іншої більшовицької літератури. Ми з великим завзяттям готувались повалити владу Керенського й допомогти захопити владу робітникам.

Переможна Жовтнева революція петроградського пролетаріяту скинула Керенського, а разом з ним і владу буржуазії.

Полонених визнано за вільних громадян — чужоземних пролетарів. Але сибірська буржуазія та її льокаї - меншовики не припинили боротьби. Уже коли в Пітері і в Москві встановлено владу Рад робітників, селян та солдатів, у Сибіру вони провадили шалену боротьбу, щоб затримати владу в руках буржуазії. Більша частина активних революційно-настроєних полонених була на стороні більшовиків і боролись поруч Червоної ґвардії, матроських і латиських загонів за диктатуру пролетаріяту.

По всіх таборах полонених утворювались комітети дії та пропаґанди. Ці комітети надсилали своїх представників до Рад і мали взаємний зв'язок з місцевими комітетами більшовицької партії Управління по всіх таборах перейшло до виборних комітетів із полонених, які й формували загони Червоної ґвардії.

В боротьбі проти контрреволюції, яка намагалася задушити пролетарську республіку, полонені так само взяли активну участь Боротьба проти банд отамана Семьонова та колчаківців є одна із славних сторінок в історії боротьби полонених в Сибірському краї, в Оренбурзьких степах, біля тодішнього Царицина.

Тисячі чужоземного пролетаріяту — полонені наклали головою у боротьбі за перемогу Рад.

Омськ, із своїми двома таборами полонених, де перебувало 25 000 чоловіка (та ще 40 000 було на роботах), став скоро за центральний пункт революційного руху для цілого Сибіру та Уралу. З допомогою більшовицьких партійних організацій почала виходити газета для полонених „Die Wahrheit...“ („Правда“), редакторами якої були Томанн, Рабінович і Раков. Газета стала надто важливим чинником пропаґанди, аґітації і, не зважаючи на погані засоби зв'язку, її доставляли полоненим до найдальших сіл. Незабаром почали видавати таку саму газету в Томську — для східнього Сибіру, та Катеринбурзі (тепер Свердловськ) — для Уралу.

Сотні тисяч колишніх полонених були організаційно охоплені. Велике число аґітаторів та пропаґандистів надсилалось по всіх місцевостях Омського краю. Робота йшла успішно. Чимраз більше й більше вступало полонених до лав Червоної ґвардії, і незабаром в Сибіру, уздовж великої сибірської залізниці, ми мали під зброєю 150 000 чоловіка. Між іншим, це дало привід німецькому послові графу Мірбахові протестувати перед радянським урядом проти озброєння полонених у Сибіру і проти контролю над залізницею.

В Омську втворено Центральний комітет, який мав зв'язок з усіма комітетами полонених у Сибіру.

У січні 1918 р. відбулася в Омську перша конференція чужоземних робітників (полонених Сибіру). На конференцію з'їхались представники з багатьох місцевостей—щось із 120 делеґатів. Конференція обговорила справи: 1) вербування чужоземних ро-

бітників до Червоної ґвардії, 2) політичної освіти, 3) проведено вибори центрального комітету полонених у Сибіру. До цього керівного комітету обрано від Омську т. т. Ракова, Рабіновича й Томанна та по-одному представникові полонених з кожного табору.

Боротьба з реакційним офіцерством в Омському таборі

Як ми вже згадували раніш, між полоненими офіцерами та омською буржуазією були приязні зв'язки ще за часів царату. Тривали вони, звичайно, й після встановлення влади Рад. Нам треба було цей нелеґальний зв'язок розірвати. Погодивши з більшовицьким партійним комітетом, ми вжили певних заходів. Офіцерські привілеї—кращу їжу, обслуговування денщиками тощо, скасували. Великі офіцерські бараки розподілили так, що солдати й офіцери мали однакове приміщення. Лишки одягу, ковдри, подушки, матраци забрали з офіцерських бараків і поділили поміж солдатів, у яких нічого не було. Це був великий момент для них, коли ми встановили повну рівність. На очах кількох тисяч солдатів зривали з офіцерів погони. Вони самі мусили прибирати у своїх таборах і носити собі їжу як і солдати. Природно, що офіцери обурились проти цієї рівности з рядовими. Утворений революційний трибунал мав карати активних офіцерів за їхні вчинки контрреволюційного змісту. Засідання революційного трибуналу відбувалися цілком одкрито. Суворий режим таборного комітету зломив офіцерський опір.

Одного дня ми дізнались, що найближчої неділі в найкращому ресторані на головному майдані відбудуться збори. Мусив бути обраний комітет, який би репрезентував інтереси „німецьких громадян", які проживали в Омську. Отже, омські буржуа вдалися до організації своїх сил. На ці збори ми мобілізували до 200 полонених товаришів. Коли ми прийшли, зібралось уже до 30 таких громадян. Частина з них, як видно керівники, відокремились і пішли на нараду.

Тим часом надійшли ще 10-12 громадян і нарешті з'явився сам комітет. Старий, товстий буржуа з довгою бородою заявив, що на зборах є присутні помилково, і попрохав „панів", які сюди не належать, залишити збори. Ми відповіли їм, що ми живемо в країні диктатури пролетаріяту і що робітництво не потерпить, щоб буржуазія загрожувала досягненням пролетарської революції. Ми, чужоземні робітники, станемо на сторожі, щоб буржуазії не дати можливости, під будь-яким приводом, улаштовувати таємні збори. Збори провели ми самі, забезпечивши їх своїм промовцем, який зробив доповідь про значення перемоги пролетаріяту. Буржуазія не насмілювалась більше скликати збори.

В боротьбі проти чехословацького повстання полонені робітники так само взяли активну участь. Тисячі їх загинуло в ла-

вах Червоної гвардії в жорстоких боях на сибірських просторах. Але ще більше полонених потрапили до рук білих бандитів по таборах та селах: їх запідозрювали у найменших революційних настроях і без церемонії розстрілювали[1].

Московський конґрес полонених та організація федерації

Революційні хвилі з Росії котилися на Захід. Німеччина, Австрія, Угорщина стояли перед великими боями пролетаріяту. Треба було б з усією рішучістю взятись до широкої, керованої з центру, пропаґанди серед полонених, що вертали додому.

Від комітету, обраного на Омській конференції, вийшла ініціятива скликати Всеросійський конгрес колишніх полонених. Радіотелеграмою, в березні 1918 р., повідомлено про тимчасовий порядок денний, а також про норму обрання делеґатів. Скликання конгресу зустрінуто з радістю. По всіх краях Радянського Союзу відбувались конференції, мітинґи й збори, де обирали делеґатів.

В середині квітня 1918 р. конґрес зібрався у великій залі Московського будичку спілок, куди прибуло 300 делеґатів з усіх країн Радянського Союзу. На порядку дня стояли питання: 1) про активну боротьбу за зміцнення радянської влади, 2) політичну освіту полонених, 3) завдання полонених на батьківщині, 4) обрання Центрального Комітету федерації полонених в РСФРР. Для дальшої діяльности і втяганення полонених в революційну боротьбу, з'їзд відограв велике значення. Цілком зрозуміло, що німецький посол граф Мірбах подав заяву радянському урядові з протестом про допущення конґресу. Конґрес тривав 5 днів, і його ухвалені резолюції мали надзвичайну вагу для дальшого керівництва рухом полонених. Конґрес обрав декілька комісій, які опрацювали основні тези резолюції. Ці резолюції були основою для конкретної роботи полонених в СРСР та по від'їзді до себе на „батьківщину". Далі обрано президію федерації, куди увійшли т. т. Бела Кун, Муна, Томанн, один товариш з Юго-Славії та один з Румунії. Так утворено керівний центр руху полонених.

За активною підтримкою більшовицької партії федерація розгорнула велику пропаґандистську та політосвітню роботу. Засновано партійні школи та курси пропаґандистів і за короткий термін випущено чимало пропаґандистів. У Москві видавався центральний орган федерації „Weltrevolution" („Світова революція") за активним співробітництвом та відповідальністю тов. Ра-

[1] У боях за місто Омськ поранено та взято в полон одного із кращих невтомних аґітаторів серед полонених і кращих організаторів Червоної ґвардії — тов. Леґетті. Після того, як він видужав, його розстріляли.

дека. Крім того, тов. Ленін та інші російські товариші писали свої брошури на найважливіші питання, які перевидавали німецькою, угорською, юго - славською та румунською мовами. Крім газети, що виходила німецькою мовою, розповсюджували такі ж газети угорською, чеською та румунською мовами.

Утворений особливий пропаґандистський відділ старанно провадив роботу з полоненими, що повертали через Москву на „батьківщину", влаштовуючи з ними збори, роздаючи газети, брошури та іншу літературу. Так десятки тисяч чужоземних робітників, виїздячи з Радянського Союзу в капіталістичні країни, вчасно були ознайомлені про суть капіталізму та його льокаїв — соціяль - демократів, і боротьбу з ними.

Федерація полонених ставила перед собою ще одне велике завдання — розкласти німецьку та австро - угорську армії, які все ще залищались на західньому фронті та на Україні. Як відомо, спираючись на ці армії, брязкав шаблею імперіялістичний генерал Гофман при переговорах у Бересті. Від цих німецько - австро - угорських обіймів треба було звільнити радянські республіки. Президія федерації чужоземних робітників накреслила величезного пляна розкладу цих армій. Зорганізовано пропаґандистські колони, які розійшлись по фронтах і постачали солдатам у шанці аґітаційну літературу та встановлювали з ними зв'язки. Наслідки були добрі. Голод серед німецьких та австрійських солдатів, з одного боку, та вплив переможньої пролетарської революції — з другого, робили своє діло.

За короткий час повставали цілі частини, інші дезертували і вночі із зброєю переходили до нас. Ми утворювали з них загони і приєднували їх до Червоної ґвардії, де вони боролися з великою відвагою на різних фронтах з білими арміями як на півдні, так і на сході. Німецьке та австрійське командування воліли покласти край більшовицьким заходам. За короткий термін німецькі частини замінювано, перекидаючи їх на французький фронт. Але це німецьким імперіялістам тільки пошкодило: революційна література, яку ми роздали, потрапляла на французький фронт. Як відомо, німецький фронт на радянському кордоні справді розіклався й закінчився, пізніше, арештом генералів і утворенням Рад солдатських депутатів.

Робота серед окупаційної австро-німецької армії на Україні

Дезорганізація австро - німецької армії і звільнення України від неї було важливим фактором загострення революційної ситуації в центральних державах. Голодні повстання в Німеччині й Австрії та ненависть українських трудящих мас проти військової диктатури сприяли розгортанню роботи серед окупаційного війська.

Керівники федерації колишніх полонених мали нараду з тов. Свердловим, який був призначений за представника від ЦК РКП. На цій нараді склали й докладно опрацювали в усіх деталях пляна. Ми відшукали декількох кращих та найнадійніших наших агітаторів; утворили 2 колони по 8 чол. в кожній. До кожного загону додали по 2 чол. з російських товаришів, які були обізнані з умовами нелегальної роботи. Товаришів, яких ми обрали і які вже працювали на західньому фронті, мали також досвід робити у розкладі армій.

Дві колони, що їх надіслано на Україну для розкладу окупаційної армії, мали редактора й усе потрібне, щоб друкувати проклямації, оголошення тощо. За центр роботи обрали Київ. В різних місцевостях України ми мали нелегальні опірні пункти більшовицької партії. Робота була надзвичайно небезпечна.

Командувач окупаційної армії ген. Ейхгорн був один з найгрубіших, найжорстокіших реакціонерів. Вся окупована країна кишіла жандармами в цивільному одягу та апаратом шпигунів. Кожного солдата або цивільного, на якого впадало хоч найменше підозріння в більшовицькій пропаганді, негайно арештовували. І коли виявлялось, що арештований — німецький або австрійський солдат, то його негайно, як державного зрадника, віддавали до військового суду й засуджували до страти.

Робота цих двох агітаційних колон тривала недовго. Декілька днів усної агітації серед солдатів у Київському та Одеському районах призвели до великого заколоту. Солдати говорили відверто, що вони не мають будь-якого бажання залишатись тут, коли їхня родина голодує там, дома. Це невдоволення солдат, очевидно, турбувало командування окупаційної армії і призводило до ще більшої пильности щодо цивільних і охорони будинків, де мешкали солдати.

Не обійшлося без жертв. Кількох наших товаришів у Києві, які розповсюджували проклямації, як і в Одесі, заарештовано й страчено. Деяким пощастило утекти з України й поінформувати комітет про те, що сталося. Зразу ж утворили нові загони. Проте, щоб уникнути небезпеки, довелося центральне керівництво роботою над розкладанням окупаційних армій і друкарню перевести, з Києва за межі окупованої території. З центру надсилали по 3 чоловіка у визначене місце. Вони діставали нелегальні адреси, куди надсилався матеріял. Тепер робота йшла чудово. Проклямації до солдат німецької та австрійської армій роз'яснювали про становище на „батьківщині", про ті злидні, яких зазнавала їхня родина; повідомляли про переможну революцію російського пролетаріяту, про відозву К. Лібкнехта „Оберніть зброю проти власної буржуазії". Ці метелики частково скручували в рурочку й ніччю кидали у відчинені вікна казарм, частково зовсім одверто розкидали в казармених дво-

рах, по тротуарах і сусідніх до казарм вулицях. Цей агітаційний матеріял видавався німецькою мовою. Дещо ми видавали і до української трудящої людности, щоб спрямувати її проти окупації.

Генеральний штаб хвилювався і генерал Ейхгорн видавав драконівські карні постанови проти солдат, яких захоплювали з проклямаціями. Одночасно провадились труси та облави. Силу-силенну люду арештовувано; і тих, на яких мали хоч будь-яке підозріння, вішали. Серед страчених було чимало і наших хоробрих товаришів. Успішна робота наших товаришів, що працювали під постійною загрозою смерти, і чимраз більше зростання невдоволення солдат спонукали нас посилати все більше й більше агітаторів.

Хоч і ненадовго, а все ж на деякий час порушили нашу роботу події, зв'язані з лівими-есерами, які намагалися з допомогою полонених провести провокаційні акти на Україні, щоб, таким чином, примусити Німеччину на конфлікт з РСФРР. Камков і Спірідонова постарались зв'язатися з організацією полонених, щоб з її допомогою досягти своєї мети. Одного дня кілька організацій полонених одержали запрошення на розмову з Камковим та Спірідоновою.

Розмова відбулась у квартирі Спірідонової, в тодішньому готелі „Національ" у Москві.

Відвідати її призначили: від Угорщини — Янчіка, від Чехо-Словаччини—Райтера, від німецьких та австрійських полонених—мене. Коли ми прийшли, Камков і Спірідонова уже на нас чекали. Спочатку обговорювали загальні питання імперіялістичних країн. Обоє намагались якнайкраще з'ясувати нам, як швидко відбулася б революція на Заході, коли б озброєні в Радянському Союзі полонені з допомогою частин Червоної ґвардії промаршували по капіталістичних країнах, щоб стати там поруч революційного пролетаріяту.

Щодо зброї, то, як казали проводирі лівих есерів, її досить у німецької окупаційної армії на Україні. Розмова з ними нас зачарувала і хоч ми не виявили виразно нашої згоди, але здавалось, що бажання, яке вже давно хвилювало голови й серця тисяч полонених, було близьке до здійснення. Озброїтись і йти до капіталістичних країн, щоб там провести переможну пролетарську революцію,—це й була та думка, що дні і ночі хвилювала численні маси полонених.

Але спочатку, як казали Камков і Спірідонова, треба буде перевести акції на Україні. А саме — треба розпочати з убивства генерала Ейхгорна. Ліві есери обіцяли, що вбивство ген. Ейхгорна викличе революційне піднесення серед українських робітників та селян. Але цю справу — усунення німецького командувача—мусить виконати німецький полонений, і це, на думку керівників лівих есерів, буде подією великого інтернаціонального

значення. Тільки згодом зрозуміли ми, що вбивство ген. Ейхгорна викличе нову провокаційну спробу.

Про цю розмову з Камковим і Спірідоновою ми ділились потім з деякими руськими товаришами, а через кілька днів нас закликав до Кремля тов. Ленін. Він запитував про причину й наслідки нашої зустрічі. Ми розповіли йому про все, а також і про наше щиросерде бажання озброєним маршем полонених пройти в західні країни і там провести переможну пролетарську революцію.

Тов. Ленін серйозно поговорив з нами. Він показав нам і цілком зрозуміло з'ясував сучасне становище, причини та значення Берестейського миру. Він проаналізував нам докладно політику лівих есерів, яка була скерована супроти інтересів пролетаріяту, а також роз'яснив політику інших політичних партій. Це так переконало нас, що ми зрозуміли, на який фальшивий шлях ми збиралися стати. Ця розмова так вплинула на нашу політичну свідомість, що всі вагання, які ще залишились у того чи іншого серед нас, були остаточно ліквідовані. Ми знову додержували правильної лінії й стояли на грунті так твердо, що за наступного путчу лівих есерів у Москві, ми, полонені, належали до найпереконливіших загонів, які боролись попліч з більшовиками.

Як відомо, правильна ленінська політика більшовиків, спрямована в інтересах пролетаріяту, перемогла лівих есерів і всіх інших ворогів робітничої кляси.

У травні 1918 р. ми взялися ще з більшим завзяттям, ще з більшою силою до роботи. Становище було для нас сприятливе. Революційний настрій українських трудящих, чимраз більша невдоволеність солдатів окупаційної армії, їхнє поривання повернутись додому, щоб покласти край злидням, які терпіли їхні родини,—все це сприяло нашій роботі. Саме тоді наші агітатори мали вже зв'язки з окремими групами солдатів, особливо серед тих частин, які стояли на українсько-радянському кордоні. Почалось дезертирство цілими групами Солдати переходили до нас із зброєю. Спочатку одиниці, а потім цілими групами В цей же час взялися до зброї українські трудящі, яким уривався терпець від сваволі своїх і чужих грабіжників.

У червні 1918 р. вибухнув в Одесі й на північному заході від Одеси бунт серед розташованого там австрійського полку № 4 і у Віденському ландштурмістському полку. Стався цей заколот через те, що, не зважаючи на Берестейський мир, солдат не відпустили додому, а послали проти Червоної гвардії Повстання вибухнуло й поза Одесою. Повстале військо кинуло своє командування і пішло під командою одного унтер-офіцера до Одеси. Повстання перекинулось на полк, який перебував там, і повсталі солдати направили кулемети на будинок австрійського

штабу. Хутко приведені німецькі війська криваво придушили повстання, а організаторів розстріляли.

В той же час вибухнуло повстання в австрійсько-словенському полку на Поділлі; солдати обрали солдатську раду й арештували офіцерів. І це повстання придушив німецький полк. Дезорганізація в окупаціній армії настільки посилилась, що, як тільки на Україну дійшли перші вісті про революційний рух у Німеччині та Австрії, офіцери вже не мали найменшої влади в своїх руках: армія розпадалась. Не чекаючи на команду, німецькі та австрійські солдати їхали на батьківщину.

Переможна пролетарська революція в Росії, під проводом комуністичної партії, встановивши диктатуру пролетаріяту, була найкращою школою для всіх чужоземних робітників, що мали щастя боротись разом за завоювання, утримання та зміцнення першої у світі пролетарської держави.

Промова народ[нього] комісара націон[альних] справ тов. [Й. В.] Сталіна на з'їзді фінл[яндської] соц.-дем. роб[ітничої] партії[1]

(Листопад 1917 р.)

Товариші!

Мене делеговано сюди для того, щоб вітати вас від імени робітничої революції в Росії, яка в корені розхитує основи капіталістичного ладу.

Я приїхав до вас для того, щоб вітати ваш з'їзд від імени робітничого та сел[янського] уряду Росії, від імени Ради народніх комісарів, народженої в огні цієї революції.

Але не тільки, щоб привітати приїхав я до вас.

Я хотів би насамперед передати вам радісну вість про перемоги російської революції, про дезорганізованість її ворогів та про те, що в повітрі скону імперіялістичної війни надії революції ростуть з дня на день.

Повалено поміщицьку кормигу, бо влада в селі перейшла до рук селянства. Повалили владу генералів, бо владу в армії скупчено в солдатських руках. Загнуздали капіталістів, бо хутко встановлюється робітнича контроля над фабриками, заводами, банками. Вся країна, міста й містечка, тил і фронт усіяні революційними комітетами робітників, солдат і селян, які прибирають до своїх рук стерно влади.

Нас лякали Керенським та контрреволюційними генералами. Але Керенського вигнали, а генералів підбили солдати, бо навіть козаки заявляють про свою солідарність з вимогами робітників і селян.

Нас лякали голодом, пророкуючи, що радянська влада загине в пазурях продовольчої руїни. Але варто нам було загнуздати спекулянтів, варто було нам звернутись до селянства, — і хліб став прибувати до міст сотнями тисяч пудів.

---

[1] Из № 202 от 15/28 ноября 1917 г. „Известий Гольсингфорского совета депутатов армий, флота и рабочих", стр. 2, хранящегося в книгохранилище ЛОЦИА.

Переклад із журналу *„Красная Летопись"* № 5-6, 1932 р.

Нас лякали розладом державного апарату, саботажем урядовців та інш. Ми й самі знали, що новому соціялістичному урядові не пощастить спросту взяти буржуазний державний апарат і зробити його своїм. Але треба тільки взятися до обновлення старого апарату, до чистки його від антисоціяльних елементів, — саботаж став щезати.

Нас лякали „сюрпризом“ війни, можливими ускладненнями від імперіялістичних клік у зв'язку з нашою пропозицією про демократичний мир. І, справді небезпека, небезпека смертельна, була, але була вона після того, як узяли [острів] Езеля, коли уряд Керенського ладився до втечі в Москву, здавати Петроград, а англо-німецькі імперіялісти змовлялись про мир коштом Росії. На ґрунті такого миру імперіялісти справді могли б зірвати справу російської і, можливо, міжнародньої революції. Але Жовтнева революція прийшла вчасно. Вона взяла справу миру до своїх власних рук, вона витрутила із рук міжнароднього імперіялізму найнебезпечнішу зброю і тим захистила революцію від смертельної небезпеки. Старим вовкам імперіялістам залишається одно: або скоритися революційному рухові, що розгоряється в усіх країнах, ухваливши мир, або продовжувати боротьбу на ґрунті провадження війни. Але провадити далі війну на четвертому році війни, коли всесвіт конає в пазурях війни, коли майбутня зимня кампанія викликає серед солдат усіх країн бурю обурення, коли брудні, таємні договори уже оголошені, — провадити далі війну за таких умов—це значить приректи себе на явну невдачу. Старі вовки імперіялізу на цей раз прогадали. І саме тому не лякають нас „сюрпризи“ імперіялістів.

Нас лякали, нарешті, розвалом Росії, подрібненням її на численні незалежні держави, тут же натякали на проголошення Радою народніх комісарів право націй на самовизначення, як на „згубну помилку“. Але я повинен заявити найкатегоричніше, що не були б ми демократи (я вже не говорю про соціялізм!), коли б не визнали за народами Росії права вільного самовизначення. Я заявляю, що ми зрадили б соціялізм, якби не вжили всіх заходів, щоб відновити братерську довіру між робітниками Фінляндії і Росії. Ну, а кожному відомо, що без рішучого визнання за фінським народом права на вільне самовизначення, відновити таку довіру неможливо. І важливо тут не лише словесне, хоч би й офіціяльне, визнання цього права. Важливо те, що це словесне визнання потвердить Рада народніх комісарів на ділі, що його запровадять у життя без вагань. Бо часи слів минули. Бо настав час, коли старе гасло: „Пролетарі всіх країн, єднайтесь!“ треба перетворити в життя. Цілковита воля будувати своє життя фінляндському, як і всім народам Росії! Добровільний чесний союз фінляндського народу з народом руським. Жодної опіки і жодного догляду зверху за фінляндським народом. Такі провідні

принципи політики Ради народніх комісарів. Лише наслідком такої політики можливо утворити взаємну довіру народів Росії.

Лише на ґрунті такої довіри можливо запровадити в життя злютованість в одну армію пролетарів народів Росії. Лише наслідком такої злютованости можливо закріпити здобутки Жовтневої революції, зрушити вперед справу міжнародньої соціялістичної революції. Ось чому ми усміхаємось щоразу, коли нам говорять про неминучий розвал Росії у зв'язку із запровадженням у життя ідеї права націй на самовизначення.

Отакі ті труднощі, якими лякали нас і не перестають лякати вороги, але які переборюємо ми мірою зростання революції.

Товариші! До нас дійшли відомості, що ваша країна переживає таку ж кризу влади, як і Росія напередодні Жовтневої революції. До нас дійшли відомості, що вас також лякають голодом, саботажем і ін. Дозвольте вам заявити на підставі досвіду, здобутого із практики революційного руху в Росії, що всі ці небезпеки, коли вони навіть реальні, аж ніяк не непоборні. Їх, ці небезпеки, можна перемогти, якщо діяти рішуче і без вагань. В повітрі війни й руїни, в повітрі революційного руху на Заході, що розгоряється, і ростущих перемог робітничої революції в Росії — нема таких небезпек і перепон, які б могли стримати проти вашого натиску. У такій атмосфері може утриматись і перемогти тільки одна влада, влада соціялістична. У такій атмосфері придатна лише одна тактика, тактика Дантона: відвага, відвага та ще раз відвага!

І якщо вам треба буде нашої допомоги, ми вам допоможемо по братерському подаючи вам руку.

Цього ви можете бути певні.

III. КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

(До 15-річчя Жовтня)

Критичні статті

Гмиря А. і Глушаченко Є.

Короткий огляд головної літератури з історії пролетарської революції на Україні

П'ятнадцятиріччя Жовтня пролетарські маси Радянського Союзу святкують, переможно завершуючи першу п'ятирічку соціялістичного будівництва. Основою велетенських успіхів соціялістичного будівництва є й була правильна ленінська політика, що її провадила наша партія під проводом свого Центрального Комітету на чолі з тов. Сталіном.

Ідучи за вказівками Леніна, партія домоглася величезних успіхів в усіх галузях народньо-господарського життя. XVII партконференція накреслила шляхи дальшого будівництва соціялізму на основі вже вивершеного фундаменту соціялістичної економіки.

XVII партконференція накреслила — всесвітньо-історичне завдання другої п'ятирічки:... „остаточно зліквідувати капіталістичні елементи й кляси взагалі, цілком знищити причини, що породжують клясові відміни й експлуатацію, і подолати пережитки капіталізму в економіці та свідомості людей, перетворити всю трудящу людність країни на свідомих і активних будівників безклясового соціялістичного суспільства“ (Із резолюції XVII партконференції).

Боротьба нашої партії на два фронти проти правого й „лівого“ ухилів та примиренства до них, була першою передумовою наших перемог у Жовтні 1917 р. Ця боротьба на два фронти проти правого опортунізму як головної небезпеки на даному етапі, проти „лівого“ ухилу та примиренства до них, за генеральну лінію нашої партії і на сьогодні є основа більшовицьких успіхів.

Більшовицька партія має величезний досвід боротьби проти самодержавства, проти буржуазії і світового імперіялізму, має досвід організації перемоги в громадянській війні, досвід соціялістичного будівництва, досвід всесвітньо-історичної ваги.

Більшовики завжди надавали першорядного значення революційній теорії. Ленін у брошурі „Що робити“ (1902 р.) відзначив, розвиваючи думку Енґельса, що пролетаріят поряд політичної й економічної форм боротьби мусить провадити боротьбу

й теоретичну. Особливо гострою зброєю клясової боротьби пролетаріяту є історія його аванґарду—більшовицької партії. І недарма запеклі вороги пролетаріяту—троцькісти, недарма праві та всіх інших відмін опортуністи, останнього часу активізували свої виступи, хоча й у замаскованій формі, проти більшовизму на теоретичному фронті, фальсифікуючи історію нашої партії, історію пролетарської революції.

Про це своєчасно сиґналізував тов. Сталін у своєму листі до редакції журналу „Пролетарская Революция". Звертаючи увагу на потребу більшої пильности та більшовицької непримеренности на теоретичному фронті, тов. Сталін писав: „Поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки й загострити увагу проти троцькістських та всяких інших фальсифікаторів історії нашої партії, систематично зриваючи з них маски".

Революційний пролетаріят всього світу учився й буде вчитися на досвіді Жовтневої революції, як треба перемагати свого клясового ворога. Історія Жовтня не є об'єкт для якихось там абстрактних наукових досліджень, вона являє собою досвід переможної пролетарської боротьби всесвітньо-історичного значення. У великій хвилі подій 1917 р. і наступних років боротьби за диктатуру пролетаріяту виняткове велику ролю відограли революційні події на Україні.

„Тепер,—писав Ленін,—ми маємо вже перед собою вельми значний міжнародній досвід, і він з повною виразністю говорить, що деякі основні риси нашої революції мають не місцеве, не національно-особливе, не російське тільки, а міжнароднє значення. І я кажу тут про міжнароднє значення не в широкому розумінні слова: не деякі, а всі основні і, багато другорядних рис нашої революції мають міжнароднє значення в розумінні впливу її на всі країни" (т. XXV, стор. 157, укр. вид.).

Отже, історія Жовтневої революції, як і історія нашої комуністичної партії, за проводом якої пролетаріят і найбідніше селянство творили цю революцію, є невичерпна скарбниця досвіду революційної боротьби для всесвітнього пролетаріяту. Революційні події на Україні 1917 р. були складовою частиною загально-союзного революційного руху. Боротьба за встановлення радянської влади на Україні була боротьбою на оборону й зміцнення здобутків Великої Жовтневої революції. Само собою розуміється, що справжньо-більшовицьке, наукове розроблення історії пролетарської революції на Україні, можливе лишень на основі історичної спадщини Маркса-Енгельса-Леніна і на основі праць вождя нашої більшовицької партії тов. Сталіна.

Історичний фронт України особливо відстав. Це особливо виявилось після історичного листа тов. Сталіна до редакції журналу „Пролетарская Революция".

Великою мірою це відставання залежить від недостатньої уваги до справи вивчення й розроблення історичної спадщини Маркса - Енгельса - Леніна та вказівок тов. Сталіна.

Велетенські успіхи у справі побудування соціялістичного суспільства, настійно вимагають від істориків - комуністів, від марксистсько - історичного фронту України в цілому, ліквідувати те відставання, що ми маємо на одній із найважливіших дільниць клясової боротьби за зміцнення диктатури пролетаріяту.

Справа вивчення історії пролетарської революції на Україні ще й на передодні п'ятнадцятих роковин Жовтня перебуває в занадто незадовільному стані. Літературу науково - дослідного характеру з історії Жовтня на Україні можна нарахувати абсолютно в одиницях та й та, безумовно, навіть в мінімальній мірі не задовольняє вимог на сьогодні. Наявна література своїм змістом не повно висвітлює революційні події, які відбувалися на терені України. Зовсім нема праць, які узагальнювали б весь той досвід боротьби за диктатуру пролетаріяту, що точилась у різних районах України. Наявна література не охоплює всіх проблем і подій, зв'язаних з перебігом Жовтневої революції на Україні Такі питання, як історія Рад, історія окремих місцевих парторганізацій, революційний селянський рух і ряд інших питань залишилась майже цілковито недосліджені. Хоч поряд цього треба зазначити, що вже на сьогодні маємо значну кількість окремих статтів, брошур спогадів, документів, які висвітлюють окремі питання та події революційної боротьби за перемогу Жовтня на Україні. На основі цього матеріялу можна було б уже розпочати складання загальної фундаментальної роботи з історії Жовтня на Україні

Перед історичним фронтом України тепер, як ніколи, стоїть завдання синтезувати весь той фактичний матеріял з історії революційної боротьби, боротьби за перемогу Жовтня на Україні, що його на сьогодня вже зібрано. Безумовно, поряд цього треба додатково досліджувати ряд нерозроблених і невивчених сторін революційних подій зазначеного періоду.

Зокрема, треба найближчим часом видати всі найпотрібніші документи з історії пролетарської революції і КП(б)У, а також перевірити й перевидати частину уже виданих археографічних видань. У цій галузі в нас ще багато й багато дечого треба зробити: зазначмо лише що й досі ще не видано ряду стенографічних звітів всеукраїнських партійних конференцій та з'їздів, а також з'їздів Рад на Україні.

Як відомо, в українській історичній літературі довгий час мали місце всілякі антиленінські по суті буржуазні теорії й погляди, в яких заперечувалось гегемонію пролетаріяу України у революціях 1905 - 1917 р. р.., висувалось гегемонію дрібної середньої буржуазії, заперечувалось провідну ролю більшовицької партії в революції як 1905, так і 1917 р. р.

У багатьох працях з історії пролетарської революції та історії партії протягувались контрабандою: „теорія“ двокуркульности, стара буржуазна „теорія“ про безбуржуазність української нації, шовіністична петлюрівська „теорія“ окупаційности й колонізаторської ролі пролетаріяту на Україні. Оцінювано революцію 1917 р. як національно-демократичну або національно-аграрну революцію: висувалось конечність додаткової схеми для вивчення революції на Україні; відома „теорія“ двокорінности й багатокорінности КП(б)У; великодержавні та люксембурґіянські настанови в національному питанні, що заперечували особливості революції на Україні та що ігнорували національно-визвольний рух і його величезну вагу в революції.

Одна із центральних тез націоналістичної контрабанди в історії пролетарської революції полягає в запереченні історичної закономірности пролетарської революції на Україні.

Обґрунтуванням цієї тези є характеристика України, як економічно відсталої аграрної країни з нечисленним кволим пролетаріятом. Так, наприклад, Д. Ерде у своїй книзі „Революция на Украине“ пише, що „Загальний економічний стан України до революції характеризувався такими рисами: 1) порівняльно слабим розвитком промисловости, *недорозвитком* капіталістичних відносин навіть порівняно до Росії і 2) наявністю міцного середняка й куркуля, який „далеко сильніший за куркуля у російському селі...“ (стр. 19). Не треба доводити, що Україна, будучи колонією царської Росії, водночас була економічно не менше розвинута за Росію й розвинутіша за багато районів та інші колонії колишньої Російської імперії. У деяких галузях промисловости і в сільському господарстві України капіталістичні відносини стояли особливо високо в системі російського капіталізму.

Вихідне твердження обґрунтування характеристики України як економічно відсталої аграрної країни є по суті зворотна сторона цього обґрунтування, це стара ідеологічна зброя української буржуазії—теорії безбуржуазности української нації.

Так, наприклад, повторюючи минуле цієї „теорії“ тов. Гехтман писав: „Загальновідоме, що до Жовтневої революції на Україні міської української буржуазії не було“.

Таке ж твердження є в статті Сухино-Хоменка під назвою — „З приводу особливостей пролетарської революції на Україні“, де він пише, що „Української буржуазії як солідної зформованої кляси, що відогравала б якусь окремішню політичну ролю, у нас не було“ („Літопис Революції“ № 4, 1928; стор. 90).

Одно із головних тверджень націоналістичної та меншовицько-троцькістської контрабанди в історії пролетарської революції є заперечення переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну і визначення революції 1917 року на Україні, як національно-демократичної або національно-аграрної революції.

Бороняччи цю останню нацменівську настанову А. Річицький у брошурі „Центральна Рада від лютого до Жовтня“ (Нарис з історії української революції, 2 вид. 1930 р. на стор. 23-24) писав:

„Україна між лютим і Жовтнем 1917 р. являє нам зразок буржуазно-демократичної революції колоніяльної країни і пригніченої нації, революції національно-аграрної, з селянством, як її соціяльною масовою основою, революції, що, відбуваючись в умовах загального краху капіталізму й імперіялістичної війни, може бути лише прологом до соціяльної революції пролетаріяту, яка неминуче відкине національну буржуазію до табору контрреволюції. Але це буде пізніше, в жовтні. Поки ж що — травень, червень, липень 1917 р. — селянська маса у свитах і шинелях рухає національну революцію, тимчасово йдучи в ній за проводом дрібної національної буржуазії, підпираючи її через свої з'їзди“.

Такого ж роду наццемівську концепцію оцінки революції 1917 р. на Україні подав у своїх статтях Сухино - Хоменко, який договорився навіть до того, що оцінив Центральну Раду як орган демократичної диктатури пролетаріяту і селянства:

У журналі „Літопис Революції“ (№ 2, 1929 р.) він писав, що:

„Саме через те, що дожовтневі ради й Ц. Р. були близькі клясово, а поділені головне по національ-вертикалях, і що в них панувала дрібна буржуазія — це було причиною саме національних антагонізмів між ними. Тому я й писав, що орган демократичної диктатури — угодовські ради Росії — на Україні поколовся за національним принципом. А тому, що орган демократичної диктатури становить орган демократичної революції, то й сталося, що Ц. Р. стала за орган національ-демократичної революції, а Ради плენталися у хвості Тимчасового уряду“ (стор. 253).

Як бачимо, вільні чи невільні наслідувачі національно-демократичних ідеологів заперечують переростання буржуазно-демократичної революції в революцію соціялістичну, відкидають гегемоніяльну ролю пролетаріяту України, висуваючи українську буржуазію як рушійну і навіть провідну силу революції. Наукова неспроможність і політична шкідливість цих буржуазно-націоналістичних настанов і тверджень стає наявним при першому ж порівнянні із справжнім ходом революційних подій.

Ленін ще на початку 1918 р. викрив контрреволюційну буржуану суть Центральної ради:

„Ми пережили, — говорив Ленін, — спробу наступу Керенського проти радянської влади й — цілковитий крах цієї спроби; ми пережили організацію влади українських Керенських, — та й боротьба ще не закінчилась, але для кожного, хто за нею спостерігає, хто чув хоч будьскільки правдивих доповідей від керівників радянської влади, ясно, що буржуазні елементи Української Ради доживають останніх днів“ (т. XXII, 3, изд. ГИЗ).

Нацдемівську концепцію оцінки Жовтневої революції на Україні, переплетеної з троцькістськими й правоопортуністичними твердженнями, подається в підручникові „Основи українознавства“, що вийшов за редакцією А. Річицького (вид. „Пролетар“, 1929 р).

У короткому огляді нема можливости зупинитись на всіх тих політично-шкідливих антиленінських настановах і твердженнях, які знаходимо в цій книжці, що становлять найяскравіший документ націонал-демократичної контрабанди. У ній подано настанову, за якою головним завданням періоду між лютим і Жовтнем, цебто, завданням пролетарської революції, було аграрне питання. Тут дається в меншовицько-троцькістському дусі оцінку проблеми переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, оцінку рушійних сил пролетарської революції і т. д. Як результат таких настанов буржуазію показано як рушійну силу в революції. Тут говориться, що селянство під кінець 1917 року ще не перейшло на сторону пролетаріяту, що воно без пролетаріяту „під шумок“ перевело аграрну революцію (Д. Фрід). Тут дається недозволенну політично-шкідливу характеристику частинам Червоної ґвардії, як анархо бандитських загонів (Д. Фрід). Дається клясово-ворожу характеристику тимчасової перемоги денікінщини на Україні і т. д.

З оцінкою революції 1917 р. на Україні, як революції буржуазно-демократичної, щільно переплітаються заперечення провідної ролі пролетаріяту в революції і показ середньої та дрібної буржуазії як рушійної й керівної сили в революції 1905-1917 р.р. До цього прислуговується, головно, теорія двокуркульности Яворського. За цією теорією українське куркульство поділяється на два типи: одна частина куркульства февдального типу, а друга частина — капіталістична, фармерська, революційно-настроєна й яка веде за собою селянські маси.

Теорія двохкуркульности яскраво подається у статтях Карпенка, де він пише: „Отож ці випадки досить наочно показують, що *заможній куркуль* (дрібний поміщик) з квітня починає шукати собі надійнішого спільника, а *куркульство взагалі* — найнадійнішого представника ніж Центральна Рада“ („Літопис Революції“ № 1-2, 1931, стор. 83; підкреслення наше — Г. і Г.).

У модифікованому вигляді теорія двокуркульности подається у М. Редіна, в його книзі „Ленінове вчення про два типи розвитку капіталізму в сільському господарстві“. ДВУ. 1930.

М. Редін, апологізуючи куркуля, писав:

„Хуторянин, що улаштовувався на руїнах громади, який організував буржуазне господарство, найчистішої марки буржуа — його революційність уже вичерпалася, бо його революційність була революційність капіталу, що осаджується на землю, що чинить розправу з передкапіталістичними земельними порядками. Царизм допоміг йому розбити середньовічну шкаралупу таким

чином, щоб на дрізки розбилась громада. Навпаки, глитай,— що проводить свої операції шляхом торговельних операцій, що до певної міри сумісно мирно вживається з февдальними земельними відносинами,— він, оцей „глитай февдальної породи“, як назвав його Яворський,— не вичерпав свою революційність, бо його капітал ще не перетворився в капітал продукційний, ще не влаштувався на землі,— він ще відчуває всі „незручності“ февдальних відносин власности. Картина вимальовується цілком протилежна тій, що її малює Яворський. *Представник торговельного капіталізму* виявляється куди революційніший, ніж *представник промислового капіталізму*“. (стор. 107-108; підкреслення наше— Г. і Г.).

У безпосередньому зв'язку з націоналістичною контрабандою стоїть меншовицько-троцькістський наклеп на більшовицьку партію України, що йде лінією заперечення провідної ролі більшовицьких організацій України, розмови про переважний вплив меншовизму до жовтневого періоду в с.-д. організаціях України. Відміна цього наклепу на більшовизм є теорія „двокорінности“ та „багатокорінности“ КП(б)У — ця модифікація троцькістської теорії „струмочків“ та „переозброєння“ більшовизму. Всі ці теорії та настанови більшою чи меншою мірою найшли відображення і в сучасній марксистській історичній літературі. Одна із політично-шкідливих настанов у нашій літературі є спроба відірвати історію Жовтня на Україні та історію КП(б)У від історії пролетарської революції в усьому СРСР і від історії ВКП(б), яка відбилась зокрема у праці М. Воліна „Історія КП(б)У у стислому нарисі“ (вид. 1930 р. „Пролетар“).

До цього прилучається політично-шкідливі настанови Сухино-Хоменка, який у статті „З приводу особливостей пролетарської революції на Україні“ („Літопис Революції“ № 4, 1928 р.) писав про те, що нібито більшість керівної частини партійної більшовицької організації була опортуністична, не боролась проти соціяль-угодовських партій. У зазначеній статті так просто й написано:

„Ці особливості в тактиці більшовиків сталися не в наслідок просто помилок чи то окремих збочень у окремих товаришів, у окремих організаціях. Не було це й просто тактикою пристосування до місцевих обставин, а це було наслідком опортунізму більшости провідної голівки деяких місць. В основні цього лежало: 1) недооцінка сил робітничої кляси; 2) троцькістське ігнорування села й національної проблеми на Україні (люксембургіянство — це не просто недооцінка нацпитання, а хоробливий ухил, зв'язаний з цілою низкою інших помилок). І як наслідок цього: 3) боязкість соціялістичного перевороту; кваліфікація виступів за владу з наявністю відносної більшости в радах за угодовцями — авантурою; шукання союзу, договорености з „революційною демократією“.

А вище автор говорить, що:

„...російському й українському угодовству не протиставлялося весь час витримано-більшовицької, ленінської лінії партківрівництва, навколо якого можно було б (і слід було б) організовувати маси для боротьби за владу“ (стор. 110-111).

На українському історичному фронті розтрощено контрреволюційну яворщину, а як бачимо, майже в усіх перелічених випадках ми маємо вплив буржуазно-націоналістичної школи Яворського. Останнього часу також мали місце спроби реставрувати правоопортуністичну концепцію в оцінці розвитку пролетарської революції на Україні.

Так, М. Рубач у статті „Проти ревізії більшовицької схеми рушійних сил та характеру революції 1917 р. на Україні“, вміщеної у журналі „Літопис Революції“ (№ 5, 1930, стор. 5-99), виходить із правоопортуністичних і наццемівських позицій. Як відомо, правоопортуністичні позиції оцінки революції 1917 р. базувались на обмеженні революції буржуазно - демократичними завданнями (Каменівщина). Ця правоопортуністична концепція найшла своє відображення у згаданій статті М. Рубача. У ній подано механістичне, по суті меншовицьке, розуміння переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, з погляду співвідношення буржуазно-демократичного й соціялістичного змісту революції. За Рубачем, з погляду змісту, буржуазно-демократична революція на Україні тривала до липневих днів. Тоді як Ленін ще 1905 року писав з приводу переростання:

„... від революції демократичної ми зразу почнемо переходити, і саме відповідно до нашої сили, сили свідомого й організованого пролетаріяту, почнемо переходити до революції соціялістичної“ (т. VIII, стор. 166, укр. вид. 1931 р.).

Отож, не співвідношення буржуазного змісту революції з соціялістичним визначає переростання, а міра свідомости й організованости пролетаріяту визначає, насамперед, переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну. А за М. Рубачем:

„...увесь процес розвитку революції 1917 р. від лютого до Жовтня, умовно, *з погляду* переростання можна розподілити на три періоди: *перший* — від лютого до 4 липня, коли ще переважав буржуазно-демократичний зміст; *другий* — від 4 липня до 31 серпня, до корніловщини — це *переходовий* етап; і, нарешті, *третій* період — від 2 вересня до 25 жовтня — період *безпосереднього* підготування пролетарської революції, коли вже виявилася *перевага* соціялістичного змісту революції над буржуазно-демократичним“ („Літопис Революції“ № 5, 1930, стор. 89).

Отож, розриваючи єдиний процес переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну т. Рубач оцінює період двовладдя, як буржуазно-демократичний період революції, заплу-

туючи вкрай Ленінове вчення про переростання, яке за Леніном розпочинається другого дня після повалення царату.

Далі т. Рубач характеризує, слідом за деякими російськими істориками (приклад Піонтковський) революцію 1917 року, як два рівнобіжні процеси — буржуазно-демократичної та соціялістичної революції. В його статті так буквально й написано: „Буржуазно-демократичний зміст революції переплітався з соціялістичним змістом. Це були два рівнобіжних органічно зв'язаних між собою процеси, які в сукупності складали єдиний процес революції 1917 р." („Літопис Революції" № 5, 1930 р., стор. 77).

Виходячи з правоопортуністичної та нацдемівської настанови в оцінці характеру революції 1917 року на Україні, тов. Рубач шукає додаткової схеми історії пролетарської революції до Ленінової схеми пролетарської революції СРСР у цілому.

Тов. Рубач пише:

„Революція на Україні чи українська революція відбувалася в своєрідних умовах, утворених попередніми, що виникли до 1917 року, особливостями соціяльно-економічного розвитку України. Загальний конкретний історичний її перебіг висунув на протязі 1917-1920 р. р. стільки особливостей, що для правильного розуміння розвитку української революції потрібна окрема додаткова схема, яка, як і всяка схема, має допоміжний службовий характер" („Літопис Революції" № 5, 1930, стор. 5-6).

Безсумніву, що Україна, як і інші національні республіки, силою певних історичних умов розвитку, мала свої особливості. Але надмірне перебільшення цих особливостей, показ їх як головних передумов у розвиткові клясової боротьби, веде неминуче в полон до різних нацдемівських та меншовицько-троцькістських настанов.

„Найпевніший засіб, — писав Ленін з цього приводу, — дискредитувати нову політичну (і не тільки політичну) ідею та пошкодити їй полягає в тому, щоб, в ім'я оборони її, довести її до абсурду. Бо кожну істину, коли її зробити „надмірною" (як говорив Дицґен — батько), коли її прибільшити, коли її поширити за межі її справжнього застосування, можна довести до абсурду, і вона навіть неминуче, за визначених умов, перетворюється в абсурд" (т. XXV, стор. 189, укр. вид.).

* * *

М. Скрипник—„Статті і промови", т. I. Питання пролетарської революції на Україні. ДВОУ. Вид. „Пролетар" 1930. ст. 458. Тир. 3000. Ц. 3 крб. 30 коп.

Праця тов. Скрипника є одна з найкращих робіт з історії Жовтневої революції на Україні. Цілий ряд статтів цього тому мають в основному методологічний характер і дають більшо-

вицькі настанови до вивчення історії пролетарської революції на Україні в цілому.

Воднораз, перший том містить у собі великий і вельми цінний та цікавий фактичний матеріял, що висвітлює перебіг р волюційної боротьби пролетаріяту та трудящих мас України.

За тематикою перший том охоплює саме основні проблеми й питання пролетарської революції на Україні і подається в цілому більшовицько - витримане їх висвітлення.

У цьому томі висвітлюється більш-менш докладно питання: 1) історія партії ВКП(б) та КП(б)У; 2) історія пролетарської революції; 3) організація збройних сил революції; 4) розв'язання національного питання більшовиками в революції 1917 року та боротьба КП(б)У з дрібнобуржуазними націоналістичними, соціяльугодовськими партіями; 5) боротьба на два фронти у лавах КП(б)У та ряд інших питань, пов'язанних з історією Жовтня.

Одна із найголовніших праць цього тому є „Нариси історії пролетарської революції". У цій праці найповніше й найсистематичніше висвітлено історію революційної боротьби за диктатуру пролетаріяту та перший період радянської влади на Україні.

Тут показані основні відміни умов пролетарської боротьби на Україні за соціялістичну революцію. На думку автора ці відміни полягали у своєрідному географічному розташуванні пролетарських мас на терені України, у відсутності всеукраїнського об'єднання більшовицьких організацій України, у переважній концентрації сил контрреволюції, так загально - російської - (Каледін, Краснов, Денікін, Врангель та інш.) як і світової (окупація, інтервенція).

Одна із важливих особливостей революції на Україні було національне питання; і аналізі його автор приділяє велику увагу, зазнаючи, що:

„...вся та довговічна націоналістична політика російського уряду на Україні дала свої наслідки й поставила національне питання на порядок денний, сприяючи тому, щоб боротьба кляс на Україні на перших же кроках одяглася в шати національного питання і йшла під гаслами національної культури, національної автономії й навіть національної незалежности" (стор. 135).

М. Скрипник у своїх статтях і промовах, ведучи боротьбу за чистоту марксо - ленінської теорії у вченні про пролетарську революцію, розбиває різні опортуністичні теорії про гегемонію буржуазії в революції на Україні.

Автор підкреслює,

„...що в Жовтні 1927 р, пролетаріят України, за проводом більшовиків, об'єднав навколо себе у боротьбі проти Тимчасового уряду Керенського за революційні домагання всі трудящі маси України" (стор. 157).

Підкреслюючи гегемоніяльну ролю пролетаріяту в боротьбі за встановлення влади Рад, тов. Скрипник відзначає всю величезну вагу цього питання про захоплення пролетаріятом державної влади у всеукраїнському маштабі.

Тов. Скрипник цілком вірно зазначає, що це питання на той час було поставлене самим розвитком революційних подій. Боротьба за захоплення державної влади у всеукраїнському маштабі, була тісно пов'язана з постановою питання про об'єднання більшовицьких і радянських організацій на Україні. Проти об'єднаних сил буржуазно-поміщицької контрреволюції, керованих Центральною Радою, треба було протиставити об'єднання пролетарських мас за проводом одного більшовицького центру. Тов. Скрипник показує, як більшовики України, у тому числі й сам автор, боролися за об'єднання більшовицьких організацій. Водночас автор з більшовицькою відвертістю відзначає ті помилки, що були в цьому питанні в окремих партійних організаціях.

„А втім, треба прямо зазначити, що навіть у часи перед груднево-січневою боротьбою більшовики стояли ще досить далеко від політики об'єднання сил. Три зазначені вище центри радянських і партійно-більшовицьких організацій — Одеса, Київ та Харків — у своїй праці ще не об'єднувались між собою, але об'єднували свої сили кожен на своєму терені і, крім Києва, навіть відокремлювалися від загально-українського об'єднання. Проте, всі більшовицькі організації провадили в один час по всіх містах України однакову політику щодо влади Рад" (стор. 166).

Тов. Скрипник, продовжуючи аналізу цього питання, як воно стояло на той час, указує на різні погляди окремих більшовиків щодо захоплення державної влади Він пише:

„Справу захоплення влади в державному маштабі партійні товариші на Україні ставили, лише беручи всю Росію в цілому, в тому числі й Україну, а що така влада вже була завойована в боях у Петербурзі та Москві, то вони вважали за своє завдання здійснити лише другу частину льозунґу — влада на місцях. Але вся історія попередньої боротьби на Україні показувала, що поза цим питанням державної влади на Україні пройти було неможливо, і вся дальша історія подій на Україні, вся дальша боротьба більшовиків за владу Рад на Україні, це безумовно стверджує" (стор. 158).

Не зупиняючись докладно на всіх питаннях, що їх висвітлюється в цьому томі, взагалі ще раз треба сказати, що цей том творів М. Скрипника являє собою цінний вклад у літературу з історії пролетарської революції.

Велику увагу приділяє в цьому томі тов. Скрипник заходам більшовиків в організації збройних сил пролетарської революції зокрема у статтях „До історії Червоної армії на Україні", „Організація

Червоної ґвардії і Червона армії на Україні 1917-1918 р.р.", „Червоне козацтво" та інш.

Особливу увагу тов. Скрипник приділяє питанню боротьби на два фронти проти „лівих" і правих у лавах комуністичної партії України. Провадячи боротьбу проти „лівих" за їх путчистську настанову на негайне повстання, не переводячи політичної організаційної роботи серед мас за спробу частини „лівих" на зрив Берестя, тов. Скрипник з неменшою силою громить „правих" за їх меншовицько-угодовські тенденції, які виявились у фактичному відтягуванні збройного повстання проти буржуазно-поміщицького режиму гетьманщини та режиму військової окупації німецьким імперіялізмом.

Тов. Скрипник ставив перед комуністами України завдання старанної організації масово революційного повстання на Україні, повстання, яке б не пошкодило, а зміцніло РСФРР, як базу світової пролетарської революції. Промови на І і ІІ з'їздах КП(б)У—це зразок того як треба було на основі ленінських засад боротись на два фронти.

Д. Ерде—„Революция на Украине" (от керенщины до немецькой окупации). Изд. „Пролетарий", 1927 г. стр. 272.

Вивчаючи історію Жовтневої революції на Україні, не можна обминути цю працю. Це одна з тих більш-менш фундаментальних праць, в якій автор зібрав досить таки багато фактичного матеріялу, що був розкиданий свого часу у різних статтях, книгах, мемуарній літературі та інш.

Проте, ця праця має цілий ряд найприкріших політично-шкідливих помилок та перекручень, головно, меншовицько-троцькістських.

Насамперед, автор дає невірну характеристику економічного стану України напередодні революції, як країни, що мала слабі недорозвинені, капіталістичні стосунки навіть порівнюючи з Росією (стор. 19), тоді як насправді капіталізм на Україні був настільки ж розвинений, як і в Росії, і, навіть більше, особливо в сільському господарстві. Тут же автор повтоює невірні, по суті меншовицько-троцькістські настанови, нібито русифікований пролетаріят України мав слабі зв'язки з селянством. Далі автор цілком солідаризується з нацдемівською „теорією" безбуржуазности української нації, повторюючи й переспівуючи з цього приводу думки давно розтрощених історіографів. Ерде пише:

„Своей буржуазии" „украинство" (употребляя выражение В. Винниченко) почти не создало. Упомянутые авторы (Кулик і Яворський — Г. і Г.) „Очерка истории КП(б)У" отмечают, что крупная буржуазия на Украине составляла до войны 0,9%, да и то складывалась, главным образом, из русских, еврейських (по преимуществу торговых), польских и отчасти немецких слоев" (стор. 21).

У зв'язку з цим автор невірно стверджує нібито „украинская интеллигенция в смысле политического влияния заняла в общей сумме группировок особое место: она буто бы заменяла „временно отсутствующую“, „свою буржуазию“ (стор. 28). Тут треба відзначити, що до інтелігенції потрібний диференційований підхід та й взагалі основна частина української інтелігенції не заступала буржуазію, а просто відбивала інтереси української як великої, так і дрібної буржуазії, була речником інтересів цієї буржуазії.

Абсолютно невірно, по суті в меншовицько-троцькістському дусі, трактує Ерде особливості клясової боротьби на Україні, порівнюючи з Росією. Він із великими співчуттям наводить з цього приводу цитату з праці Шрейбер С., кажучи словами Шрейбер, що —

„в России фронту рабоче-крестьянской бедноты противостоял фронт помещичье-буржуазно-кулацкий“, „на Украине еще долго против пролетарского города мы имели село и село не только кулацкое, но и середняцкое, а порой даже бедняцкое“ (стор. 24).

Ерде називає це меншовицько-троцькістське твердження „справедливым“. Після цього, звичайно, годі й сподіватись, щоб він вірно висвітлив питання про спілку пролетаріяту України з селянством. Цього у книжці Ерде нема.

Не показано також у книжці Ерде й переростання буржуазно-демократичної революції в соціялістичну, нема чіткого й систематичного висвітлення тих етапів, які проходила пролетарська революція на Україні аж до гетьманщини. Нема по суті марксистської аналізи різних політичних питань, подій тощо. Нема, зокрема, систематичного викладу поглядів правих і „лівих“ та аналізи їхніх розходжень від генеральної лінії партії в основних питаннях — про рушійні сили революції на Україні, про взаємини української революції з міжнародньою й російською, про перспективи розвитку революції на Україні, про національне питання і т. д.

Крім того, в книжці Ерде є чимало інших політично-шкідливих помилок і перекручень. Візьмімо, наприклад, хоч би й те, що „українську Спілку“ він характеризує, як українську секцію РСДРП(б) (?!!).

Одначе книжка Ерде, не зважаючи на ряд прикрих помилок і перекручень, все ж має деяке позитивне значення, ґоловно, як фактичний матеріял досліджувати історію пролетарської революції.

Зважаючи на таку характеристику цієї праці, читач мусить підходити до неї особливо критично, і надто в її вступній частині, де автор намагається робити певні політичні висновки.

Є. Бош—„Год борьбы“. Борьба за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации. ГИЗ. Москва, 1925. стр. 269

Книга Ї. Бош „Год борьбы" являє собою, як і багато творів інших авторів, щось проміжне між спогадами й монографією. Це — радше спогади, сперті на досить значні документальні матеріяли.

Книгу Ї. Бош присвятила першому рокові революційної боротьби на Україні, у якій вона сама, як відомо, брала безпосередньо керівну участь. Сторінки книги, присвячені початкові Жовтня на Правобережжі, дуже живо й мальовничо відбивають революційну боротьбу.

Проте, автор цієї праці Ї. Бош, періоду, який вона описує, належала до так званої лівої течії в КП(о)У. Хоч вона й визнає свої помилки, але це накладає деякою мірою свій відбиток на характер її праці „Год борьбы". Основним питанням, у якому розходилась Бош з політикою партії, було національне питання. У цій книзі, даючи пояснення причин особливих труднощів і поразок на окремих ділянках боротьби за Жовтень на Україні, Бош цілком невірно, перекручено тлумачить це хибами програми нашої партії у національному питанні, яка мала нібито лише „голый лозунг" про право націй на самовизначення. А проте, ці труднощі й невдачі залежали великою мірою від тих люксембургіянських помилок, що їх допускались ряд керівних товаришів разом з ними й тов. Бош та навіть окремі більшовицькі парторганізації України в національному питанні 1917-18 р. р., а також від цілого ряду інших причин, що мали місце того часу.

У книжці, очевидячки, через те, що вона в основному має характер спогадів, є надто багато фактичних помилок. Проте, для історика, який взявся критично досліджувати перший рік революційної боротьби на Україні, ця книжка може прислужитись як корисний і потрібний матеріял.

В. А. Антонов-Овсеенко—„*Записки о гражданской войне*", т. І, изд. Высшего Военного Редакционного Совета. Москва. 1924 г. стр. 300.

В. А. Антонов-Овсеенко, „*Записки о гражданской войне*", *т. II*, изд. Отдел Военной литературы. Москва. 1928 г. стр 297.

Записки І го тому охоплюють період від середини листопада 1917 року до 28 лютого 1918 року, саме період безпосереднього закріплення перемоги Жовтня у Росії й вивершувального етапу боротьби за уґрунтування радянської влади на Україні. Праця тов. Антонова-Овсієнка, як це говорить і сам автор, не претендує на повність історичного дослідження. Одначе, вона, як матеріял для історика, багато важить. Тут подані спогади автора поруч з досить значними архівними документами. Автор викладе свій матеріял включаючи поради-накази В. І. Леніна, які вперше друкуються у цій книжці.

У першому томі записок багато розділів присвячено безпосередньо революційним подіям на Україні. Впадає в очі те,

що у книжці надто мало подано міркувань товаришів з якими автор провадив боротьбу і, навпаки, докладно подані міркування самого автора; тому іноді нелегко зрозуміти, які саме міркування тих чи тих товаришів-більшовиків критикує автор.

Крім того, в книжці є деякі неточності й фактичні помилки, на які свого часу указала Ї. Бош. Так, наприклад, на стор 86 автор пише, що він призначив на головного командувача всього дійового війська проти Української Центральної Ради Муравйова, тоді як справді на головного командувача призначено Ю Коцюбинського, а Муравйов командував лишень зведеною групою війська, що виступало до Полтави.

Друга заувага, щодо організації червоного козацтва. Організацію розпочато за постановою Народнього Секретаріяту Рад України, а не тоді як прибув Антонов-Овсієнко до Харкова, як він пише (стор. 133). Є й інші помилки та неточності.

Другий том „Записок о гражданской войне“ охоплює період від 1 березня до 2 травня 1918 року. Матеріяли й спогади цього тому належать до періоду боротьби Червоної армії проти німецько-гайдамацької армії, яка окупувала радянську Україну. У цьому томі, як і в першому, вміщено багато цікавих і цінних документів та архівних даних, що належать до вивчення громадянської війни на Україні.

Загальна хиба, як ми вже відзначили, і першого і другого томів є та, що автор дуже мало, а часом і зовсім не притягає матеріяли, які належать до тих питань, де в автора були принципіяльні розходження з керівними працівниками радянської влади на Україні. Так, наприклад, зазначаючи на розходження між Ї. Бош і тов. Скрипником, автор по суті не висвітлює тих позицій, на яких зазначені товариші стояли. „Но, поскольку группа Е. Бош, Ю. Пятакова, Ауссема, Бакинского бралась как будто более активно за организацию сопротивления немцам, мои симпатии были на ее стороне“ (стор. 22). Ось тому в читача може скластися неправильне враження, що тов. Скрипник, який справді провадив і боронив генеральну лінію партії, не ставив питання про організацію боротьби проти німецької окупації.

Треба також відзначити, що автор подає часом невірні й неточні характеристики окремих осіб, які керували партизанськими загонами, при чому автор виходить лишень із військового погляду. Так, характеризуючи Марусю Никифорову, яка діяла на півдні України. тов. Антонов-Овсієнко обмежується зауваженнями:

„Те и другие сообщения о Марусе Никифоровой были верны: у нее были храбрые ребята, только в конец распущенные. Белогвардейцы великолепно использовали это и сумели поднять против нас — под нашим же лозунгом (?) „власти советов“ и установления „революционного порядка“ — почти все население“ (стор. 66).

Загальна заувага про перший і другий том — автор висвітлює тільки військові події і мало пов'язує їх з партійною й радянською роботою, яку провадилось тоді на Україні. Тому в книжці припущені окремі неточності й заперечливе висвітлення фактів революційних подій на Україні.

У цілому, як ми вже зауважили, обидва томи цінні й будуть корисні для науково-дослідної праці з історії пролетарської революції і громадянської війни на Україні.

* * *

Крім зазначених праць із галузі історії пролетарської революції на Україні велику питому вагу має ювілейна література, передусім, збірники, що їх видавали місцеві (окружні) істпарти у зв'язку з п'ятиріччям і, головно, десятиріччям Жовтневої революції. Ці збірники містять цілий ряд дуже цінних, цікавих і різноманітних матеріялів у формі спогадів, статтів, документів і навіть нарисів науково-дослідного характеру в окремих питаннях проблем і моментів Жовтневої революції на Україні.

„1917 год в Харькове“. Сборник статтей и воспоминаний под редакцией В. Моргунова и З. Мачульской. Харьковский Истпарт. 1927 г. изд. Пролетарий“. Тир. 2.000, стр. 380. ц. 1 р. 50 к.

У харківському збірникові вміщено 22 окремі статті і спогади, що своїм змістом мають досить різноманітний характер. Матеріяли збірника розміщені цілком у випадковому порядкові, деякі статті й спогади мають значною мірою поверховий, відірваний вигляд.

Але в цьому збірникові вміщено також дуже багато цінних і цікавих матеріялів з історії партійних організацій. Наприклад, невелика стаття С. Буздаліна — „Харьковская организация в борьбе за диктатуру пролетариата“, дає коротку, проте яскраву характеристику діяльности харківської більшовицької організації від перших днів лютневої революції до Жовтневого перевороту та її провідну ролю у справі підготовки пролетаріяту захопити владу. У цій статті добре висвітлено (наперекір всьому меншовицько троцькістському наклепові), як харківська більшовицька організація, буквально другого дня після лютневого перевороту, береться до рішучої організації збройних сил пролетарської революції, аби пролетаріят на кожну хвилину був готовий збройно захопити владу.

Так, уже на загальних зборах проти ночі на 4 березня, де вперше обрано легальний комітет більшовиків, збори доручили видати листовку від імени Х. К. РСДРП(б) про ставлення до війни і про дальші завдання революції. Листовка, видана 6 березня, давала правильну оцінку поточного моменту.

Достатньо висвітлено рішучу боротьбу більшовиків проти різних спроб об'єднання або навіть бльокування в окремих пи-

таннях з меншовиками. Ініціятива цих спроб завжди виходила від меншовиків і знаходила іноді підтримку в окремих по-опортуністичному настроєних членів більшовицької організації, але щоразу це закінчувалось цілковитим крахом.

У цій статті висвітлено також військову роботу більшовиків. Організація збройних сил революції, утворення Червоної ґвардії перебували під безпосереднім проводом і контролем Харківського комітету більшовицької організації. Комітет цьому питанню присвятив не одні збори.

Взагалі питання про організацію Червоної ґвардії дістало в Харківському збірникові досить докладне й багате розроблення. 5-6 праць, які увійшли до збірника, спеціяльно присвячені цьому питанню. Особливо цікаво те, що тут подано історію червоноґвардійських загонів при окремих підприємствах — ВЕК, залізничні майстерні та інш. З погляду технічного оформлення, систематизації й опрацьовання матеріялу, а також і щодо повноти тематики — від збірника можна було б вимагати більшого.

„1917-27 г.г. Октябрь на Одесщине“. Сборник статей и воспоминаний к 10-ти летию Октября. Одесская Окружная Октябрьская Комиссия и Истпартотдел Окркома КП(б)У. Одесса. 1927 г. стр. 492.

Збірника складено із спогадів активних учасників революційної боротьби на Одещині та статтей науково-дослідного характеру, укладених на основі архівного і друкованого матеріялу, а також опрацьованих спогадів рядових учасників подій.

Увесь матеріял збірника систематизовано й поділено на три розділи; розділ перший—передумови Жовтня; другий — громадянська війна й радянське будівництво і третій — місцева партійна організація більшовиків та її роля в громадянській війні й радянському будівництві. Поданий у збірникові матеріял характеризує основні моменти історії Жовтневого перевороту і громадянської війни на Одещині.

Якісним опрацьованням і цінністю поданого фактичного матеріялу Одеський збірник вигідно виділяється серед інших ювілейних збірників.

Питання про передумови Жовтня досить добре опрацьовано лише в Одеському збірникові і в цьому його перевага. Цьому питанню присвячено спеціяльну статтю т. т. Межберга і Когана. „Экономика в Одесщини и рабоче-крестьянское движение 1914-1918 г.“ У цій статті в основному правильно поставлені питання про загальні передумови Жовтневого перевороту на терені всієї колишньої Росії, а також і місцеві особливості цих загальних передумов. Дано досить яскраву характеристику робітничого стану Одещини напередодні революції. На жаль, хибою є те, що характеристику подано відірвано, без порівняння із загально-російськими особливостями та з особливостями інших пролетарських центрів.

У цій же статті відзначено характеристичну рису сільсько-господарської економіки району. У ній висвітлено силу докапіталістичних пережитків на Одещині, наявність великого числа поміщицьких лятифундій з переважними докапіталістичними формами експлуатації; поруч цього наявність досить різкої клясової диференції серед селянства, що сприяла переростанню буржуазно-демократичної революції в соціялістичну і водночас ускладняла цей процес з причин більшої моці сільсько-господарської буржуазії ніж у багатьох інших районах Росії, насамперед куркульства. Ця стаття ознайомлює з економікою Одещини й робітничо-селянським рухом 1914-1918 р. р.

У статті тов. Ачканова у першому розділі „От Февраля к Октябрю" подано, правда, надто стисло, нарис розвитку більшовицьких і радянських організацій. Треба відзначити, що роля партії у підготові до повстання, а також у перебігові самого повстання, висвітлено неповно. Крім того у, збірникові зовсім недосить висвітлено наростання Жовтневого повстання, а також і саме Жовтневе повстання.

У другому розділі статті тов. Ковбасюка уперше подано систематизований матеріял з історії Червоної ґвардії в Одесі й ролю її в боротьбі за перемогу Жовтня. Це фактично не стаття, а нарис.

Цей розділ містить ряд спогадів і статтів (Юдовського Рузера, Южного, Черкунова, Трилиського), присвячених організації радянської влади. Більшовизація Рад 1917 року, підготова захоплення влади, утворення „Одессы—вольного города Украины", встановлення влади Рад та цілий ряд інших питань висвітлено у цьому розділі.

Третій розділ збірника спеціяльно присвячено історії місцевих більшовицьких організацій. Він складається із 9 - окремих праць.

Всі статті і спогади цього розділу становлять великий інтерес і цінність. Особливо цікаві спогади Соколовської про „Одесскую эпопею конца 1918 г. и начало 1919 г.", де вона змальовує роботу більшовиків у запіллі періоду австро-німецької, а далі й англо-французької окупації.

Звертає на себе увагу вміщена у цьому збірникові блискуча промова тов. Володарського, проголошена на II з'їзді Румчерода в Одесі 12 грудня 1916 року. Редколеґія збірника цілком правильно оцінює цю промову Володарського, як громовий заклик до одеських пролетарів, до одеської залоги, і до селянства. У промові відзначено головніші моменти значення Жовтневої революції та її завойовань, питання миру, землі й установлення диктатури пролетаріяту. Одеський пролетаріят—спізнився! Треба підтягтись і взяти владу у свої руки!

В цьому полягає основний зміст промови.

„Борьба за Октябрь на Артемовщине“. Сборник воспоминаний, под редакцией М. Острогорского. Изд. „Пролетарий“ 1929 г. Тир. 3.500.

Історія революційної боротьби пролетаріяту Донбасу особливо важить для всієї історії пролетарської революції на Україні. Треба відзначити, що висвітлення й вивчення розвитку пролетарської революції, історії партійних організацій зроблено мало не тільки на Артемівщині, а й у всьому Донбасі. Крім окремих статтів та спогадів, які друковано в журналі „Літопис Революції“, ми майже нічого не маємо. Цього збірника готувалося видрукувати до 10-ї річниці Жовтневої революції, але з ряду причин, про які пише редакція збірника, видання його затрималось до 1929 року. Одначе, цінність цього збірника безперечна.

Переважна більшість матеріялів, поданих у збірникові, охоплює період від лютого до німецької окупації. Збірник має три розділи; перший—напередодні лютого, другий—шлях до Жовтня й третій—громадянська війна. Своїм характером матеріял збірника переважно спогадницький, за винятком шістьох статтей. Кожний розділ починається вступною статтею.

Треба зразу ж відзначити, що матеріял збірника в значній частині писав цілий колектив авторів—учасників революційного руху.

Взагалі збірника досить старанно відредаґовано й більшу частину матеріялу, як зауважує редакція, перевірила спеціяльна нарада партійців, безпосередніх учасників революції і громадянської війни. Це, звичайно, забезпечує більшу точність матеріялу.

Одна з вад цього збірника—це брак статтей, які висвітлювали б рух селянства. Цьому питанню приділяють тільки спогади: П. Трейдуба „Гражданская война на селе“ та частково висвітлено у спогадах Нагорного „Бахмут в годы революции“ і спогади „1917 год в Горловско-Щербиновском районе“.

Іще одну із хиб треба відзначити ту, що у збірникові не висвітлено середпартійного життя. Досить повно подано боротьбу більшовиків проти меншовиків у Радах, у профспілках; показано як маси переходили на сторону більшовицьких організацій, але поряд цього, не показано як ставились більшовики Донбасу до „лівих“ у РКП, яка була боротьба проти „лівих“ та правих КП(б)У. Загалом, уміщені спогади дають досить інтересний фактичний матеріял і становлять велику вкладку досліджувати пролетарську революцію на Україні.

„Борьба за Советы на Екатеринославщине“ Сборник статтей и воспоминаний. Изд. Днепропетровского Истпарта и Окружной комиссии по проведению 10-тилетия Октябрьской революции. 1927 г. стр. 891. ц. 1 р. 70 к.

Матеріял збірника, що складається більшою мірою із спогадів революційних учасників, поділено на чотири розділи. Перший — Катеринослав напередодні лютого, другий—лютнева революція, третій—Жовтень, четвертий—1918 рік. Крім цього дається вступ до збірника. Поданий у цьому збірникові матеріял не вичерпує повнотою історії революційного руху на Катеринославщині. Матеріял у формі окремих спогадів недбало зредаговано, через що подибуємо заперечення, які редакція могла б і виправити. Кваплисість підготовки збірника до друку дуже відбилась на його якості, дарма що в передмові редакція і говорить про це, одначе, огріхи, припущені у збірникові, цим не усуваються.

Великою хибою є те, що селянському рухові майже не приділено уваги. Загальна прогалина збірника та, що дуже мало використано архівних та газетних матеріялів. Наведемо ілюстрації недостатньої уваги за редагування збірника.

У своїй статті „Первые дни революции" С. Гопнер категорично стверджує, що „при проведении различного рода кампаний, при выработке лозунгов, мы с меньшевиками спорили непримиримо и яростно с первых же дней революции, как и до нее, но никогда не заключали насчет лозунгов предварительных соглашений" (стор. 80). І дальше, роблячи висновки, С. Гопнер пише: „...раздельность существования нашей организации, не нарушенная ни на одну минуту каким бы то ни было, хотя бы мимолетным, организационным слиянием с меншевиками..." (стор. 84 - 85).

У противагу цим твердженням, у статті Аверіна написано:

„При выборах в городское самоуправление наша большевитская организация в лице комитета делала две попытки блокироваться. Во - первых, была попытка блокироваться и образовать технический блок для выставления списка кандидатов в городское самоуправление социал - демократами - меньшевиками. Другая попытка имела целью блокироваться с украинскими социал - демократами". (стор. 97). І, нарешті, 4 липня, коли точилася жорстока боротьба більшовиків з меншовиками, Аверін пише, що Міська рада ухвалила резолюцію про петроградські події, „...выработанная согласительной комиссией, в которую входили большевики, меньшевики, эсеры и вообще представители всех групп, которые имелись в Совете" (стор. 101).

Саму вступну статтю складено недбало; недосить повно, а часом у ній просто політично невірно характеризується окремі політичні питання. Так, наприкад, Міська дума охарактеризована як установа, яка відбивала коаліційну „чехарду", що точилася у центрі (стор. 8). Нема повної характеристики розстанови клясових сил періоду від лютого до Жовтня 1917 року. Торкаючись цього найважливішого питання, редакція обмежилась лишень такими зауваженнями:

„Поэтому к Октябрю в Екатеринославе существовала следующая расстановка сил: заводы и гарнизон были на стороне большевиков, Совет и правления союзов продолжают удерживать в своих руках меньшевики и эс-эры". Получилось такое положение, что в зависимости от того, собирался ли Совет вместе с завкомами или без них, и революции проходили большевистские или меньшевистские. Существовала еще Городская Дума, где господствовали мелко-буржуазные партии, смыкаясь в ней с представителями крупной буржуазии. Небольшая фракция большевиков (22 чел.) решающего влияния на линию этого „демократического" учреждения оказать не могла. В своей политике дума отражала коалиционную чехарду, происходившую в центре" (стр. 8).

Не маючи можливости говорити тут про всі хиби й політичні огріхи, які є в цьому збірникові, відзначмо, що збірник може мати цінність лише як матеріял для науково-дослідного більшовицького вивчення історії пролетарської революції та історії комуністичної партії більшовиків України.

„1917 год на Киевщине". Хроника событий. Составили А. Иргизов, В. Манилов, Т. Ястребов. Под редакцией В. Манилова. Киевский Истпарт. Госиздат Украины. 1928 г., стр. 580, тир. 1.600.

Складання хроніки революційних подій 1917 року і подальших років громадянської війни на Україні багато важить для вивчення пролетарської революції та історії комуністичної партії більшовиків України. Зібрати увесь архівний і документальний матеріял—завдання не дуже легке, і виконати його не під силу одному або групі авторів; щоб виконати таку величезну складну працю, потрібна участь усіх істпартів,

Тепер Істпарт ЦК КП(б)У готує до друку перший том всеукраїнської хроніки революційних подій за три місяці 1917 року. Водночас готується до видання праця подальших томів, які охоплять останні місяці 1917 року та січень 1918 р.

„1917 год на Киивщине" якраз і є своїм характером книга, де подано у хронологічному порядкові висвітлення революційних подій у маштабі колишньої Київської губерні. Це перша спроба на Україні, з ініціятиви Київського Істпарту, зібрати у хронологічному порядку архівні та газетні матеріяли, на підставі яких можна провадити дослідну роботу з історії пролетарської революції.

Хронологічно у цій книзі зібрано матеріял, починаючи з 13 березня 1917 року, до 13 січня 1918 року. Центральним завданням, яке ставили собі упорядчики, було—виявити фактичну історію діяльности й розвитку київської більшовицької організації, боротьбу її з дрібнобуржуазними партіями за вплив на маси трудящих, боротьбу за опанування Рад і за керівництво, та організацію Жовтневого повстання.

Одначе, фактичний матеріял щодо цих завдань стушовується у загальному матеріялі і своєю відносною кількістю незначний.

Один лише хронологічний принцип систематизації матеріялів, застосований у цій книзі, утруднює орієнтуватися, працюючи над цією книгою, яка має, насамперед, науково - дослідний характер.

До загального матеріялу у книзі подано передмову, де зазначено методологічні принципи та способи опрацьовання архівного матеріялу, якими керувались складачі. Подано характеристику стану джерел, з яких користали, складаючи хроніку.

Підсумовуючи загальний висновок про цю книгу, трeба відначити, що вона має безперечну цінність як матеріял для історика - дослідника. У ній уміщено дуже багато документів, що вперше появились у друкові.

„Киевский Арсенал в пролетарской революции“. Комиссия Истпарта Ленинского комитета КП(б)У. Госиздат Украины. 1928 год., стр. 137. Тир. 3.000.

Цього збірника присвячено історії героїчної боротьби робітників Арсеналу 1917 - 1918 р. р. Матеріял збірника поділено на дві частини. У першій подано статтю — загальна характеристика участи Арсеналу у революційному рухові і друга частина— спогади учасників, які висвітлюють окремі епізоди героїчної боротьби робітників Арсеналу.

Вступна стаття має характер побіжного огляду, де дуже стисло змальовано Арсенал за царату, за час лютневої революції, праця більшовицької організації 1917 року, а також подано дуже стислий огляд жовтневого і січневого повстань. Матеріял цього збірника, як про це зазначено у передмові, прочитувано на двох зборах учасників революційних подій в Арсеналі.

Загалом збірник не може претендувати на цілковите висвітлення тих революційних подій, у яких брали участь робітники Арсеналу. Одначе, він має цінність як матеріял і його можна використати, вивчаючи історію боротьби робітників Києва за диктатуру пролетаріяту.

„Из истории Октябрьской революции в Киеве“ (воспоминания участников), под редакцией и с примечаниями В. Манилова. Киевский Истпарт, Госиздат Украины, 1927 г., стр. 121.

Цей збірник є другий із трьох, виданих Київським Істпартом до 10-тиріччя Жовтневої революції. У збірникові подано вступ, де є політичні помилки і цілий ряд невірних тверджень та оцінок, які належать до характеристики розставлення клясових сил, оцінки української буржуазії та інш. Як приклад, наведемо, характеристику, яку подає редакція, українському куркульству: „Основные кадры этой третьей силы — мелкобуржуазная украинская интеллигенция, кулачество — потенциональная украинская буржу-

азія; организующий штаб — Центральная Рада, политические руководители, — блок украинских мелко-буржуазных националистических партий...“ и т. д. (стор. 8).

Загалом, збірник складається, окрім вступу, із чотирьох статтів-спогадів. Стаття тов. Затонського — „Октябрь 1917 г. в Киеве“ являє собою спогади автора, надруковані ще 1920 року у Київському журналі „Коммунист“. Треба відзначити, що ця стаття досить стисло, але жваво й яскраво змальовує дні боротьби робітників Києва за проводом більшовицької партійної організації. Окремі місця статті редакція підсилила зауваженнями й доповненнями із другої статті тов. Затонського, вміщеної у газеті „Коммунист“ за 1924 рік.

Друга стаття І. Пукке — „Военно-Революционный Комитет и Октябрьское восстание“ — являє собою одну з розділів, яку готував Київський Істпарт, праці тов. Пукке: „1917 год в Киеве“, проте ще й досі не виданої. Статтю тов. Пукке редакція також підсилила докладними зауваженнями щодо окремих спірних моментів, поданих у статті. У цілому—стаття дає матеріял, оснований на архівних даних, цікавий і цінний для вивчення героїчної боротьби повсталого пролетаріяту Києва жовтневих днів 1917 року.

Загальна хиба статті Пукке, як про це зауважує і редакція збірника, є—висвітлення революційних подій лишень з військового погляду, не ураховуючи всього загально-політичного становища, яке утворилось за дожовтневих і особливо після жовтневих подій у Києві. Позиція, яку посідає Пукке, і який належав до „лівої“ частини київських більшовиків, позначилась і на статті, особливо при викладі у автора деяких моментів, а зокрема, коли він критикує позиції „правої“ частини Київського комітету більшовиків.

Стаття Д. Іткінд — „Из воспоминаний о работе Киевской большевистской организации в 1917 г.“ — змістом охоплює переддень лютневої роволюції і висвітлює, правда стисло, діяльність більшовицької організації аж до січневого повстання.

Н. Лещинський у статті — „Эпизоды вооруженной борьбы рабочих Арсенала“ — пише про те, як проходила підготова та участь робітників Арсеналу у жовтневому й січневому повстаннях.

Всі статті названого збірника мають характер спогадів, і окремі з них, як, наприклад, статті тов. тов. Затонського та Лещинського, написані дуже жваво й просто.

Не зважаючи на те, що матеріял, який би міг висвітлити ці основні революційні події у Києві, зібраний у цьому збірникові далеко не повний, одначе він має інтерес і цінність як для науково-дослідної роботи, так і для вивчення Жовтневих днів у Києві.

Позитивна сторона цього збірника, як ми уже відзначали, та, що редакція підсилила всі статті заувагами і даними, які тлу-

мачать деякі спірні й заперечливі моменти у цих статтях окремих авторів.

Ніби додатком до цього київського збірника становить третій збірник —

„Під гнітом німецького імперіялізму“ (1918 рік на Київщині). Київ, ДВУ. 1927 р., стор. 304.

Цей збірник, також виданий за редакцією В. Манілова, повніше й послідовніше відбиває революційну боротьбу пролетаріяту й найбіднішого селянства Київщини проти гетьманщини, Директорії та австро-німецьких окупантів. У збірникові, крім статтів і спогадів, дається цілий розділ документів, зокрема проклямацій і відозв, які висвітлюють працю Київської обласної і міської організації КП(б)У періоду 1918 і початку 1919 р. р.

Крім схарактеризованих, є ще цілий ряд збірників місцевих істпартів, виданих до 10-тиріччя Жовтневої революції, а саме: *„Жовтень на Миколаївщині“*, Миколаїв, 1927 р., стор. 62.

„Годы борьбы“ 1917-1927 г. г. Сборник воспоминаний и материалов по истории революционного движения на Зиновьевщине. Зиновьевск. 1927 г.

„10 лет борьбы и социалистического строительства на Изюмщине“. 1917-1927 г. г. Изюм. Изд. Изюмского ОПК. 1927 г., стр. 72.

„Революційне минуле Старобільщини“—склав Щепетильників В. О., Старобільське. 1927 рік.

Щербаков К.—„Жовтнева революція і роки громадянської війни на Чернігівщині. Чернігів. 1927 р.

Ідлін І. „Боротьба за Жовтень на Прилуччині“. Прилука. 1927 р., стор. 326.

„Жовтень на Вінниччині“. Склали Л. Тарнопільський та С. Федулкін. Вінниця на Поділлі, 1927 р., стор. 65.

У цьому збірникові описано збройне повстання робітничих і солдатських мас у м. Вінниці проти Тимчасового уряду, яке сталося 28 жовтня (10 листопада), тобто, зразу після Жовтневого перевороту в Петрограді.

Далі треба відзначити: чимало статтів, спогадів і документів свого часу друковано у журналі „Літопис Революції“ — органі Істпарту ЦК КП(б)У, що висвітлювали історію пролетарської революції, історію більшовицьких організацій, революційно-робітничий рух і частково революційний рух селянства на Україні.

Від 1922 р. вийшло „Л. Р.“ 49 нумерів. Не характеризуючи всіх статтей, друкованих у цьому журналі, зазначімо лише на окремі нумери „Літопису Революції“, які повнотою присвячені історії Жовтневої революції на Україні, а саме: № 1 за 1922 рік, № 5 за 1927 р., №№ 4 і 6 за 1928 рік, № 5-6 за 1929 р. і № 5 — за 1930 р.

Увесь комплект журналу „Літопис Революції“ (49 нумерів) вимагає окремого докладного критичного огляду, щоб орієнту-

вати читача, оскільки редакція цього журналу в минулому проявляла чимало випадків гнилого лібералізму, і на сторінках журналу неодноразово знаходили собі притулок твори цілковито антиленінського ґатунку або твори, які мають ряд політичношкідливих помилок.

У стислій статті ми не могли подати огляду всієї літератури й подали лише стислу, неповну характеристику основної літератури з історії пролетарської революції на Україні. Ця література, як бачимо, має дуже багато посутніх політичних помилок і перекручень у питаннях вивчення пролетарської революції на Україні. У ній відбито вплив цілого ряду антиленінських буржуазнонаціоналістичних і меншовицько троцькістських теорій та настанов у оцінці завдань, характеру і рушійних сил революції 1917 р. на Україні.

Невідкладним завданням істориків-марксистів є подальша непримиренна боротьба на два фронти з перекручуваннями та фальсифікацією у галузі історії пролетарської революції й комуністичної партії. Ця боротьба повинна провадитись на основі справжньо більшовицької наукової розробки вивчення історії нашої партії і пролетарської революції.

Само собою розуміється, що цю боротьбу можна провадити успішно лише, озброївшись теорією марксизму-ленінізму, розроблюючи і вивчаючи спадщину Маркса-Енгельса-Леніна і праці т. Сталіна.

Велетенські успіхи соціялістичного будівництва, справа виховання нових мільйонних кадрів свідомих будівників соціялізму вимагають рішучої перебудови історичного фронту. Треба, поруч з викриттям всіх і всіляких фальсифікацій в історичній літературі та самокритичній праці, підсилити творчу позитивну роботу відповідно до тих завдань і вимог, що їх ставить наша партія

Хандрос Й., Горбачова Н., Ланда Е.

Жовтень та громадянська війна на Україні.

Матеріяли до бібліографії.

Ця робота охоплює тільки основну літературу і ні в якому разі не претендує на вичерпуючу повноту. Докладної бібліографії з історії Жовтневої революції та громадянської війни на Україні покищо ми не маємо і відсутність її гостро відчувається так в науковій, як і в педагогічній роботі. Лише з цих міркувань ми публікуємо тут цю роботу, яка, на нашу думку, в деякій мірі допоможе науковому працівнику орієнтуватися в багаточисленній літературі з історії Жовтня та громадянської війни на Україні.

Весь поданий тут матеріял описано de visu.

Систематизовано його за такими розділами:

I Праці загального змісту.

(Збірники. Нариси. Статті. Спогади. Матеріяли та документи).

II. КП(б)У—організатор та керівник боротьби за диктатуру пролетаріяту на Україні.

III. Від Лютого до Жовтня.

IV. Жовтневі дні. Збройна боротьба за диктатуру пролетаріяту Установлення радвлади.

V. встро-німецька окупація та боротьба з нею.

1. Боротьба з окупантами та Центральною радою.
2. Боротьба з окупантами та гетьманщиною.

VI. Боротьба з куркульсько-офіцерською Директорією. Перемога радвлади.

VII. Інтервенція нтанти.

VIII Денікінщина.

IX Врангелівщина.

X. Боротьба проти збройного опору куркульства радвлаzді.

1. Отаманщина.
2. Григор'євщина.
3. Махновщина.

XI Війна з білополяками.

I. Праці загального змісту.

(Збірники. Нариси. Статті. Спогади. Матеріяли та документи).

1. **Алексеев С. А.** Революция на Украине по мемуарам белых. Сост. С. А. Алексеев. Под ред. Н. Н. Попова. М - Л., Гос. изд-во. 1930. XXXII, 435 стр. (Революция и гражданская война в описаниях белогвардейцев).

Содержание: С. Алексеев. Предисловие. — А. А. Гольденвейзер. Из киевских воспоминаний. (1917-1920 г.г.). — Д. И. Дорошенко. Война и революция на Украине. — С. Сумский. Одиннадцать переворотов. (Гражданская война в Киеве). — Н. М. Могилянский. Трагедия Украины. (Из пережитого в Киеве в 1918 г.). — А. И. Деникин. Гетманство и Директория на Украине. — Г. Игренев. Екатеринославские воспоминания. (Август 1918 г. - июнь 1919 г.). — А. С. Лукомский. Противосоветские организации на Украине и начало гетманства. В. И. Гурко Политическое положение на Украине при гетмане. — В. Мякотин. Из недалекого прошлого. (Отрывки воспоминаний). — И. Чериковер. Антисемитизм и погромы на Украине в период Центральной рады и гетмана. — В. Винниченко. Из истории украинской революции. — Арнольд Марголин. Украина и политика Антанты. — [Приложения]: I Летопись событий. Революция и гражданская война на Украине; II. Именной указатель.

2. **Антонов - Овсієнко.** [Записки про громадянську війну на Україні. 1918-1919 р.р.]. Літопис революції", 1929, 4(37), стор. 173-212; 5-6 (38-39), стор. 142-186; 1930, 1(40), стор. 103-132; 2(41), стор. 104-150; 3-4(42-43), стор. 78-109; 5(44), стор 173-193; 1931, 1-2(46-47), стор. 111-154; 3(48), стор. 85-114; 4(49), стор. 78-107; 1932, 1-2, стор. 112-152

На Украину: „Все на юг"! „Не забывайте Урала". — Положение на Украине. Украинский реввоенсовет. — „Группа украинского направления". — Конфликт с высшим командованием. — В ставке. Все на Воронеж. Неудача под Белгородом. — У Ильича. В нарушение приказов. Организационная работа. „Ударная группа". — Несколько слов о разведывательной работе. — Ближайшие задачи. — За усиленной работой. — Разброд в командовании. — В борьбе против Директории. (На Украине в конце 1918 года): Борьба за Харьков и Донбасс. Германцы, петлюровцы, добровольцы. Всеобщая забастовка в Харькове и борьба против рабочего и крестьянского движения. Отход масс от Директории. Борьба развертывается. — Киев — Одесса — Антанта. — Оперативный доклад главкому. Переговоры и недоразумения с немцами. Харьков взят! — Боротьба за Київ. — Перед новими боями. — Директорія капітулює перед Антантою. Розклад у частинах Директорії. — Наш плян. — Дії Першої радянської дивізії. — Дії Другої радянської дивізії. — Наказ 25 лютого. Розгром петлюрівців. Київ під загрозою. Боротьба за Київ і „ліквідація Вапнярки". — Район Чернігівщини. — Правобережжя. — В боротьбі проти Денікіна й союзницької окупації: Південний чи український фронт. — Херсонсько-Миколаївський напрямок. — Боротьба за Одессу. — В боротьбі за Радянську Україну: Григор'євщина та боротьба з нею. — Загроза більшає — У Григор'єва. - Через Басарабію на допомогу Радянській Угорщині. — В Криму. Троцький хвалиться. — Білі наступають. — Командарм нервується, центр натискує. Повільне виконання негайних розпоряджень. — Стан формувань Укрфронту. — Військова інспекція про загони Махна, зусилля анархів та лівих есерів. — Зеленого ліквідовано — повстав Григор'єв. — Головні розпорядження командукра. — Дії III армії. — Дії на Право—Київській дільниці. Фастівська група. — На Черкаському напрямі.

3. **Антонов - Овсеенко В. А.** Записки о гражданской войне. В трех томах. Том I-й с 6-ю схемами и 17-ю фотографиями. М, Высший военный редакционный совет. 1924. 300 стр., с портр. и илл., [6] схем на отд. листах.

3а. **Антонов-Овсеенко В. А.** Записки о гражданской войне. Том II. С 4 фотографиями и 4 схемами. М.-Л., Гос. изд-во. Отдел военной литературы. 1928. 297 стр., с портр. и 4 схемами.

4. **Борьба за Октябрь на Артемовщине.** Сборник воспоминаний и статей С предисловием и под ред. М. Острогорского. [Харьков], изд во „Пролетарий“. 1929. 392 стр., с портр. и илл. (Отдел по изучению истории партии при Артемовском окружном комитет КП(б)У).

Содержание: От Артемовского Окристпарта. — Предисловие редакции. — Раздел первый. Накануне Февраля: Лапидус. Накануне Февральской революции на Артемовщине. — Горловско-Щербиновский район перед февралем. Воспоминания т. т. А. Батова, С. Белозерова, Я. Борина, Н. Дубового, С. Лапина и М. Острогорского. — Дореволюционные годы в Енакиево. — Раздел второй. Путь к Октябрю: Г. Куранов. — Советы Артемовщины от Февраля к Октябрю — А. О. Профсоюзы и экономическая борьба рабочих Артемовщины. (В период Февральской революции). — 1917 год в Горловско Щербиновском районе. (Воспоминания т. т. С. Белозерова, Я. Борина, Н. Дубового и М. Острогорского) — Февраль и Октябрь в Енакиево. — А. Чекирисов. Краматорские рабочие на пути к Октябрю. — Г. К. Революция в Дружковке. — Борьба за Октябрь в Константиновке. — М. Звонарев. Между февралем и октябрем в Лисичанском районе. — Октябрь в Гришинском районе. — И. Зеленый. Рабочие соляники в борьбе за Октябрь. — П. Шишков и Ф. Лагуткин. Славянск между двумя революциями. — И. Нагорный. Бахмут в годы революции. — А. Фролов. Первый Красной гвардии Донецкого бассейна полк. — Н. Вишнякова (Сегеда) и П. Ляликов. Бои за Октябрь в Макеевском районе. — Раздел третий. Гражданская война: Л. Рожков. Шахтеры Донбасса в борьбе с калединщиной. — Профсоюзы и рабочее движение в годы гражданской войны. — А. Чекирисов. Краматорцы под сапогом оккупантов и белогвардейцев. — Константиновцы в тисках контр-революции. — М. Звонарев. Лисичанский район в период гражданской войны. — Гришинские рабочие в борьбе за власть Советов. — И. Чаплин и И. Зеленый. Красные партизаны Соляного района. — А. Шеремет. Гетманщина и немецкая оккупация в Славянске. — Дебальцево в годы контр-революции — П. Трейдуб. Гражданская война на селе. — Послесловие редакции. — Примечание к статье „Дореволюционные годы в Енакиево“. — Примечание к статье „1917 год в Горловско-Щербиновском районе“. — Примечание к статье „Февраль и Октябрь в Енакиево“. — Товарищи, погибшие в гражданской войне 1917-21 г.г.

5. **Борьба за советскую власть в Харьковщине.** [Воспоминания т.т. Гулого, Киркижа, Покко, Папкова, Гаврилина, Буздалина, Кин, Минайленко, Магидова, Т. А. Кин (Лизы) на „Вечере воспоминаний старых партийных работников“]. (В сб: Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков. Гос изд-во Украины. 1922. стр. 547-573).

Содержание: Гулый. Ивановский район. Красная гвардия. Переход власти к советам. — Киркиж Петинка. Артем. — Покко. ВЭК. Чугуев. Сиверс. — Папков Красная гвардия. Донбасс — Гаврилин. Паровозный. - Буздалин. Февраль — Октябрь. — Кин. После июльских дней. Взятие власти. — Минайленко. Красная гвардия. Поход в Донбасс. Отступление на Царицын. — Магидов. Донецко Криворожская республика. — А. Кин (Лиза). Настроения масс накануне Октября.

6. **Борьба за Советы на Екатеринославщине.** Сборник воспоминаний и статей. [Днепропетровск]. Днепропетровский Истпарт и Окружная комиссия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927. 292 стр., [8] вкладн. лист портр.

Содержание: Предисловие. — А. Г. Введение. — 1917 г. Екатеринославщина накануне Февраля: Б Война и Екатеринославская организация РСДРП (большевиков. (Канун Февральской революции) — Приложения к статье Б. Война и Ек-ская организация большевиков. (Воззвание и ли-

стовки Ек-ского комитета РСДРП против войны).— И. Амосов. Брянский завод накануне революции. — С. Брегман, Н. Горбовец, И. Каплан. Странички из воспоминаний о подпольной работе в 1915-16 г. г.— Эм. Когон. Из истории аграрного движения 1917 г. на Екатеринославщине. — Февральская революция: С. И. Гопнер. Первые недели революции.- М Трубный (Жуковский). Екатеринослав в февральские дни. — Т. С. Ризоль. Февральская революция в Екатеринославе. - Аверин. Революционное движение в Екатеринославе от майских дней 1917 года до корниловщины.— Октябрь: Амосов. Октябрьские дни на Екатеринославщине. — С. Кошелев. Борьба за власть. — Аверин. Корниловщина и Октябрь. —В. Тржасковский. Каменская организация в борьбе за советы. - А. Швед. Павлоградская организация большевиков в 1917 г. — Завод Рудзского в борьбе за советы. (Отрывки из воспоминаний т. т. А. Войцеховича, И. Зиновьева, Г. Стаханова, Ц. Данилькевича).—С Кошелев. Как вооружались екатеринославские рабочие в дни Октября.— Лантух. Разоружение белых казаков и бои с немцами. (Из истории екатеринославской Красной гвардии). — З. Гонтарь. Воспоминания о Красной гвардии.— Проект устава „Рабочей гвардии". — 1918 г.: И. Амосов. Первые три месяца Советской власти на Екатеринославщине. — С. Кошелев. Как мы отступали. (4 апреля 1918 года). — С. Гопнер. Отклики на Брестский мир и последние дни советов в Екатеринославе.— С. Таранущенко. В дни подполья. Апрель - декабрь 1918 г. в Екатеринославе. (Из воспоминаний железнодорожника). — Годин. Из истории борьбы за Соввласть на Екатеринославщине. 1918 год. — И. Ризоль. Борьба с гетманом и подполье. — И. Амосов. Под сапогом немецкой оккупации. — Аверин. Восемнадцатый год в Екатеринославе. - Я. Кузнецов. Работа Екатеринославского ревкома в 1918 г. — Лантух. Полоса партизанщины.- Б. Тржасковский. Каменское в 1918 году.

7. **Борьба и строительство на Юго-западных жел. дор. за 10 лет. (1917 1927).** Киев, изд-во Дорпрофсож Юго-Западных жел. дор. 1927. 264 стр., с илл.

Содержание: П. Маловажный. Вместо предисловия.— Краткие очерки по истории революционного и профессионального движения на Юго-Западных жел. дор. (Годы империалистической войны. Первые известия о Февральской революции. Первый учредительный делегатский с'езд Ю. - З. ж. д. Первый ЦИК Ю.-З. ж. д. и его деятельность. Учредительный делегатский с'езд Ю. - З. ж. д. Отношение к войне. Первый устав союза служащих, мастеровых и рабочих Ю.- З ж. д. Угроза раскола на II делегатском с'езде. Главный дорожный комитет Ю. - З. ж. д. Выступление против реакции. Засвержение Временного правительства. Октябрь на Юго - Зап. дороге. III делегатский с'езд. Отношение железнодорожников к Центральной раде и большевикам к концу 1917 г. Январьское восстание против Центральной рады в 1918 г. Первый приход советской власти и самоуправление на ж. д. Временный главный дорожный комитет. Борьба за существование союза. Поход Центральной рады против созыва 4 делегатского с'езда. 4-й делегатский с'езд. Параллельный с'езд по национальному признаку. Возобновление 4-го делегатского с'езда после гетманского переворота. Экономическое положение железнодорожников. Нарастание забастовки. Разгром союза. Репрессии против железнодорожников. Борьба с гетманским правительством: Отношение Главного дорожного к-та к забастовке. Аресты и преследование гетманским правительством. Забастовка в июле 1918 г. Украинское шовинистическое движение на дороге. Последние дни гетманщины. Союз в дни Директории УНР. Второй приход советской власти. Организация Райкпрофсоюза. Петлюра и Деникин. Третий приход соввласти. По яки. Четвертый приход соввласти). — Ф. Ильяшенко. Пути и итоги союзной работы. — П. Шушков. Восстановление и рационализация Ю.-З. ж. д.—П. Рябов. Социальное страхование. — Г. Шапиро. Охрана здоровья.— А. Сущенко. Как росла и укреплялась транспортная кооперация.— К. Семенов.

Красный крест на Ю.-З. ж. д — Патлах. Борьба Киевских главных мастерских с Центральной радой. — П. Забудкин. Одесские железнодорожники в борьбе за Октябрь. — В. Браницкий. Красная гвардия на Подольской ж д. — Рушковский. Разведка. (Эпизод из боевой деятельности Гречанцев) — Коростень в революционные годы. (Из воспоминаний т. т. Веракса, Голошевского, Мельника, Синева, Блонского и др.). — Вл. Катакази. Казатин в дни стачки. (1918 г.). — И. Зелененко. История нашей „Канавы".—Д. Тарандовский. Из революционной борьбы в Жмеринке. — В. Бессонов, В. Школа, В. Ляховский. „Скоропадчина" в Одессе. — Бюллетень № 7 Одесского Центростачкома Ю.-З. и Бессарабских ж. д. — И. Сокало-Поповский. Эпизоды из июльской забастовки. (1918 год). (Из забастовки Киевских главных мастерских. „Вірков цина"). — Бирзула в революционные дни. (1917 - 1919 г. г). — С. Чукаев. Христиновка в бандитском окружении. (Огрызки из воспоминаний).—Н. Матвеев. 1920-й год в Гайвороне. — Илья Чернов. Наш путь. (Стих).

8 **Буценко А.** Радянське будівництво на Україні. [Харків], „Книгоспілка". [1927]. 79 стор., с іл. (Істпарт ЦК КП(б)У та Всеукраїнська жовтнева комісія. Жовтнева біб ка).

1. Ради та диктатура пролетаріяту. — 2. Ради в Лютневу революцію. — 3. Ради та Жовтнева революція. — 4. Росія та Україна. — 5. Ради на Україні. — 6. Перший всеукраїнський з'їзд рад. — 7. Другий всеукр. з'їзд рад та ревкоми. — 8. Другий період радянської влади та денікінщина. — 9. IV всеукраїнський з'їзд рад. — 10. Перші положення про ради та норми представництва. — 11. Ради періоду військового комунізму. — 12. Ради у боротьбі з націоналшовінізмом. — 13. V всеукраїнський з'їзд рад. — 14. Нова економічна політика й ради. — 15. Організаційне будівництво. —16. VI всеукраїнський з'їзд рад. —17. VII всеукраїнський з'їзд рад —18. VIII всеукраїнський з'їзд рад. — 19. IX та X всеукраїнські з'їзди рад. — 20. Районування УСРР. — 21. Господарське зміцнення місцевих органів влади. — 22 Наближення влади до населення —23. Національне районування. — 24. Сільське районування. — 25 Переведення національної політики. — 26. Жінка в радянському будівництві. — 27. Висновки.

9. **Годы борьбы. 1917 - 1927.** Сборник воспоминаний и материалов по истории революционного движения на Зиновьевщине Под редакцией Окружной октябрьской комиссии. [Зиновьевск], Зиновьевская окр. октябрьская комиссия. 1927. XII, 194 стр., [21] вкл. лист. портр. и илл. (К десятой годовщине Октябрьской революции).

Содержание: От редакции. — Зиновьевщина на фоне общереволюционных событий —За власть советов: Возникновение большевистской организации в Елисаветграде. (Воспоминания участников борьбы).—Борьба в Совете. (Воспоминания). — Н. Дичков. В первые месяцы революции. (Воспоминания). — Семнадцатый год в округе: Беличенко. Как мы боролись. (Знаменка).—1917 год в городе Бобринце: Украинский. Первые вести о свержении самодержавия. — Дударенко и Гр. Удовиченко. Из истории большевистской организации. — Берлин. Бобринецкий ревком и его деятельность. — С. Каралин. Как Ново-Пражцы организовывали Советскую власть в городе Александрии. — Остапенко. Борьба с самостийниками в Глодоссах. — Группа участников переворота. Разоружение полиции в Новомиргороде. — Григорий Кочерещенко. Эвакуация Елисаветградского исполкома и ревкома. — Ф. Дымченко. Елисаветградский отряд. — После эвакуации Ревкома. (Воспоминания участников борьбы): Бои с отрядами М. Никифоровой. — Во Временном комитете революции. — Жалкое возрождение Совета рабочих депутатов. — Уход советских войск. В дни гетманщины и оккупации: Немцы в Елисаветграде. (Воспоминания участников революционного движения). — Оккупанты на селе. (Воспоминания крестьян села Каниж и статьи Г. Шевченко, В. Митленко и Дударенко). — И. М. Радионов. В подпольи. — Дударенко Против помещичьей реакции. — В Ровном: Отрошко. Борьба с петлюровщиной. —

Емельян Лесничий. Ровенские большевики в подпольи. — Т. Колесников. В борьбе с гетманской вартой. — В борьбе с предателями и бандитами: Партия после ликвидации петлюровщины. — В Совете рабочих, крестьянских и солдатских депутатов. — Уездный крестьянский с'езд.— Григорьевщина. — Погром в м. Дмитровке. (Из воспоминаний очевидцев).— Богданов Курсанты кавкурсов в борьбе с григорьевщиной. — Вторичный захват города григорьевцами —Махновщина. (Союз Григорьева и Махно. — М. Ф. Жупан, Г. А. Бандуристый, М А. Музыченко и С. В. Яковенко. Убийство Григорьева. — Махно после убийства Григорьева). — Кулацкое восстание против советов. (Петлюровцы организуются. — Приход Деникина). — Удары революции: Путь виселиц и расстрелов. Генерал Слащев в Елисаветграде. — Каракаш. В деникинской контр-разведке. Деникинцы в Бобринце. — А. Виноградов. „В августе 1919 года“ ... — Д. Ралин. Зверства белых. — Панченко, Вишневский, Григорий Бусуек. Деникинцы и кулаки в Лозоватке. — В борьбе с белогвардейщиной.— А. Онищенко. На подпольной работе. — И. Лисунов Как мы боролись с Деникиным. — Алейников. Не на жизнь, а на смерть. — Крестьянские восстания против деникинщины: Компанеевское восстание в конце сентября 1919 года. (Из воспоминаний т.т. Чурины Индыченко, Юрченко и Алейникова). — Восстание крестьян с. Субботцы (Из воспоминаний Ф. Демешко, Полыкуте и Я. Гояна). — Климентий Авакумович Сабин. Ответ на деникинскую мобилизацию. — И. Лисунов. Последние дни деникинцев в городе. На пути укрепления советов. Лицо контрреволюции. — Борьба с бандитизмом. (Чуприна. Бобринецкие коммунисты в боях с Тютюником.— Дударенко. „В январе 1920 года...“ — Н. Назаренко. Путь Махно через Елисаветградский уезд. — Разгром банды Иванова.— Думайленко.— Как мы ловили атаманов. — Рясик. В боях с бандой Хмары. (Кавалерийская школа в боях с бандитами). — На путях к социалистическому строительству. Добавления: Как вырос и окреп комсомол на Зиновьевщине.— Ю. Белопольский. Эпизод из борьбы с григорьевщиной. — Эвакуация Николаевского банка елисаветградскими большевиками.- Божор. В плену у гайдамак

10 **Гражданская война**. 1918 — 1921. В трех томах Под общей редакцией: А. С. Бубнова, С. С. Каменева, М. Н. Тухачевского и Р. П. Эйдемана. Том 3-й. Оперативно-стратегический очерк боевых действий Красной армии. М. Л., Гос изд-во. Отдел военной литературы 1930, 560 стр. со схемами в тексте, [9] вклад. листов, [1] вклад. лист портр., [26] листов схем, [8] карт на отд. листах.

В книзі між іншим вміщено чимало матеріялу, що висвітлює період громадянської війни на Україні.

11. **Десять лет борьбы и социалистического строительства на Изюмщине**. 1917 — 1927. [Изюм]. [Изюмский окрпарком]. 1927. 73 стр. (Агитпро-Изюмского окр. ком-та КП(б)У).

Предисловие. – Введение. — Февральская революция и первые шаги власти буржуазии. — Революционное движение в период от февраля до октября 1917 года.—Октябрьский переворот. Первый период совласти на Изюмщине. Немецкая оккупация. Гетманщина. — Второй период совласти.— Деникинщина. На пути к укреплению советской власти и партии Начало социалистического строительства.— Жизнь партийной организации Изюмщины. — Заключение. — Приложение: Достижения за десять лет.

12. **Ейдеман Р., Какурин Н.** Громадянська війна на Україні. За ред. В. Я. Чубаря. 2-е вид. Харків, Держ. вид-во „На варті“. 1931. 99 стор.. (Істпарт ЦК КП(б)У та Всеукр. жовтнева комісія.)

13. **Жовтень на Миколаївщині** Нарис з історії клясової боротьби 1917 — 1920 р. на Миколаївщині. Миколаїв, вид. Округова комісія святкування десятиріччя Жовтневої революції. 1927. 62 стор., з портр., [8] вкладн арк. портр. 1 іл. (Миколаївський істпарт).

Замість передмови. — Миколаїв на передодні революції 1917 року.— Перші місяці революції.— На шляху до Жовтня.— Перша радянська влада — Німецька окупація.— Другий період радянської влади.— Денікінщина.— Остаточне встановлення радянської влади.

14. **Затонский Вл.** Школа революции. (В сб.: Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков, Гос. изд-во Украины. 1922, стр. 191 – 198).

Жовтнева революція і громадянська війна, як школа стратегії та тактики революційної боротьби.

15. **Ідлін І. Г.** Боротьба за Жовтень на Прилуччині. За матеріялами Окрістпаргу склав І. Г. Ідлін. Прилука, вид. Прилуцька окружна комісія святкування 10-річчя Жовтневої революції. 1927. 326 стор., з іл. та порт. (Істпарт відділ Прилуцького окружного комітету КП(б)У).

Г. Сибиряк. Передмова.—Вступ.— Лютневий переворот.—Громадський комітет.—Рада робітничих та салдатських депутатів.—Демократизована міська дума. — Профспілки. — Початок організації більшовиків. — Аграрний рух.— Як відбилися Жовтневі події на Прилуччині. — Шовіністично - український рух.— Більшовики готуються до повстання та захоплення влади.— Перші етапи радянської влади.— Повстання білих.— „Батьки" міста зустрічають німців.— Німецька інтервенція. — Селянські заколоти — Серпневі події 1918 р. — Знищення гетьманщини. - Панування Директорії Української народньої республіки.— Петлюрівська „демократія". — Боротьба більшовиків з петлюрівцями. — Друга доба радянської влади й діяльність місцевої організації КП(б)У.— На селі — Банда Ангела на Прилуччині.— Надзвичайний повітовий з'їзд рад.— Інтелігенція і пролетаріят. — Евакуація радянської влади напередодні денікінщини — Події... Денікінська громовиця. — Денікінці на селі.— Нелегальна діяльність за денікінщини.— Радянська влада на Прилуччині.— Діяльність другого ревкому.— З'їзд волосних ревкомів. —Тиждень фронту. — З'їзд рад на Прилуччині.— Діяльність місцевої організації комуністів-більшовиків. 1920 рік.— Взаємовідносини прилуцьких організацій КП(б)У і КПУ (боротьбистів) —Бандитизм на Прилуччині 1920 — 1921 р.р. — Комітети незаможних селян на Прилуччині. 1920 — 1927 р.р.—Досягнення на 10-ті роковини Жовтневої революції: Організація КП(б)У Прилуччини. Радянське будівництво. Культурно-соціяльне будівництво. Господарне будівництво. —Активні борці за Жовтень на Прилуччині, що загинули або померли протягом 1917 — 1927 р.р.

16. **Клуний Г.** В боротьбі за селянство. Земельне законодавство контрреволюційних урядів за час революції на Україні. Харків, Всеукр. сільськогосподарське вид-во „Радянський селянин". 1926. 176, [4] стор.

Велика боротьба за селянство.— I. Земельне законодавство Тимчасового уряду.— II - III. Земельне законодавство Центральної ради. — IV. Земельне законодавство гетьманщини.—V. Земельне законодавство Директорії.- VI. Земельне законодавство Денікіна.—VII. Земельне законодавство Врангеля.

17. **Краткий очерк революционного движения на Луганщине.** (1900—1920 гг.). Луганск 1928. 45, [2] стр., сил. (Истпарт Луганского окрпарткома).

1. Вступительные замечания.—2. Перед революциею 17 года.— 3. От Февраля к Октябрю. —4. Диктатура пролетариата и гражданская война. — 5. Немецкая оккупация. Подполье. — 6. Борьба с деникинщиной.

18. **Лапчинський Георг.** Як українські робітники та селяни вперше здобули собі владу. [Харків], „Книгоспілка". [1928]. 109 стор., з іл. й портр. (Істпарт ЦК КП(б)У та Всеукр. жовтнева комісія. Жовтнева біб-ка).

19. **[Лебедев М.].** Красная армия в борьбе за Советскую власть. (Краткая история гражданской войны 1918 — 1920 г.). [Киев]. Политуправление Киевского военного округа. 1921. 41 стр.. [1] вкл. лист со схемой.

В конце текста автор — М. Лебедев.

Схема: „Схема наибольшего продвижения противников за время гражданской войны".

Из содержания: Южный фронт.— Украинский фронт. — Ликвидаци никина. (1919 г. Январь 1920 г.) Ликвидация Деникина. (Февраль 192

Война с Польшей.—Врангель.—Борьба с Врангелем.— Ликвидация Врангеля.— Ликвидация войск Петлюры.

20. **Майоров М.** З історії революційної боротьби на Україні. 1914—1919. [Харків], Держ. вид-во України. 1928. XVI, 77, [2] стор., з портр.

З змісту: Лютнева революція.— Організація рад робітничих та селянських депутатів.— Партійна організація в перші місяці революції.— Організація Центральної ради и наше ставлення до неї.— Червневі та липневі дні у Києві. — Вимоги озброюватися.— Виборна кампанія до думи та Установчих зборів.— Жовтнева революція у Києві.— Центральна рада і Жовтневе повстання.— Перший з'їзд рад України в Києві. — Січневе повстання у Києві.— Прихід радянського війська та організація радянської влади в Києві.—Профспілки і пролетарська революція на Київщині. — Німці в Києві. — Перший Всеукраїнський з'їзд професійних спілок у Києві і Всеукраїнський партійний центр. — Київський обласний комітет і перший з'їзд КП(о)У. — Організація партизанських загонів на Київщині і залізничний страйк. — Серпневе повстання та наказ № 1. — Другий з'їзд Комуністичної партії України та повстання проти гетьмана.—Директорія й вибори до Ради робітничих депутатів.— Терор проти комуністів і професійних спілок. — Радянське військо в Києві.

21. **Мартынов А.** Мои украинские впечатления и размышления. М.—П., Гос. изд-во. 1923. 76 стр.

Лазина контрреволюции и бандитизма.— Революционная диктатура или парламентская демократия. — Кратчайшим путем к коммунизму. — Отступление. — Пробили себе дорогу.

22. **Нарцов Н.** Боротьба за Жовтень на Молдавії. (Короткий популярний нарис). Редагував С. Штейн. [Харків], партвидав „Пролетар". 1932. 41, [2] стор. (Інститут історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У. Істпарт).

Передмова.— Боротьба за радвладу на Молдавії. — Денікінська реакція.— Третій період радянської влади й боротьба з бандитизмом

23. **Октябрь на Одещине.** 1917 — 1927. Сборник статей и воспоминаний к 10-летию Октября. Одесса, Одесская окружная октябрьская комиссия и Истпарт отдел Окркома КП(б)У. 1927. IX, [3], 492 стр, [24] вкл. листа илл. и портр.

Содержание: Предисловие. I. Предпосылки Октября: Г. Ачканов. От Февраля к Октябрю.— Н. Межберг и С. Коган. Экономика Одещины и рабочее крестьянское движение в 1914-17 г. г. (Предпосылки Октября в Одессе). — II. Гражданская война и советское строительство: Речь т. Володарского, произнесенная на 2-м с'езде Румчерода в гор. Одессе 12 декабря 1917 г.— Юдовский. Деятельность Одесского Совнаркома.— Т. Рузер. Комиссариат финансов.— Южный. Комиссариат труда.— Черкунов. Военный штаб.-- А. Трилисский. Организация советской власти на Одещине.— Ковбасюк. Очерк истории Одесской Красной гвардии.— М. Розенфельд. Одесская промышленность за 1920 — 1927 г. г. — III. Парторганизация большевиков в Одессе от 1917 года до Ленинского набора 1924 г. Е. Гороховская. Большевики в Одессе в 1917 г.— Е Соколовская: Одесская эпопея конца 1918 г. и начала 1919 г.— Деготь. Французская. оккупация. Работа иностранной коллегии. Наступление Григорьева — 1918. — Яковер. Нелегальная большевистская типография в период французской оккупации. —Е. Соколовская. Состав и работа редакции. — А. Агапов. Одесская районная организация большевиков на Пересыпи в 1918 — 19 г. г. — А. П. Александров. Морской район в подпольи 1918 — 19 г. г.—Е. Гороховская. Деникинщина. — В. Елин. Одесская организация КП(б)У. 1920 – 24 г. г.

24. **Павлович Мих. Україна, як об'єкт міжнародньої контр революції** Переклад з рукопису Ф. Б. За ред. Ів. Клочко. Харків, Всеукр. вид во 1920. 23 стор

Без обкладинки.

Війна за великі торговельні щляхи, за джерела сировини та палива. -- Український гіпноз. — Багатства Вкраїни. Роля Вкраїни в світовому госпо-

дарстві напередодні війни. Польсько-шляхетська авантура. Її дієва сила.— Польська авантура та українська культура.— Від оборони до нападу.

25. **Погребной С.** Луганский пролетариат в борьбе за Октябрь. Артемовск, [„Рабочий Донбасса"]. 1924. 48 стр., с портр. (Библиотека революционного движения в Донбассе Под. ред. Донецкого губистпарта).

Борьба за власть.— В подполье.— В огне боев.— На защиту Луганска.

26. **Пятая годовщина Октябрьской революции** 1917 – Октябрь—1922. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922. 270, II стр., с илл. и портр., [5] вкладн. лист. портр. (Коммунистическая партия (больш) Украины).

Содержание: Предисловие. — И Е. Славин. Пять лет Октябрьской революции. — I. От Февраля до Октября. (1917 г.) Преддверие борьбы за ласть: Н. Копылов (Мартин). На пороге гражданской войны в Екатеринославе. — Э. Квиринг. Дооктябрьские дни в Екатеринославе.—С. Гопнер.Мои воспоминания. — А. Новиков. Воспоминания о Февральской революции. — А. Суханов. От Февраля до Октября. — Нейжмак. Нижнеднепровская ячейка в революции на Екатеринословщине.—Ф. Зайцев. Пять лет. (Из воспоминаний). – Н-ин. Июльские события и екатеринославский пролетариат. – В. Аверин. В дни Корниловского мятежа на Екатеринославщине. (8 августа 1917 года).— Отклики на корниловское движение в Екатеринославе. (В совете рабочих и солдатских депутатов. В комитете спасения революции. Рабочие и солдаты о походе Корнилова. — В 271 пехотном полку. Брянский завод). – Предпарламент и екатеринославский пролетариат. — Протокол заседания Совета рабочих и солдатских депутатов от 30 сентября 1917 г. — II. Борьба за власть. (С октября 1917 г. до апреля 1 18 года): М. Раввич. Побеждающая революция.—Отклики Петроградского восстания в Екатеринославе. (В совете рабочих и солдатских депутатов. — Обращение революционного бюро. — Резолюция Главного дорожного комитета ж. д. союза Екатеринославской ж. д.— В совете рабочих и солдатских депутатов.— Резолюция, принятая на совместном заседании Екатеринославского сов. р. и с.д., представителей городского самоуправления, заводских и полковых комитетов железнодорожного и почтового союзов и всех социалистических партий. — Отклики революции на местах: Брянский завод. — Резолюция, принятая на общезаводском митинге Брянского завода 26-го октября. — Резолюция рабочих нижнеднепровских вагонных мастерских, печного и эстампажного заводов. — Солдаты о текущем моменте: Резолюция, принятая на митинге 271 запасного пехотного полка) — В. Аверин. Борьба за советскую власть. (Екатеринослав 1917-1918 г.).— А. Новиков. Екатеринославский октябрь. — Памятные дни. (Памятные дни. — Заседание пленума Совета рабочих и солдатских депутатов. — Воззвание Совета рабочих и солдатских депутатов г. Екатеринослава. — Список убитых и раненных. Похороны жертв контр-революции.- Героям слава — П. Вайншток. Первые бои за власть советов.— А. Суханов. Завоевание власти. — Михаил Рухман. Брянцы и екатеринославский Октябрь.—Лайко. Мои воспоминания.— К. Иванов. Железнодорожники и екатеринославский Октябрь — Нейжмак. Участие жел.- дорожников в борьбе за советскую власть. — С. Власенко. Железнодорожники и Октябрьская революция. — Маловажний Памятные дни на Екатерининской дороге.—А. Швед. Павлоградский Октябрь.—Харитоненко. Как нам ставили палки в колеса. — З. Гурвич. Последний день. — В. Резников. Несколько часов в плену. — Л. С. Калединский. Как мы отступали. — III. В борьбе с гнетом. (От апреля 1918 года до января 1919 года): А. Зельдин. Мои воспоминания из „гетманского и петлюровского" периодов 1918 г. — Под властью автрийцев. — Ефимов. Как наш союз боролся с гетманщиной. — Е. Миронов. Октябрь в подполье. (Из моих воспоминаний о подпольной работе в 1918 г.). — Гурвич. Воспоминания из подпольной работы. — А. Дискантов. Воспоминания об октябрьских днях. — Ф. Золотов. Пролетарский Октябрь 1918 года. (Воспоминания) —Д. Годин. Транспортники екатерининцы в борьбе с гетманщиной. — Е. Кузнецов. Воспоминания о 1918 годе. — Против петлюровщины. — Д. Лебедь. Первое

наступление Махно. — А. Клочко. Как мы в союзе с Махно заняли Екатеринослав. — Булат. В. Клочко. - Тов. Павлов. — IV. Борьба с григорьевщиной. (Май 11-16 1919 года): В. Аверин. Измена Советской власти. (Поход Григорьева на Екатеринослав 1919 г.). — Мятеж Григорьева. — С. Берестов. Во дни григорьевщины. — Захар (Яша) Гурвич. Швейники и пролетарская революция. — Орловский. На могиле павших. (Страница из григорьевской трагедии). — V. В борьбе с деникинщиной (Июнь — декабрь 1919 года). — В. Аверин. Наступление Деникина на Екатеринослав. (1919 год). — Левандовский. Революционная работа при деникинцах. N Из истории подпольного губкома в 1919 г. — II. Подпольная работа комсомола в 1919 году. — А. Клочко. В тылу у Деникина. — Махновщина в тылу у деникинцев — М. Голодный. Из истории печати в Екатеринославе. (Впечатления). — П. Булат. Воспоминания из под обломков. — Памяти павших: А. Луговой. А. А Каверин. — М. Раввич. Даниил Аксионенко, — М. Раввич Лазарь Гуренштейн. — М. Раввич. Михаил Арсеничев. — Ф. Подопригора. Емельян Мартынович Карпуша. — Булат. Гавриил Багалей. — Булат. Петр Воронцов. — Синодик погибших. — Список расстрелянных белогвардейцами — VI. Борьба с партизанщиной: Леплевский. Отдельные моменты из истории повстанческого движения на Екатеринославщине. — Лебедь. Махновское партизанство. (Жизнь и „подвиги" махновской вольницы). — Наступление Врангеля. (Воззвание губерн. револ комитета). — М. Рубач. Руководящие революционные и партийные органы.

27. **Пять лет борьбы за признание советской власти**. (В сб.: Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков, Гос. изд-во Украины 1922, стр. 279-298).

См. раздел I. Первый период. (Октябрь 1917-октябрь 1920 г.).

28. **Рафес М. Г.** Два года революции на Украине. (Эволюция и раскол „Бунда"). М., Гос. изд во. 1920. 168 стр.

От автора. — I Вступление. — II. До Октябрьского переворота. — III. Октябрьская революция. — IV. Под гнетом оккупации и реакции — V. Вторая украинская революция и раскол „Бунда". — VI. Последние дни директории и победа советской власти.

29. **Ряппо Я**. Борьба сил в Октябрьскую революцию в Николаеве. „Летопись революции", 1922, I, стр. 81-103.

1. Введение. — 2. Февральская революция 1917 года. — 3. Период коалиционного Врем. правительства. — 4. Керенщина. — 5. Период равновесия сил в Николаеве 1918-й год. — 6. Первая советская власть в Николаеве. (От 15-го января до 17 марта н с). — 7. Германская оккупация. Николаевское восстание. — 8. Гетманщина.

30. **Скрипник М. О** Історія пролетарської революції на Вкраїні. Короткий начерк з портретами. Харків, „Червоний шлях". 1923. 85 стор., з портр.

На передодні. — Центральна рада. — Партійна політика більшовиків. — Клясові відносини на Україні перед Жовтнем 17 року. — Боротьба за Жовтень на Україні. — Жовтнева революція на Україні. (Грудень 17 р. — січень 18 р). — Радянська Україна у першому періоді свого існування. — Зовнішні відносини рад. Україна першого періоду. Боротьба радянської України з германським імперіялізмом. (Лютий-квітень 18 року). — Останні кроки радянської влади на Україні. Тези тов. Скрипника. — Тези т. т. Бубнова, П'ятакова, Косіора, Ісакова і Коцюбинського.

31. **Скрипник Микола**. Статті й промови. Том. I. Пролетарська революція на Україні. Харків, Держ. вид-во України. 1930. 458, [3] стор, з портр. автора на вклад. арк. (Український Інститут марксизму-ленінізму. Катедра історії України).

Моя автобіографія. — Кляса й партія. — За соціялістичну революцію на Україні. - Про партійне будівництво на Україні. — Про справжній партійний провід. — Стан і завдання КП(б)У. — За радянську владу. - До історії Червоної армії на Україні — Дволикий Янус. — Военнореволюційний комітет Жовтневої революції. — Україна і виклик Пуанкаре. — Роковини звільнення. —

сторія пролетарської революції на Україні. — П'ятиріччя 1-го корпусу Червоного казацтва. — П'ятиріччя ЧК на Україні. — Чудо Жовтневої революції. — Організація Червоної гвардії і Червоної армії на Україні в 1917 - 1918 р.р. — Жовтень чи червень? - Жовтень і мистецтво революції. — Блакитний. — Потрійний ювілей радянської влади на Україні. — Основні питання українського Жовтня. — 1905 рік. — Семиріччя роб.-сел. міліції. — Організатор перемог. — Лютнева революція і більшовики. — Десяті роковини УСРР. — Український Жовтень. Боротьба за радянську владу на Україні. — Сучасне становище. — Новий стан в революції на Україні — За об'єднання революційних сил. — Консолідація робітничої України. — Десять років ЧК-ДПУ. — з 1919 року. — Червоне козацтво. — Помилки та виправки академіка М. Яворського. — Спілка визволення України". — До справи українізації „Літопису революції". - Дві революції. — Іменний покажчик.

32. **Тихомиров Б.** Рабочий класс под игом белогвардейщины 1919-1920 г. г. М.-Л., Московский рабочий. [1928] 96 стр.

Про становище робітників під владою контр-революційних урядів на Україні див. розділи: 3 Белогвардейские правительства на Юге России и рабочий вопрос. (Краснов · Деникин · Врангель). — 4. Рабочие и украинская буржуазия. — 5. Батько Махно и рабочий вопрос. (Стр. 47 - 83).

33. **1917 год в Харькове.** Сборник статей и воспоминаний. Под редакцией В. Моргунова и З. Мачульской. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1927. 380, [3] стр., [1] вкл. лист с портр. (Харьковская окружная комиссия по проведению юбилея десятилетия Октябрьской революции и Испартотдел Окружного комитета КП(б)У).

Содержание: А. Балтин (Т. Блум). Организация РСДРП большевиков в Харькове во время войны. — В. Заборенко. О студенческой организации. — С. Буздалин. Харьковская организация в борьбе за диктатуру пролетариата. — Н. Попов. Революционные события в Харькове от июня 1917 до декабря 1918 г. — Сиротенко. Воспоминания о партийной работе на Харьковском трамвае. — А. Сер иченко, И. Бунякин. Плиско. Л. Иванов, Клименко. На Харьковском железнодорожном узле. — В. Папков. Первые дни Февральской революции в Харькове. — Г. Завицкий. Штаб революционной борьбы на заводе ВЭК. — Бушев. Работа Харьковского Совета в губерни. В. Мирошниченко. Боевые дружины и Красная гвардия в Харькове — С. Симкин. Красногвардейцы завода ВЭК. — Кривонос. 30-й полк и Красная гвардия (Воспоминания). — Козлов. Харьковские отряды в бою. — В. Качинский. Крестьянское движение. — Н. Каганенко, В. Моргунов и В. Мирошниченко. Харьковская организация в подполье в 1918 году. — Жуков-Бутков. Во время гетмана и Петлюры. — Я. Мирошник. На Основе. — И. Вайншенкер. Мои воспоминания. — Г. Кривонос. В Чугуеве в 1918 г. — С. Волин. Деникинщина. — Л. Леонов. Компартия при деникинщине. — Я. Янова. Работа Красного креста.

34. **Украинская хроника.** (В сб.: Власть советов. 1917-1920. Одесса, Всеукр. гос. изд-во. 1920, стр. 117-132).

35. **Щепетильників В. О.** Революційне минуле Старобільщини. По матеріялах Окрістпарту: т. т. Білька, Яровського, Дяченко, О. Ів. та інш. Склав Щепетильників В. О. За ред. т. т. Нагорного, І. О., Ситника, І. Н. та Орлика, Л. М. [Старобільське], вид. Округова юбіл. комісія. 1927. [6], 51 стор., з іл. й портр. (До 10-х роковин Жовтневої революції).

36 **Щербаков В. К.** Жовтнева революція й роки громадянської боротьби на Чернігівщині. Чернігів. вид. Чернігівська окр. комісія десятиріччя Жовтневої революції. 1927. 117, [2] стор

Від Істпарту ОПК — І. Переджовтневий період. — ІІ. Жовтень на Чернігівщині. — ІІІ. Німецько-гетьманське підпілля. — IV. Два роки радянської влади.

II. КП(б)У — організатор та керівник боротьби за диктатуру пролетаріяту на Україні.

37. **Аверін В.** До боротьби „лівих" та „правих" на I з'їзді КП(б)У. „Літопис революції", 1928, 4 (31), стор 63 76.

38. **Аверин В.** От корниловских дней до немецкой оккупации на Екатеринославщине. (Сентябрь 1917 г. — апрель 1918 г.). „Пролетарская революция", 1927, 11 (70), стр. 140 170.

39. **Агаларов А.** Одесская районная подпольная организация большевиков на Пересыпи в 1918 1919 г. (В сб.: Октябрь на Одещине Одесса, Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома КП(б)У. 1927, стр. 398 - 423).

40. **Азволінський А.** Ходорківська організація КП(б)У в 1917-18 р. (У зб.: Під гнітом німецького імперіялізму. (1918 рік на Київщині). [Харків], Держ. вид-во України. 1927, стор. 173-178).

41. **Александров А. П.** (Шура). Морской район в подполье 1918-19 г. г. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одесса, Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома КП(б)У. 1927, стр 424 438).

42. **Алексеев М.** Нелегальна друкарня Київського обласного комітету КП(б)У р. 1918. (У зб: Під гнітом німецького імперіялізму. (1918 рік на Київщині). [Харків], Держ. вид во України. 1927, стор. 57-62).

43. **Белозеров С.** и др. 1917 год в Горловско Щербиновском районе. [Воспоминания т. т. С. Белозерова, Я. Борина, Н. Дубового, М. Острогорского]. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1929, стр. 128-152).

Робота більшовицької парторганізації від лютого до Жовтня 1917 р.

44. **Биншток М.** Николаевская организация в период Деникинщины. (В сб.: Страницы борьбы. Николаев. 1927, стр. 195 200).

45. **Биншток М.** Николаевское подполье. „Летопись революции", 1926, 3-4 (18-19), стр. 10-20.

46. **Большунов С., Городецька О., Коротенко О.** Партія в боротьбі за Жовтень на Україні. „Більшовик України", 1932, 17-18, стор. 40-63.

47. **Бош Е.** Областной партийный комитет с.-д. (б ко) Юго-Западного края. (1917 г.). „Пролетарская революция". 1924, 5 (28), стр. 128-145.

48. **Бредіс Є.** Партійне підпілля в Одесі за денікінщини. (Нарис). „Літопис революції", 1930, 3-4 (42 43), стор. 110-137.

Підготовка парторганізації до підпілля. — Робота Обласкому. — Військова робота, друкарні, Червоний хрест. — Робота міських райпаркомів. — Комуністична спілка молоді. — Інші партії.

49. **Бубнов А.** Гетьманщина, Директорія та наша тактика. (Кінець 1918 р. — початок 1919 р.). (У зб.: Під гнітом німецького імперіялізму. (1918 р. на Київщині). [Харків], Держ. вид-во України. 1927, стор. 9-25).

Останні дні гетьмана Скоропадського. — Київська організація КП(б)У за гетьманщини. — Директорія в Києві. — Київська організація КП(б)У за часів Директорії.

50. **Бубнов А.** Гетманщина, Директория и наша тактика. (1918 г.—1919 г.). „Пролетарская революция", 1927, 7 (66), стр. 58-77.

51. **Буздалин С.** Харьковская организация в борьбе за диктатуру пролетариата. (В сб.: 1917 год в Харькове. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1927, стр. 30 - 50).

52. **В. Л.** КП(б)У в Жовтні. „Більшовик України", 1927 15, стор. 58-68.

53. **Волін М.** Перший з'їзд КП(б)У. „Літопис революції", 1928, 3 (30), стор. 7-27; 4 (31), стор. 44-62; 5 (32), стор. 119 139.

Боротьба за всеукраїнське партійне об'єднання. — На шляху до з'їзду. — Партійні організації напередодні з'їзду. — Склад з'їзду. — Основні проблеми української революції. — Тактичні завдання партії. — Організаційні проблеми — Решта питань. — Загальна характеристика боротьби на з'їзді. — Значіння

з'їзду. — Додатки: І. Декляраціяя Організаційного комітету Української соц.-дем. робітничої партії (лівих). — 2. Таблиця голосувань на 1-му з'їзді КП(б)У.

54. **Волкац С.** Парторганизация и Октябрьский переворот в Елисаветграде. „Летопись революции", 1922, 1 стр. 184-193.

55. **Гопнер С.** Большевистская организация накануне и в первый период Февральской революции в Екатеринославе. „Летопись революции", 1927, 2(23), стр. 7-30.

Введение. — Подполье 1916 года. — Первые недели революции. — Первые шаги большевистской организации. — Идейная физиономия Екатеринославских большевиков.

56. **Гороховская Е.** Большевики в Одессе в 1917 г. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одесса Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома К (б)У. 1927, стр. 307-320).

57. **Гороховская Е.** Деникинщина. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одеса, Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома КП(б)У. 1927, стр. 439-452).

Більшовицьке підпілля в Одесі. (1919-1920 р. р.).

58. **Деготь В.** Интервенция и подпольная работа большевиков. „Каторга и ссылка", 1932, 6 (91), стр. 7-36.

59. **Деникинское подполье в Николаеве.** „Летопись революции" 1926, 3-4 (18-19), стр. 7-9.

Стаття від редакції до спогадів про денікінське підпілля в Миколаєві.

60. **Дударенко и Удовиченко Гр.** Из истории большевистской организации [в г. Бобринце]. (В сб.: Годы борьбы. 1917 1927. [Зиновьевск, Зиновьевская окр. октябрьская комиссия. 1927 стр. 23 24).

61. **Ємельянов-Сурик.** Харківські більшовики в перші дні Лютневої революції. (Уривки із спогадів). „Літопис революції", 1931, 4 (49), стор. 108-116.

62. **Жуков Бутков.** Петлюровщина в Харькове. „Летопись революции" 1925, 2 (11), стр. 22-30.

Діяльність підпільної більшовицької організації за часів Директорії.

63. **Зайцев Ф.** Пять лет. (Из воспоминаний). (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 192 , стр. 50-52).

Діяльність об'єднаної організації РСДРП в Юзівці (Сталіному) і вихід більшовиків з неї у травні 1917 р.

64. **Зеленський Т.** Основ'янська організація 1917-18 р. „Літопис революції", 1930, 1 (40), стор. 133-145.

Організація РПК і його робота. — Робота на підприємствах району. — Евакуація.

65. **Из Деятельности ЦК КП(б)У и Ц. Военно-Революционного Комитета в период между I и II с'ездами КП(б)У.** (По материалам Истпарта), „Летопись революции", 1927, 1 (22) стр. 120 173.

От редакции. — Протокол совещания представителей военных штабов [Курск, 31 июля — 1 августа 1918 г.]. — Протокол 4-го пленарного заседания Центрального комитета Коммунистической партии (большевиков) Украины [Орел, 8-9 сентября 1918 г.]. — Протокол совещания представителей от военно-революционных комитетов Украины. [7-8 октября 1918 г.]. — Постановление Всеукраинского центрального военно-революционного комитета. (13 октября).

66. **Из материалов Завфронтбюро.** (Деятельность компартии в Харькове и Харьковском округе). „Летопись революции", 1925, 1 (10), стр. 25-36

Доклад Центральному комитету Коммунистической партии Украины секретаря Харьковского подпольного губпаркома Леонова. Доклад о подпольной работе ЦК КП(б)У т.т. Шуба Б., Шова С., Левитина Я., Кауфмана П., Гольдберг Л., Меклер Н., Левитина М. Доклад работавших подпольно на Украине в Лебединском уезде, во время оккупации Деникина, Стоцкого и Шушуры.

67. **Інгулов Сергій.** Під п'ятою. (З час в денікінського підпілля). Перекл. Т. Масенка. За ред. Вар. Кириленка. [Харків], Держ. вид-во України. 1927. 77 стор.

68. **Иткинд Д.** Из воспоминаний о работе Киевской большевистской организации в 1917 г. (В сб.: Из истории Октябрьской революции в Киеве. [Харьков], Гос. изд-во Украины. 1927, стр. 80-106).

Накануне Февральской революции. — Февральская революция и создание Совета рабочих депутатов. — Развертывание партийной и советской работы — Октябрьское восстание. — От Октября к январю. — Январское восстание.

69. **Кабаненко Н., Моргунов В. и Мирошниченко В.** Харьковская организация в подполье в 1918 году. (В сб.: 1917 год в Харькове. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1927. стр. 270-293).

70. **Каган Н.** Парторганизация и Октябрьский переворот в г. Николаеве. „Летопись революции", 1922. 1, стр. 104-106.

71 **Казимирчук.** Революционное движение в Горлово-Щербиновском районе Донбасса. (Воспоминания). „Летопись революции", 1923, 3, стр. 4 169; 4, стр. 123-130.

Період 1917—квітень 1918 р.

72. **Кирпичев.** Подпольная работа большевиков в период германской оккупации. (В сб.: Январский район в революционном движении. [Киев] Комиссия Истпарта. 1928, стр. 112-114).

73. **Козлов И.** Кровавое подполье. (К 5-й годовщине освобождения Харькова от белых). „Летопись революции". 1924, 4 (9), стр. 44-52.

74. **Колесников Н. (Андрей).** В Харьковском подпольи во время деникинщины. „Літопис революції", 1929, 4 (37), стор. 213 237.

С замечаниями Леонова.

Предварительные замечания. — Реорганизация губкома и его работа. — Тактические задачи и разногласия. — Провал второго губкома и ликвидация нашей работы. — Леонов. Замечания по поводу статьи тов. Колесникова.

75. **КП(б)У и Деникинщина.** (К пятилетию восстановления соввласти на Украине). „Летопись революции", 1925, 1 (10). стр. 5-68.

От редакции. — А. М. Янова, Б М. Филиппов, П. Долгин. Эпизоды деникинского подполья. — Л. Степняк, С Бальзак. Штрихи из жизни подпольщиков. - Л. Леонов. Харьковское подполье во время деникинщины. — Из материалов Зафронтбюро. (Деятельность компартии в Харькове и Харьковском округе): Доклад Центральному комитету Коммунистической партии Украины секретаря Харьковского подпольного губпаркома Леонова. Доклад о подпольной работе ЦК КП(б)У т. т. Шуба В., Шора С, Левитина А., Кауфмана П., Гольдберг Л, Меклер Н., Левитина М. Доклад работавших подпольно на Украине в Лебединском уезде, во время оккупации Деникина, Стоцкого и Шушуры. — А. З. Харьков при Деникине (По местным газетам). — Сак-Саковский. Из Харькова и обратно. (Из воспоминаний о взятии Харькова 12 декабря 1919 г). — Восстановление совласти на Украине) Материалы к пятилетию взятия Харькова 12 декабря 1919 г).

76. **КП(б)У за денікіншини.** [Документи. Вигогувала до друку Х. Мишкіс]. „Літопис революції", 1929, 5-6 (38-39), стор. 147-324; 1930, 1 (40), стор. 221-241.

Х. Мишкіс. До документів: 1. Организація боротьби проти денікінщини 1. Ко всем паркомам. (Циркуляр ЦК КП(б)У). 2. Телеграма ЦК КП(б)У до партійних комітетів України про мобілізацію на денікінський фронт (29/VI 1919 р.). 3. Директиви ЦК КП(б)У губкомам згорнути роботу установ і відрядити робітників на фронт. 4. Всем, всем паркомам. — II Зафронт бюро ЦК КП(б)У: 1. Постанова ЦК РКП на доповідь Зафронтбюра. 2. Протоколи Зафронтбюра. 3. Директиви Зафронтового бюра агентам. 4. Директиви, інструкції Зафронтбюра, — III. Місцеві підпільні організації: 1. Підпіл на робота на Україні. Доповідь члена Київського обласного парт. комітету тов. Абрама (Гілінського). 2 Доклад о положении в Екатеринославской губернии 3. Підпільна робота на Катеринославщині. (Доповідь секретаря Катериносл

губпаркому В. Мирошевського). 4. Отчет о нелегальной работе Полтавского губпаркома. 5. Нечто вроде доклада. (Письмо Алексея Иванова к Рафаилу). 6. Доклад Киевского областкома. 7. Доклад Зафронтбюро ЦК КПУ представительницы Областкома Киевщины т. Лемюк. (В дополнение к доклад. областкома). 8. Доклад тов. Клименко (члена Одесского комитета обороны) 9. Інформація т. Лаврентія про підготовку підпілля в Одесі в ЦК КП(б)У. 10. Доклад о положении Одесской организации.—IV. Відбудування парторганізацій на Україні: 1. Протокол №1 заседания членов ЦК КП(б)У нового состава и представителя Зафронтбюро. 2. Протокол №27 заседания ЦК КП(б)У от 12 декабря 1919 г. 3 Предполагаемый состав ревкомов Украины 4. В Оргбюро ЦК РКП. (Доповідна записка секретаря ЦК КП(б)У т. С. Косіора. Січень 1920 р.)

77. КП(б)У. **Київський обласний комітет.** Гетманщина, Директория и наша тактика. Доповідь Київського обласного комітету Міській конференції Київської организації КП(б)У з 19 січня 1919 року. (У зб.: Під гнітом німецького імпе іялізму. (1918 рік на Київщині). [Харків], Держ. вид-во України. 1927 стор 214-219).

78. **КП(б)У. Николаевский комитет.** Доклад о деятельности Николаевского подпольного комитета. (С 18 августа 1919 г. по 31 января 1920 г.). „Летопись революции", 1926, 3-4 (18-19), стр. 66-67.

79. **КП(б)У. С'езд 1-й. Москва 1918.** Извещение о 1-м с'езде Коммунистической партии (большевиков) Украины, состоявшемся 5-12 июля 1918 г. [М]., ЦК КП(б)У. [1918]. 20 стр.

К товарищам-коммунистам Украины. — Состав с'езда.—Работы с'езда. — Резолюции.

80. **КП(б)У. Центральный комитет.** Извещение о созыве с'езда Коммунистической партии (большевиков) Украины. Орел, Центр. Ком-т КПУ. 1918.

В конце текста дата: 10-го сентября 1918 г.

81. **КП(б)У. С'езд 1-й. Москва. 1918.** Первый с'езд Коммунистической партии (большевиков) Украины 5-12 июля 1918 года. К пятилетнему юбилею. (1918-1923). Статьи и протоколы с'езда. [Харьков], Гос изд-во Украины. 1923. [4]. 184 стр. (Комиссия по истории Октябрьской революции и КП(б)У).

Содержание: М. Равич-Черкасский. Введение—Э. Квиринг. Наши разногласия. — В. Затонский. К пятилетию КП(б)У. — Протоколы первого с'езда КП(б)У. — Приложение к протоколам первого с'езда КП(б)У. (Список делегатов с решающим голосом). — Состояние организаций коммунистов на Украине. [Таблица].

82 **КП(б)У. С'езд 1-й Москва. 1918.** Протоколы 1-го с'езда Коммунистической партии (большевиков) Украины. [М]., Ц. К. К. П. Украины. 1918. [2]. 104 стр., [1] вклад. лист с табл. (Коммунистическая партия (большевиков) Украины).

Таблица: „Состояние организаций коммунистов на Украине".

83. **КП(б)У. С'езд 2-й. Москва. 1918.** [Воззвание и резолюции. М. 1918]. 8 стр

Без тит. листа и обложки.

84. **КП(б)У. С'езд 2-й. Москва. 1918.** Второй с'езд КП(б)У. (Протоколы) Изд. 2-е, дополн. и исправл. Под общей ред. и с предисл. В. П. Затонского. Подготовлено к печати С. Шрейбер. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1927. VIII. 209, [3] стр. (Истпарт ЦК КП(б)У).

Содержание: От Истпарта ЦК КП(б) У. — В. Затонский. Предисловие. — Протоколы второго с'езда КП(б)У. — Примечания к протоколам II с'езда КП(б)У. — Список делегатов второго с'езда (с решающим голосом) Активные участники II с'езда КП(б)У. — Приложения: 1. Проект резолюции тов. Бубнова, отвергнутой II с'ездом. — К августовскому выступлению. (Приказы и воззвание).

85 **КП(б)У. С'езд 2-й. Москва 1918.** Протоколы II-го с'езда Коммунистической партии (большевиков) Украины. [Киев], Ц. К. К. П. У. [1919]. 104 стр. (Коммунистическая партия (большевиков) Украины).

86. **Красильщик З.** Из воспоминаний о работе районной организации большевиков в 1917 г. (В сб.: Январский район в революционном движении. [Киев], комиссия Истпарта. 1928, стр. 87-94).

Жизнь в райкоме. — Работа районных собраний. — Порядок созыва собраний. — Массовая работа. — В дни январского восстания.

87. **Красноленский В.** Большевики Подолии перед Октябрем. „Летопись революции", 1927, 1 (22), стр. 23-35.

Кое-что о Февральской революции в Виннице. — Первый Винницкий комитет РСДРП(б). — Наша литература. — Перед Октябрем. — К десятилетию семнадцатого года. — Листовки Винницкой организации большевиков. (Две лист.).

88. **Кисталовской И.** Большевики в Одессе накануне Октября. (В сб.: Октябрськая революция. Первое пятилетие. Харьков, Гос. изд-во Украины. 1922, стр. 607-615).

89. **Кузнецов Е.** Воспоминания о 1918 годе. (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922, стр. 175-181).

Дніпропетровська підпільна організація більшовиків за часів німецької окупації та Директорії. (Березень 1918 — січень 1919 р.).

90. **Кулик И. Ю.** Киевская организация от Февраля до Октября 1917 года. „Летопись революции", 1924, 1 (6), стр. 189-204.

Первые шаги. (До июльських дней). — организационное укрепление. — Работа в армии. — Работа среди пролетариата. - Политические кампании. — Влияние на периферию. — Отношение к Временному правительству. — Национальный вопрос.—Июль-октябрь.

91. **Кулик М** Киевская организация большевиков в октябрьские дни. (Опыт краткой характеристики). „Летопись революции". 1927, 5 (26) — 6 (27), стр. 219 234.

92. **Лапина В.** Одеское подполье во время деникинщины. „Літопис революції". 1929, 2 (35), стор. 176-185.

93. **Лапчинский Г.** Гомельское совещание. (Воспоминания). „Летопись революции", 1926, 6 (21), стр. 36-50.

Приложения: Резолюция по докладу тов. Мануильского, принятая на Гомельском совещании. — Контр-предложения федералистов по докладу Мануильского. (Тезисы Лапчинского о партийном строительстве).— К воспоминаниям о Гомельском совещании. (От редакции).

94. **Ленау М.** Деникинское подполье в Николаеве в 1919 году. „Летопись революции", 1926, 3-4 (18-19), стр. 52 65.

95. **Леонов Л.** Компартия при деникинщине. (В сб.: 1917 год в Харькове. [Харьков], изд во „Пролетарий". 1927, стр. 350-369).

96. **Лесничий Емельян.** Ровенские большевики в подпольи. (В сб.: Годы борьбы. 1917 1927. [Зиновьевск], Зиновьевская окр. октябрьская комиссия. 1927, стр 64-66).

97. **Логинов В.** Заметки о деникинском подпольи. „Літопис революції", 1929, 2 (35), стор. 186-194.

Одеса 1919 р.

98. **Логинов В. (Павел).** Из истории гетмано-петлюровского подполья. Харьков — 1918 г. „Летопись революции", 1925, 2 (11), стр. 11-17.

99. **Майоров М.** На путях к 1 с'езду КП(б)У. „Літопис революції", 1928, 4 (31), стр. 7-24.

К Таганрогу. - Таганрог. - От Таганрога к 1 с'езду КП(б)У.

100. **Матеріяли та документи про Донецько-Криворізьку республіку.** [Підготувала до друку т. Мишкіс]. „Літопис революції", 1928, 3 (30), стор. 250-286.

У доповнення див.: Х. Мышкис. К материалам о Донецко-Криворожской республике. „Літопис революції, 1928, 3 (30), стр. 245-248.

101. **Миллер И. (Бирштейн).** Из истории Винницкой организации большевиков. (1917 год). „Летопись революции, 1926, 3-4 (18-19), стр. 91-105.

Винницкая организация. — Июльские дни. — Первая большевистская газета на Подолии. — Выборы в городскую думу. — Корниловщина. — Октябрьские дни. — Борьба с Центральной радой. — Памяти погибших. — А. Снегов, В. Красноленский. К статье тов. Миллера.

102. **Миронов Є.** З підпілля за Центральної ради й гетьманщини. (Спогади про підпільну роботу на Катеринославщині 1918 р.). „Літопис революції", 1930, 3-4 (42-43). стор 138-147.

103. **Миронов Е.** Октябрь в подполье. (Из моих воспоминаний о подпольной работе в 1918 г.). (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922, стр. 158-159).

Більшовицьке підпілля за гетьманщини. (Павлоград. Жовтень 1918 р).

104. **Миронов Е.** У підпіллі за денікінщини. (Спогади про підпільну роботу в Кременчуці 1919 р.). „Літопис революції", 1932, 1-2, стор. 179-182.

105. **Міронер Х.** Таганрозька нарада. 19-20 квітня 1918 року. [Харків], вид-во „Пролетарий. 1930. 69, [1] стор. (Інститут історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У. Істпарт. Історія КП(б)У в з'їздах та конференціях).

Бібліографія: „Покажчик літератури" (10 назв).

106. **Мышкис Х.** К материалам о Донецко-Криворожской республике. „Літопис революції", 1928, 3 (30). стр. 245-248.

У доповнення див.: Матеріяли та документи про Дон.-Крив. республіку, стор. 250 86.

107. **Мягкова Т.** В эпоху добрармии в Киеве. „Летопись революции", 1926, 2(17), стр. 13-18.

Спогади про підпільну роботу в Києві за денікінщини.

108 **N.** Из истории подпольного губкома в 1919 г. (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922, стр. 220 221)

Більшовицьке підпілля у Дніпропетровському за денікінщини.

109. **Некоторые новые данные о Таганрогском совещании.** (Состав Таганрогского совещания и результаты поименного голосования). „Літопис революції", 1928, 4(31), стр. 145-147.

М. В. Вступление. - 1. Персональный состав Таганрогского совещания.— 2. Персональный состав голосовавших.

110. **Николаенко И.** Луганск. История одной организации компартии. (В сб.: Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков, Гос. изд-во Украины. 1922, стр 631 634).

Більшовицька організація в Луганському від лютого до серпня 1917 р.

111. **Онищенко А.** На подпольной работе. (В сб.: Годы борьбы. 1917—1927. [Зиновьевск], Зиновьевская о-р. октябрьская комиссия. 1927, стр. 114 117).

Денікінське підпілля у Зінов'ївському. 1919 р.

112. **Острогорський М.** Із історії більшовицької організації Горлівсько-Щербинівського району на Донбасі. (1901 — 1918 р.р.). „Літопис революції", 1929, 4(37), стор. 101-136; 1930, 5(44). стор. 99—125 та стор. 325 350.

Додатки: Протокол конференции РСДРП(б) Горловско-Щербиновского района 24 февраля 1918 г. — Резолюция, разработанная ГЩК по поручению конференции РСДРП(б) ГЩР. — Протокол конференции ГЩР организации РКП(б) от 19 марта 1918 года. — Протокол конференции представителей всех рудничных и заводских организаций ГЩР. (22-23 марта 1918 г.). — Положение о Совете народного хозяйства Горловско Щербиновского района.

113 **Острогорский М.** Страничка из истории борьбы за Октябрь в Донбассе. (Памяти Ш. А. Грузмана „Александра"). „Каторга и ссылка", 1932, 5(90), стр. 7-37, с портретом Ш. А. Грузмана на вкл. листе.

114. **Партійна робота в Київі на початку німецької окупації.** (З доповіді представника від Всеукраїнського партійного комітету Організаційному бюро для скликання конференції комуністів України) (У сб.: Під гнітом німецького імперіялізму. (1918 рік на Київщині). [Харків], Держ. вид-во України. 1927, стор. 207—213).

115 **Партия после ликвидации Петлюровщины.** (В сб.: Годы борьбы. 1917 – 1927. [Зиновьевск], Зиновьевская окр. октябрьская комиссия. 1927. стр. 73 - 76).

116. **Петинский И.** Из деятельности Петинского райкома в Подпольи 1918 г. „Летопись революции", 1925, 2(11), стр. 17 - 22.

117. **Підпільні проклямації та заклики Київського обласного та міського Комітетів КП(б)У.** (У зб.: Під гнітом німецького імперіялізму. (1918 рік на Київщині). [Харків], Держ. вид во України. 1927, стор. 249--274).

К рабочим и крестьянам Украины. (Проклямація з'їзду ревкомів та штабів Київської губ до робітників та селян про повстання проти німців та укр. буржуазії за Рад. владу. 11 серпня 1918 р.). — К солдатам немецкой и австрийской армий. (Проклямація з'їзду повстанських комітетів Київської області з закликом до німецьких салдат приєднатися до робітників та селян України, що повстали. Серпень 1918 р.).— Воззвание к крестьянам сел, окружающих Киев. (Проклямація Воєнно - Рев. комітету і штаба м. Київа до селян тих сел, що довкола Киї а, щоб підтримали робітників підчас повстання. 19 серпня 1918 р.). — Товарищи рабочие!... (Проклямація київських обл., губ. та міськ. к-тів КП(б)У до робітників про загальний одноденний страйк у день 1-ї роковин Рад. влади. Листопад 1918 р.). — Под мощными ударами германских рабочих и солдат пала власть буржуазии... (Проклямація Київського к-ту КП(б)У та Воєнно рев. к-ту м. Київа про приєднання до демонстрації німецьких салдат. Листопад 1918 р.). — Рабоче-крестьянская Украина воссгала! Все к оружию! (Проклямація Київськ. обл. к-ту КП(б)У та Київськ. обл. В.-Р. к-ту з закликом до збройного повстання. Листопад 1918 р.). — К рабочим г. Киева. (Проклямація Київськ. обл. к-ту КП(б)У та Київськ. обл. Воєнно-рев. к-ту до робітників Київа з закликом, щоб готувались до рішучого бою за Рад. владу Листопад 1918 р.). – До салдат армій, що з бою взяли Київ. (Проклямація Київського обласн. к ту К (б)У до салдатів армії Директорії з закликом боротись тільки за Рад. владу. 18 грудня 1918 р.). — Будьте наготове! (Звертання Обласного комітету КП(б)У з приводу розгрому профспілок. Грудень 1918 р.). — Зверски - подла расправа над коммунистами (большевиками). (Звертання Київського обласного комітету КП(б)У з приводу розстрілу групи комуністів. Грудень 1918 р. — січень 1919 р.). – К рабочим Киева (Звертання Виконавчого комітету Київської ради робітничих депутатів з приводу неможливості відкритого існування Ради. Січень 1919 р.).— В ответ на ваше предложение... (Заява секретаря Київського обласного комітету в ЦК УСДРП з приводу участи в міжпартійній соціялістичній деле ації. 7/І 1919 р.).— Киевский городской комитет коммунистов (большевиков) на Украине доводит до сведения рабочих г. Киева о новой измене Директории... (Повідомлення Київського міського ком. КП(б У про угоду Директорії з Антантою).

118. **Полянская Г.** О подпольной работе в Киеве. (Август - декабрь 1919 г.). „Летопись революции", 19.6. 2(17), стр. 19 - 21.

119. **Рекіс О.** З більшовицького підпілля в Одесі. (1918 — 1919 р.р.). „Літопис революції", 1931, 1 2 (46-47), стор. 169—186.

120. **Ризоль И.** Борьба с гетманом и подполье. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10 летия Октябрьской революции. 1927, стр 225—228).

121. **РСДРП(б) Всеукраинское совещание, 1 - е 1917 Декабрь. Киев.** Областной с'езд РСДРП(б). (Первое всеукраинское совещание большевиков). „Летопись революции", 1926, 5(20), стр. 64 - 92.

Отчет и резолюции.

У доповнення див: С. Шрейбер. К протоколам Первого всеукраинского совещания большевиков. „Л. Р.", 1926. 5(2?), стр. 55 - 63.

122. **Сапожніков Г.** З харківського підпілля в 1918 р. „Літопис революції", 1930, 2(41), стор. 151—165.

123. **Сербиченко А, Бунякин И., Плиско, Иванов Л., Клименко.** На харьковском железнодорожном узле. (В сб.: 1917 год в Харькове. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1927, стр. 93—117).

Подпольная работа большевистского кружка вагонных мастерских. (1915—1917 г. г.).—Период Февральской и Октябрьской революции до первой эвакуации.—Подпольная работа ячейки при немцах, гайдамаках и Петлюре (Апрель 1918 г.—январь 1919 г.). Период 1919 - 1920 г. г.

124. **Сиротенко.** Воспоминания о партийной работе на Харьковском трамвае. (В сб.: 1917 год в Харькове. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1927, стр. 78 92).

Робота більш. організації у Харкові від 1911 р. до Жовтня 1917 р.

125. **Скрыпник Н.** Донбасс и Украина. (Из истории революционной борьбы на Украине 1917—1918 г. г.). „Коммунист". Орган ЦК КП(б)У. 1920, 4, стр. 52 - 54.

126. **Соколовская.** Состав и работа редакции. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одесса, Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома КП(б)У. 1927, стр. 395 —397).

Робота редакції підпільної більшовицької газ. „Коммунист" в Одесі за французької окупації.

127. **Статті з нелегального органу Київського обласного та міського комітетів КП(б)У „Киевский коммунист".** (У зб.: Під гнітом німецького імперіялізму. (1918 рік на Київщині) [Харків], Держ. вид-во України. 1927, стор. 220 - 241).

Киев. 5 октября... (Стаття з оцінкою серпневого повстання). — Наша платформа. (Платформа Київського обласного комітету КП(б)У до виборів Ради). Против кого? (Стаття, що оцінює значення наказів Директорії про стан облоги та про розстріл на місті агітаторів). — Долой кулацкий парламент! (Стаття з критикою ідеї Трудового конгресу). — Открытие кулацкого парламента. (Стаття з приводу відкриття Трудового конгресу). — Кулацкая социализация. (Стаття що оцінює земельний закон Директорії). — Диктатура пролетариата или диктатура империализма. (Стаття, що оцінює становище на Україні на початку 1919 р.). — 52 дня кулацко-офицерской диктатуры. (Стаття, що оцінює період влади Директорії).

128. **Таращенко С.** В дни подполья. Апрель - декабрь 1918 г. в Екатеринославе. (Из воспоминаний железнодорожника). (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск]. Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927, стр. 210-213).

Спогади охоплюють період з квітня до Жовтня 1918 р.

129. **Тарногродский Н.** Возникновение и первые шаги большевистской организации на Подолии. (Отрывок из воспоминаний). „Летопись революции", 1923, 5, стр. 212 - 218.

130. **Фрід Д.** Таганрозька нарада. „Літопис революції", 1928, 4(31), стор. 25 - 43; 5(32), стор. 140 - 167.

Організація наради. — Питання про утворення КП(б)У. — Боротьба течій на II всеукраїнському з'їзді рад. — Основні питання стратегії й тактики КП(б)У на Таганрозькій нараді.

131. **Чекирисов А.** Краматорские рабочие на пути к Октябрю. (В сб. Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1929' стр. 163 - 174).

Більшовицька організація Краматоровки від Лютого до Жовтня 1917 р.

132. **Чернявський В.** Зі спогадів про роботу [Київського] обласного комітету КП(б)У. (У зб.: Під гнітом німецького імперіялізму. (1918 р. на Київщині). [Харків], Держ. вид во України. 1927. стор. 48 56).

133. **Швед А.** Павлоградская организация большевиков в 1917 г. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск]. Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10 летия Октябрьской революции. 1927, стр. 158-161).

134. **Шицевалов В.** Как мы пришли к Октябрю. (Воспоминания о деятельности большевистской организации на Николаевщине. „Літопис революції", 1929, 2(35), стор. 157 - 175.

Канун революции. - Февральская революция. — Канун Октября.— Октябрь на Николаевшине.

135. **Шрейбер С.** К протоколам Первого всеукраинского совещания большевиков. „Летопись революции", 1926, 5(20) стр. 55 63.

У доповнення див.: Областной с'езд РСДРП (б-ков). (Первое всеукр. совещание большевиков). „Л. Р.", 1926, 5(20). стр. 64 - 94.

136. **Щербаков В.** Из истории Черниговской организации большевиков. (1914 — 1917 г.). „Летопись революції", 1927, 4(25), стр. 79 - 94.

[Вступление]. — Эпоха империалистической войны. — Большевики Чернигова в Февральской революции. — Предоктябрьский период.

137. **Ядолов В.** Радомиська (Київщина) більшовицька організація 1917 р. „Літопис революції", 1931, 1 - 2 (46 - 47), стор. 203 - 214.

138. **Яковер.** Французская оккупация. Нелегальная большевистская типография. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одесса, Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома КП(б)У. 1927, стр. 390 - 395).

139. **Яковлев Я.** Задачи партии в ближайший период. „Коммунист". Орган ЦК КП(б)У. 1920 1, стр. 4 6.

140. **Январский район в революционном движении.** Очерки и воспоминания о работе партийной организации большевиков и революционном движении рабочих Январского района г. Киева. Под редакцией комиссии Истпарта Январского района КП(б)У. [Киев], Комиссия Истпарта. 1928. VIII, 118, [2] стр., с илл. и портр. (Районный комитет имени Январского восстания Киевской организации КП(б)У).

Содержание: Обращение Киевского Окрпаркома КП(б)У к киевским железнодорожникам. — Предисловие. — От истоков рабочего движения к январским баррикадам. — Январка в период гражданской войны. — Районная организация большевиков с 1920 по 1927 г. — Воспоминания участников: З. Красильщик. Из воспоминаний о работе районной организации большевиков в 1917 г. — В. Козловский. Странички борьбы. Гейдур. Первые победы. — Мощепако. Как мы получили оружие для боевиков 2 уч. тяги. — Сысоев. Воспоминания боевика. — Л. Кролюк. Переговоры с сердюками. — М. Лазаренко. У Соломенского моста. — Кирюша. У орудий. - Густиков. В последний день. — Равикович, Бергад и Аксельруд. Трикотажницы. — М. Чухнов. Из воспоминаний. — Кирпичев. Подпольная работа большевиков в период германской оккупации.— Патлах. Из воспоминаний за 1918 - 1920 г. — Павшие на январских баррикадах 1918 года. (Список).

141. **Янова А. М., Филиппов Б. М. и Долгин П.** Эпизоды деникинского подполья. (Воспоминания харьковских подпольщиков). „Летопись революции", 1925, 1(10), стр. 9 - 15.

III. Від Лютого до Жовтня.

142. **Аверин.** Корниловщина и Октябрь. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10 летия Октябрьской революции. 1927, стр. 137-149).

143. **Аверин.** Революционное движение в Екатеринославе от майских дней 1917 года до корниловщины. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927, стр. 96 - 101).

144. **Алешин А.** Все, что угодно, но не большевизм. (К воспоминаниям тов. Марка „Подготовка Октября в Николаеве". — „Летопись революции" 5 - 6 за 1927 г. и „Комментариям" к ним того же автора...). „Літопис революції", 1929, 4(37), стор. 316 - 328.

145. **Амосов И.** Брянский завод в подготовке Октября. „Летопись революции", 1927, 3(24), стр. 41 - 57.

Начало революции. — Оформление большевиков. — Завоевание масс и кампании. — Наступление и июльские события.

146. **Ачканов Г.** От Февраля к Октябрю. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одесса, Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома КП(б)У. 1927, стр. 1-46).

Совет рабочих депутатов. — Общественный комитет. — Исполнительный комитет СРД. — Районные советы Р. Д. — Советы солдатских, матросских и крестьянских депутатов. — 1-ое мая. — Конструирование большевистской организации. — Красная гвардия. — Комиссия по борьбе со спекуляцией. — Румчерод. — Городская дума. — В советах. — II-й с'езд советов и выборы делегатов от Одессы. — „Украинцы". — Как отразилась на Одессе Октябрьская революция. — Первый революционный штаб. — Первое выступление гайдамаков. — Работа по разложению гайдамацких куреней. — В Совете десяти. — Вооруженное восстание. — Похороны борцов за советскую власть. — Советская власть в Одессе. — Эвакуация Одессы. — На броненосце „Ростислав". — В Феодосии.

147. **Ачканов Г.** Очерки Февральской революции в Одессе. (Развитие революционного движения в Одессе в 1917-1918 г. г. и роль большевиков). [Одесса], Истпартотдел Одесского окр. ком-та КП(б)У. 1927. 69, [2] стр.

Совет рабочих депутатов. — Общественный комитет. — Исполнительный комитет С.Р.Д. — Районные советы Р.Д. — Советы солдатских, матросских и крестьянских депутатов. — 1-ое мая. — Конструирование большевистской организации. — Красная гвардия. — Комиссия по борьбе со спекуляцией. — Румчерод. - Городская дума. — В советах. — II-й с'езд советов и выборы делегатов в Одессе. — Украинцы. — Как отразилась на Одессе Октябрьская революция. — 1-й революционный штаб. — Первое выступление гайдамаков. — Работа по разложению гайдамацких куреней. — В Совете десяти. — Вооруженное восстание. — Похороны борцов за советскую власть. - Советская власть в Одессе. — Эвакуация Одессы. — На броненосце „Ростислав". — В Феодосии. — В Новороссийске.

148. **Белозеров С.** и др. 1917 год в Горловско-Щербиновском районе. [Воспоминания т. т. С. Белозерова, Я. Борина, Н Дубового, М. Острогорского]. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков]. изд-во „Пролетарий". 1929, стр. 128-152).

148-а. **Біргер С.** та інші. Коротка хронологія робітничого та революційного руху на Україні. (Березень-грудень 1917 р.). Склали: С Біргер. Є. Кац, Є. Каган, З. Ходоровський. „Літопис революції", 1927, 2(29), на 37,2 стор.; 4(31), на 12 стор.

Додаток до журналу „Літопис революції".

Хронологію доведено лише до липня 1917 р.

149. **Борисов.** Очерки революции на Волыни. „Летопись революци", 1924, 3 (8), стр. 50-61.

1. Период керенщины. — II. Октябрьские события в Житомире.

150. **Борьба за Октябрь в Константиновке** [По воспоминаниям т. т. Добровольского, Ф. Игнатова, И. Прищепы и др.]. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1929, стр. 205-220).

151. **Бош Евгения.** Год борьбы. Борьба за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации. М.-Л., Гос. изд-во. 1925. [2], 271 стр., с илл., с портр. автора и 2 схемами на вклад. листах. (Истпарт. Отдел ЦК РКП(б) по изучению истории Октябрьской революции и РКП(б).

Группа старых товарищей. Вместо предисловия. — Предисловие автора. — Часть первая: 1. Киев. 2. Областной партийный комитет с.-д. (б-ков) Юго-Западного края. 3. Киевский партийный комитет с.-д. (б). 4. Киевский совет рабочих депутатов и Областной исполком советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов. 5. Октябрьские дни. 6. Первый всеукраинский с'езд советов р., к. и с. депутатов. — Часть вторая: 1. Харьков. 2. Первые заседания Всеукраинского ЦИК Советов и выборы Народного секретариата. 3. Краевой партийный комитет с.-д. (б). 4. Отношение руководящих партработников (б-ков) Харькова к избранному ЦИК советов Украины и Народному секрета-

риату. 5. Отношение рабочих, крестьянских и солдатских масс Украины к ЦИК Советов Украины и Народному секретариату. 6. Первая всеукраинская крестьянская конференция. 7. Вооруженная борьба с петлюровскими войсками и падение Центральной рады и ее Генерального секретариата. — Часть третья: 1. Пребывание ЦИК Советов Украины и Народного секретариата в Киеве. 2. Полтава. 3. Организация фронта и борьба с оккупационными войсками. 4. Таганрогское партийное совещание и роспуск ЦИК советов Украины. — Приложения: Конференция фабрично-заводских комитетов: 1. Резолюция о текущем моменте. 2. Резолюция о взаимоотношениях фабр.-завод. комитетов и профессиональных союзов. Резолюция о локаутах. Резолюция конференции военной организации РСДРП (большевиков и интернационалистов) Юго-Западного фронта, состоявшейся 10 12 сентября 1917 г.— Списки кандидатов в Учредительное собрание, предлагаемые комитетами РСДРП (большевиков). — Резолюция о текущем моменте, принятая на Киевской общегородской конференции 25 сентября 1917 года. — Декларация большевистской фракции Центральной украинской рады, оглашенная на заседании 9 августа. — Декларация прав народов России. — Универсал Украинской центральной рады. — Резолюция Киевского совета рабочих депутатов. (8 сентября). — Резолюция фракции большевиков, оглашенная на соединенном заседании Исполкома совета и на пленуме Совета раб. и солд. депутатов от 3 ноября 1917 г. — К членам Совета рабочих и солдатских депутатов-большевикам. (Обращение секретаря фракции Мих. Леонтьева). — Киевский военно-революционный комитет Совета рабочих и солдатских депутатов об'являет... — Постановление Народного секретариата Украинской республики о введении народного суда. 4 января 1918 г.—Декрет об организации народной революционно-социалистической армии на Украине от 20 января 1918 года. — Воззвание Народного секретариата от 24 февраля 1918 года. — Декларация, принятая ЦИК Сов. Украины на заседании 7 марта 1918.—Призыв Народного секретариата Украинской народной республики к борьбе с Центральной радой.—Резолюция о политическом моменте, принятая 2 всеукраинским с'ездом советов на заседании 18 марта.— Резолюция о государственном устройстве внесенная партией коммунистов (большевиков). — Тезисы Таганрогского совещания коммунистов Украины. (Тезисы тов. Скрыпника. Тезисы предложенные тов. Бубновым, Пятаковым, Коссиором, Исаковым и Коцюбинским.—Указатели: Именной указатель. Предметный указатель.

152. **Брагинский И.** Киевский совет рабочих депутатов. „Літопис революції". 1929, 2 (35), стр. 27-57; 3(36), стор. 70-107.

1. Организация совета и первые шаги. — Политическая линия совета.— Большевизация совета. — Практическая работа СРД. — II. Киевский октябрь и СР 1: К октябрьским боям. — В борьбе за сохранение завоеваний Октябрьского восстания.

153. **Буздалин С.** Февральская революция в Харькове, „Летопись революции", 1927, 1 (22), стр. 17-22.

154. **Викторов.** Николаевский совет рабочих депутатов. (Июль-октябрь 1917 г.). „Літопис революції", 1929, 4 (37), стр. 43-63.

155. **Викторов Е.** Первый этап революции на Николаевщине. (Февральско мартовские события 1917 г.). „Летопись революции", 1927, 2 (23), стр. 69-94; 4 (25), стр. 50 78.

Во время войны.—Первые вести и первые отклики революции. — Николаевский гарнизон примыкает к революции. – Крестьянство на буксире революции. — Об'единенная организация РСДРП „самоопределяется". — Общественный комитет. — Конфликт между Думой и Общественным комитетом. — Деятельность Совета рабочих и солдатских депутатов.

156. **Вишняков И.** К борьбе за диктатуру пролетариата в Донбассе. (1916-1918 г. г). „Летопись революции", 1928 2 (29), стр. 221-233.

157. **Волкац С.** Февральская революция в Елисаветграде. „Летопись революции", 1927, 1 (22), стр, 36-46; 3 (24), стр. 58-70.

158. **Всеукраїнський селянський з'їзд. 1-й. Київ. 1917.** Травень - червень. Постанови Першого Всеукраїнського селянського з'їзду, що відбувся у Київі з 28 травня по 2 червня 1917 р. Київ, Центр. ком-т Української селянської спілки. 1917. 14 стор.

Без тит. арк. Описано за обкл.

Про відношення до Тимчасового уряду. — В справі збудування пам'ятника Тарасові Шевченкові. — Про землю. — Щодо сучасного моменту в земельній справі... — Про те як організуватись селянам... — Про народню освіту. — Про заборону Всеукраїнського військового з'їзду. — Відношення з'їзду до російських газет. — Основні тези декларації Центр. української ради.

159. **Г. К.** Революция в Дружковке. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1929 стр. 175-204).

160. **Гопнер С. И.** Первые недели революции. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровс], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10 летия Октябрьской революции. 1927, стр. 77-85).

161. **Жуковский И (Мирон Трубный).** Подготовка Октября в Екатеринославе. „Летопись революции", 1926, 1 (16), стр. 7-40.

Накануне — Начало революции. — Организация совета и первые его шаги. — Празднование 12 марта. — Работа организации б-ков и фракции совета. — Борьба за влияние. — Перевыборы Городской думы. — Работа профорганизаций.

162. **Звонарев М.** Между Февралем и Октябрем в Лисичанском районе. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1929, стр. 221-235).

163. **Золотарев А.** Из истории Центральной украинской рады. (1917 год). [Харьков], Гос. изд-во Украины. 1922. 34 стр.

164. **Золотарьов А.** З історії Української центральної ради. Вид. друге. [Харків], „Червоний шлях". [192]. 43 стор. (Біб-ка „Жовтнева революція").

165. **Иванов А.** Центральная рада и Киевский совет в 1917-18 году. „Летопись революции", 1922, 1, стр. 9-15.

166. **Из истории национальной политики временного правительства.** (Украина, Финляндия, Хива). [Документы]. С предисловием П. Галузо. „Красный архив", 1928, 5 (30), стр. 46-79.

167. **Іргізов А.** Селянський рух 1917 року на Київщині. „Літопис революції", 1931, 2 (49), стор. 3-34.

[Вступ]. — Лютневі дні на селі. Зміна влади. Організація села. — Національний рух. — Селянські з'їзди. — Аграрний рух за перших місяців революції. — Страйки сільсько-господарського пролетаріяту.

168. **Иргизов А., Манилов В., Ястребов Ф.** 1917 год на Киевщине. Хроника событий. Составили: А. Иргизов, В. Манилов, Ф. Ястребов. Под ред. В. Манилова. [Харьков], Гос. изд-во Украины. 1928. 583 стр. (Отдел Киевского окрпаркома по изучению истории КП(б)У и Октябрьской революции на Украине. Истпарт. Октябрьская революция и гражданская война на Киевщине в документах, статьях и воспоминаниях).

Библиография: „Перечень использованных источников". (52 назв.).

169. **Із істории ставлення більшовиків до Центральної ради.** (Матеріяли). „Літопис революції", 1928, 4 (31) стор. 138-168.

Від редакції. До матеріялів про ставлення більшовиків до Центральної ради. — Центральна рада і Жовтневе повстання. (Засідання Малої ради від 26 жовтня 1917 р.). — Ко всем гражданам Украины. (Возвание Генерального секретариата Украины).

170. **Казимирчук.** Революционное движение в Горлово - Щербиновском районе Донбасса. (Воспоминания), „Летопись революции". 1923, 3, стр. 41-69; 4, стр. 123-130.

Період 1917 — квітень 1918 р.

171. **Качинский В.** Крестьянское движение. (В сб.: 1917 год в Харькове. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1927, стр. 180-269).

Село накануне революции. — Февральский переворот на селе. — Аренда помещичьих земель и заработная плата сельско-хозяйственных рабочих. — Перед Октябрем. — Ликвидация помещиков. — Переход к строительству. — Крестьянские советы.

172. **Квиринг Э.** Дооктябрьские дни в Екатеринославе. (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922. стр. 26 31).

173. **Когон Эм.** Из истории аграрного движения 1917 г. на Екатеринославщине. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск]. Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927, стр. 53 76).

После 1905 г. — Крестьянство снова зашевелилось. — Февральская революция и селянство.

174. **Куранов Г.** Советы на Артемовщине между февралем и Октябрем 1917 года. „Летопись революции", 1927, 5 (26) — 6 (27), стр. 162 189.

Первые вести о революции.— Выборы советов.— Первая конференция Советов рабочих и солдатских депутатов. — Советы. — Борьба партийных течений в советах. — Борьба за советы и влияние на массы. — Освобождение советов из-под влияния мелко-буржуазных партий. Июльские дни. — Борьба за крестьянские организации и городские самоуправления. — Национальное движение и советы. — Советы в дни корниловщины. Беспорядки в Бахмуте.

175. **Лапчинський Г.** Зародження радянської влади та перші її кроки в одному з міст українських. (Кременчуцькі спогади). „Червоний шлях", 1925, 1-2 (22 23). стор. 121 144.

Період від лютого до Жовтня в Кременчуці.

176. **Ленин В. И.** Украина. (В кн.: В. И. Ленин. Сочинения. Изд. 3-е. Том XX. 1917. Стр. 534-535).

Вперше було н друковано в газ. „Правда", 1917, № 82 (28 15 червня).

177. **Ленин В. И.** Украина и поражение правящих партий России. (В кн.: В. И. Ленин. Сочинения. Изд. 3-е. Том XX. 1917. стр. 539-541).

Вперше було надруковано в газ. „Правда" 1917. № 84 (30/17 червня).

178. **Липшиц В.** Херсонщина в 1917 году. (Из личных воспоминаний) „Летопись революции", 1926, 2 (17) стр. 109-116.

179. **Лобахин В.** Харьковский совет р. и с. депутатов в марте и апреле 1917 года. „Літопис революції", 1929, 4 (7), стр. 7-42.

180. **Мазлах Сергей.** Октябрьская революция на Полтавщине. „Летопись революции", 1922, 1, стр. 126-142.

[До октября 1917 г.].—Октябрьские дни.—Переход власти к Полтавскому совету.

181. **Май С. Я. и Заславский А. Е.** Начало революции на Волыни. „Летопись революции", 1927, 1 (22), стр. 47-53.

182. **Манилов В.** Из истории взаимоотношений Центральной рады с Временным правительством. (К июльским событиям 1917 г.). „Летопись революции". 1927, 3 (24), стр. 7 25; 4 (25), стр. 7-31; 5 (26) — 6 (27), стр. 67-99. 1928, 1 (28), стр. 65 85.

183. **Марк Ан** Подготовка Октября в Николаеве. (По документам и воспоминаниям). „Летопись революции". 1927, 5 (26) — 6 (27), стр. 261-298

Май 1917 г.—январь 1918 г.—Группа „Интернационал". — Партработа до Октября. — К Николаевскому Октябрю.

184. **Марк Ан.** Некоторая историческая справка и несколько критических комментариев (В дополнение к нашему очерку „Подготовка Октября в Николаеве". — „Л. р", 1927, 5 6). „Літопис революції", 1929. 4 (37), стор. 295 314.

185. **Марк А.** Під маскою „більшовизму". (З приводу статті тов. А. Альошіна „Все, что угодно, но не большевизм". [К воспоминаниям тов. Марка „Подготовка Октября в Николаеве" и Комментариям к ним того же автора...] „Л. р.", № 4, 1929 р.). „Літопис революції", 1930, 3-4 (42 43). стор. 148-175.

186. **Минц С.** Совет рабочих депутатов в Одессе. (Из воспоминаний 1917 г.) „Летопись революции", 1926, 5 (20), стр. 22, 30; 1927, 4 (25), стр. 95-104.

Организация совета. — Работа президиума. — Борьба большевиков с соглашателями в совете.—Празднование 1 мая 1917 г. — Работа в совете. — Перевыборы совета и выборы в Городскую думу. - Борьба с контр-революцией.

187. Муравник Я. Восьмая армия Румфронта. (В сб.: Октябрьская революция. Первое пятилетие Харьков, Гос. изд-во Украины. 1922, стр. 653-657).

Липень 1917—початок 1918 р.

188. Н-ин. Июльские события и екатеринославский пролетариат. (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922, стр. 53 55).

189. Николаенко И. Подготовка Октября в Луганске. „Летопись революции", 1927, 5 (26) - 6 (27), стр. 190 207.

Продолжение ст. И. Николаенко. Февральская революция в Луганске. „Летопись революции", 1927, 3 (24) и 4 (25).

От июля к корниловскому восстанию. — Организация Комитет спасения революции. — Большевизация власти и движение донских козаков. — Организация Красной гвардии. — Первые месяцы совласти.

190. Николаенко И. Февральская революция в Луганске. (Из воспоминаний). „Летопись революции", 1927, 3 (24), стр. 26 40; 4 (25), стр. 32-49.

Накануне. — Февральские события. — Работа парторганизации.—Борьба за массы. — Демонстрация солидарности. — Выборы в городское самоуправление — Приложения: Товарищи рабочие и работницы, солдаты и солдатки, приказчики и ремесленники, прислуги и прачки и все остальные граждане и гражданки, трудом своим добывающие хлеб свой. (Предвыборное воззвание луганских большевиков). — Декларация большевиков в Городской думе.

191. Покко С. Организация и борьба Красной гвардии в Харькове. „Летопись революции", 1922, 1, стр. 44-48.

192. Равич-Черкасский М. Февраль-декабрь 1917 г. в Екатеринославе. (Очерки). „Летопись революции", 1922. 1, стр, 74 80.

193. Революция и национальный вопрос Документы и материалы по истории национального вопроса в России и СССР в XX веке. Под ред. С. М. Диманштейна. Том III. 1917. Февраль Октябрь. Составили И. Левин и Е. Драбкина. Предисловие С. М. Диманштейна. М., изд-во Ком. академии. 1930. XXXX, 467 стр.

См. разделы: Временное правительство и Украина, стр. 58-66 и Национальное движение на Украине в 1917 г., стр. 119-203.

194. Ремгер. Эпизоды Февральской революции на Юго-Западном фронте. „Летопись революции", 1927. 1 (22), стр. 54-65.

Моя часть и окружение. — Первые вести о революции и настроение солдат. — Защитники победоносной войны гастролируют на фронте. - От июльского наступления — к корниловщине.

195. Річицький Анд. Центральна рада. Від Лютого до Жовтня. Нарис з істрії української революції. [Харків], Держ. вид-во України. 1928 .62 стор. (Біб-ка „Більшовик України". № 9)

196 Річицький Анд. Центральна рада від лютого до Жовтня. Нарис з історії української революції. Вид. 2 е випр. Харків, Держ. вид-во України. 1930. 62 стор. (Біб-ка „Більшовик України". № 9).

197. Розен С. „Переяславская республика" и ее герой Хрусталев-Носарь. „Летопись революции", 1927, 3 (23), стр. 121-139; 3 (24), стр. 62-111.

Вступление. — Переяславщина. — Г. С. Хрусталев - Носарь. — Начало „республики" и комиссарство Носаря. — „Историческое" заседание. — Об'явление „республики". Носарь переходит в наступление. — „Переяславская республика" и евреи. — Хрусталев - Носарь и Центральная рада. — Арест. — Полтавский губс'езд советов подводит итоги борьбе. -- „Республика" после возвращения Носаря. — Конец республики.

198. Рубач М. А. Аграрная революция на Украине в 1917 г. „Летопись революции", 1927, 5 (26) - 6 (27), стр. 7-45; 1928, 1 (28), стр. 29 51.

Введение: I. За что шла борьба. — II. Перерастание буржуазно-демократического содержания аграрной революции в социалистическое. —

III. Этапы аграрной революции. Глава первая: Начало аграрной революции. Ликвидация кабальных аренд. Организация земельных комитетов. Понижение арендных цен. Перераспределение наличного арендного фонда. — Глава вторая. Борьба за урожай. — Глава третья. Корниловщина в аграрной революции.

199. **Соболєв Михайло.** Вибори до Всеросійських та Українських установчих зборів на Полтавщині. „Літопис революції", 1931, 3 (48), стор. 45-60.

200 **Сорокин И.** Февральская революция в Херсоне. (Воспоминания). „Пролетарская революция", 1926, 2 (49), стр. 101 113.

201. **Суханов А.** От февраля до октября (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922. стр. 43-47).

202. **Тржасковский В.** Каменская организация в борьбе за советы. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927. стр. 150-157).

Зарождение Военно револ. комитета и Красной гвардии. — Выборы и борьба партий за влияние в земстве. — Выборы в учредилку. — Разоружение анархистов в гор. Каменском. — Разоружение частей, возвращающихся с германского фронта.

203. **Трошин А.** Февраль и Октябрь в Макеевке. „Летопись революции" 1925, 4 (13), стр. 147-154.

204. **Трубный М. (Жуковский).** Екатеринослав в февральские дни (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск]. Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927, стр. 86-93).

205. **Февраль и Октябрь в Енкиево.** [По воспоминаниям т.т. В. Кочкина, Сорокина, Д Татаренко, К. Логвиненко]. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1929, стр. 153 162).

206. **Федулкин С.** Революционная Жмеринка. (Отрывки из воспоминаний — эпизоды)' „Літопис революції", 1928, 6 (33), стр. 312 318.

207. **Чекирисов А.** Краматорские рабочие на пути к Октябрю. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд во „Пролетарий". 1929, стр. 163-174).

208 **Швед А.** Революционные события в Павлограде. (Март 1917-март 1918). „Летопись революции", 1927, 4 (25), стр. 105-115.

209. **Шицевалов В.** Как мы пришли к Октябрю. (Воспоминания о деятельности большевистской организации на Николаевщине). „Літопис революції", 1929, 2 (35), стор. 157-175.

Канун революции.—Февральская революция.- Канун Октября.—Октябрь на Николаевщине.

210. **Шишков П.** и **Лагуткин Ф**. Славянск. между двумя революциями. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд во „Пролетарий". 1929, стр. 249-255).

211. **Щербаков В.** Из истории Черниговской организации большевиков. (1914 1917 г.) „Летопись революции", 1927, 4 (25), стр. 79-94.

[Вступление]. — Эпоха империалистической войны. — Большевики Чернигова в Февральской революции. — Передоктябрьский период.

212. **Щербаков В.** Черниговщина накануне революции и в дооктябрьский период 1917 г. „Летопись революции", 1927, 2(23), стр. 31 — 68.

Экономическое положение Черниговщины в эпоху империалистической войны. — Настроение населения. — Меры правительства. — Революционные партии на Черниговщине в период войны.— Первые вести о революции в Чернигове. — Организация новой власти.— Большевистская организация.— Строительство профсоюзов. — Советы рабочих и солдатских депутатов. — Село. — Национальное движение. — Большевизация рабочих и крестьянских масс.— Избирательные кампании. — Продовольственный кризис и беспорядки.

213. **Эрде Д.** Го ы бури и натиска. Книга первая. На Левобережьи. 1917. Харьков. Гос. изд-во Украины. 1923. 117, [3] стр., с портр.

Предисловие.— Харьков в февральские дни.— Борьба партий и классов в первый период революции (до июльских дней) — Тревожные дни (3 — 5 июл).— Борьба партий и классов во второй период революции (после июльских дней).— Октябрь.

214. **Эрдэ Д.** Революция на Украине. От керенщины до немецкой оккупации. Под ред. и с предисловием Н. А Скрыпника. [Харьков], „Пролетарий". 1927. 272, [2] стр.

Библиография: "Литература" (7 стр.).

Содержание: Н Скрыпник. Предисловие.— Октябрь на Украине. (Вместо введения).— I. Партийные организации в Киеве.— II. Центральная рада.— III. Центральная рада и Бунд. — IV. Февраль в Харькове. — V. Соотношение сил в Харькове в июльские дни.— VI. Харьков. Предоктябрьские дни.— VII. Октябрьские дни в Киеве. — VIII. Октябрь в Харькове. — IX. Центральная рада у власти.— X. Январские дни.— XI. Первый Всеукраинский с'езд советов в Харькове. Образование Центрального исполнительного комитета советов Украины (ЦИКУК). — XII. Октябрь в Харькове.— XIII. Донбас — XIV. Екатеринослав.— XV. Переезд в Киев Центрального исполнительного комитета советов Украины и уход из Киева — XVI. Одесса.— XVII. Николаев. Полтава.— XVIII Брест.— XIX. Полтавский период.— XX. В Екатеринославе. II Всеукраинский с'езд советов. - XXI. Донецко-Криворожская республика.— XXII. Переезд в Таганрог и самоликвидация ЦИКУК. Партийное совещание.— Литература.

215. **Ядолов В.** Радомиська (Київщина) більшовицька організація 1917 р. „Літопис революції", 1931, 1-2 (46-47), стор. 203 — 214.

IV. Жовтневі дні. Збройна боротьба за диктатуру пролетаріяту. Установлення радвлади на Україні.

216. **Аверин В.** Борьба за советскую власть. (Екатеринослав 1917-1918 г.) (В сб: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922, стр. 82 — 86).

Наша первая победа.— Октябрьские дни в Екатеринославе.— Екатеринославский октябрь.— Первое сражение за советскую власть.— Взятие нами штаба войск в плен.— Прощание с городским головой Осиповым.

217. **Аверин В.** Октябрьская революция в Екатеринославе. (Сентябрь 1917— апрель 1918 г. г.). „Летопись революции", 1927, 5 (26) — 6 (27), стр. 100 — 129.

Настроение рабоче-крестьянских масс.— Июльские дни в Екатеринославе.— В корниловские дни.— Отголоски октябрьских событий.— Борьба с Центральной радой.— Первый период соввласти и Брестский мир.— Вопрос о Брестском мире.

218. **Аверин В.** От корниловских дней до немецкой оккупации на Екатеринославщине. (Сентябрь 1917 г.— апрель 1918 г.). „Пролетарская революция", 1927, 11(70), стр. 140 — 170.

219. **Алгасов В.** З боротьби за Жовтень на Сталінщині. (Нарис). „Літопис революції", 1930, 5(44), стор. 194 — 225.

Від лютого до Жовтня.— Боротьба за Жовтень на Сталінщині. [Жовтень 1917-квітень 1918 р].

У доповнення див.: Ф. Зайцев. Про Жовтень на Сталінщині (Юзівщині). „Літопис революції", 1931, 1-2 (46-47).

220. **Александров Н. і Слободський Г.** До історії I всеукраїнського з'їзду рад. [Матеріяли і документи. Подали Н. Александров і Г. Слободський]. „Архів радянської України", 1932, 1-2, стор. 5—43.

1. Підготування до скликання з'їзду. II. Матеріяли до I з'їзду.

221. **Алешин А.** Все, что угодно, но не большевизм. (К воспоминаниям тов. Марка „Подготовка Октября в Николаеве" —„Летопись революции", 5-6

за 1927 г. и „Комментариям“ к ним того-же автора..,). „Літопис революції“. 1929, 4(37), стор. 315 — 328.

222. **Амосов.** Октябрьские дни на Екатеринославщине. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927, стр. 107 — 120).

Отклики ленинградских событий.— Выборы в „Учредилку“.— На Брянском заводе.— После Октября.— Перед декабрьским боем.— Декабрьские бои.— В первые дни победы советов.

223. **Амосов И.** Первые три месяца Советской власти на Екатеринославщине. (В сб: Борьба за советы на Екатеринославщине. [Днепропетровск], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10 летия Октябрьской революции. 1927, стр. 185 — 200).

224. **Ачканов Г.** От февраля к Октябрю. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одесса, Одесская окр. октябрьская комиссия и Истпартотдел окркома КП(б)У. 1927, стр. 1-46).

Совет рабочих депутатов.— Общественный комитет — Исполнительный комитет СРД.— Районные советы Р. Д.— Советы солдатских, матросских и крестьянских депутатов.— 1-ое мая.— Конструирование большевистской организации.— Красная гвардия.— Комиссия по борьбе со спекуляцией.— Румчерод.— Городская дума.— В советах.— II-й с'езд советов и выборы делегатов от Одессы.—„Украинцы“.— Как отразилась на Одессе Октябрьская революция.— Первый революционный штаб.— Первое выступление гайдамаков.— Работа по разложению гайдамацких куреней.— В Совете десяти.— Вооруженное восстание.— Похороны борцов за советскую власть — Советская власть в Одессе —Эвакуация Одессы.—На броненосце „Ростислав“ —В Феодосии.

225. **Ачканов Г.** Очерки Февральской и Октябрьской революции в Одессе. (Развитие революционного движения в Одессе в 1917-1918 г.г. и роль большевиков). [Одесса], Истпартотдел Одесского окр. ком-та КП(б)У. 1927. 69, [2] стр.

226. **Белозеров С. и др.** 1917 год в Горловско-Щербиновском районе [Воспоминания т. т. Белозерова, Я. Борина, Н. Дубового, М. Острогорского]. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий“. 1929, стр. 128 — 152).

226а. **Борисов.** Очерки революции на Волыни. „Летопись революции“ 1924, 3(8), стр. 50 — 61.

1. Период керёншины.— II. Октябрьские события в Житомире.

227. **Борьба в совете.** [Из воспоминаний участников революционного движения]. (В сб: Годы борьбы. 1917 — 1927. [Зиновьевск], Зиновьевская окр. октябрьская комиссия. 1927, стр. 6 — 16),

Первое боевое крещение.— Вопрос о признании власти советов.— На путь решительной борьбы.— Слово к широким крестьянским массам.— На переломе — Организация большевистского Совета.— Военно-революционный комитет и его деятельность.— Организация Красной гвардии.— Розоружение гайдамацких частей.

228. **Борьба за Октябрь в Константиновке** [По воспоминаниям т. т. Добровольского, Ф. Игнатова, И. Прищепы и др]. (В сб: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий“. 1929, стр. 205 — 220).

229. **Бош Евгения.** Год борьбы. Борьба за власть на Украине с апреля 1917 г до немецкой оккупации. М.-Л, Гос. изд-во. 192-. [2].271 стр., с илл., портр. автора и 2 схемами на вклад. листах. (Истпарт. Отдел ЦКРКП(б) по изучению истории Октябрьской революции и РКП(б).

230. **Бош Євгенія.** Жовтневі дні на Правобережжі. Друге видання. [Харків], Держ. вид-во України. 1925. 31 стор. (Жовтнева бібліотека).

Київ.— Вінниця.— Жмеринка.— Другий гвардійський корпус.

231. **Бош Евгения.** Национальное правительство и советская власть на Украине. М., книгоизд-во „Коммунист“. 1919. 55 стр. (Российская коммунистическая партия (большевиков).

1. Предисловие.— 2. Первые дни революции и организация Центральной рады.— 3. Октябрьские дни и национальное правительство. Генеральный секретариат.— 4. Борьба за советскую власть и образование ЦИК Украины.— 5. Победа контр-революции и самодержавие Скоропадского.—6. Самостоятельная Украинская республика, соотношение сил и партий.- Заключение.

232. **Бош Е.** Октябрьские дни в Киеве. „Пролетарская революция“, 1923, 11(23). стр. 52—67.

1. Киев. — 2. Винница. — 3. Жмеринка.— 4. 2-й гвардейский корпус.

233. **Брагинский И.** Киевский совет рабочих депутатов. „Літопис революції“, 1929, 2(3), стор. 27—57; 3(35), стор. 70—107.

1. Организация совета и первые шаги.— Политическая линия совета.— Большевизация совета.— Практическая работа СРД.— II. Киевский октябрь и СРД: К октябрьским боям.— В борьбе за сохранение завоеваний Октябрьского восстания.

234. **Броневой Ал.** Октябрьские дни в Одессе. (Воспоминания бывшего красногвардейца штаба Одесской рабочей красной гвардии). „Летопись революции“, 1927, 5(26)-- 6(27), стр. 253 - 260.

235. **Будовский И.** Октябрь на Румынском фронте. „Летопись революции“, 1924, 3(8), стр. 44—49.

236. **Буздалин С.** Октябрьская революция в Харькове. „Летопись революции“, 1922, 1, стр. 35—38.

237. **В. Б.** Как назревал в Одессе Октябрь. (В сб.: Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков, Гос. изд-во Украины. 1922, стр. 595—605).

238. **В. Б.** Рабочие Юго-Западных ж. дорог в октябре—декабре 1917 г. (К Х-й годовщине Октября). „Летопись революции“, 1927, 5(26)—6(27), стр. 331—339.

Борьба с Временным правительством.— Главный Исполнительный комитет и Центральная рада.— Отношение юго-западников к Октябрьскому перевороту.

239. **Вишняков И.** К борьбе за диктатуру пролетариата в Донбассе. (1916—1918 г. г.). „Літопис революції“, 1928, 2(29), стр. 221—233.

240. **Власенко С.** Железнодорожники и Октябрьская революция. (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922. стр. 129—132).

241. **Волкац С.** К борьбе за Октябрь в Зиновьевске (Елисаветграде). „Літопис революції“, 1928, 1(28), стр. 213—225.

242. **Волкац С.** Парторганизация и октябрьский переворот в Елисаветграде. „Летопись революции“, 1922, 1, стр. 184—193.

243. **Всеукраинский с'езд советов рабочих, солдатских и крестьянских депутатов.** Киев. 1917. Декабрь. 4—6. Всеукраинский с'езд советов. [Отчет]. „Літопис революції“, 1928, 1(28), стор. 267—277.

Передруковано з №№ 288, 289 та 290 „Киевской мысли“ від 5, 6 та 8 грудня 1917 р.

244. **Всеукраинский с'езд советов рабочих и солдатских депутатов при участии крестьянских депутатов,** 1-й. Харьков. 1917. Декабрь.

I Всеукраинский с'езд советов. [Отчет и резолюции]. „Літопис революції“, 1928, 1(28) стр. 278—292.

Отчет публикуется по газете „Известия Юга“, №№ 219, 221, 222. Резолюции перепечатаны без изменений из газет „Известия Юга“ №№ 221 и 223 и „Донецкий пролетарий“ № 35.

245. **Г. К.** Революция в Дружковке. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков]. изд-во „Пролетарий“. 1929, стр. 175—204).

246. **Гончаренко И.** Красногвардейский отряд Паровозостроительного завода. „Літопис революції“, 1923, 1(28). стр. 187—197.

Формирование и вооружение отряда.— Первые боевые операции.— Взятие Павлограда.— Взятие Полтавы.— Бои в Киеве.—

247. **Гопнер С.** Отклики на Брестский мир и последние дни советов Екатеринослава. (В сб.: Борьба за советы на Екатеринославщнне. [Днепропетровск]. Днепропетровский Истпарт и Окр. комисия по проведению 10-летия Октябрьской революции. 1927, стр. 206 — 209).

248. **Горичев П.** Киевский Арсенал в октябрьские дни. (В сб.: Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков, Гос. изд-во Украины. 1922, стр. 635 — 638).

249. **Дашковский И** Октябрьские дни в Житомире и на Юго-Западном фронте. „Летопись революции, 1926, 6 (21), стр. 72 - 75.

250 **Дегтярев Леонид Серг.** Октябрь Румынского фронта. (По личным воспоминаниям). „Красная летопись", 1922, 6, стр. 207 - 218.

251. **До історії першого періоду радянської влади на Україні.** Архівні матеріяли. [Харків], вид-во „Пролетарий". 1921. 68 стор., [1] стор. „Зміст" на обкл.

Зміст: Про організацію „Народнього секретаріяту". — Маніфест до всіх робітників, селян і салдатів України. — Резолюція Всеукраїнського з'їзду рад про владу на Україні — Список членів ЦВК рад робітничих, салдатських і селянських депутатів України. — Ультиматум Ради народних комісарів РСФРР Центральній раді. - Телеграма Народнього секретаріяту про утворення всеукраїнської радянської влади. — Від Народнього секретаріяту внутрішніх справ Української народньої республіки. — Повідомленнк ЦВК України. — Від Народнього Секретаріяту Української народньої республіки — Постанови Народнього секретаріяту Української республіки від 19 (6) січня 1918 р. (Призначеня). — Декрет про організацію народньої революційної соціялістичної армії на Україні — Декрет про виплату заробітньої плати робітникам за дні повстання. — Маніфест робітничо-селянського уряду України. — Склад президії ЦВК Рад України та Народнього секретаріяту. - Резолюція ЦВК Ради робітничих, салдатських і селянських депутатів. — Декларація Українського ЦВК робітничих. селянських і салдатських депутатів і делегатів на IV всеросійському з'їзді рад. — Десять років радянської влади на Україні. (Тези для доповідачів). Лист тов. Сталіна до українців тилу й фронту від 25 (12) грудня 1917 року.

252. **Зайцев Ф.** Как мы творили Октябрь. (1917 - 18 г. г. в Юзовке). „Летопись революции, 1925, 4 (13), стр 132 - 146.

Перед революцией. Февральский переворот. — Борьба с меньшевиками и эсерами за Совет. — Красная гвардия и борьба с Калединым. — Наступление немцев. — Период партизанщины.

253. **Зайцев Ф** Про Жовтень на Сталінщині (Юзівщині). (Відповідь на нарис В Алгасова в „Л. р.", № 5, 1930 р.). „Літопис революції", 1931, 1 2 (46-47), стор. 155 168.

254. **Затонський В.** Кілька зауважень до статті тов. Рубача. „Летопись революции", 1926, 1 (16), стор. 85 - 89.

До статті: М. А. Рубач. До історії української революції. „Л. р", 1926 1 (16) та 6 (21).

255. **Затонський В.** Уривки з спогадів про українську революцію „Літопис революції", 1929, 4 (37), стор. 139 - 172; 5 - 6 (38 - 39), стор. 115 - 141; 1930, 5 (14), стор. 140 - 172.

Три сили. — Надприродний союз. — Білі наступають. — Перед одвертим боем. — І всеукраїнський з'їзд рад та утворення партійного центру. — Харківські настрої. Перша зустріч з Іллічем. — Справа з есерами. — Окремо чи разом?—Харківськве добросердя. — В Іллічевім кабінеті. Народження Червоної армії.

256. **Зеленый И.** Рабочие соляники в борьбе за Октябрь. (В сб.: Борьба за Октябрь на Артемовщине. [Харьков], изд-во „Пролетарий". 1929, стр. 240-248).

257. **Иванов А.** Центральная рада и Киевский совет в 1917 году. „Летопись революции", 1922, 1, стр. 9 - 15.

258. **Иванов К** Железнодорожники и екатеринославский Октябрь, (В сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922, стр. 121 - 126).

259. **Из истории Октябрьской революции в Киеве.** (Воспоминия участников). Редакция и примечания В. Манилова. [Харьков]. Гос. изд-во Украины. 1927. 122 стр. (Отдел Киевского окрпаркома по изучению истории КП(б)У и Октябрьской революции на Украине. Истпарт. Октябрьская революция и гражданская война на Киевщине в документах статьях и воспоминаниях).

Содержание: От Истпарта. — Вл. Затонский. Октябрь 1917-го года в Киеве. (Воспоминания) — И. Пуке. Военно-революционный комитет и Октябрьское восстание. — Д. Иткинд. Из воспоминаний о работе Киевской большевистской организации в 1917 г. — Н. Лещинский. Эпизоды вооруженной борьбы робочих Киевского арсенала. (Октябрь 1917 — январь 1918 г.).

260. **Иргизов А., Манилов В., Ястребов Ф.** 1917 год на Киевщине. Хроника событий. Составили: А. Иргизов, В. Манилов. Ф. Ястребов. Под ред. В. Манилова. [Харьков], Гос. изд-во Украины 1928. 583 стр. (Отдел Киевского окрпаркома по изучению истории КП(б)У и Октябрьской революции на Украине. Истпарт. Октябрьская революция и гражданская война на Киевщине в документах, статьях и воспоминаниях).

Библиография: „Перечень использованных источников“. (52 назв.).

261. **К истории „трехугольного боя“** в Киеве. (Протокол. Октябрь — 1917 г.) „Летопись революции“, 1924, 4(9), стр. 186-191.

От редакции. — Протокол заседания Комиссии „по выработке условий прекращения военных действий в гор. Киеве“.

262. **К отчету о I всеукраинском с'езде советов Р., С. и К. Д.** „Літопис революції, 1928, 1 (28). стр. 257-266.

В дополнение см.: Всеукраинский с'езд советов. [Киев. 1917] и I всеукраинский с'езд советов [Харьков. 1917]. „Л. р.“ 1928, 1 (28), стр. 267-292.

263. **Казимирчук.** Революционное движение в Горлово-Щербиновском районе Донбасса. (Воспоминания). „Летопись революции“, 1923, 3, стр. 41-69; 4, стр. 123-130.

Період 1917 -- квітень 1918 р.

264. **Качинский В.** Крестьянское движение. (В сб.: 1917 год в Харькове. [Харьков], изд-во „Пролетарий“, стр. 180 269).

Село накануне революции. — Февральский переворот на селе. Аренда помещичьих земель и заработная плата сельско-хозяйственных рабочих. — Перед Октябрем. — Ликвидация помещиков. — Переход к строительству. — Крестьянские советы.

265. **Квиринг Э.** Екатеринославский совет и Октябрьская революция. „Летопись революции“, 1922, 1, стр. 63-73.

266. **Квиринг Э.** Некоторые поправки к вооспоминаниям о Екатеринославском Октябре. „Літопис революції“, 1928, 2 (29), стр. 136-143.

З приводу виступів т. т. Жуковського, Равіча-Черкаського та інш. на засіданні Катеринославської групи Істпарту в Москві, на якому обговорювалась доповідь т. Аверіна „Об октябрьских днях в Екатеринославе“.

267. **Киевский арсенал в пролетарской революции.** [Харьков], Гос. изд-во Украины. 1928. 137, [2] стр., с илл и портр. (Ленинский районный комитет КП(б)У. Комиссия Истпарта).

Содержание: Киевским арсенальцам в десятую годовщину их геройского выступления за власть советов. (Обращение Окрпаркома). — Предисловие. — Владимир Фаворский. Киевский Арсенал в революционном движении. — Эпизоды героической борьбы. (Воспоминания участников): Костюк. На баррикадах Арсенала. — С. Струтинский. В дни Октября. — Рыженков. За власть советов. — Н. А. Дармостуков. Молодежь в арсенальских восстаниях. — Чаплинский. В боях. — Мищенко. Три дня в осажденном Арсенале. (Январь 1918 г.). — Матчинов. Январское восстание против Центральной рады. — И. Дидковский. Как мы дрались с гайдамаками. — Зенин. Из воспоминаний. — Б. И. Кузьковская. Женщины в боях Арсенала. — Памяти ушедших. — Павшие на баррикадах Арсенала. — Участники арсенальських восстаний, погибшие и умершие за пери-

1918 - 1927.— Памяти А. В. Иванова. 1889 - 1927. (По воспоминаниями и документам Киевского Истапарт). — Пламенный боец. (Александр Горовиц). По материалам Окристпарта.

268. **Кіров А.** Румчерод і Раднарком Одеської области в боротьбі за Жовтень. „Летопись революции", 1927, 5 (26) — 6 (27), стор. 235 - 252; 1928, 1 (28), стор. 86 - 114.

269. **Ковбасюк.** Очерк истории одесской Красной гвардии. (В сб.: Октябрь на Одещине. Одесса, Одесская окр. Октябрьская комиссия и Истпарт отдел окркома КП(б)У. 1927. стр. 192 - 248).

[Вступление]. — Секция общественной безопасности Одесского совета рабочих депутатов и рабочая милиция. — Секция Красной гвардии и ее деятельность до корниловского восстания. — Классовое оформление Красной гвардии от корниловщины до декабрьского восстания. — Одеская войсковая рада и первое боевое крещение Красной гвардии в декабре месяце. - Январские бои и захват власти советами.—Красная гвардия в дни Советской власти и ее роль в гражданской войне.

270. **Козловский Б** Возникновение и падение советской власти в Николаеве в 1918 г. „Пролетарская революция", 1922, 8, стр. 221 - 225.

271. **Кондурушкин Иван.** Великий Октябрь на Румынском фронте. (Воспоминания очевидца). „Пролетарская революция, 1922, 10, стр. 425 - 442.

272. **Кощелев С.** Борьба за власть. (В сб.: Борьба з советы на Екатеринославшине. [Днепропетровск], Днепропетровский Истпарт и Окр. комиссия по проведению 10 - летия Октябрьской революции. 1927, стр. 121 - 1?6).

Боротьба дніпропетр. червоногвардійців з гайдамаками у грудні 1917 р

273. **Кулик И.** Киевская организация большевиков в октябрьские дни. (Опыт краткой характеристики). „Летопись революции", 1927, 5 (26) — 6 (27), стр. 219 - 234.

274. **Кулик И.** Октябрьские дни в Киеве. „Летопись революции" 1922, 1, стр. 39 - 43.

275. **Лапчинський Г.** Боротьба за Київ. Січень 1918 р (До боротьби за перемогу Жовтня). „Літопис революції", 1928, 2 (29). стор. 209 - ?19.

276. **Лапчинський Георг.** З перших днів Всеукраїнської радянської влади. (Спогади). „Летопись революции", 1927, 5 (26) — 6 (27), стор. 46 - 66.

277. **Лапчинський Георг.** Перший період Радянської влади на Україні. ЦВКУ та Народній секретаріят. (Спогади). „Літопис революції", 1928, 1 (28), стор. 159 - 175.

278. **Лейкина В.** Октябрь по России. „Пролетарская революция", 1926, 2 (49), стр. 185 - 233; 11 (58), стр. 234 - 255; 12 (59), стр. 238 - 254.

П р е д и с л о в и е. — I. Фронт и прифронтовая полоса. — II. Северный и центральный районы — III. Черноземная полоса и Поволжье. — IV. Урал. — V. Сибирь и Дальний Восток. — Часть 2 - я. Юг: 1. Румынский фронт. (Румфронт - база контр - революции, — Большевизация фронта на армейских с'ездах. — Начало разгрома большевиков и румынской оккупации. — „Исход" армий из Румынии. — Октябрь в Одессе. — II с'езд Румчерода - январское восстание. - Война с Румынией. — Аннексия Бессарабии) — 2. Украина. (Доктябрьский союз Рады с большевиками. — Позиция „Трехугольного боя". — Союз Рады с контр - революцией после захвата власти. — Всеукраинский с'езд советов. — Война с СНК и советским правительством Украины. — Январское восстание. Немецкая окупация. — Революционные центры края: Киев, Винница, Конотоп, Полтава).

279. **Ленин В. И.** Манифест к украинскому народу с ультимативными требованиями к украинской раде. (В кн.: В. И. Л е н и н. Сочинения. Изд. 3-е. Том. XXI. 1917 - 1918. Стр. 121 - 123).

Вперше було надруковано в газ. „Известия ЦИК", 1917, №244 (19/6 грудня) за підписом: „Совет народных комиссаров 4 дек. 1917 г."

280. **Ленин В. И** Постановление Совета народных комиссаров 12 января 1918 г. (30 декабря 1917 г.) об ответе Рады Совету народных комиссаров. (В кн.: В. И. Л е н и н. Сочинения. Изд. 3 - е. Том XXII. 1917 - 1918. Стр. 148 - 151).

Вперше було надруковано в газ.: „Известия Ц.И.К." 1918. №26
(13 січня).

281. **Ленин В И.** Резолюция Совета народных комиссаров по докладу Прошьяна о переговорах с Радой 1 января 1918 г. (19 декабря 1917 г.). (В кн.: В. И. Ленин. Сочинения. Изд. 3-е. Том XXII. 1917-1918. Стр. 146-147).

Вперше було надруковано в газ. „Известия Ц.И.К. „1918, № 257 (3 січня).

282. **Мазлах Сергей.** Октябрьская революция на Полтавщине. „Летопись революции", 1922, 1, стр. 126-142.

[Февраль-сентябрь 1917 г.]. — Октябрьские дни.—Переход власти к Полтавскому совету.

283. **Марк Ян.** Подготовка Октября в Николаеве. (По документам и воспоминаниям). „Летопись революции", 1927, 5(26) — 6(27), стр. 261-29?.

Май 1917 г. — январь 1918 г. — Группа „Интернационал". — Партработа до Октября. — К Николаевскому Октябрю.

284. **Марк Ян.** Некоторая историческая справка и несколько критических комментариев. (В дополнение к нашему очерку: „Подготовка Октября в Николаеве". „Л. р.". 1927, 5-6). „Літопис революції", 1929, 4(37), стор. 295-314.

285. **Марк Я.** Під маскою „більшовизму". (З приводу статті тов. Я. Альшіна: „Все, что угодно, но не большевизм". [К воспоминаниям тов. Марка „Подготовка Октября в Николаеве" и „Комментариям" к ним того же автора...]. „Л. р.", № 4, 1929 р.). „Літопис революції", 1930, 3-4(42-43), стор. 148-175.

286. **Матеріяли та документи про Донецько Криворізьку республіку.** [Підготувала до друку т. М и ш к і с]. „Літопис революції", 1928, 3(30) стор. 250-286.

У доповнення див.: Х. М ы ш к и с. К материалам о Донецко-Криворожской республике. „Л. р.", 1928, 3(30), стор. 245-248.

287 **Медне Эд** Октябрьская революция в Донбассе. „Летопись революции", 1922, 1. стр. 49-54.

288. **Михайлов. Г.** К истории Октября на Волыни. „Летопись революции", 1926, 6(21), стр. 65-71.

Партийные группировки накануне Октября. — Октябрьские события. — Выборы в Учредительное собрание. — Октябрьские события в губернии. — Наступление германской армии.

289. **Мищенко С.** Январское восстание в Киеве. „Летопись революции", 1924, 3(8), стр. 20-43.

290. **Муравник Я.** Восьмая армия Румфронта. (В сб.: Октябрьская революция. Первое пятилетие. Харьков, Гос. изд-во Украины. 1922, стр. 653-657).

Липень 1917 — початок 1918 р.

291. **Мышкис Х.** К материалам о Донецко-Криворожской республике. „Літопис революції". 1928, 3(30), стр. 245-248.

У доповнення див.: Матеріяли та документи про Дон.-Крив. республіку. „Л. р.", 1928, 3(30), стор. 250-286

292 **Николаенко И.** Подготовка Октября в Луганске. (Продолжение). „Летопись революции", 1927, 5(26) — 6(27), стр. 190-207.

Продолжение ст. И. Николаенко — Февральская революция в Луганске. „Летопись революции", 1927, 3(24) и 4(25).

От июля к корниловскому восстанию. — Организация Комитета спасения революции. — Большевизация власти и движение донских казаков.—Организация Красной гвардии. — Первые месяцы соввласти.

293. **Новиков Я.** Екатеринославский Октябрь. (В сб.: Пятая годовщина Октбрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком КП(б)У. 1922, стр. 87-94).

294. **Одеса. Рада робітничих депутатів.** Протоколи Одеської ради робітничих депутатів. [Виготувала до друку Г. Т е р е з а н с ь к а]. „Літопис революції", 1931, 1-2 (46-47), стор. 237-266; 3(48), стор. 141-180.

295. **Памятные дни.** [Декабрь 1917 г. в Екатеринославе]. (В **сб.: Пятая годовщина Октябрьской революции. Екатеринослав, Екатеринославский губком** КП(б)У. **1922, стр. 95-98).**